

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

[૨૦૨૩] ૧૫ એસ. સી. આર. ૧૦૬૬

ઈન આરઈ:આર્બિટ્રેશન કરારો વચ્ચેનો ઇન્ટરપ્લે

આર્બિટ્રેશન એન્ડ કોન્સીલીએશન એક્ટ ૧૯૯૬ હેઠળ

એન્ડ ધ ઇન્ડિયન સ્ટેમ્પ એક્ટ ૧૮૯૯

(સુધારાત્મક અરજી (સી) ૨૦૨૩ નો નંબર ૪૪)

માં

(૨૦૨૧ની સમીક્ષા અરજી (સી) નંબર ૭૦૪)

માં

(૨૦૨૦ની સિવિલ અપીલ નંબર ૧૫૯૯)

૧૩ ડિસેમ્બર, ૨૦૨૩

[ડૉ. ધનંજય વાય ચંદ્રચુડ, સીજેઆઈ,

સંજય કિશન કૌલ, સંજીવ ખન્ના,

બી. આર. ગવઈ, સૂર્યા કાન્ટ, જે. બી. પારદીવાલા અને

મનોજ મિશ્રા, જે. જે.]

હેડનોટ્સ

વિચારણા માટે મુદ્દોઃહાથ પરનો મુદ્દો ત્રણ કાયદાના સંદર્ભમાં ઊભો થયો; આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ ૧૯૯૬, ઇન્ડિયન સ્ટેમ્પ એક્ટ ૧૮૯૯ અને ઇન્ડિયન કોન્ટ્રાક્ટ એક્ટ ૧૮૭૨.સ્ટેમ્પ કાયદો "સાધનો" પર ફરજ લાદે છે.આર્બિટ્રેશન કરારો ઘણીવાર અંતર્ગત સાધનો અથવા મૂળ કરારોમાં સમાયેલ હોય છે.વિચારણા માટેનો પ્રાથમિક મુદ્દો એ હતો કે જો અંતર્ગત કરાર પર સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે તો આવા આર્બિટ્રેશન કરારો અસ્તિત્વમાં નહીં હોય, અમલ ન કરી શકાય અથવા અમાન્ય હશે.સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષ પડકાર આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ, ૧૯૯૬ અને સ્ટેમ્પ એક્ટ, ૧૮૯૯ની જોગવાઈઓને સુસંગત બનાવવાનો હતો.

આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ, ૧૯૯૬. કલમ ૮ અને ૧૧-અંતર્ગત સાધનો અથવા મૂળ કરારોમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન કરારો-જો અંતર્ગત કરાર પર સ્ટેમ્પ ન હોય તો આવા આર્બિટ્રેશન કરારો અસ્તિત્વમાં ન હોય, અમલમાં ન આવે અથવા અમાન્ય હોય- આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ, ૧૯૯૬ અને ભારતીય સ્ટેમ્પ અધિનિયમ, ૧૮૯૯ હેઠળ આર્બિટ્રેશન કરારો વચ્ચેની ક્રિયા પ્રતિક્રિયા- જો પુરાવાઓમાં સ્વીકાર્ય હોય તો-બિન-સ્ટેમ્પિંગ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પિંગ-જો સાધ્ય હોય તો.¹

1 એડ. નોંધ લો.સીજેઆઈ, માનનીય ડૉ. ધનંજય વાય ચંદ્રચુડે પોતાના વતી ચુકાદો સંભળાવ્યો, માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી સંજય કિશન કૌલ, માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી બી. આર. ગવઈ, માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી સૂર્યકાંત, માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે. બી. પારદીવાલા અને માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી મનોજ મિશ્રા.માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી સંજીવ ખન્નાએ એક અલગ પરંતુ સંમત ચુકાદો આપ્યો.)

(સીજેઆઈ ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચુડ અનુસાર) (પોતાના માટે, સંજય કિશન કૌલ, બી. આર. ગવર્ધ, સૂર્યકાંત, જે.બી. પારદીવાલા અને મનોજ મિશ્રા, જે. જે.):જે કરારો પર સ્ટેમ્પ કરવામાં આવ્યા નથી અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ કરવામાં આવ્યા છે તે કલમ 35 ના મુજબ પુરાવામાં અસ્વીકાર્ય છે. સ્ટેમ્પ એક્ટ-આવા કરારોને રદબાતલ અથવા શુરૂથી રદબાતલ અથવા અમલમાં મૂકાતા નથી-બિન-સ્ટેમ્પિંગ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પિંગ એ એક સાધ્ય ખામી છે-સ્ટેમ્પ એક્ટ પોતે જ ખામીને કેવી રીતે દૂર કરી શકાય તે માટેની જોગવાઈ કરે છે અને તેના માટે વિગતવાર પ્રક્રિયા નક્કી કરે છે-સ્ટેમ્પિંગ અંગેનો વાંધો આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ 8 અને 11 ના નિર્ધારણમાં આવતો નથી -સંબંધિત અદાલતે તપાસ કરવી જ જોઈએ કે આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ પ્રથમ દૃષ્ટિએ અસ્તિત્વમાં છે કે કેમ-એગ્રીમેન્ટના સ્ટેમ્પિંગના સંબંધમાં કોઈપણ વાંધાઓ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલના દાયરામાં આવે છે. [ફરો ૪૮ અને ૨૨૪]-યોજાયો (સંજીવ ખન્ના, જે.) (સુસંગત):મુદ્દાંકિત નથી અને અપૂરતા પ્રમાણમાં મુદ્દાંકિત સાધનો ના સંદર્ભમાં પુરાવાઓમાં અસ્વીકાર્ય છે.મુદ્દાંકિત નથી અને અપૂરતા પ્રમાણમાં મુદ્દાંકિત કલમ ૩૫ ભારતીય સ્ટેમ્પ અધિનિયમ, ૧૮૯૯ ના કાયદાને હેટલ શરૂથી જ રદબાતલ અને શરૂથી રદબાતલ ઠેરવવામાં આવ્યો નથી-મધ્યસ્થતા અને સમાધાન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ ની કલમ ૮ અથવા ૧૧ હેઠળ

અરજીઓ નક્કી કરતી વખતે અદાલતો દ્વારા પ્રથમ દષ્ટિએ પરીક્ષણ, "મધ્યસ્થતા કરારનું અસ્તિત્વ" લાગુ કરવામાં આવે ત્યારે અંતર્ગત કરારના અંડર-સ્ટેમ્પિંગ અથવા નોન-સ્ટેમ્પિંગ અંગેના વાંધાને કોઈ અસર થશે નહીં-અંતર્ગત કરારના અયોગ્ય સ્ટેમ્પિંગ અંગેના વાંધાની તપાસ કરી શકાય છે અને મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નિર્ણય લઈ શકાય છે.[પરિચ્છેદ ૧]

પુરાવા-દસ્તાવેજોની સ્વીકાર્યતા-અસ્વીકાર્યતા અને રદબાતલતા વચ્ચેનો તફાવત-કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨ -એસ.૨ (જી).

(સીજેઆઈ ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચુડ અનુસાર) (પોતાના માટે, સંજય કિશન કૌલ, બી. આર. ગવર્ધ, સૂર્યકાંત, જે. બી. પારદીવાલા અને મનોજ મિશ્રા, જે. જે.):પુરાવાઓમાં કોઈ સાધનની સ્વીકાર્યતા તેની માન્યતા અથવા કાયદામાં અમલીકરણ ક્ષમતાથી અલગ છે-કરાર તેની પ્રકૃતિ વિના રદબાતલ થઈ શકે છે કારણ કે તે રદબાતલ કરાર છે જે તેને પુરાવામાં રજૂ કરી શકાય છે કે કેમ તેના પર અસર કરે છે-તેવી જ રીતે, કરાર માન્ય હોઈ શકે છે પરંતુ પુરાવામાં અસ્વીકાર્ય હોઈ શકે છે-જ્યારે કોઈ કરાર રદબાતલ હોય છે, ત્યારે કોઈ વ્યક્તિ કાયદાની અદાલતમાં તેની અમલીકરણ ક્ષમતા વિશે વાત કરી રહી હોય છે-જ્યારે તે અસ્વીકાર્ય હોય છે, ત્યારે કોઈ એ વાતનો ઉલ્લેખ કરી રહી છે કે કેસનો ચુકાદો આપતી વખતે અદાલત તેના પર વિચાર કરી શકે છે કે તેના પર આધાર રાખી શકે

છે કે કેમ-આ રદબાતલ અને સ્વીકાર્યતા વચ્ચેના તફાવતનો સાર છે.

[પરિચ્છેદ ૪૪, ૪૫ અને ૪૬]

ભારતીય સ્ટેમ્પ અધિનિયમ, ૧૮૯૯-નો હેતુ.

(સીજેઆઈ ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચુડ અનુસાર) (પોતાના માટે, સંજય કિશન કૌલ, બી. આર. ગવઈ, સૂર્યકાંત, જે. બી. પારદીવાલા અને મનોજ મિશ્રા, જે. જે.):

મધ્યસ્થીની કાર્યવાહીમાં ન્યાયિક બિન-હસ્તક્ષેપનો સિદ્ધાંત મધ્યસ્થીની કાર્યવાહીમાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનું કામ કરે છે, જે પક્ષકારોના તેમના વિવાદોની મધ્યસ્થી માટે સંમત થવાના ઉદ્દેશ્ય, ઓછી ઔપચારિક અને વધુ અસરકારક કાર્યવાહી માટેની તેમની ઇચ્છા અને તટસ્થ અને નિષ્ણાત મધ્યસ્થી પ્રક્રિયાઓ માટેની તેમની ઇચ્છાને નબળી પાડશે-મધ્યસ્થીની કાર્યવાહીમાં ન્યાયિક બિન-હસ્તક્ષેપનો સિદ્ધાંત મધ્યસ્થી પ્રક્રિયાઓ નક્કી કરવા માટે પક્ષકારોની સ્વાયત્તતાને માન આપે છે-આ સિદ્ધાંત આંતરરાષ્ટ્રીય સાધનોમાં પણ સામેલ કરવામાં આવ્યો છે -આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫ . હેઠળ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની હદનો કલમ ૮ અને ૧૧ આર્બિટ્રેશન એક્ટના અર્થઘટન કરવામાં મદદરૂપ છે. . પમાં ન્યાયિક બિન-હસ્તક્ષેપનો સામાન્ય નિયમ છે-તેથી, મધ્યસ્થતા અધિનિયમની દરેક જોગવાઈનો અર્થ . ને ધ્યાનમાં રાખીને થવો જોઈએ.કલમ ૫માં ન્યૂનતમ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપના કાયદાકીય હેતુને સાચી અસર આપવી.[પારસ ૬૯ અને ૮૨]

આબિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ, ૧૯૯૬-એક સ્વ-સમાવિષ્ટ સંહિતા છે-અન્ય કાયદાઓની જોગવાઈઓ આબિટ્રેશન એક્ટની કામગીરીમાં દખલ કરી શકતી નથી, સિવાય કે અન્યથા સ્પષ્ટ કરવામાં ન આવે.[ડો. ડી. વાય. ચંદ્રચૂડ, સીજેઆઈના ચુકાદામાં પેરા ૮૫]

આબિટ્રેશન-આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ-એ આબિટ્રેશનનો પાયો છે કારણ કે તે પક્ષકારોની તેમના વિવાદોને આબિટ્રેશનમાં રજૂ કરવાની સંમતિની નોંધ કરે છે.[ડો. ડી. વાય. ચંદ્રચૂડ, સીજેઆઈના ચુકાદામાં પેરા ૮૮]

આબિટ્રેશન-આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ-આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટની અંતર્ગત કરારથી અલગતા જેમાં તે સમાયેલ છે.

(સીજેઆઈ ડો. ડી. વાય. ચંદ્રચૂડ અનુસાર) (પોતાના માટે, સંજય કિશન કૌલ, બી. આર. ગવઈ, સૂર્યકાંત, જે. બી. પારદીવાલા અને મનોજ મિશ્રા, જે. જે.):

આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ એ અંતર્ગત કરારથી ન્યાયિક રીતે સ્વતંત્ર છે જેમાં તે સમાયેલ છે-અલગ પાડવાની વિભાવના અંતર્ગત કરારને અલગ પાડવાના પક્ષકારોના અનુમાનિત ઇરાદાને પ્રતિબિંબિત કરે છે, જે પક્ષકારોના મૂળ અધિકારો અને જવાબદારીઓને મેળવે છે, આબિટ્રેશન કરારથી જે અંતર્ગત કરારમાંથી ઉદ્ભવતા વિવાદોને ઉકેલવા માટે પ્રક્રિયાગત માળખું પ્રદાન કરે છે-આ ધારણા સિદ્ધાંત અને વ્યવહારમાં

વિવિધ પરિણામો ધરાવે છે, સૌથી મહત્વપૂર્ણ એ છે કે આનિટ્રેશન કરાર અંતર્ગત કરારની અયોગ્યતા અથવા સમાપ્તિથી ટકી રહે છે—અલગ પાડવાની ધારણા યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતને અસર આપે છે.

[પરિચ્છેદ ૮૦ અને ૧૧૨]

સિદ્ધાંતો/સિદ્ધાંતો-યોગ્યતા-ક્ષમતાનો સિદ્ધાંત-તુલનાત્મક

વિશ્લેષણ-મધ્યસ્થતા અને સમાધાન અધિનિયમ ૧૯૯૬ –એસ. ૧૬.

(સીજેઆઈ ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચુડ અનુસાર) (પોતાના માટે, સંજય કિશન કૌલ, બી. આર. ગવર્ધ, સૂર્યકાંત, જે. બી. પારદીવાલા અને મનોજ મિશ્રા, જે. જે.):

કોમ્પેટેન્સ-કોમ્પેટેન્સ (જે સક્ષમતા-ક્ષમતા તરીકે પણ ઓળખાય છે) નો સિદ્ધાંત, જે મૂળરૂપે જર્મનીમાં વિકસાવવામાં આવ્યો હતો, તે પરંપરાગત રીતે એવું સૂચવવા માટે સમજવામાં આવતો હતો કે મધ્યસ્થીઓને તેમના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર ફાઈનલ ચુકાદો આપવાની સત્તા છે, જેમાં કોઈ પણ અદાલત દ્વારા નિર્ણયની કોઈ અનુગામી ન્યાયિક સમીક્ષા કરવામાં આવતી નથી—જો કે, ઘણા અધિકારક્ષેત્રો મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને તેના અધિકારક્ષેત્ર પર નિર્ણય આપવાની મંજૂરી આપે છે, જે મૂળ ન્યાયિક સમીક્ષાને આધિન છે—ચુકેની સ્થિતિ એ છે કે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને તેની પાસે અધિકારક્ષેત્ર છે કે કેમ તે ધ્યાનમાં લેવાની સત્તા હોવા છતાં, તેનો નિર્ણય અદાલતોની તપાસને આધિન છે—યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની અદાલતોએ તેના અધિકારક્ષેત્ર પર નિર્ણય લેવાની મંજૂરી આપી છે.

સક્ષમતા-સક્ષમતાના સિદ્ધાંતને અલગ પાડવાની ધારણા સાથે જોડવામાં આવે છે-સિંગાપોર ઉચ્ચ અદાલતે સક્ષમતા-સક્ષમતાના સિદ્ધાંતને સંપૂર્ણ અસર આપી છે કારણ કે મધ્યસ્થી કરારના અસ્તિત્વના સંદર્ભમાં પણ મુદ્દાઓ નક્કી કરવા માટે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને પ્રથમ પ્રાથમિકતા મળે છે, જ્યારે અદાલતોની અધિકારક્ષેત્ર પ્રથમ દૃષ્ટિએ નિર્ધારણ સુધી મર્યાદિત છે -આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૬ ભારતીય આર્બિટ્રેશન કાયદામાં યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતને માન્યતા આપે છે.[પારસ ૧૧૫,૧૧૭,૧૧૮,૧૧૯,૧૨૦]

સિદ્ધાંતો/સિદ્ધાંતો-સક્ષમતા-સક્ષમતાના સિદ્ધાંત-સિદ્ધાંતના સકારાત્મક અને નકારાત્મક પાસાઓ-નકારાત્મક સક્ષમતા-સક્ષમતા-ચર્ચા.

(સીજેઆઈ ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચુડ અનુસાર) (પોતાના માટે, સંજય કિશન કૌલ, બી. આર. ગવઈ, સૂર્યકાંત, જે. બી. પારદીવાલા અને મનોજ મિશ્રા, જે. જે.):આંતરરાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થતા કાયદો તેમજ સ્થાનિક કાયદો મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને પ્રાથમિકતા આપે છે અને તેમને અદાલતોને બદલે તેમની સત્તા સામેના પડકારોનો શરૂઆતમાં નિર્ણય લેવાની મંજૂરી આપે છે-આ અભિગમ પાછળની નીતિ વિચારણા બે ગણી છે:પ્રથમ, કરારમાંથી ઉદ્ભવતા મૂળ અધિકારો અને જવાબદારીઓ વિશેના તેમના તમામ વિવાદોને ઉકેલવા માટે આર્બિટ્રેશન ની પસંદગી કરવાના પક્ષકારોના પરસ્પર ઇરાદાને ઓળખવા માટે; અને બીજું, પક્ષકારોને

અદાલતો સમક્ષ સમાંતર કાર્યવાહી શરૂ કરવાથી અટકાવવા અને આર્બિટ્રેશન પ્રક્રિયામાં વિલંબ કરવા માટે-આ યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતનું સકારાત્મક પાસું છે-નકારાત્મક પાસું, તેનાથી વિપરીત, રાષ્ટ્રીય અદાલતો સાથે વાત કરે છે-તે અદાલતોને આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતાને લગતા મુદ્દાઓમાં આર્બિટ્રેશન ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રને મોકૂફ રાખીને રેફરલ તબક્કે તેમની દખલગીરીને મર્યાદિત કરવાની સૂચના આપે છે-આર્બિટ્રેશન ટ્રિબ્યુનલને મંજૂરી આપવી તેમના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર પ્રથમ શાસન કરવા અને પછીથી અદાલતોને તે નક્કી કરવાની મંજૂરી આપવી કે શું ટ્રિબ્યુનલ તેની સત્તાઓનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરે છે કે કેમ તે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ તેમજ અદાલતોની સત્તા અને સત્તા બંનેની સુરક્ષા કરે છે-સિદ્ધાંતના નકારાત્મક પાસાને ભારતીય અદાલતો દ્વારા સ્પષ્ટપણે માન્યતા આપવામાં આવી છે-સકારાત્મક અને નકારાત્મક બંને પાસાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, સિદ્ધાંતને એક નિયમ તરીકે નકારી શકાય છે, જેમાં મધ્યસ્થીઓને તેમના અધિકારક્ષેત્રને લગતા પડકારો સાંભળવાની પ્રથમ તક હોવી જોઈએ, જે અદાલતો દ્વારા અનુગામી સમીક્ષાને આધિન છે.[પરિચ્છેદ ૧૨૯,૧૩૦]

આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સિલીએશન એક્ટ, ૧૯૯૬-આર્બિટ્રેશન એક્ટ એ ભારતમાં આર્બિટ્રેશન સંબંધિત કાયદાને મજબૂત કરવા માટે ઘડવામાં આવેલો કાયદો છે-તે આર્બિટ્રેશન કરારોના સંબંધમાં સ્ટેમ્પ

એક્ટ અને કોન્ટ્રાક્ટ એક્ટ પર પ્રાધાન્યતા ધરાવશે.[સીજેઆઈ ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચૂડના ચુકાદામાં પેરા ૧૬૬]

કાયદાનું અર્થઘટન-સુસંગત રચના-બે કાયદાઓમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓનું, જો શક્ય હોય તો, બંને કાયદાઓને સંપૂર્ણ અસર આપવા માટે સુમેળપૂર્ણ રીતે અર્થઘટન કરવું આવશ્યક છે-સુમેળભર્યું અર્થઘટન પ્રદાન કરતી વખતે, અદાલતે એ હકીકતની નોંધ લેવી પડશે કે તે કાયદાના હેતુને નિષ્ફળ બનાવતી નથી અથવા તેમને બિનઅસરકારક બનાવતી નથી.[ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચૂડ, સીજેઆઈના ચુકાદામાં પેરા ૧૬૫]

કાયદાનું અર્થઘટન-બિન-અવરોધક કલમ-યોજાયેલ:જો કે બિન-અસ્થાયી કલમને સંપૂર્ણ ઉત્સાહ સાથે કામ કરવાની મંજૂરી આપવી આવશ્યક છે, તેમ છતાં તેનો અમલ વિધાનસભા દ્વારા ઈશદો કરવામાં આવે તે હદ સુધી મર્યાદિત છે.[ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચૂડ, સીજેઆઈના ચુકાદામાં પેરા ૭૭]

શબ્દો અને વાક્યો-"સ્વીકાર્ય".[ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચૂડ, સીજેઆઈના ચુકાદામાં પેરા ૪૪]

શબ્દો અને શબ્દસમૂહો-શબ્દ "ચાલશે"-**ss** માં.૩૩ અને સ્ટેમ્પ એક્ટના ૩૫-નો અર્થ અને અસર.[સીજેઆઈ ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચૂડના ચુકાદામાં પેરા ૧૮૯]

શહેરો અને અન્ય સંદર્ભોની યાદી

ડૉ. ડી. વાચ. ચંદ્રચુડ ના ચુકાદામાં, સીજેઆઈ

એન એન ગ્લોબલ મર્કન્ટાઈલ (પી) લિમિટેડ વિ.ઈન્ડો યુનિક ફ્લેમ લિમિટેડ (૨૦૨૩) ૭ એસ. સી. સી. ૧ અને એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ્સ (પી) લિમિટેડ વિ.ચાંદમારી ટી કંપની (પી) લિમિટેડ (૨૦૧૧) ૧૪ એસસીસી ૬૬:[૨૦૧૧] ૯ એસસીઆર ૩૮૨-રદબાતલ.

ગારવેર વોલ રોપ્સ લિમિટેડ વિ.કોસ્ટલ મરીન કન્સ્ટ્રક્શન્સ એન્ડ એન્જી.લિમિટેડ (૨૦૧૯) ૯ એસસીસી ૨૦૯:[૨૦૧૯] ૫ એસ. સી. આર. ૫૭૯-અમુક હદ સુધી રદબાતલ.

ઉત્તરાખંડ પૂર્વ સૈનિક કલ્યાણ નિગમ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ઉત્તરી કોલસા ક્ષેત્ર (૨૦૨૦) ૨ એસસીસી ૪૫૫-પર આધાર રાખ્યો હતો.

વિદ્યા ઢ્રોલિયા વિ. દુર્ગા ટ્રેડિંગ કોર્પોરેશન (૨૦૨૧) ૨ એસસીસી ૧:[૨૦૨૦] ૧૧ એસસીઆર ૧૦૦૧-સ્પષ્ટતા.

એન એન ગ્લોબલ મર્કન્ટાઈલ (પી) લિમિટેડ વિ.ઈન્ડો યુનિક ફ્લેમ લિમિટેડ (૨૦૨૧) ૪ એસસીસી ૩૭૯; ધર્મરત્નાકરા રાય બહાદુર આર્કોટ નારાયણસ્વામી મુદલિયાર છત્રમ વિરુદ્ધ ભાસ્કર રાજુ અને બ્રધર્સ (૨૦૨૦) ૪ એસસીસી ૬૧૨:[૨૦૨૦] ૩ એસસીઆર ૭૯૮; રૂપા અશોક હુર્ડા વિરુદ્ધ અશોક હુર્ડા (૨૦૦૨) ૪ એસસીસી ૩૮૮:[૨૦૦૨] ૨ એસસીઆર ૧૦૦૬; ભારત પેટસુરોલિયમ કોર્પોરેશન વિરુદ્ધ મુંબઈ શ્રમિક સંઘ (૨૦૦૧) ૪ એસસીસી ૪૪૮:[૨૦૦૧] ૩ એસસીઆર

૨૦૮; પ્રદીપ ચંદ્ર પરિજા વિરુદ્ધ પ્રમોદ ચંદ્ર પટનાયક (૨૦૦૨) ૧
એસસીસી ૧:[૨૦૦૧] ૫ પૂરક.એસસીઆર ૪૬૦; યુનિયન ઓફ
ઇન્ડિયા વિ. હંસોલી દેવી, (૨૦૦૨) ૭ એસસીસી ૨૭૩:[૨૦૦૨] ૨
પૂરક.એસસીઆર ૩૨૪; દાઉદી બોહરા સમુદાયનું કેન્દ્રીય બોર્ડ વિરુદ્ધ
મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૨૦૦૫) ૨ એસસીસી ૬૭૩:[૨૦૦૪] ૬
પૂરક.એસસીઆર ૧૦૫૪; શિલ્પા શૈલેશ વિ. વરુણ શ્રીનિવાસન ૨૦૨૩
એસસીસી ઓનલાઇન એસસી ૫૪૪; કાંતારુ રાજુવરુ વિ. ઇન્ડિયન
ચંગ લોયર્સ એસોસિએશન (૨૦૨૦) ૯ એસસીસી ૧૨૧; ગંગા સુગર
કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિ.ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, (૧૯૮૦) ૧ SCC ૨૨૩:
[૧૯૮૦] ૧ એસસી ૭૬૯; થિરુવેંગડમ પિલ્લઈ વિ. નવનીથમલ,
(૨૦૦૮) ૪ એસસીસી ૫૩૦:[૨૦૦૮] ૩ એસસીઆર ૨૩; હિન્દુસ્તાન
સ્ટીલ લિમિટેડ વિ.દિલીપ કન્સ્ટ્રક્શન કંપની (૧૯૬૯) ૧ એસસીસી
૫૯૭:[૧૯૬૯] ૩ એસસીઆર ૭૩૬; યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ.
પોપ્યુલર કન્સ્ટ્રક્શન કંપની, (૨૦૦૧) ૮ એસસીસી ૪૭૦:[૨૦૦૧] ૩
પૂરક.એસસીઆર ૬૧૯; પી આનંદ ગજપતિ રાજુ વિરુદ્ધ પી. વી. જી.
રાજુ, (૨૦૦૦) ૪ એસસીસી ૫૩૯:[૨૦૦૦] ૨ એસસીઆર ૬૮૪; ફૂડ
કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ આર્ચિટેક્શન,
(૨૦૦૩) ૬ એસસીસી ૫૬૪:[૨૦૦૩] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૫૬૮;
યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. પોપ્યુલર કન્સ્ટ્રક્શન કંપની, (૨૦૦૧) ૮
એસસીસી ૪૭૦; સ્વિસ ટાઈમિંગ લિમિટેડ વિ.કોમનવેલ્થ ગેમ્સ ૨૦૧૦

આયોજન સમિતિ, (૨૦૧૪) ૬ એસસીસી ૬૭૭:[૨૦૧૪] ૬
એસસીઆર ૫૧૪; બિહાર રાજ્ય વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય M.S.E.S.K.K.
મહાસંઘ (૨૦૦૫) ૯ SCC ૧૨૯:[૨૦૦૪] ૫ પૂરક.એસસીઆર ૩૭૬;
જહાજ એમ. વી. માં રસ ધરાવતા માલિકો અને પક્ષો. પોલારિસ ગેલેક્સી
વિ. બેંક કેન્ટોનલ ડી જિનેવા, ૨૦૨૨ એસસીસી ઓનલાઇન એસસી
૧૨૯૩; ચંદાવરકર સીતા રત્ન રાવ વિ. આશાલતા એસ. ગુરમ
(૧૯૮૬) ૪ એસસીસી ૪૪૭:[૧૯૮૬] ૩ એસસીઆર ૮૬૬;
આઈસીઆઈસીઆઈ બેંક લિમિટેડ વિરુદ્ધ સિડકો લેધર્સ લિમિટેડ,
(૨૦૦૬) ૧૦ એસસીસી ૪૫૨:[૨૦૦૬] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૫૨૮;
જેક ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ.અમરલાલ વી. જુમાની, (૨૦૧૨) ૩
એસસીસી ૨૫૫:[૨૦૧૨] ૩ એસસીઆર ૧૧૪; મોર્ગન સિક્યોરિટીઝ
એન્ડ ક્રેડિટ (પી) લિમિટેડ વિ.મોદી રબર લિમિટેડ (૨૦૦૬) ૧૨
એસસીસી ૬૪૨:[૨૦૦૬] ૧૦ પૂરક.એસ. સી. આર. ૧૦૨૨; સિક્યોર
ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ગોદરેજ એન્ડ બોયસ એમ. એફ. જી. કંપની
લિમિટેડ, (૨૦૦૪) ૩ એસસીસી ૪૪૭:[૨૦૦૪] ૨ એસસીઆર
૭૦૫; ભાવેન કન્સ્ટ્રક્શન વિ. સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ,
(૨૦૨૨) ૧ એસસીસી ૭૫:[૨૦૨૧] ૧ એસસીઆર ૧; ગિરનાર ટ્રેડર્સ
વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૨૦૧૧) ૩ એસસીસી ૧:[૨૦૧૧] ૩ એસ.
સી. આર. ૧; ફ્યુઅર્ટ ડે લોસન લિમિટેડ વિ.જિંદાલ એક્સપોર્ટ્સ
લિમિટેડ, (૨૦૧૧) ૮ એસસીસી ૩૩૩:[૨૦૧૧] ૧૧ એસસીઆર ૧;

પાસલ વિન્ડ સોલ્યુશન્સ (પી) લિમિટેડ વિરુદ્ધ જીઈ પાવર કન્વર્ઝન
(ઇન્ડિયા) (પી) લિમિટેડ, (૨૦૨૧) ૭ એસસીસી ૧; કંડલા એક્સપોર્ટ
કોર્પોરેશન વિરુદ્ધ ઓસીઆઈ કોર્પોરેશન, (૨૦૧૮) ૧૪ એસસીસી
૭૧૫:[૨૦૧૮] ૧ એસસીઆર ૮૧૫; સુબલ પોલ વિ. માલિના પોલ,
(૨૦૦૩) ૧૦ એસસીસી ૩૬૧:[૨૦૦૩] ૧ એસસીઆર ૧૦૮૨;
બિહાર રાજ્ય ખનિજ વિકાસ નિગમ વિરુદ્ધ એનકોન બિલ્ડર્સ (૨૦૦૩)
૭ એસસીસી ૪૧૮:[૨૦૦૩] ૨ પૂરક.એસ. સી. આર. ૮૧૨; ભારત
સંઘ વિરુદ્ધ કિશોરીલાલ ગુપ્તા, ૧૯૫૯ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન એસ.
સી. ૬; દામોદર વેલી કોર્પોરેશન વિરુદ્ધ કે. કે. કર (૧૯૭૪) ૧ એસ.
સી. સી. ૧૪૧:[૧૯૭૪] ૨ એસસીઆર ૨૪૦; પેઢી અશોક ટ્રેડર્સ
વિરુદ્ધ ગુરુમુખ દાસ સલુજા (૨૦૦૪) ૩ એસસીસી ૧૫૫:[૨૦૦૪] ૧
એસ. સી. આર. ૪૦૪; રાષ્ટ્રીય કૃષિ સહકારી.માર્કેટિંગ ફેડરેશન ઇન્ડિયા
લિમિટેડ વિ.ગેઈન્સ ટ્રેડિંગ કંપની (૨૦૦૭) ૫ એસસીસી ૬૮૨; પી.
મનોહર રેડ્ડી એન્ડ બ્રધર્સ.v. મહારાષ્ટ્ર કૃષ્ણા વેલી ડેવલપમેન્ટ
કોર્પોરેશન.(૨૦૦૯) ૨ એસસીસી ૪૮૪:[૨૦૦૯] ૧૭ એસસીઆર
૧૨૧૭; મેગ્મા લીઝિંગ એન્ડ ફાઇનાન્સ લિમિટેડ વિ.પોટલુરી
માધવિલાતા, (૨૦૦૯) ૧૦ એસસીસી ૧૦૩:[૨૦૦૯] ૧૪ એસસીઆર
૮૧૫; આર્સેલર મિતલ નિપ્પોન સ્ટીલ (ઇન્ડિયા) લિમિટેડ વિ.એસ્સાર
બલ્ક ટર્મિનલ લિમિટેડ (૨૦૨૨) ૧ એસસીસી ૭૧૨; એ અચ્યાસામી
વિ. એ. પરમશિવમ, (૨૦૧૬) ૧૦ એસસીસી ૩૮૬:[૨૦૧૬] ૧૧

એસસીઆર ૫૨૧; એસ. પી. બી. એન્ડ કંપની વિ.પટેલ એન્જિનિયરિંગ
લિમિટેડ (૨૦૦૫) ૮ SCC ૬૧૮:[૨૦૦૫] ૪ સપ્લી.એસસીઆર
૬૮૮; નેશનલ ઈન્શ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ વિ.બોધારા પોલીફેબ પ્રાઇવેટ
લિમિટેડ (૨૦૦૯) ૧ એસસીસી ૨૬૭:[૨૦૦૮] ૧૩ એસ. સી. આર.
૬૩૮; ડુરો ફેલ્ગુરા, એસ. એ. વિ. ગંગાવરમ પોર્ટ લિમિટેડ (૨૦૧૭) ૯
એસ. સી. સી. ૭૨૯:[૨૦૧૭] ૧૦ એસ. સી. આર. ૨૮૫; માયાવતી
ટ્રેડિંગ (પી) લિમિટેડ વિ.પ્રધુત દેબ બર્મન (૨૦૧૯) ૮ એસસીસી
૭૧૪:[૨૦૧૯] ૧૨ એસસીઆર ૧૨૩; શિન-એટ્સુ કેમિકલ કંપની
લિમિટેડ વિ.અક્ષ ઓપ્ટિક્સ વ્રી લિમિટેડ (૨૦૦૫) ૭ એસસીસી ૨૩૪:
[૨૦૦૫] ૨ પૂરક.એસસીઆર ૬૯૯; સીઆઇટી વિ. હિન્દુસ્તાન બલ્ક
કેરિયર્સ, (૨૦૦૩) ૩ એસસીસી ૫૭:[૨૦૦૨] ૫ પૂરક.એસસીઆર
૩૮૭; સુલ્તાના બેગમ વિ. પ્રેમચંદ જૈન (૧૯૯૭) ૧ એસસીસી ૩૭૩:
[૧૯૯૬] ૯ પૂરક.એસસીઆર ૭૦૭; કંડલા એક્સપોર્ટ કોર્પોરેશન વિ.
ઓસીઆઇ કોર્પોરેશન (૨૦૧૮) ૧૪ એસસીસી ૭૧૫:[૨૦૧૮] ૧
એસ. સી. આર. ૯૧૫; સિલ્પી ઈન્ડસ્ટ્રીઝ વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય માર્ગ
પરિવહન નિગમ ૨૦૨૧ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એસ. સી. ૪૩૯;
એલ. આઇ. સી વિરુદ્ધ ડી. જે. બહાદુર (૧૯૮૧) ૧ એસ. સી. સી.
૩૨૫:[૧૯૮૧] ૧ એસસીઆર ૧૦૮૩; સુંદરમ ફાઇનાન્સ લિમિટેડ
વિ.ટી. થંકમ (૨૦૧૫) ૧૪ એસસીસી ૪૪૪:[૨૦૧૫] ૨ એસસીઆર
૨૨૮; સીડીસી ફાઇનાન્શિયલ સર્વિસીસ (મોરેશિયસ) લિમિટેડ વિ.બી.

પી. એલ. કોમ્યુનિકેશન્સ લિમિટેડ, (૨૦૦૩) ૧૨ એસ. સી. સી.
૧૪૦; એમ્પાયર જ્યુટ કંપની લિમિટેડ વિ.જ્યુટ કોર્પ.ઓફ ઇન્ડિયા
લિમિટેડ, (૨૦૦૭) ૧૪ એસસીસી ૬૮૦:[૨૦૦૭] ૧૧ એસસીઆર
૩૮૮; એસોસિયેટ બિલ્ડર્સ વિ. ડીડીએ, (૨૦૧૫) ૩ એસસીસી ૪૮:
[૨૦૧૪] ૧૩ એસસીઆર ૮૯૫; ભાવેન કન્સ્ટ્રક્શન વિ. સરદાર સરોવર
નર્મદા નિગમ લિમિટેડ, (૨૦૨૨) ૧ એસસીસી ૭૫:[૨૦૨૧] ૧
એસસીઆર ૧; હમીદ જોહરન વિ. અબ્દુલ સલામ (૨૦૦૧) ૭
એસસીસી ૫૭૩:[૨૦૦૧] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૪૬૯; એ. અચ્યાસામી
વિ. એ. પરમશિવમ (૨૦૧૬) ૧૦ એસસીસી ૩૮૬:[૨૦૧૬] ૧૧
એસસીઆર ૫૨; યુ. પી. રાજ્ય વિ.બાબુ રામ ઉપાધ્યાય ૧૯૬૦ એસ.
સી. સી. ઓનલાઇન એસ. સી. ૫; એમ્મર એમ. જી. એફ. લેન્ડ લિમિટેડ
વિ.આફતાબ સિંહ (૨૦૧૯) ૧૨ એસસીસી ૭૫૧; ઇન્ટરકોન્ટિનેન્ટલ
હોટેલ્સ ગ્રૂપ (ઇન્ડિયા) (પી) લિમિટેડ વિરુદ્ધ વોટરલાઇન હોટેલ્સ (પી)
લિમિટેડ (૨૦૨૨) ૭ એસસીસી ૬૬૨; જુપુડી કેશવ રાવ વિરુદ્ધ
પુલવર્થી વેંકટ સુબ્બારાવ (૧૯૭૧) ૧ એસસીસી ૫૪૫; હરિઓમ
અગ્રવાલ વિરુદ્ધ પ્રકાશ ચંદ માલવીય (૨૦૦૭) ૮ એસસીસી ૫૧૪;
યુનાઇટેડ ઇન્ડિયા ઇન્શ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ.હ્યુન્ડાઇ એન્ગ.&
કન્સ્ટ્રક્શન કંપની લિમિટેડ (૨૦૧૮) ૧૭ એસસીસી ૬૦૭; કારકિર્દી
સંસ્થા શૈક્ષણિક સોસાયટી વિરુદ્ધ ઓમ શ્રી ઠાકુરજી શૈક્ષણિક સોસાયટી
૨૦૨૩ એસસીસી ઓનલાઇન એસસી ૫૮૬; ઇન્ડિયન ફાર્મર્સ

ફર્ટિલાઇઝર કો-ઓપરેટિવ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ભદ્રા પ્રોડક્ટ્સ (૨૦૧૮) ૨
એસસીસી ૫૩૪:[૨૦૧૮] ૧ એસ. સી. આર. ૮૪૮; સત્તાવાર ટ્રસ્ટી,
પશ્ચિમ બંગાળ વિ. સચિન્દ્ર નાથ ચેટર્જી [૧૯૬૯] ૩ એસ. સી. આર.
૯૨; એન. ટી. પી. સી. વિ. સિમેન્સ એટકિન્જેસ્લેયાફ્ટ (૨૦૦૭) ૪
એસ. સી. સી. ૪૫૧:[૨૦૦૭] ૩ એસસીઆર ૩૯૯; કલોરો કંટ્રોલ્સ
ઇન્ડિયા (પી) લિમિટેડ વિ.સેવર્ન ટ્રેન્ટ વોટર પ્યુરિફી કેશન ઇન્ક.
(૨૦૧૩) ૧ એસસીસી ૬૪૧:[૨૦૧૨] ૩ એસસીઆર ૪૦૨ અને સેકા
ડોબ્રિક વિ. એસએ ઇઓનસોફ્ટેક પ્રાઇવેટ લિમિટેડ (૨૦૨૩ની
આબિટ્રેશન પિટિશન નંબર ૨૫માં ભારતની સુપ્રીમ કોર્ટનો નિર્ણય)–નો
ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

સુખ લાલ શેખ વિરુદ્ધ તારા ચંદ તા, ૧૯૦૫ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન
કેલ ૧૬૪; ગુલઝરી લાલ મારવાડી વિરુદ્ધ રામ ગોપાલ ૧૯૩૬ એસ. સી.
સી. ઓનલાઇન કેલ ૨૭૫; બૂટતમ પિચિયા વિરુદ્ધ બોયાપતિ કોટેશ્વર
રાવ ૧૯૬૪ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એપી ૫; મુલહેમ પાઇપકોર્ટિંગ્સ
જીએમબીએચ વિરુદ્ધ વેલસ્પન ફિન્ટ્રેડ લિમિટેડ, ૨૦૧૩ એસસીસી
ઓનલાઇન બોમ્બ ૧૦૪૮–નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

રિયો અલ્ગામ વિ. સમ્મી સ્ટીલ કંપની, ઓન્ટારિયો કોર્ટ ઓફ જસ્ટિસ,
કેનેડા, ૧ માર્ચ ૧૯૯૧ [૧૯૯૧] ઓ. જે. નં. ૨૬૮; હેમેન વિ. ડાર્વિન્સ
[૧૯૪૨] એસી ૩૫૬; હાર્બર એસ્યોરન્સ કંપની (યુકે) લિમિટેડ વિ.કંસ
જનરલ ઇન્ટરનેશનલ ઇન્શ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ [૧૯૯૩] ક્યૂ. બી.

૭૦૧; પ્રીમિયમ નાફ્ટા પ્રોડક્ટ્સ લિમિટેડ વિ. ફિલી શિપિંગ કંપની લિમિટેડ. [૨૦૦૭] યુકેએચએલ ૪૦; પ્રાઈમા પેઈન્ટ કોર્પોરેશન વિ. ફ્લડ એન્ડ કોન્કલન એમએફજી. કંપની, ૩૮૮ યુ. એસ. ૩૯૫ (૧૯૬૭); બકીયે ચેક કેશિંગ ઇન્ક વિ. કાર્ડગ્રા પજુ યુ. એસ. ૪૪૦, ૪૪૦ (૨૦૦૬); રેન્ટ-એ-સેન્ટર, વેસ્ટ, ઇન્ક. વિ. જેક્સન ૨૫૧ યુ. એસ. ૬૩ (૨૦૧૦); ડલાઈ રિયલ એસ્ટેટ એન્ડ ટુરિઝમ હોલ્ડિંગ કંપની વિ. ધ મિનિસ્ટ્રી ઓફ રિલિજિયસ અફેર્સ એર, પાકિસ્તાન સરકાર [૨૦૧૦] યુકેએસસી ૪૬; માલિની વેન્ટુરા વિ. નાઈટ કેપિટલ પીટીઈ લિમિટેડ [૨૦૧૫] એસજીએચસી ૨૨૫; ટોબલર વિ. જસ્ટીઝકોમિશન ડેસ કેન્ટોન્સ સ્વીઝ, ડીએફટી ૫૯ / ૧૭૭ (૧૯૩૩)–નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

ગેરી બોર્ન, ધ પ્રિન્સિપલ ઓફ જ્યુડિશિયલ નોન-ઈન્ટરફરન્સ ઇન ઇન્ટરનેશનલ આર્બિટ્રેશન પ્રોસિડિંગ્સ '(૨૦૦૯) ૩૦ યુનિવર્સિટી ઓફ પેન્સિલવેનિયા જર્નલ ઓફ ઇન્ટરનેશનલ લો ૯૯૯, ૧૦૦૨; ગેરી બોર્ન, ઇન્ટરનેશનલ આર્બિટ્રેશન લો એન્ડ પ્રેક્ટિસ (૩જી આવૃત્તિ, ૨૦૨૧) ૨૩૬૧; ડાયજેસ્ટ ઓફ કેસ લો ઓન ધ મોડલ લો ઓન ઇન્ટરનેશનલ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન (૨૦૧૨) ૨૧, ૬૦; રિચાર્ડ ગાર્નેટ, 'મોડલ લોની કલમ ૫:મધ્યસ્થ પ્રક્રિયાના રક્ષક?' (૨૦૨૧) ૩૮(૨) જર્નલ ઓફ ઇન્ટરનેશનલ આર્બિટ્રેશન ૧૨૭–૧૪૬; રેડફર્ન એન્ડ હન્ટર ઓન ઇન્ટરનેશનલ આર્બિટ્રેશન (૭મી આવૃત્તિ, ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ,

૨૦૨૩) ૩; સ્ટીફન શ્વેલ, લ્યુક સોબોટા અને રાયન મેન્ટન, ઇન્ટરનેશનલ આબિટ્રેશન:ત્રણ મુખ્ય સમસ્યાઓ (કેમ્બ્રિજ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, બીજી આવૃત્તિ, ૨૦૨૦) ૪; હેનરી હોર્વિટ્ઝ અને જેમ્સ ઓલ્ડહામ, 'જહોન લોકે, જહોન માન્સફી એલ્ડ, અને અઢારમી સદી દરમિયાન મધ્યસ્થી' (૧૯૯૩) ૩૬ (૧) ધ હિસ્ટોરિકલ જર્નલ ૧૩૭, ૧૩૯; અર્લ વોલાવર, 'ધ હિસ્ટોરિકલ બેકગ્રાઉન્ડ ઓફ કોમર્શિયલ આબિટ્રેશન' (૧૯૩૪) ૮૩ યુનિવર્સિટી ઓફ પેન્સિલવેનિયા લૉ રિવ્યૂ ૧૩૨, ૧૪૨; જુલિયન ડી. એમ. લ્યુ, 'અચીવિંગ ધ ડ્રીમ:ઓટોનોમસ આબિટ્રેશન' (૨૦૦૬) ૨૨ (૨) આબિટ્રેશન ઇન્ટરનેશનલ ૧૭, ૯૩ અને પી. રામનાથ ઐયરની ધ લો લેક્સિકોન-નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

સંજીવ ખન્નાના ચુકાદામાં, જે.

એન એન ગ્લોબલ મર્કન્ટાઇલ (પી) લિમિટેડ વિ.ઇન્ડો યુનિક ફ્લેમ લિમિટેડ (૨૦૨૩) ૭ એસ. સી. સી. ૧-૨૬બાતલ.

વિદ્યા ક્રોલિયા અને અન્યો વિરુદ્ધ દુર્ગા ટ્રેડિંગ કોર્પોરેશન (૨૦૨૧) ૨ SCC ૧:[૨૦૨૦] ૧૧ એસસીઆર ૧૦૦૧-સ્પષ્ટતા.

જાવેર ચંદ અને અન્યો.વિ. પુખરાજ સુરાના એર ૧૯૬૧ એસસી ૧૬૫૫: [૧૯૬૨] ૨ એસ. સી. આર. ૩૩૩; બિહાર રાજ્ય વિરુદ્ધ મેસર્સ કરમચંદ થાપર એન્ડ બ્રધર્સ લિમિટેડ. એ. આઈ. આર. ૧૯૬૨ એસ. સી. ૧૧૦:[૧૯૬૨] ૧ એસસીઆર ૮૨૭; જુપુડી કેશવ રાવ વિરુદ્ધ પુલવર્થી વેંકટ સુબ્બારાવ અને અન્યો (૧૯૭૧) ૧ એસસીસી ૫૪૫:[૧૯૭૧] ૩

એસસીઆર ૫૯૦; હમીદ જોહરન (મૃત) અને અન્યો વિરુદ્ધ અબ્દુલ સલામ (મૃત) એલ. આર. અને અન્યો દ્વારા (૨૦૦૧) ૭ એસ. સી. સી. ૫૭૩:[૨૦૦૧] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૪૬૯; એલ. આર. વી. દ્વારા ડૉ. ચિરંજીલાલ (ડી)એલઆર દ્વારા હરિ દાસ (ડી). (૨૦૦૫) ૧૦ એસસીસી ૭૪૬:[૨૦૦૫] ૧ પૂરક.એસસીઆર ૩૫૯; હરિઓમ અગ્રવાલ વિરુદ્ધ પ્રકાશ ચંદ માલવીય (૨૦૦૭) ૮ એસસીસી ૫૧૪: [૨૦૦૭] ૧૦ એસસીઆર ૭૭૨; શ્યામલ કુમાર રોય વિરુદ્ધ સુશીલ કુમાર અગ્રવાલ (૨૦૦૬) ૧૧ એસસીસી ૩૩૧:[૨૦૦૬] ૮ પૂરક.એસસીઆર ૪૭; અવિનાશ કુમાર ચૌહાણ વિરુદ્ધ વિજય કૃષ્ણ મિશ્રા (૨૦૦૯) ૨ એસસીસી ૫૩૨:[૨૦૦૮] ૧૭ એસસીઆર ૯૪૪; કેશવ મિલ્સ કંપની લિમિટેડ વિ.આવકવેરાના કમિશનર, બોમ્બે ઉત્તર, અમદાવાદ, AIR ૧૯૬૫ SC ૧૬૩૬:[૧૯૬૫] ૨ એસસીઆર ૯૦૮; આંધ્ર પ્રદેશ સરકાર અને અન્યો વિરુદ્ધ એ. પી. જયસ્વાલ અને અન્યો, (૨૦૦૧) ૧ એસસીસી ૭૪૮; ટોટલ એન્વાયર્નમેન્ટ બિલ્ડિંગ સિસ્ટમ્સ પ્રા. લિ. વિ.વાણિજ્યિક કરવેરા અને અન્યોના નાયબ કમિશનર, ૨૦૨૨ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એસસી ૯૫૩; ભારત સંઘ અને અન્ય વિરુદ્ધ એલ. આર. વગેરે દ્વારા રઘુબીર સિંહ (મૃત), (૧૯૮૯) ૨ એસ. સી. સી. ૭૫૪:[૧૯૮૯] ૩ એસ. સી. આર. ૩૧૬; કારવેલ શિપિંગ સર્વિસીસ (પી) લિમિટેડ વિ.પ્રીમિયર સી ફૂડ્સ એક્ટિવિઝમ (પી) લિમિટેડ (૨૦૧૯) ૧૧ એસસીસી ૪૬૧:[૨૦૧૮] ૧૪ એસસીઆર ૨૮૯; ગોવિંદ રબર

લિમિટેડ વિ.લુઇસ ટ્રેક્સ કોમોડિટીઝ એશિયા પ્રા. લિ. (૨૦૧૫) ૧૩
એસસીસી ૪૭૭:[૨૦૧૪] ૧૨ એસસીઆર ૪૮૮; બી. ઓ. આઈ.
ફાઇનાન્સ લિમિટેડ વિ.કસ્ટોડિયન અને અન્યો (૧૯૯૭) ૧૦ SCC
૪૮૮:[૧૯૯૭] ૩ એસ. સી. આર. ૫૧; કેનરા બેંક અને અન્યો વિરુદ્ધ
સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેંક (૨૦૦૨) ૧૦ એસ. સી. સી. ૬૯૭; સ્વિસ ટાઈમિંગ
લિમિટેડ વિરુદ્ધ.કોમનવેલ્થ ગેમ્સ ૨૦૧૦ આયોજન સમિતિ (૨૦૧૪)
૬ એસસીસી ૬૭૭:[૨૦૧૪] ૬ એસસીઆર ૫૧૪; એવિટેલ પોસ્ટ
સ્ટુડિયોઝ લિમિટેડ વિ.એચએસબીસી પીઆઈ હોલિંગ્સ (મોરેશિયસ)
લિમિટેડ (૨૦૨૧) ૪ એસસીસી ૭૧૩:[૨૦૨૦] ૧૦ એસ. સી. આર.
૭૯૧; કારકિર્દી સંસ્થા શૈક્ષણિક સોસાયટી વિરુદ્ધ ઓમ શ્રી ઠાકુરજી
શૈક્ષણિક સોસાયટી ૨૦૨૩ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન એસસી ૫૮૬
અને ગારવેર વોલ રોપ્સ લિમિટેડ વિરુદ્ધ.કોસ્ટલ મરીન કન્સ્ટ્રક્શન્સ
એન્ડ એન્જી.લિમિટેડ (૨૦૧૯) ૯ એસસીસી ૨૦૯:[૨૦૧૯] ૫
એસસીઆર ૫૭૯-નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

રામ રતન વિ. પરમ નંદ એર ૧૯૪૬ પી. સી. ૫૧-નો ઉલ્લેખ.

બી. એન. એ. વિ. બી. એન. બી. અને અન્ય [૨૦૧૯] એસ. જી. એચ.
સી. ૧૪૨ અને ઇન્સિગ્મા ટેકનોલોજી કંપની લિમિટેડ વિ. આલ્સ્ટોમ
ટેકનોલોજી લિમિટેડ [૨૦૦૯] એસ. જી. સી. એ. ૨૪-નો ઉલ્લેખ
કરવામાં આવ્યો છે.

અન્ય કેસ વિગતોમાં ઇમ્પીગ્નેડ ઓર્ડર અને અરજીઓનો સમાવેશ થાય છે

આંતરિક/નાગરિક મૂળ ન્યાયનિર્ણય:૨૦૨૦ની સિવિલ અપીલ નંબર ૧૫૯૯માં ૨૦૨૧ની સમીક્ષા અરજી (C) No.૭૦૪ માં સુધારાત્મક અરજી (C) નંબર ૨૦૨૩ની જજ.

૨૦૨૧ના RP (C) No.૭૦૪ માં ૨૦.૦૭.૨૦૨૧ તારીખના ચુકાદા અને આદેશમાંથી અને ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતના ૨૦૨૦ના CA No.૧૫૯૯ માં ૧૪.૦૨.૨૦૨૦ તારીખથી.

૨૦૨૩ની આર્બિટ્રેશન અરજી No.૨૫ સાથે.

હાજરી

અરવિંદ પી. દાતાર, નિખિલ સખારદંડે, જયંત મહેતા, સિનિયર એડવોકેટ્સ., દેબેશ પાંડા, સુશ્રી અમૃતા પાંડા, નમન મહેશ્વરી, સુશ્રી સ્નેહલ મહેશ્વરી, રામેશ્વર ટોટાલા, રાહુલ ટોટાલા, ઉદભવ ગાડી, આશિષ વેણુગોપાલ, સુશ્રી સોનાલી માથુર, સિદ્ધાર્થ સિજોરિયા, ગર્વ મલ્હોત્રા, ઈશાન એ ચતુર્વેદી, અરિજીત સાન્યાલ, સુશ્રી અરંધતી કાલે, ઓમર અહમદ, પ્રત્યુષ મિગલાની, પ્રણવ માગો, કનિષ્ક અગ્રવાલ, શ્રી આદિત્ય કુમાર, સૂરજ શર્મા, સુશ્રી પાયલ ચાવલા, સુશ્રી હિના શાહીન, સુશ્રી ચામિની ડાગા, શુભ્રા સ્વામી પરાંજપે, રાઘવ ભાટિયા, સોચિબ કુરેશી, એડ.અરજદારો માટે.

શ્યામ દિવાન, નિખિલ નૈયર, સિનિયર એડ., સુશ્રી પ્રિથા શ્રીકુમાર એયર, સુલભ રેવારી, દિવ્યાંશુ રાય, રંગોન ચૌધરી, સુશ્રી માનસ્વિની

જૈન, અથર્વ ગુપ્તા, રવિ રઘુનાથ, સુશ્રી આકાશી લોઢા, ધનારામ રામચંદ્રન, એડ.પ્રતિવાદીઓ માટે.

ગૌરવ બેનર્જી, સિનિયર એડ., ટી. એસ. સુંદરમ, સુભ્રો પ્રોકાસ મુખર્જી, વેંકટ સુપ્રિત, મોહિત પાંડે, રાકેશ તાલુકા, શશાંક ગર્ગ, શિવાંક દિદેલી, (એનએન ગ્લોબલમાં ન્યાયમિત્ર)

ડેરિયસ જે. ખંબાટા, નકુલ દિવાન, સુશ્રી માલવિકા ત્રિવેદી, કે. રમાકાંત રેડ્ડી, અરવિંદ વર્મા, પ્રશાંતો ચંદ્ર સેન, પરિષ્ઠ વકીલો., વિજયેન્દ્ર પ્રતાપ સિંહ, અભિજ્ઞાન ઝા, સુશ્રી શ્રેયા ચૌધરી, અંકિતેશ ઓઝા, તુષાર હાથીરામણી, સુશ્રી શ્રીનંદિની મુખોપાધ્યાય, સુશ્રી વિધિ શાહ, પ્રદ્યુમ્ન ગોહિલ, શ્રીમતી તરુણા સિંહ ગોહિલ, સુશ્રી રાનુ પુરોહિત, અલપતિ સાહિત્ય કૃષ્ણ, ઋષભ એન. કાપડિયા, સુશ્રી નિધિ મિત્તલ, નીલ ચેટર્જી, સુશ્રી નૂરિન સરના, સુશ્રી તાંસી ફોતેદાર, સૌમિલ ઝાંવર, સત્યેન્દ્ર સહારન, રોહન નાયક, સાતવિક ચંદ્રશેખર, રાહુલ આર્ય, પ્રેમલાલ કૃષ્ણન, વિવેક સિંહ, સુશ્રી બાની દીક્ષિત, માધવ ભાટિયા, શૈલેન્દ્ર સ્તારિયા, યોગેશ શર્મા, મુકેશ શર્મા, સુશ્રી સુજલ, હિમાંશુ કપૂર, આલોક ત્રિપાઠી, શિવમ સિંહ, સુશ્રી મુગ્ધા પાંડે, જયદીપ ખન્ના, સાહિલ ભાટિયા, સુયશ વ્યાસ, સુશ્રી શાસ્વતી પારહી, નિશાંત સિંહ, અબીર ફૂકન, કુરીકોસ વર્ગીસ, વી શ્યામોહન, સુશ્રી ઇશિતા બરુઆ, વેદાંત ગોયલ, મેસર્સ સીએમએનપી લૉ માટે અર્જુન ચોપરા, કાર્તિક શેઠ , સિદ્ધાર્થ શેઠ, શ્રીમતી શ્રિયા ગિલહોત્રા, પ્રશાંત દીક્ષિત, આરુષિ સિંહ

રાઠોડ, સૌરવ ચતુર્વેદી, અંકિત ગુપ્તા, મેસર્સ ચેમ્બર્સ ઓફ કાર્ટિક શેઠ
માટે મહેશ ભાટી, ડૉ. વિવેક શર્મા, સમીર રોહતગી, સુશ્રી સિમરાન બ્રાર,
સુશ્રી અપૂર્વા નેરલ, સુશ્રી સાન્યા દુઆ, સ્વાસ્થિક દલાઈ, મેસર્સ
કરંજાવાલા એન્ડ કંપની, રાહુલ જી તનવાની, અનંત નારાયણ એમ. જી.,
શુભેન્દુ આનંદ, આયુષ આનંદ, સુદિપો સરકાર, આદિત્ય શેખર, વી. સી.
શુક્લા, શ્રીમતી સિંધુરા વી. એન. એલ., સુશ્રી અદિતિ ત્રિપાઠી, સુશ્રી
વિધિ ઠાકર, અમન શુક્લા, પ્રસ્તુથ દલવી, અલભ્ય ધમીજા, મનન
શાંઘાઈ, સિદ્ધાર્થ રેલન, સુશ્રી ચારુ અંબવાની, સુશ્રી કોમલ અગ્રવાલ,
સુશ્રી કાવ્યા વિજય, આશુતોષ શ્રીવાસ્તવ, ઉમેશ ચંદ્ર શ્રીવાસ્તવ, સુશ્રી
મનીષા અંબવાની, રાજુલ શ્રીવાસ્તવ, સુશ્રી રૂહે હિના દુઆ, હર્ષિત
ખાંડુજા, રણદીપ સચદેવા, અરુણ પંડિત, સુશ્રી ધનાક્ષી ગાંધી, સાહિબ
કોચર, પ્રથમ મેહરોત્રા, સુશ્રી શ્રેયા અરોરા, તેજસ કરિયા , સુશ્રી શ્રુતિ
સભરવાલ, સુશ્રી વૃંદા પારીક, ડૉ. ઋષભ ગુપ્તા, શાર્દુલ એસ શ્રોફ માટે
સન્યત લોધા, જ્યોર્જ પોથન પૂથીકોટ, સુશ્રી જ્યોતિ સિંહ, સુશ્રી સૌમ્યા
ચાદવ, સુશ્રી ખ્યાતિ જૈન, ગૌહર મિર્ઝા, સુશ્રી હીરાલ ગુપ્તા, સુશ્રી સુકન્યા
સિંહ, સુશ્રી નીલાક્ષી શ્રીવાસ્તવ, અભિનવ ચાહર, રોહિત રાહર, કુણાલ
વાજની, શુભાંગ ટંડન, ગુનીત સિદ્ધુ, સુશ્રી મનીષા સિંહ, આશુ પાઠક,
સિદ્ધાંત બક્ષી, સુશ્રી પ્રિયંકા વોરા, દેબ મેસર્સ વી. કે. સી. લો ઓફિસ
માટે હિમાંશુ ખેત્રી, વરુણ કે. ચોપરા, મેહુલ શર્મા, અભિષેક કંડવાલ,
પી. વી. અમરનાથા પ્રસાદ, સુશ્રી વિજયશ્રી પટનાયક, દેબેશ પાંડા,

સુશ્રી દિયા કપૂર, રાઘવ કુમાર, આદિત્ય લાધા, સુશ્રી ગહેના ગમબાની,
સુશ્રી લિઝ મેથ્યુ, અંકુર કશ્યપ, અજિત એસ રંગનાથન, રોહિત રાજર્ષી,
અભય સિંહ, અમન બજાજ, એડ.હસ્તક્ષેપ કરનારાઓ માટે.

સર્વોચ્ચ અદાલતનો ચુકાદો/આદેશ

ચુકાદો

ડૉ. ધનંજય વાય ચંદ્રચુડ, સીજેઆઈ,

એ. સંદર્ભ.પ.

બી. પ્રસ્તુતિઓ.૧૨

સી. જાળવણીક્ષમતા. ૧૮

D. ભારતીય ટપાલ ટિકિટ કાયદો ૧૮૯૯.૨૨

i. ઝાંખી. ૨૨

II.સાધન પર મુદ્રાંકન કરવામાં નિષ્ફળતાના પરિણામો. ૨૭

એ. સ્ટેમ્પ એક્ટ હેઠળની પ્રક્રિયા. ૨૭

બી. અસ્વીકાર્યતા અને શૂન્ય વચ્ચેનો તફાવત. ૩૨

સી. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫ દસ્તાવેજને અસ્વીકાર્ય અને

રદબાતલ ગણાવે છે.૩૪

III.સ્ટેમ્પ એક્ટનો હેતુ. ૩૮

ઈ. મધ્યસ્થી અને સમાધાન કાયદો ૧૯૯૬.૪૦

i. મધ્યસ્થી સ્વાયત્તતા. ૪૨

II. લઘુતમ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપનો સિદ્ધાંત ૪૫

III. આર્બિટ્રેશન એક્ટ એક સ્વ-સમાવિષ્ટ કોડ છે.....

૫૨

IV. આધુનિક મધ્યસ્થતાના સિદ્ધાંતો. ૫૪

એફ. આર્બિટ્રેશન કરાર પરનો કાયદો. ૫૫

i. મધ્યસ્થી કરારની અલગતા. ૫૬

ડી. યુનાઈટેડ કિંગડમ. ૫૮

ઈ. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા. ૬૧

એફ. સિંગાપોર. ૬૨

છ. આંતરરાષ્ટ્રીય સંમેલનો. ૬૨

એચ. ભારત. ૬૪

G. યોગ્યતા-ક્ષમતાનો સિદ્ધાંત. ૭૦

આઈ. તુલનાત્મક વિશ્લેષણ. ૭૧

II. ભારત. ૭૩

III. નકારાત્મક ક્ષમતા-ક્ષમતા. ૭૯

એચ. આર્બિટ્રેશન એક્ટ હેઠળ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ. ૮૧

I. આર્બિટ્રેશન એક્ટ, સ્ટેમ્પ એક્ટ અને કોન્ટ્રાક્ટ એક્ટની સુસંગત રચના.

આઈ. આબિટ્રિશન કરારના સંદર્ભમાં આબિટ્રિશન એક્ટને પ્રાથમિકતા
આપવામાં આવશે..... ૧૦૧

એ. આબિટ્રિશન એક્ટ એક વિશેષ કાયદો છે અને ભારતીય કરાર કાયદો
અને સ્ટેમ્પ એક્ટ સામાન્ય કાયદા છે.

બી. આબિટ્રિશન એક્ટ ૧૦૪ ની કલમ ૫

સી. સંસદ સ્ટેમ્પ એક્ટથી વાકેફ હતી જ્યારે તેણે આબિટ્રિશન એક્ટ ૧૦૬
લાગુ કર્યો હતો.

II.વિચારણા હેઠળના ત્રણ કાયદાઓનું સુમેળભર્યું નિર્માણ.૧૦૬

એ. યોગ્યતા-યોગ્યતા સિદ્ધાંતની અસર. ૧૦૬

બી. સ્ટેમ્પ એક્ટ ૧૧૧ની કલમ ૩૩ અને ૩૫માં "રહેશે" શબ્દની અસર
જોવા મળે છે.

સી. સ્ટેમ્પ એક્ટનો ઉદ્દેશ જાળવી રાખવામાં આવ્યો છે.૧૧૩

ડી. કાયદાનું અર્થઘટન સ્ટેમ્પ એક્ટ ઉપરાંત આબિટ્રિશન એક્ટના હેતુને
અસર કરતું હોવું જોઈએ.૧૧૪

જે. એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ્સ અને ગારવેર વોલ રોપ્સ ખોટી રીતે
નક્કી . ૧૧૫

i. એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ. ૧૧૫

II.ગારવેર વોલ રોપ્સ. ૧૧૮

કે. ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક યોજના,
૧૯૯૬.૧૨૪

એલ. વિધા દ્રોલિયા મુદ્રાંકનના મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરતી નથી. ૧૨૬

એમ. તારણો. ૧૨૮

એ *.સંદર્ભ

૧. આ અદાલતને ત્રણ કાયદાઓ-આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ ૧૯૯૬^૨ ઇન્ડિયન સ્ટેમ્પ એક્ટ ૧૮૯૯^૩ અને ઇન્ડિયન કોન્ટ્રાક્ટ એક્ટ ૧૮૭૨^૪ ના સંદર્ભમાં ઉદ્ભવેલા મુદ્દાને ઉકેલવા માટે બોલાવવામાં આવી છે.સ્ટેમ્પ કાયદો "સાધનો" પર ફરજ લાદે છે.એક સાધન કે જેના પર સ્ટેમ્પ નથી અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ છે તે પુરાવામાં અસ્વીકાર્ય છે અને તેની જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં કાર્યવાહી કરી શકાતી નથી.આર્બિટ્રેશન કરારો ઘણીવાર અંતર્ગત સાધનો અથવા મૂળ કરારોમાં સમાયેલ હોય છે.જ્યારે મધ્યસ્થીની નિમણૂક માટે અરજી કરવામાં આવે છે, ત્યારે વાંધો એ આધાર પર ઉઠાવવામાં આવે છે કે આર્બિટ્રેશન કરાર અસ્વીકાર્ય છે કારણ કે તે એવા સાધનમાં છે કે જેના પર સ્ટેમ્પ નથી અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ છે.પ્રાથમિક મુદ્દો જે ઊભો થાય છે તે એ છે કે જો અંતર્ગત કરાર પર સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે તો આવા આર્બિટ્રેશન કરારો અસ્તિત્વમાં નહીં હોય, અમલ ન કરી શકાય અથવા અમાન્ય હશે.આ પ્રશ્ન કયા સંદર્ભમાં ઊભો થાય છે તેનું ટૂંકું વર્ણન નીચે મુજબ છે.

૨ ("આર્બિટ્રેશન એક્ટ"),

૩ ("સ્ટેમ્પ એક્ટ")

૪ ("કોન્ટ્રાક્ટ એક્ટ")

૨. એન એન ગ્લોબલ મર્કન્ટાઇલ (પી) લિમિટેડ વિ.ઇન્ડો યુનિક ફ્લેમ લિમિટેડ,⁵ (હવે પછી "એન. એન. ગ્લોબલ ૧" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે) આ અદાલતના ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચને એક વિશેષ અનુમતિ અરજી બોલાવવામાં આવી હતી જેથી એક અનસ્ટેમ્પ્ડ વર્ક ઓર્ડરમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન કરારની અમલીકરણ ક્ષમતા નક્કી કરી શકાય.ખંડપીઠે ન્યાયમૂર્તિ ઇન્દુ મલ્હોત્રા દ્વારા બોલતા જણાવ્યું હતું કે મધ્યસ્થતા કરાર, અંતર્ગત વ્યાપારી કરારથી અલગ અને અલગ હોવાને કારણે, અમાન્ય, અમલપાત્ર અથવા અસ્તિત્વમાં નહીં હોય.અદાલતે એવું માન્યું હતું કે સ્ટેમ્પ-ડ્યુટીની ચુકવણી ન કરવાથી અંતર્ગત કરાર પણ અમાન્ય નહીં થાય કારણ કે તે એક સાધ્ય ખામી છે.આ પ્રક્રિયામાં, આ અદાલતે એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ્સ (પી) લિમિટેડ વિ.ચાંદમારી ટી કંપની (પી) લિમિટેડ⁶ ૬૬) અને ગારવેર વોલ રોપ્સ લિમિટેડ વિ.કોસ્ટલ મરીન કન્સ્ટ્રક્શન્સ એન્ડ એન્જી.લિમિટેડ⁷ .એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ્સ (સુપ્રા) માં, આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ચુકાદો આપ્યો હતો કે અનસ્ટેમ્પ્ડ કરારમાં આર્બિટ્રેશન કરાર પર કાર્યવાહી કરી શકાતી નથી.ગારવેર વોલ રોપ્સ (સુપ્રા) માં આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે એસ. એમ. એસ. ટી. એસ્ટેટ્સ (સુપ્રા) પર આધાર રાખીને એવું માન્યું હતું કે અનસ્ટેમ્પ્ડ વ્યાપારી કરારમાં મધ્યસ્થી કરાર કાયદાની બાબત તરીકે "અસ્તિત્વમાં" રહેશે નહીં અને જ્યાં સુધી

5 ((૨૦૨૧) ૪ એસ. સી. સી. ૩૭૯)

6 ((૨૦૧૧) ૧૪ એસ. સી. સી.

7 ((૨૦૧૯) ૯ એસસીસી ૨૦૯)

અંતર્ગત કરાર પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કાર્યવાહી કરી શકાતી નથી:

“૨૨. જ્યારે આર્બિટ્રેશન કલમ "કરારમાં" સમાયેલી હોય, ત્યારે તે નોંધપાત્ર છે કે કરાર માત્ર ત્યારે જ કરાર બની જાય છે જો તે કાયદા દ્વારા લાગુ કરી શકાય.આપણે જોયું છે કે કેવી રીતે, સ્ટેમ્પ એક્ટ હેઠળ, કોઈ કરાર કરાર બનતો નથી, એટલે કે, જ્યાં સુધી તેના પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે કાયદામાં લાગુ કરી શકાતો નથી.તેથી, કલમ ૧૧ (૬-એ) નું સાદું વાંચન પણ, જ્યારે ૧૯૯૬ના કાયદાની કલમ ૭ (૨) અને કરાર કાયદાની કલમ ૨ (એચ) સાથે વાંચવામાં આવે, ત્યારે તે સ્પષ્ટ કરશે કે કરારમાં મધ્યસ્થીની કલમ અસ્તિત્વમાં રહેશે નહીં જ્યારે તે કાયદા દ્વારા લાગુ કરી શકાતી નથી.આ એક સૂચક પણ છે કે એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ્સ [એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ્સ (પી) લિમિટેડ વિ.ચાંદમારી ટી કંપની (પી) લિમિટેડ, (૨૦૧૧) ૧૪ એસસીસી ૬૬:(૨૦૧૨) ૪ SCC (Civ) ૭૭૭] ને કલમ ૧૧ (૬-A) ના સુધારા દ્વારા કોઈ પણ રીતે સ્પર્શ કરવામાં આવ્યો નથી.[...]

૨૯. હ્યુન્ડાઈ એન્ગમાં આ ચુકાદો.કેસ [ચુનાઈટેડ ઇન્ડિયા ઇન્શ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ વિ.હ્યુન્ડાઈ એન્ગ.& કન્સ્ટ્રક્શન કંપની લિમિટેડ, (૨૦૧૮) ૧૭ એસસીસી ૬૦૭:(૨૦૧૮) ૨

એસ. સી. સી. (સી. આઈ. વી.) ૫૩૦] મહત્વપૂર્ણ છે કારણ કે જે ખાસ વિચારણા હેઠળ હતું તે આર્બિટ્રેશન કલમ હતી જે ત્યારે જ સક્રિય થશે જ્યારે વીમાદાતા જવાબદારી કાયદેસરની જવાબદારી માને છે અથવા સ્વીકારે છે. હકીકતો પર એવું જાણવા મળ્યું હતું કે વીમાદાતાએ દાવાને નકારી કાઢ્યો હતો, જોકે આર્બિટ્રેશન કલમ "અસ્તિત્વમાં" હતી, તેથી બોલવા માટે, પોલિસીમાં, તે કાયદામાં અસ્તિત્વમાં રહેશે નહીં, જેમ કે તે ચુકાદામાં રાખવામાં આવ્યું હતું, જ્યારે એક મહત્વપૂર્ણ હકીકત રજૂ કરવામાં આવે છે, એટલે કે, વીમાદાતાએ જવાબદારી સ્વીકારી નથી અથવા સ્વીકારી નથી. તેવી જ રીતે, વર્તમાન કેસની હકીકતોમાં, તે સ્પષ્ટ છે કે પેટા કરારમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન કલમ જ્યાં સુધી પેટા કરાર પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કાયદાની બાબત તરીકે "અસ્તિત્વમાં" રહેશે નહીં, જેમ કે આપણે ઉપર ધાર્યું છે. કલમ ૧૧ (૬-એ) "અસ્તિત્વ" સાથે સંબંધિત છે, જે કલમ ૮, કલમ ૧૬ અને કલમ ૪૫ની વિરુદ્ધ છે, જે આર્બિટ્રેશન કરારની "માન્યતા" સાથે સંબંધિત છે, તે દલીલનો જવાબ હ્યુન્ડાઈ એન્ગમાં "અસ્તિત્વ" અભિવ્યક્તિ વિશેની આ અદાલતની સમજણ દ્વારા આપવામાં આવે છે. કેસ [યુનાઈટેડ ઇન્ડિયા ઇન્શ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ વિ. હ્યુન્ડાઈ એન્ગ. & કન્સ્ટ્રક્શન કંપની લિમિટેડ,

(૨૦૧૮) ૧૭ એસસીસી ૬૦૭:(૨૦૧૯) ૨ એસ. સી. સી.

(સી. આઈ. વી.) ૫૩૦], જેમ કે આપણે અનુસરીએ છીએ.."

ત્યારબાદ, વિદ્યા ડ્રોલિયા વિરુદ્ધ દુર્ગા ટ્રેડિંગ કોર્પોરેશન,⁸ (કેસમાં આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આ દરખાસ્તની મંજૂરી સાથે ગરવેર વોલ રોપ્સ (ઉપરોક્ત) ના ફક્ત ૨૯ નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે મધ્યસ્થી કરાર ત્યારે જ અસ્તિત્વમાં છે જ્યારે તે માન્ય અને કાયદેસર હોય:

"૧૪૬. હવે આપણે આ પ્રશ્નની તપાસ કરવા આગળ વધીએ છીએ કે શું કલમ ૧૧ માં "અસ્તિત્વ" શબ્દ માત્ર કરારની રચનાનો સંદર્ભ આપે છે (શું મધ્યસ્થી કરાર છે) અને અમલીકરણ (માન્યતા) ના પ્રશ્નને બાકાત રાખે છે અને તેથી પછીનો સંદર્ભ તબક્કે અદાલતના અધિકારક્ષેત્રની બહાર આવે છે.ન્યાયશાસ્ત્ર અને લખાણવાદ પર મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વ અને મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતા વચ્ચે તફાવત કરવો શક્ય છે.આવા અર્થઘટનને "અસ્તિત્વ" શબ્દના સાદા અર્થમાંથી સમર્થન મળી શકે છે.જો કે, તે સમાન રીતે શક્ય છે, ન્યાયશાસ્ત્ર અને સંદર્ભવાદ પર, એવું માનવું કે કરારનું કોઈ અસ્તિત્વ નથી જો તે અમલપાત્ર ન હોય અને બંધનકર્તા ન હોય.આર્બિટ્રેશન કરારનું અસ્તિત્વ એક માન્ય કરારની ધારણા કરે છે જે પક્ષકારોને આર્બિટ્રેશનમાં ધકેલીને કોર્ટ

દ્વારા લાગુ કરવામાં આવશે.કાયદાકીય અને સાદા અર્થનું અર્થઘટન વ્યાખ્યા કલમ સહિત સંદર્ભિત પૃષ્ઠભૂમિની વિરુદ્ધ હશે અને તેના પરિણામે અપ્રિય પરિણામો આવશે."અસ્તિત્વ" ના વાજબી અને ન્યાયી અર્થઘટન માટે બંધનકર્તા અને લાગુ કરી શકાય તેવા આર્બિટ્રેશન કરાર માટે લાગુ સંદર્ભ, હેતુ અને સંબંધિત કાનૂની ધોરણોને સમજવાની જરૂર છે.લેખિતમાં પુરાવા આપેલા કરારનો કોઈ અર્થ નથી જ્યાં સુધી પક્ષોને શરતોનું પાલન કરવા અને તેનું પાલન કરવા માટે દબાણ કરી શકાય નહીં.પક્ષ અમલીકરણ ન કરી શકાય તેવા દસ્તાવેજના આધારે દાવો કરી શકતો નથી અને અધિકારોનો દાવો કરી શકતો નથી.આમ, મધ્યસ્થી કરાર ત્યારે જ અસ્તિત્વ ધરાવે છે જ્યારે તે માન્ય અને કાયદેસર હોય અને તેવું માનવા માટે સારા કારણો છે.એક રદબાતલ અને અમલ ન કરી શકાય તેવી સમજણ કંઈપણ કરવા માટે કોઈ કરાર નથી.આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટના અસ્તિત્વનો અર્થ એ છે કે આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ જે આર્બિટ્રેશન એક્ટ અને કોન્ટ્રાક્ટ એક્ટ બંનેની વૈધાનિક જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરે છે અને સંતોષે છે અને જ્યારે તે કાયદામાં લાગુ કરી શકાય છે.

૧૪૭. અમે વિસ્તૃત કરવા અને વધુ કારણો આપવા માટે આગળ વધીશું:

૧૪૭.૧.(i) ગારવેર વોલ રોપ્સ લિમિટેડમાં [ગારવેર વોલ રોપ્સ લિમિટેડ વિ.કોસ્ટલ મરીન કન્સ્ટ્રક્શન્સ એન્ડ એન્જી.લિમિટેડ, (૨૦૧૯) ૯ એસસીસી ૨૦૯:(૨૦૧૯) ૪ એસ. સી. સી. (સી. આઈ. વી.) ૩૨૪], આ અદાલતે આર્બિટ્રેશન કલમ સાથેના અંતર્ગત કરારમાં સ્ટેમ્પ ડ્યુટીનો પ્રશ્ન તપાસ્યો હતો અને આ સંદર્ભમાં આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭ (૨) ના પ્રથમ અને બીજા ભાગ વચ્ચે તફાવત દર્શાવ્યો હતો, જોકે આર્બિટ્રેશન કરારના "અસ્તિત્વ" અને "માન્યતા" ના સંદર્ભમાં ઉપર આપેલા અને ટાંકવામાં આવેલા અવલોકનો યોગ્ય અને અત્યંત મહત્વપૂર્ણ હોવા છતાં, અમે તેના પેરા ૨૯ નું પુનઃઉત્પાદન કરીને તેનું પુનરાવર્તન કરીશું:(એસ. સી. સી. પી. ૨૩૮)

[...]

અસ્તિત્વ અને માન્યતા એકબીજા સાથે જોડાયેલા છે, અને જો તે ગેરકાયદેસર હોય અથવા ફરજિયાત કાનૂની જરૂરિયાતોને સંતોષતી ન હોય તો આર્બિટ્રેશન કરાર અસ્તિત્વમાં નથી.અમાન્ય કરાર એ કોઈ કરાર નથી.."

૩. એન. એન. ગ્લોબલ ૧ (સુપ્રા) એ વિદ્યા દ્રોલિયા (સુપ્રા) માં સંકલિત બેન્યના નિર્ણયની નોંધ લીધી હતી અને ગરવારે વોલ રોપ્સ (સુપ્રા) ના ફક્ત ૨૨ અને ૨૯માં અને વિદ્યા દ્રોલિયા (સુપ્રા) ના ફક્ત ૧૪૬ અને

૧૪૭માં અપનાવવામાં આવેલા ઢ્રષ્ટિકોણની શુદ્ધતા પર શંકા વ્યક્ત કરી હતી.તેણે નીચેનો મુદ્દો પાંચ ન્યાયાધીશોની બેન્ચને મોકલ્યો હતો:

“૫૮. [...] શું સ્ટેમ્પ એક્ટ, ૧૮૮૮ની કલમ ૩૫માં સમાવિષ્ટ વૈધાનિક પ્રતિબંધ કાયદાની અનુસૂચિ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૩ હેઠળ સ્ટેમ્પ ડ્યુટી માટે ચાર્જ કરી શકાય તેવા સાધનોને લાગુ પડે છે, તે પણ આવા ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટને અસ્તિત્વમાં નથી, જે સ્ટેમ્પ ડ્યુટીની ચુકવણી માટે ચાર્જ કરી શકાતી નથી, તે અસ્તિત્વમાં નથી, અમલપાત્ર નથી અથવા અમાન્ય છે, મૂળ કરાર/ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ પર સ્ટેમ્પ ડ્યુટીની ચુકવણી બાકી છે?.”

૪. એન એન ગ્લોબલ મર્કન્ટાઇલ (પી) લિમિટેડમાં બંધારણીય બેન્ચ વિ.ઇન્ડો યુનિક ફ્લેમ લિમિટેડ^૭ (ત્યારબાદ "એન. એન. ગ્લોબલ ૨" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે) એ સંદર્ભનો જવાબ આપ્યો.૩ ની બહુમતીથી:૨, એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે એન. એન. ગ્લોબલ ૧ (સુપ્રા) કાયદાની યોગ્ય સ્થિતિનું પ્રતિનિધિત્વ કરતું નથી.બહુમતી ચુકાદા (પોતાના માટે અને ન્યાયમૂર્તિ અનિરુદ્ધ બોઝ દ્વારા ન્યાયમૂર્તિ સી. ટી. રવિકુમારના સંમત ચુકાદા સાથે લખાયેલા) એ આ અદાલત દ્વારા એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ (સુપ્રા) અને ગરવેર વોલ રોપ્સ (સુપ્રા) માં ૭ ((૨૦૨૩) ૭ એસ. સી. સી. ૧)

લેવામાં આવેલા ઢ્રષ્ટિકોણને સમર્થન આપ્યું હતું. જસ્ટિસ અજય રસ્તોગી અને જસ્ટિસ ઋષિકેશ રોયે અલગ-અલગ અસંમત ચુકાદાઓ આપ્યા હતા. બહુમતીના તારણોનો સારાંશ નીચેની શરતોમાં આપી શકાય છે:

એ. આર્બિટ્રેશન કરાર ધરાવતું અનસ્ટેમ્પ્ડ સાધન કરાર અધિનિયમની કલમ ૨ (જી) હેઠળ રદબાતલ છે;

બી. એક અનસ્ટેમ્પ્ડ સાધન, જે કરાર નથી અને કાયદામાં લાગુ કરી શકાતું નથી, તે કાયદામાં અસ્તિત્વમાં હોઈ શકતું નથી. આવા સાધનમાં આર્બિટ્રેશન કરાર પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ લગાવ્યા પછી જ કાર્યવાહી કરી શકાય છે.

સી. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ (કએ) હેઠળ વિચારણા કરાયેલ આર્બિટ્રેશન કરારનું "અસ્તિત્વ" એ હકીકતમાં માત્ર ચહેરાનું અસ્તિત્વ અથવા કે તથ્ય ના લીધે અસ્તિત્વમાં નથી, પરંતુ "કાયદામાં અસ્તિત્વ" પણ છે;

ડી. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ હેઠળ કામ કરતી અદાલત સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ અને ૩૫ના આદેશની અવગણના કરી શકે નહીં, જેમાં તેને સ્ટેમ્પ વગરના અથવા અપૂરતા સ્ટેમ્પવાળા સાધનની તપાસ કરવાની અને જપ્ત કરવાની જરૂર પડે છે; અને

ઈ. આર્બિટ્રેશન કરારની પ્રમાણિત નકલ સ્પષ્ટપણે ચૂકવેલ સ્ટેમ્પ ડ્યુટી દર્શાવવી આવશ્યક છે.

૫. લઘુમતી ચુકાદાએ એક અલગ કાનૂની અભિગમ અપનાવ્યો.ન્યાયમૂર્તિ અજય રસ્તોગીએ નોંધ્યું હતું કે કલમ ૧૧ હેઠળ રેફરલ કોર્ટનો અવકાશ આર્બિટ્રેશન કરારના "અસ્તિત્વ" ની તપાસ સુધી મર્યાદિત છે.તેમણે એવું માન્યું હતું કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૬ને ધ્યાનમાં રાખીને નિર્ણય લેવા માટે સ્ટેમ્પિંગના મુદ્દા સહિત અન્ય તમામ વિવાદાસ્પદ મુદ્દાઓ આર્બિટ્રેશન ટ્રિબ્યુનલ પર છોડવા જોઈએ.

૬. ન્યાયમૂર્તિ હર્ષિકેશ રોયે સ્ટેમ્પ એક્ટની યોજના પર આધાર રાખીને એવું માન્યું હતું કે અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ્ડ દસ્તાવેજને અમાન્ય અથવા રદબાતલ કરવામાં આવતો નથી કારણ કે કોઈ સાધન પર સ્ટેમ્પ કરવામાં નિષ્ફળતા એ એક સાધ્ય ખામી છે.વધુમાં, ન્યાયમૂર્તિ રોયે આર્બિટ્રેશન એક્ટની ઉત્ક્રાંતિને અવલોકન કરવા માટે શોધી કાઢી હતી કે તે આર્બિટ્રેશન પ્રક્રિયામાં લઘુત્તમ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપને પ્રોત્સાહન આપે છે.તેમણે એવું માન્યું હતું કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ને આર્બિટ્રેટરને સ્ટેમ્પિંગનો મુદ્દો મોકૂફ રાખીને સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫ સાથે સુસંગત બનાવવી જોઈએ.નિષ્કર્ષમાં, ન્યાયમૂર્તિ રોયે જણાવ્યું હતું કે એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ્સ (સુપ્રા) અને ગરવેર વોલ રોપ્સ (સુપ્રા) કાયદાની યોગ્ય સ્થિતિ નિર્ધારિત કરતી નથી.

૭. ૧૪ ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૦ના રોજ, ધર્મરત્નાકરા રાય બહાદુર આર્કોટ નારાયણસ્વામી મુદલિયાર છત્રમ વિરુદ્ધ ભાસ્કર રાજુ અને બ્રધર્સ ((૨૦૨૦) ૪ એસ. સી. સી. ૬૧૨) કેસમાં આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે મંજૂરી સાથે એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ (સુપ્રા) નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.ભાસ્કર રાજુ (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે ઉચ્ચ ન્યાયાલયના તે નિર્ણયને ઉલટાવી દીધો હતો, જેણે મધ્યસ્થતા અધિનિયમની કલમ ૧૧ (૬) હેઠળ પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા માટે મોકલવા માટે અપૂરતી સ્ટેમ્પ્ડ લીઝ ડીડ પર આધાર રાખ્યો હતો. ભાસ્કર રાજુ (સુપ્રા) નો નિર્ણય એન એન ગ્લોબલ ૧ (સુપ્રા) પહેલાં લેવામાં આવ્યો હતો.જો કે, એન. એન. ગ્લોબલ ૧ (ઉપરોક્ત) માં ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ દ્વારા કરવામાં આવેલ સંદર્ભ બાકી હતો, ત્યારે ભાસ્કર રાજુ (ઉપરોક્ત) માં સમીક્ષા અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી હતી.૨૦ જુલાઈ ૨૦૨૧ના રોજ, પુનર્વિચાર અરજી વિલંબ તેમજ ગુણદોષના આધારે ફગાવી દેવામાં આવી હતી.(CA No.૧૫૯૯/૨૦૨૦ માં સમીક્ષા અરજી (સિવિલ) નંબર ૭૦૪/૨૦૨૧) ૭ ડિસેમ્બર ૨૦૨૨ના રોજ ભાસ્કર રાજુ (સુપ્રા) ની પુનર્વિચારણા માટે એક સુધારાત્મક અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી.એન એન ગ્લોબલ ૨ (સુપ્રા) માં બંધારણીય ખંડપીઠે સંદર્ભનો જવાબ આપ્યો અને ૨૫ એપ્રિલ ૨૦૨૩ના રોજ પોતાનો ચુકાદો આપ્યો.

૮. ૮ મે ૨૦૨૩ના રોજ, આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે સેકા ડોબ્રિક વિરુદ્ધ એસએ ઇઓનસોફ્ટેક પ્રાઇવેટ લિમિટેડમાં મધ્યસ્થીની નિમણૂક માટેની અરજીમાં નોટિસ જારી કરી હતી.(૨૦૨૩ ની આર્બિટ્રેશન પિટિશન) આ દરમિયાન, ૧૮ જુલાઈ ૨૦૨૩ ના રોજ, આ અદાલતની પાંચ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ભાસ્કર રાજુ (સુપ્રા) માં સુધારાત્મક અરજીમાં નોટિસ જારી કરી અને ૨૪ ઓગસ્ટ ૨૦૨૩ ના રોજ ખુલ્લી અદાલતમાં સુનાવણી માટે આ બાબતને સૂચિબદ્ધ કરી.(૧૪ ઓગસ્ટ ૨૦૨૩ના રોજ, સેકા ડોબ્રિક (ઉપરોક્ત) ની ખંડપીઠે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે તે બાબતમાં એક વાંધો આર્બિટ્રેશન કરાર પર સ્ટેમ્પિંગ ન કરવા સાથે સંબંધિત છે.તેથી, મધ્યસ્થતા અરજીને ભાસ્કર રાજુ (સુપ્રા) માં સુધારાત્મક અરજી સાથે સૂચિબદ્ધ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.ઓર્ડરનો સંબંધિત ભાગ નીચે કાઢવામાં આવ્યો છે:

“૧. આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ, ૧૯૯૬ની કલમ ૧૧ (૬) અને ૧૧ (૯) હેઠળની અરજીના જવાબમાં સામાવાળા વતી ઉઠાવવામાં આવેલા વાંધાઓમાંથી એક એ છે કે આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ પર સ્ટેમ્પ કરવામાં આવ્યો નથી.

૨. આ અદાલત દ્વારા ૨૦૨૩ની ક્યુરેટિવ પિટિશન (સિવિલ) નંબર ૪૪ પર નોટિસ પહેલેથી જ જારી કરવામાં આવી છે, જેને ૨૪ ઓગસ્ટ ૨૦૨૩ના રોજ ઓપન કોર્ટમાં સૂચિબદ્ધ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે.

૩. આ કાર્યવાહીઓ તદનુસાર ૨૪ ઓગસ્ટ ૨૦૨૩ના રોજ સુધારાત્મક અરજી સાથે સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવશે.

૪. કાઉન્ટર એફિડેવિટ, જો કોઈ હોય તો, તે દરમિયાન દાખલ કરવામાં આવે.."

૯. ૨૬ સપ્ટેમ્બર ૨૦૨૩ના રોજ પાંચ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે સુધારાત્મક અરજી સાથે મધ્યસ્થીની અરજી પર સુનાવણી હાથ ધરી હતી.એન એન ગ્લોબલ ૨ (ઉપરોક્ત) માં નિર્ણયની મોટી અસરો અને પરિણામોને ધ્યાનમાં લેતા, **કોર્ટે કાર્યવાહીને સાત ન્યાયાધીશોની બેન્ચને મોકલી હતી.**ઓર્ડરનો સંબંધિત ભાગ નીચે કાઢવામાં આવ્યો છે:

"૨. એન. એન. ગ્લોબલ મર્કન્ટાઈલ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ઈન્ડો યુનિક ફ્લેમ લિમિટેડ અને અન્યોમાં બહુમતીના ઢ્રષ્ટિકોણની મોટી અસરો અને પરિણામોને ધ્યાનમાં રાખીને, અમારો વિચાર છે કે કાર્યવાહીને સાત ન્યાયાધીશોની બેન્ચ સમક્ષ મૂકવી જોઈએ જેથી પાંચ ન્યાયાધીશોની બેન્ચના ઢ્રષ્ટિકોણની શુદ્ધતા પર પુનર્વિચાર કરી શકાય.."

૧૦. તે આ સંદર્ભમાં છે કે કાર્યવાહી ૧૧ ઓક્ટોબર ૨૦૨૩ ના રોજ સાત ન્યાયાધીશોની આ બેન્ચ સમક્ષ સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવી હતી, જ્યારે આ

અદાલતે કારણ શીર્ષકને બદલવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો: “રી માં:આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ ૧૯૯૬ અને ઇન્ડિયન સ્ટેમ્પ એક્ટ ૧૮૯૯ હેઠળ આર્બિટ્રેશન કરારો વચ્ચે આંતરક્રિયા.” અમે પ્રશ્નમાં કેસ (ઓ) ના વાસ્તવિક મેટ્રિક્સનું પુનઃઉત્પાદન કરી રહ્યા નથી કારણ કે અમને કાયદાનો પ્રશ્ન નક્કી કરવા માટે કહેવામાં આવ્યું છે.આ પ્રક્રિયામાં, અમે એન એન ગ્લોબલ ૨ (ઉપરોક્ત) તેમજ અન્ય આનુષંગિક મુદ્દાઓમાં અપનાવવામાં આવેલા ઢ્રષ્ટિકોણની ચોકસાઈ પર વિચાર કરીશું.

બી *.પ્રસ્તુતિઓ¹⁰

૧૧. અરજદારો મોટે ભાગે દલીલ કરે છે કે એન એન ગ્લોબલ ૨ (ઉપરોક્ત) કાયદાની યોગ્ય સ્થિતિ નિર્ધારિત કરતું નથી.અરજદારો અને દરમિયાનગીરી કરનારાઓ વતી વિદ્વાન વકીલની રજૂઆતોનો સારાંશ નીચે આપવામાં આવ્યો છે.

૧૨. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી અરવિંદ દાતારએ નીચેની રજૂઆતો કરી હતી:

એ. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ (૬એ) સ્પષ્ટ રીતે રેફરલ

કોર્ટની સત્તાને આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વની તપાસ

સુધી મર્યાદિત કરે છે.આવી તપાસ સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ હેઠળ સ્ટેમ્પિંગની પર્યાપ્તતા સુધી વિસ્તરતું નથી;

બી. એન એન ગ્લોબલ ૨ (ઉપરોક્ત) માં બહુમતીએ કલમ ૧૧ (કએ) ને અસરકારક રીતે રદ કરી દીધી છે, જે આ અદાલત અને ઉચ્ચ ન્યાયાલયના અધિકારક્ષેત્રને મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વની તપાસ સુધી મર્યાદિત કરે છે;

સી. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ હેઠળ સમાવિષ્ટ પ્રિસ્ક્રિપ્શન્સનું પાલન કરવા માટે રેફરલ તબક્કે અદાલતોને ફરજિયાત બનાવવું એ તપાસની રકમ કરતાં વધુ હશે.આબિટ્રેશન એક્ટ મધ્યસ્થતા કરારની તપાસ માટે રેફરલ કોર્ટની સત્તાને મર્યાદિત કરે છે, સાધન નહીં;

ડી. મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ સ્ટેમ્પિંગ સંબંધિત મુદ્દાઓ સહિત તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપવાની ક્ષમતા ધરાવે છે;

ઈ. આબિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫માં છતાં પણ પ્રભાવી કલમનો સમાવેશ મધ્યસ્થી પ્રક્રિયામાં અદાલતોના ન્યાયિક

હસ્તક્ષેપને મર્યાદિત કરે છે અને તેને સ્ટેમ્પ એક્ટની
જોગવાઈઓ સાથે સુમેળમાં વાંચવી જોઈએ; અને

એફ. મુદ્રાંકનની જરૂરિયાત કોઈ સાધનને રદબાતલ બનાવતી
નથી.તે સ્ટેમ્પ એક્ટની જોગવાઈઓ અનુસાર ખામી દૂર ન
થાય ત્યાં સુધી જ સાધનને પુરાવામાં અસ્વીકાર્ય બનાવે છે.

૧૩. વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી નિખિલ સખારદંડેએ નીચેની રજૂઆતો કરી હતી:

એ. મુદ્રાંકનમાં ખામી એ એક ઉપચારી શકાય તેવી ખામી છે, જેની
અસર રાજ્યનું મહેસૂલ હિત સુરક્ષિત થતાંની સાથે જ કામ
કરવાનું બંધ કરી દે છે.

બી. સ્ટેમ્પ ડ્યુટીની બિન-ચુકવણી, કામચલાઉ તકલીફ હોવાથી,
આર્બિટ્રેશન કરારની માન્યતાને અસર કરી શકતી નથી;
અને

સી. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૮ અથવા કલમ ૧૧ના તબક્કે
અદાલતોને સ્ટેમ્પિંગના મુદ્દાની તપાસ કરવાની ફરજ
પાડવાથી આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫માં સમાવિષ્ટ
ન્યૂનતમ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપના કાયદાકીય હેતુને નિષ્ફળ
બનાવશે.

૧૪. વિદ્ધાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ડેરિયસ જે. ખંબાટાએ નીચેની રજૂઆતો કરી હતી:

એ. અલગતાનો સિદ્ધાંત સ્વીકારે છે કે આર્બિટ્રેશન કરાર એ એક

સ્વ-સમાવિષ્ટ કરાર છે, જે અંતર્ગત કરારથી અલગ છે;

બી. અંતર્ગત કરારમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ સ્ટેમ્પ

એક્ટની કલમ પની દ્રષ્ટિએ "અલગ બાબત" હશે અને તેથી

કરારની બિન-સ્ટેમ્પિંગ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પિંગ હોવા

છતાં તે માન્ય અને લાગુ કરવા યોગ્ય રહેશે.

સી. એન એન ગ્લોબલ ૨ (સુપ્રા) માં બહુમતી ખોટી રીતે એવું

કહીને અલગ પાડવાના સિદ્ધાંતને સંપૂર્ણ અસર આપવામાં

નિષ્ફળ રહી કે અંતર્ગત કરાર પર સ્ટેમ્પ ન લગાવવાથી

આવા કરારમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન કરારને હકીકતમાં

અમાન્ય કરી દેવામાં આવશે;

ડી. સ્ટેમ્પિંગ ન થવાના કારણે અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પિંગના કારણે

દસ્તાવેજની અસ્વીકાર્યતાના પરિણામે દસ્તાવેજ

રદબાતલ, અમાન્ય અથવા કાયદામાં અસ્તિત્વમાં નથી;

ઈ. એન એન ગ્લોબલ ૨ (ઉપરોક્ત) માં બહુમતીએ સ્ટેમ્પિંગ

માટેના સાધનની તપાસ કરવા માટે કલમ ૧૧ હેઠળ રેફરલ

કોર્ટને ફરજિયાત બનાવીને યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતની
અવગણના કરી;

એફ. મધ્યસ્થતા પૂર્વેના તબક્કે, રેફરલ અદાલતોએ મધ્યસ્થતા
ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણય માટે સ્ટેમ્પિંગને લગતા તમામ મુદ્દાઓ
છોડી દેવા જોઈએ; અને

જી. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ પૂરી પાડે છે કે વ્યક્તિ સ્ટેમ્પિંગના
મુદ્દાઓ નક્કી કરવા માટે "પક્ષકારોની સંમતિ" દ્વારા સત્તા
ધરાવી શકે છે.આવી સત્તામાં જરૂરી રીતે મધ્યસ્થી
ટ્રિબ્યુનલનો સમાવેશ થાય છે, જેની રચના મધ્યસ્થી કરાર
દ્વારા પક્ષકારોની સંમતિ દ્વારા કરવામાં આવે છે.

૧૫. વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ગૌરવ બેનર્જીએ નીચેની રજૂઆતો કરી હતી:

એ. સ્ટેમ્પ કાયદો ઘડવામાં વિધાનસભાનો ઉદ્દેશ જાહેર આવકનું
રક્ષણ કરવાનો અને વેપાર અને વાણિજ્યના સરળ પ્રવાહ
માટે મહત્વપૂર્ણ સાધનોને અમાન્ય બનાવીને વ્યાપારી
જીવનમાં દખલ ન કરવાનો છે.

બી. બિન-મુદ્દાંકન કોઈ સાધનને શૂન્ય અને રદબાતલ કરતું
નથી.આવા સાધન, ભલે અનસ્ટેમ્પ્ડ હોય, હકીકતમાં અને
કાયદામાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે;

સી. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ (૬એ) હેઠળ રેફરલ તબક્કે સ્ટેમ્પિંગના પાસાઓની તપાસ ઉપરોક્ત જોગવાઈની સાદી ભાષા અને કાયદાકીય ઉદ્દેશની વિરુદ્ધ છે; અને

ડી. સ્ટેમ્પ ડ્યુટીનો ચુકાદો એક સમય માંગી લેતી પ્રક્રિયા છે. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ હેઠળ કોર્ટને સ્ટેમ્પ ડ્યુટીના મુદ્દા પર ચુકાદો આપવા માટે ફરજિયાત બનાવવું એ આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ (૧૩) હેઠળ સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેટર્સની ઝડપી નિમણૂકના લક્ષ્યની વિરુદ્ધ હશે.

૧૬. વિદ્યાર્થી પરિષ્ઠ સલાહકાર શ્રી જયંત મહેતાએ નીચેની રજૂઆતો કરી હતી:

એ. સ્ટેમ્પ કાયદાની જોગવાઈઓનું પાલન કરવું અનિવાર્ય હોવા છતાં, તેનું પાલન ન કરવું યોગ્ય છે અને તે સ્ટેમ્પ વગરના અથવા અપૂરતા સ્ટેમ્પવાળા સાધનને રદબાતલ અથવા અમાન્ય બનાવતા નથી.

બી. એન. એન. ગ્લોબલ ૨ (ઉપરોક્ત) માં બહુમતીનો મત મધ્યસ્થતા અધિનિયમની કલમ ૯ સાથે વ્યવહાર કરતો નથી, જે ભારતમાં બેઠેલી સ્થાનિક તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય

મધ્યસ્થતાઓમાં રક્ષણના વચગાળાના પગલાં મેળવવામાં

ગંભીર મુશ્કેલી ઊભી કરે છે; અને

સી. રાજકોષીય કાયદો એલ. આઈ. એસ. ની મનોરંજન ક્ષમતા પર

પ્રતિબંધ મૂકતો નથી, સિવાય કે જ્યાં કાયદો ખાસ કરીને

સૂચવે છે.સ્ટેમ્પ એક્ટ લિસની મનોરંજન ક્ષમતા પર કોઈ

પ્રતિબંધ સૂચવતો નથી.

૧૭. પ્રતિવાદીઓ મોટે ભાગે દલીલ કરે છે કે એન એન ગ્લોબલ ર

(ઉપરોક્ત) સાચું છે અને તે આ અદાલત દ્વારા એસ. એમ. એસ. ટી

એસ્ટેટ (ઉપરોક્ત) અને ગારવેર વોલ રોપ્સ (ઉપરોક્ત) માં

અપનાવવામાં આવેલી સુસંગત સ્થિતિને અનુરૂપ છે, જેને ખલેલ

પહોંચાડવી જોઈએ નહીં.પ્રતિવાદીઓ અને દરમિયાનગીરી કરનારાઓ

માટે વિદ્વાન સલાહકારની રજૂઆતોનો સારાંશ નીચે આપવામાં આવ્યો છે.

૧૮. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શ્યામ દિવાને નીચેની દલીલો કરી હતી:

એ. સુધારાત્મક અરજી સમર્થનપાત્ર નથી કારણ કે વિનંતી કરાયેલ

આધારોમાંથી કોઈ પણ રૂપા અશોક હુર્લ વિરુદ્ધ અશોક હુર્લ

((૨૦૦૨) જ એસ. સી. સી. ૩૮૮) માં નિર્ધારિત

જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરતું નથી કારણ કે ઉપચારાત્મક અરજી

સમર્થનપાત્ર નથી, સાત-ન્યાયાધીશની બેન્ચનો સંદર્ભ
અધિકારક્ષેત્ર વિના છે;

બી. આબિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ (૬એ) હેઠળ કોર્ટ દ્વારા
કરવામાં આવેલી તપાસ માત્ર આબિટ્રેશન કરારના ચહેરાના
અસ્તિત્વ સુધી મર્યાદિત નથી. રેફરલ કોર્ટે પ્રથમ દષ્ટિએ
આબિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતા બંનેની તપાસ
કરવી પડશે;

સી. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ કલમ ૧૧ની કાર્યવાહી હેઠળ
અદાલતો પર બિન-સ્ટેમ્પ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પવાળા
સાધનને જપ્ત કરવાની ફરજિયાત કાનૂની જરૂરિયાત મૂકે
છે. જ્યાં સુધી સ્ટેમ્પ ડ્યુટી અને જરૂરી દંડ ચૂકવવામાં ન
આવે ત્યાં સુધી આવા સાધનને પુરાવામાં દાખલ કરી શકાતું
નથી અથવા અન્યથા કાર્યવાહી કરી શકાતી નથી; અને

ડી. આબિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫ સ્ટેમ્પ એક્ટની ફરજિયાત
જોગવાઈઓના અમલને મર્યાદિત કરતી નથી.

૧૮. પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી નિખિલ નય્યરે નીચેની રજૂઆતો કરી હતી:

એ. કલમ ૧૧ (૬એ) માં વપરાયેલ અભિવ્યક્તિ "તપાસ"
મધ્યસ્થી કરારની માન્યતાની તપાસ પર વિચાર કરે છે,

જેમાં મુદ્રાંકનની પર્યાપ્તતાની તપાસનો સમાવેશ થાય છે;
અને

બી. આર્બિટ્રેશન એક્ટમાં કલમ ૧૧ (૬એ) નો સમાવેશ કરવાનો
હેતુ એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ (સુપ્રા) ની અસરને દૂર
કરવાનો નહોતો.

૨૦. પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી નકુલ દેવાને નીચેની રજૂઆતો કરી હતી:

એ. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૬માં સમાવિષ્ટ વિભાજન
શીલતાનો સિદ્ધાંત સૂચવે છે કે આર્બિટ્રેશન કરારને માત્ર
તેની માન્યતા અથવા અમલીકરણ ક્ષમતા નક્કી કરવાના
હેતુથી એક અલગ કરાર તરીકે ગણી શકાય;

બી. કલમ ૧૧ હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી અદાલત
પક્ષકારોના અધિકારો અને જવાબદારીઓના નોંધપાત્ર
ચુકાદાના હેતુ માટે પુરાવા પ્રાપ્ત કરવા માટે પક્ષો દ્વારા
નિયુક્ત નથી; અને

સી. જો આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ ધરાવતું ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ અનસ્ટેમ્પ્ડ હોય
અથવા અપૂર્ણ સ્ટેમ્પ્ડ હોય, તો પણ આવી અપર્યાપ્તતા
અથવા અપૂર્ણતા આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ (૬એ)

હેઠળ રેફરલ તબક્કે આબિટ્રેટરની નિમણૂકને પાટા પરથી ઉતરી ન શકે.

૨૧. સુશ્રી માધવી દીવાન, શ્રી પ્રશાંતો ચંદ્ર સેન, શ્રી અરવિંદ વર્મા, શ્રી રમેશ સિંહ, શ્રી કે. રમાકાંત રેહી, શ્રી રાહુલ જી. તનવાની, શ્રી અબીર કુકાન, શ્રી તેજસ કરિયા, શ્રી પલ્લવ મોંગિયા, શ્રી કુણાલ વાજાની, સુશ્રી અપોર્વા નેરલ, શ્રી વરુણ કે. ચોપરા, ડૉ. પી. વી. અમામધા પ્રસાદ, શ્રી ગૌહર મિર્ઝા, સુશ્રી હીરાલ ગુપ્તા, શ્રી જયોર્જ પુથન પુથીકોટ, સુશ્રી મનીષા સિંહ, શ્રી શાદન ફરાસત, શ્રી સૌરવ અગ્રવાલ, શ્રી સિદ્ધાંત બક્ષી, સુશ્રી પ્રિયંકા વોરા, શ્રી દેબાંશુ ખેત્રી, શ્રી શિવમ સિંહ, સુશ્રી દિયા કપૂર અને શ્રી જતિંદર કુમાર સેહીએ આ રજૂઆતોમાં પૂરક રજૂઆત કરી હતી.

સી *.જાળવણીક્ષમતા

૨૨. અમે આ વિભાગમાં વર્તમાન કાર્યવાહીની જાળવણીક્ષમતાના પ્રારંભિક મુદ્દાને સંબોધિત કરીએ છીએ.કાર્યવાહીનો રેકૉર્ડ સૂચવે છે કે ૧૮ જુલાઈ ૨૦૨૩ના રોજ સુધારાત્મક અરજીમાં નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી.ત્યારબાદ, સેકા ડોબ્રિક (ઉપરોક્ત) કેસમાં, આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક માટેની કલમ ૧૧ની અરજીની સુનાવણી કરતી વખતે, કાર્યવાહીને સુધારાત્મક અરજી સાથે

સૂચિબદ્ધ કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.૨૬ સપ્ટેમ્બર ૨૦૨૩ના રોજ પાંચ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે એન. એન. ગ્લોબલ રમાં લેવામાં આવેલા મંતવ્ય સાથે મતભેદ દર્શાવ્યો હતો

* Ed.Note:ભાગ સી

(સુપ્રા) અને આ મુદ્દાને સાત ન્યાયાધીશોની બેન્ચને મોકલ્યો.આમ, એ નોંધવું અગત્યનું છે કે સુધારાત્મક અરજીની સાથે, વર્તમાન કાર્યવાહીમાં આ અદાલત સમક્ષ કલમ ૧૧ની અરજી પણ સૂચિબદ્ધ છે.

૨૩. કાયદાના વિકાસમાં સુસંગતતા અને નિશ્ચિતતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે ન્યાયિક શિસ્ત જાળવવી મહત્વપૂર્ણ છે.ન્યાયિક શિસ્તનો નિયમ માંગ કરે છે કે ઓછી સંખ્યાની બેન્ચ મોટી બેન્ચના નિર્ણયથી બંધાયેલી હોય. (ભારત પેટ્રોલિયમ કોર્પોરેશન વિરુદ્ધ મુંબઈ શ્રમિક સંઘ, (૨૦૦૧) ૪ એસ. સી. સી. ૪૪૮) ન્યાયિક શિસ્ત એ પણ સૂચવે છે કે સામાન્ય રીતે, સમાન સંખ્યાની બેન્ચ સંકલિત બેન્ચ દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયની શુદ્ધતા પર સવાલ ઉઠાવી શકે છે.આવી સ્થિતિમાં આ મામલાને મોટી સંખ્યાની બેન્ચ સમક્ષ મૂકવામાં આવે છે.(પ્રદીપ ચંદ્ર પરિજા વિ. પ્રમોદ ચંદ્ર પટનાયક, (૨૦૦૨) ૧ એસસીસી ૧)

૨૪. જો કે, એવી પરિસ્થિતિઓ આવી છે કે જ્યાં ઓછી સંખ્યાની બેન્ચ મોટી સંખ્યાની બેન્ચ દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયથી અલગ છે. ભારત સંઘ વિરુદ્ધ હંસોલી દેવી, (૨૦૦૨) ૭ એસ. સી. સી. ૨૭૩) માં આ અદાલતના બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ના અર્થઘટનને લગતી બાબતમાં ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે સાથે મતભેદ દર્શાવ્યો હતો અને આ બાબતને બંધારણીય ખંડપીઠે મોકલી હતી. બંધારણીય ખંડપીઠે અવલોકન કર્યું હતું કે બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આપેલો સંદર્ભ "અયોગ્ય" હતો. તેમ છતાં, બંધારણીય ખંડપીઠે સંદર્ભનો જવાબ આપવાનો નિર્ણય કર્યો "કારણ કે સામેલ પ્રશ્નો વિવિધ ઉચ્ચ અદાલતોમાં ઘણા કેસોમાં પડતર છે અને કાયદાની કલમ ૨૮-એની જોગવાઈઓના અર્થઘટન અંગે કેટલીક શંકાઓ ઊભી થઈ છે". દાઉદી બોહરા સમુદાયના કેન્દ્રીય બોર્ડ વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૦૫) ૨ એસ. સી. સી. ૬૭૩) માં આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે ચુકાદો આપ્યો હતો કે હંસોલી દેવી (ઉપરોક્ત) માં અપનાવવામાં આવેલ ન્યાયિક અભ્યાસક્રમ નિયમને બદલે અપવાદ તરીકે હતો. તેથી, ન્યાયિક શિસ્તના નિયમમાં પણ કેટલાક સારી રીતે વ્યાખ્યાયિત અપવાદો છે.

૨૫. સામાવાળા શિલ્પા શૈલેશ વિરુદ્ધ વરુણ શ્રીનિવાસન, (૨૦૨૩ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન એસ. સી. ૫૪૪) માં આ અદાલતના બંધારણીય ખંડપીઠે આપેલા નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો છે કે આ

અદાલતના અધિકારક્ષેત્રના આહ્વાનને યોગ્ય ઠેરવવા માટે કોઈ જીવંત કારણ કે બાબત નથી.સેકા ડોબ્રિક (ઉપરોક્ત) માં ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ સમક્ષનો મુદ્દો કલમ ૧૧ના તબક્કે મધ્યસ્થીની નિમણૂક સાથે સંબંધિત છે જ્યારે અંતર્ગત કરાર પર બિન-સ્ટેમ્પ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ હોય છે.ખંડપીઠે એન. એન. ગ્લોબલ ૨ (ઉપરોક્ત) માંથી વહેતી વ્યાપક કાનૂની અસરોને ધ્યાનમાં રાખીને સુધારાત્મક અરજી સાથે કલમ ૧૧ની અરજીને સૂચિબદ્ધ કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.તેથી, પ્રતિવાદીની દલીલ ખોટી છે કારણ કે સેકા ડોબ્રિક (સુપ્રા), જે જીવંત કારણ અથવા બાબત છે, તે પણ સુધારાત્મક અરજી સાથે સૂચિબદ્ધ છે.

૨૬. સામાવાળા એવી પણ દલીલ કરી છે કે બંધારણીય ખંડપીઠે આ બાબતને સાત ન્યાયાધીશોની આ ખંડપીઠે મોકલવા માટે તેના સુધારાત્મક અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવો અયોગ્ય છે.સુપ્રીમ કોર્ટ રૂલ્સ ૨૦૧૩ના આદેશ VI નિયમ ૨માં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જો કોઈ બેન્ચ કોઈ કારણ, અપીલ અથવા "અન્ય કાર્યવાહી" ની સુનાવણી દરમિયાન માને છે કે આ બાબતને મોટી બેન્ચ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવે છે, તો તે આ બાબતને મુખ્ય ન્યાયાધીશને મોકલશે, જે તે પછી આ મામલાની સુનાવણી માટે આવી બેન્ચની રચના કરશે.કાંતારુ રાજુવરુ વિ. ઇન્ડિયન ચંગ લોયર્સ એસોસિએશન, (૨૦૨૦) ૯ એસસીસી ૧૨૧) કેસમાં આ અદાલતની નવ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ચુકાદો

આપ્યો હતો કે સુપ્રીમ કોર્ટના નિયમો, ૨૦૧૩ના આદેશ VI નિયમ ૨માં વપરાયેલ "અન્ય કાર્યવાહી" શબ્દ એક વ્યાપક શબ્દ છે જે કાયદાકીય અદાલતને આ કેસમાં પક્ષકારોને ન્યાય આપવા માટે વ્યાપક સ્વતંત્રતા આપે છે.તદનુસાર, એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે સમીક્ષા અરજીઓ પણ "અન્ય કાર્યવાહી" અભિવ્યક્તિના કાર્યક્ષેત્રમાં આવે છે." કાંતારુ રાજીવરુ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને, સુપ્રીમ કોર્ટના નિયમો, ૨૦૧૩ના આદેશ VI નિયમ ૨ હેઠળ "અન્ય કાર્યવાહી" શબ્દમાં સુધારાત્મક અરજીઓ પણ સામેલ હશે.તેથી, અમને આ બેન્યને કરવામાં આવેલા સંદર્ભમાં કોઈ અનિયમિતતા જોવા મળતી નથી.

૨૭. વધુમાં, સંદર્ભ કાયદાના મુદ્દાઓ પર મહત્વપૂર્ણ મુદ્દાઓ ઉઠાવે છે, જેના પર તાત્કાલિક વિચારણા કરવાની જરૂર છે.દાઉદી બોહરા સમુદાયના કેન્દ્રીય મંડળ (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે ઉપર જણાવેલા નિયમોમાં બે અપવાદો મૂક્યા હતા:

“૧૨.(૩) ઉપરોક્ત નિયમો બે અપવાદોને આધીન છે:(i) ઉપર જણાવેલા નિયમો મુખ્ય ન્યાયાધીશની વિવેકબુદ્ધિને બંધનકર્તા નથી, જેમાં રોસ્ટર ઘડવાની સત્તા નિહિત છે અને જે કોઈ પણ ચોક્કસ બાબતને કોઈ પણ તાકાતની કોઈ ચોક્કસ બેન્ય સમક્ષ સુનાવણી માટે મૂકવાનો નિર્દેશ આપી શકે છે; અને (ii) અહીં

ઉપર નિર્ધારિત નિયમો હોવા છતાં, જો આ બાબત પહેલેથી જ મોટા કોરમની બેન્ચ સમક્ષ સુનાવણી માટે આવી છે અને તે બેન્ચ પોતે જ અનુભવે છે કે ઓછા કોરમની બેન્ચ દ્વારા લેવામાં આવેલા કાયદાના દૃષ્ટિકોણ, જે અભિપ્રાયમાં શંકા છે, તેમાં સુધારા અથવા પુનર્વિચારની જરૂર છે, તો પછી અપવાદ (અને નિયમ તરીકે નહીં) અને તેના દ્વારા આપવામાં આવેલા કારણોસર. તે કેસની સુનાવણી માટે આગળ વધી શકે છે અને ચોક્કસ સંદર્ભની જરૂરિયાત અથવા બેન્ચ અને આવી સૂચિની રચના કરતા મુખ્ય ન્યાયાધીશના આદેશ સાથે સંબંધિત અગાઉના નિર્ણયની ચોકસાઈની તપાસ કરી શકે છે. રઘુબીર સિંહ [(૧૯૮૯) ૨ એસ. સી. સી. ૭૫૪] અને હંસોલી દેવી [(૨૦૦૨) ૭ એસ. સી. સી. ૨૭૩] માં આવી સ્થિતિ હતી.."

૨૮. દાઉદી બોહરા સમુદાયના કેન્દ્રીય બોર્ડ (ઉપરોક્ત) માં નિર્ધારિત બે અપવાદરૂપ પરિસ્થિતિઓને સાવધાનીપૂર્વક લાગુ કરવી પડશે, અને કાયદા માટે વ્યાપક અસરો ધરાવતી પરિસ્થિતિઓમાં ગંગા સુગર કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય,¹¹ બંધારણીય બેન્ચ વતી બોલતા ન્યાયમૂર્તિ વી. આર. કૃષ્ણ ઐય્યરે અવલોકન કર્યું હતું કે "દેશમાં કાયદાકીય નીતિએ બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા આ અદાલતના ચુકાદાઓને અંતિમ તરીકે સ્વીકારવા જોઈએ સિવાય કે તે વિષય રાષ્ટ્રીય જીવન માટે

11 (૧૯૮૦) ૧ એસ. સી. સી. ૨૨૩)

આવા મૂળભૂત મહત્વનો હોય અથવા તર્ક એટલો સ્પષ્ટ રીતે ખોટો હોય કે પછીના વિચારના પ્રકાશમાં કે તે સતત ખોટા હોવા કરતાં આખરે સાચો હોવો તે સમજદાર છે.” અમારો અભિપ્રાય છે કે પાંચ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આપેલો સંદર્ભ ભારતમાં મધ્યસ્થતા કાયદાના અર્થઘટન અને અમલીકરણના સંદર્ભમાં મહત્વપૂર્ણ મહત્વનો પ્રશ્ન ઉઠાવે છે, જે બદલામાં દેશમાં વેપાર અને વાણિજ્ય પર અસર કરે છે.તદનુસાર, અમે વ્યક્તિગત કેસોની હકીકતોની તપાસ કર્યા વિના સંદર્ભનો જવાબ આપીશું.સુધારાત્મક અરજીની જાળવણીનો મુદ્દો ખુલ્લો મૂકવામાં આવ્યો છે અને સામાવાળા દ્વારા યોગ્ય બેન્ચ સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવી શકે છે.

D. ભારતીય ટપાલ ટિકિટ કાયદો ૧૮૮૯

i. ઝાંખી

૨૯. શીર્ષક સૂચવે છે તેમ, સ્ટેમ્પ એક્ટ એ એક કાયદો છે જે કાયદામાં નિર્દિષ્ટ રીતે ચોક્કસ સાધનોના અમલ પર સ્ટેમ્પ-ડ્યુટીની ચુકવણીને લગતા કાયદાઓને એકીકૃત કરે છે.કલમ ૨ (૧૪) "સાધન" ને નીચે પ્રમાણે વ્યાખ્યાયિત કરે છે:

“(૧૪) "સાધન"માં સમાવેશ થાય છે –

((ક) દરેક દસ્તાવેજ, જેના દ્વારા કોઈ અધિકાર અથવા જવાબદારી છે, અથવા જેનો હેતુ બનાવવામાં આવે છે, સ્થાનાંતરિત કરવામાં

આવે છે, મર્યાદિત કરવામાં આવે છે, વિસ્તૃત કરવામાં આવે છે,
નાબૂદ કરવામાં આવે છે અથવા નોંધવામાં આવે છે;

(બી) સ્ટોક એક્સચેન્જ અથવા ડિપોઝિટરીમાં વ્યવહાર માટે
ઇલેક્ટ્રોનિક અથવા અન્યથા બનાવેલ દસ્તાવેજ, જેના દ્વારા કોઈ
અધિકાર અથવા જવાબદારી બનાવવામાં આવે છે, અથવા તેનો
હેતુ બનાવવામાં આવે છે, સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવે છે, મર્યાદિત
કરવામાં આવે છે, વિસ્તૃત કરવામાં આવે છે, નાબૂદ કરવામાં આવે
છે અથવા નોંધવામાં આવે છે; અને

(સી) અનુસૂચિ I માં ઉલ્લેખિત અન્ય કોઈપણ દસ્તાવેજ, પરંતુ
તેમાં સરકાર દ્વારા સત્તાવાર રાજપત્રમાં સૂચના દ્વારા નિર્દિષ્ટ
કરવામાં આવે તેવા સાધનોનો સમાવેશ થતો નથી.

૩૦. "સાધન" શબ્દને વ્યાપક રીતે, સમાવિષ્ટ અર્થમાં વ્યાખ્યાયિત
કરવામાં આવે છે.તેમાં ઇલેક્ટ્રોનિક દસ્તાવેજોનો સમાવેશ થાય છે.સ્ટેમ્પ
એક્ટની અનુસૂચિ ૧ માં દરેક પર ચૂકવવાપાત્ર સ્ટેમ્પ ડ્યુટી સાથે વિવિધ
સાધનોનું વર્ણન છે.સ્ટેમ્પ-ડ્યુટી કલમ ૩ હેઠળ ચૂકવવા માટે જવાબદાર
છે, જે નીચે મુજબ પ્રદાન કરે છે:

“૩. ફરજ સાથે ચાર્જ કરવા યોગ્ય સાધન.—વિષયને આધીન

આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અને અનુસૂચિ ૧ માં સમાવિષ્ટ મુક્તિઓ, નીચેના સાધનો તે અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ રકમની ફરજ સાથે અનુક્રમે યોગ્ય ફરજ તરીકે વસૂલવામાં આવશે, એટલે કે –

((ક) તે અનુસૂચિમાં ઉલ્લેખિત દરેક દસ્તાવેજ, જે અગાઉ કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો ન હોય, તે ભારતમાં જુલાઈ, ૧૮૯૯ના પ્રથમ દિવસે અથવા તે પછી અમલમાં મૂકવામાં આવે છે;

((ખ) માંગ પર ચૂકવવાપાત્ર દરેક બિલ, અથવા તે દિવસે અથવા તે પછી ભારતમાંથી બહાર કાઢેલી અથવા બનાવેલી વચનપત્ર અને સ્વીકારેલ અથવા ચૂકવેલ અથવા સ્વીકૃતિ અથવા ચુકવણી માટે રજૂ કરાયેલ અથવા સમર્થન, હસ્તાંતરણ અથવા અન્યથા વાટાઘાટો સિવાય ભારતમાં ચૂકવવાપાત્ર દરેક બિલ; અને

(સી) તે અનુસૂચિમાં ઉલ્લેખિત દરેક દસ્તાવેજ (વિનિમય પત્ર અથવા વચન પત્ર સિવાય), જે અગાઉ કોઈ પણ વ્યક્તિ દ્વારા ચલાવવામાં આવ્યો ન હોય, તે દિવસે અથવા તે પછી ભારતની બહાર ચલાવવામાં આવે છે, તે કોઈ પણ મિલકતની સ્થિતિ સાથે સંબંધિત છે, અથવા ભારતમાં કરવામાં આવેલી અથવા કરવાની કોઈ બાબત અથવા વસ્તુ સાથે સંબંધિત છે અને તે ભારતમાં પ્રાપ્ત થાય છે:

પરંતુ આના સંબંધમાં કોઈ ફરજ વસૂલવામાં આવશે નહીં –

(૧) સરકાર દ્વારા અથવા તેના વતી અથવા તેની તરફેણમાં અમલમાં મૂકાયેલ કોઈપણ સાધન એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં આ મુક્તિ માટે સરકાર આવા સાધનના સંદર્ભમાં ચાર્જપાત્ર ફરજ ચૂકવવા માટે જવાબદાર હશે;

(૨) મર્યન્ટ શિપિંગ એક્ટ, ૧૮૯૪ હેઠળ અથવા ૧૮૩૮ ના એક્ટ, ૧૯ હેઠળ અથવા પછીના કાયદાઓ દ્વારા સુધારેલા ઇન્ડિયા રજિસ્ટ્રેશન ઓફ શિપ્સ એક્ટ, ૧૮૪૧ હેઠળ નોંધાયેલા કોઈપણ જહાજ અથવા જહાજના વેચાણ, સ્થાનાંતરણ અથવા અન્ય સ્વભાવ, સંપૂર્ણપણે અથવા ગીરો દ્વારા અથવા અન્યથા, અથવા કોઈપણ ભાગ, વ્યાજ, શેર અથવા મિલકત.

(૩) વિકાસકર્તા અથવા એકમ દ્વારા અથવા તેના વતી અથવા તેની તરફેણમાં અથવા વિશેષ આર્થિક ક્ષેત્રના હેતુઓના અમલીકરણના સંબંધમાં અમલમાં મૂકાયેલ કોઈપણ સાધન.

સ્પષ્ટીકરણ.—આ ખંડના હેતુઓ માટે, "વિકાસકર્તા", "વિશેષ આર્થિક ક્ષેત્ર" અને "એકમ" શબ્દસમૂહોને વિશેષ આર્થિક ક્ષેત્ર અધિનિયમ, ૨૦૦૫ની કલમ ૨ની કલમો (જી), (ઝેડએ) અને (ઝેડસી) માં અનુક્રમે અર્થ સોંપવામાં આવશે.."

૩૧. કલમ ૩ એ જોગવાઈ કરે છે કે કલમ (એ), (બી) અને (સી) માં ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સની ત્રણ શ્રેણીઓ અનુસૂચિ I માં દર્શાવેલ રકમની ડ્યુટી સાથે

ચાર્જપાત્ર રહેશે. કલમ ૩ ની પરંતુક અન્ય ત્રણ શ્રેણીઓ સૂચવે છે જેના સંદર્ભમાં કોઈ ડ્યુટી ચાર્જપાત્ર રહેશે નહીં. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ પની ઢ્રષ્ટિએ, વિવિધ અલગ-અલગ બાબતોનો સમાવેશ કરતા અથવા તેનાથી સંબંધિત કોઈપણ સાધન પર વસૂલવામાં આવતી ફરજ એ ફરજોની કુલ રકમ છે, જેની સાથે અલગ-અલગ સાધન (દરેકમાં ઘણી બાબતોમાંથી એકનો સમાવેશ થાય છે અથવા તેનાથી સંબંધિત છે) એક જ કાયદા હેઠળ વસૂલવામાં આવશે. કલમ ૬ એ પરિસ્થિતિઓને નિયંત્રિત કરે છે કે જ્યાં એક જ સાધન અનુસૂચિ ૧ માં બે અથવા વધુ વર્ણનોની અંદર આવે છે. આવી સ્થિતિમાં, જો વિવિધ વર્ણનો હેઠળ વસૂલવામાં આવતી ફરજો અલગ હોય, તો સાધન તેમાંથી સૌથી વધુ સાથે ચાર્જપાત્ર રહેશે. કલમ ૬ નો નિયમ કલમ ૫ ની જોગવાઈઓને આધિન છે. પરિણામે, કલમ ૬ પર સ્ટેમ્પ-ડ્યુટીની ચુકવણી ટાળવા માટે આધાર રાખી શકાતો નથી, જો કોઈ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ અનુસૂચિ ૧ માં અલગ એન્ટ્રી દ્વારા આવરી લેવામાં આવેલી આવી દરેક બાબત સાથે ઘણી અલગ બાબતો સાથે સંબંધિત હોય. કલમ ૬ ત્યારે જ લાગુ પડે છે જ્યારે કોઈ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એક જ બાબત સાથે સંબંધિત હોય જે અનુસૂચિ ૧ માં બે અથવા વધુ વર્ણનો દ્વારા આવરી લેવામાં આવે છે, અથવા જ્યારે કેટલીક અલગ બાબતોથી સંબંધિત ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટમાં એક જ બાબત તે અનુસૂચિમાં બે અથવા વધુ વર્ણનો દ્વારા આવરી લેવામાં આવે છે.

૩૨. કલમ ૧૩ અને ૧૪ મુદ્દાંકનની રીત સૂચવે છે.કલમ ૧૩ની શરતો અનુસાર, છાપેલી ટપાલ ટિકિટ સાથે કાગળ પર લખાયેલ દરેક સાધન એવી રીતે લખવામાં આવશે કે ટપાલ ટિકિટ સાધનના ચહેરા પર દેખાઈ શકે અને તેનો ઉપયોગ અન્ય કોઈ સાધન માટે અથવા તેના પર લાગુ કરી શકાતો નથી.કલમ ૧૪ જણાવે છે કે ફરજ સાથે ચાર્જ કરી શકાય તેવું કોઈ બીજું સાધન સ્ટેમ્પ કરેલા કાગળના ટુકડા પર ૨૪ ભાગ ડી લખવામાં આવશે નહીં, જેના પર ફરજ સાથે ચાર્જ કરી શકાય તેવું સાધન પહેલેથી જ લખાયેલું છે.(કલમ ૧૪ ના પરંતુકમાં નીચે મુજબ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે "પરંતુ આ કલમની કોઈ પણ બાબત એવા કોઈ પણ સમર્થનને અટકાવશે નહીં કે જેના પર યોગ્ય રીતે મહોર મારવામાં આવી હોય અથવા તેના દ્વારા બનાવેલા અથવા પુરાવા આપેલા કોઈ પણ અધિકારને સ્થાનાંતરિત કરવાના હેતુથી કોઈ પણ સાધન પર ફરજ લાદવામાં ન આવે, અથવા કોઈ પણ નાણાં અથવા માલની રસીદ સ્વીકારવી કે જેની ચુકવણી અથવા ડિલિવરી તેનાથી સુરક્ષિત છે.") કલમ ૧૫ નોંધપાત્ર છે કારણ કે તે કલમ ૧૩ અને ૧૪નું પાલન ન કરવાની અસર સૂચવે છે:કલમ ૧૩ અથવા કલમ ૧૪ ના ઉલ્લંઘનમાં લખાયેલા સાધનોને અનસ્ટેમ્પ્ડ માનવામાં આવશે.(કલમ ૧૫, સ્ટેમ્પ એક્ટ)

૩૩. સ્ટેમ્પ એક્ટના પ્રકરણ ૨માં અન્ય વિવિધ આકસ્મિકતાઓ અથવા પરિસ્થિતિઓની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, જેમાં અન્ય બાબતોની સાથે સાથે દરિયાઈ વીમાની નીતિઓ, (૨૩ કલમ ૭, સ્ટેમ્પ એક્ટ) બોન્ડ્સ,

ડિબેન્ચર્સ અને સિક્યોરિટીઝ, (૨૪ કલમ ૮ થી ૮એફ, સ્ટેમ્પ એક્ટ) સ્ટોક એક્સચેન્જો અને ડિપોઝિટરીઝમાં વ્યવહારો, (૨૫ કલમ ૯એ, સ્ટેમ્પ એક્ટ) અને ભારતની બહાર ચલાવવામાં આવતા સાધનો સામેલ છે.(૨૬ કલમ ૧૮,૧૯, સ્ટેમ્પ એક્ટ) પ્રકરણ II પણ સ્ટેમ્પ-ડ્યુટીના મૂલ્યાંકન માટે જોગવાઈ કરે છે, જેમાં વિદેશી ચલણમાં વ્યક્ત કરેલી રકમના રૂપાંતરણ (૨૭ કલમ ૨૦, સ્ટેમ્પ એક્ટ) સ્ટોક અને વેચાણપાત્ર સિક્યોરિટીઝનું મૂલ્ય કેવી રીતે કરવું, (૨૮ કલમ ૨૧, સ્ટેમ્પ એક્ટ) વિનિમય દર અથવા સરેરાશ કિંમતના નિવેદનની અસર, (૨૯ કલમ ૨૨, સ્ટેમ્પ એક્ટ) વ્યાજ અનામત રાખનારા સાધનો, (૩૦ કલમ ૨૩, સ્ટેમ્પ એક્ટ) વેચાણપાત્ર સિક્યોરિટીઝના ગીરો સાથે સંકળાયેલા સાધનો, (૩૧ કલમ ૨૩ એ, સ્ટેમ્પ એક્ટ) કેવી રીતે દેવું ટ્રાન્સફર અને વિચારણા કરવી વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. ચાર્જ કરેલ, (૩૨ કલમ ૨૪, સ્ટેમ્પ એક્ટ) વાર્ષિકીના કિસ્સામાં મૂલ્યાંકન, (૩૩ કલમ ૨૫, સ્ટેમ્પ એક્ટ) સ્ટેમ્પ જ્યાં વિષય-વસ્તુનું મૂલ્ય અનિશ્ચિત હોય.(૩૪ કલમ ૨૬, સ્ટેમ્પ એક્ટ)

૩૪. કલમ ૨૯ સૂચવે છે કે સ્ટેમ્પ ડ્યુટી કોના દ્વારા ઉઠાવવામાં આવશે (તેનાથી વિપરીત કરારની ગેરહાજરીમાં) અને કલમ ૩૦ જણાવે છે કે અમુક કિસ્સાઓમાં રસીદ આપવી આવશ્યક છે.

૩૫. કોઈ વ્યક્તિ સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૧ હેઠળ કોઈ ચોક્કસ સાધન પર ચૂકવવાપાત્ર ફરજ (જો કોઈ હોય તો) અંગે કલેક્ટરને તેમના

અભિપ્રાય માટે પણ અરજી કરી શકે છે. કલેક્ટરને તેમના અભિપ્રાય માટે આપવામાં આવેલ સાધન અમલમાં મૂકી શકાય છે અથવા અગાઉ છાપવામાં આવી શકે છે, પરંતુ તે અમલમાં મૂકવાની અથવા અગાઉ છાપવાની જરૂર નથી.(કલમ ૩૧ (૧), સ્ટેમ્પ એક્ટ) જો કલમ ૩૧ હેઠળ કલેક્ટરને લાવવામાં આવેલ કોઈ સાધન તેમના મતે ફરજ સાથે જવાબદાર હોય, અને તેઓ નક્કી કરે કે તે પહેલેથી જ સંપૂર્ણ રીતે માન્ય છે, અથવા કલમ ૩૧ હેઠળ તેમના દ્વારા નિર્ધારિત ફરજ પહેલેથી જ ચૂકવવામાં આવી છે, તો તેઓ આવા સાધન પર સમર્થન દ્વારા પ્રમાણિત કરશે કે તે જે સંપૂર્ણ ફરજ સાથે વસૂલવામાં આવે છે તે ચૂકવવામાં આવી છે.(કલમ ૩૨ (૧), સ્ટેમ્પ એક્ટ) જો કલેક્ટરનો અભિપ્રાય હોય કે ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ ડ્યુટી સાથે ચાર્જપાત્ર નથી, તો તેઓ પ્રમાણિત કરશે કે તે ચાર્જપાત્ર નથી. (કલમ ૩૨ (૨), સ્ટેમ્પ એક્ટ) કોઈપણ સાધન કે જેના પર કલમ ૩૨ હેઠળ સમર્થન કરવામાં આવ્યું છે તે યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરેલું અથવા ફરજ સાથે ચાર્જપાત્ર નથી તેવું માનવામાં આવશે.(કલમ ૩૨ (૩), સ્ટેમ્પ એક્ટ) કલમ ૩૨ ની જોગવાઈમાં ત્રણ શ્રેણીના સાધનોની યાદી આપવામાં આવી છે જેને કલેક્ટર સમાન કલમ હેઠળ સમર્થન આપવા માટે અધિકૃત નથી.

૩૬. સ્ટેમ્પ એક્ટના પ્રકરણ IV માં વિવિધ સત્તામંડળો દ્વારા અનુસરવાની પ્રક્રિયા સાથે વિગતો આપવામાં આવી છે જો સ્ટેમ્પ કરવા માટે જવાબદાર સાધનો પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે.આ પ્રકરણની જોગવાઈઓ

પછીના વિભાગમાં વિગતવાર તપાસવામાં આવી છે.પ્રકરણ V અમુક કિસ્સાઓમાં ટપાલ ટિકિટો (જેમ કે બગડેલી અથવા દુરુપયોગ કરાયેલી ટપાલ ટિકિટો) માટે ભથ્થાની જોગવાઈ કરે છે અને પ્રકરણ VI ઉચ્ચ અદાલતો સહિત સત્તામંડળોને કાયદા હેઠળ ઉદ્ભવતા કેસોના સંદર્ભ તેમજ ટપાલ ટિકિટોની પર્યાપ્તતા અંગેના અદાલતોના કેટલાક નિર્ણયોના પુનરાવર્તનની જોગવાઈ કરે છે.સ્ટેમ્પ કાયદાનું પ્રકરણ VII તેની જોગવાઈઓનું પાલન ન કરવા બદલ દંડ સૂચવે છે અને અંતે, પ્રકરણ VIII કાયદાના સંબંધમાં કેટલીક પૂરક જોગવાઈઓ ધરાવે છે. II. સાધન પર મુદ્રાંકન કરવામાં નિષ્ફળતાના પરિણામો a.સ્ટેમ્પ એક્ટ હેઠળની પ્રક્રિયા

૩૭. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૧૭માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે ભારતમાં કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા ફરજ બજાવી શકાય તેવા અને ચલાવવામાં આવતા તમામ સાધનો પર અમલ પહેલાં અથવા તે સમયે સ્ટેમ્પ લગાવવામાં આવશે.કલમ ૬૨ અન્ય બાબતોની સાથે કલમ ૧૭નું પાલન કરવામાં નિષ્ફળતાને દંડ આપે છે.જો કે, ફરજ સાથે ચાર્જ કરવા યોગ્ય તમામ સાધનો પર સ્ટેમ્પ લગાવવાનો આદેશ હોવા છતાં, ઘણા સાધનો પર સ્ટેમ્પ લગાવવામાં આવતા નથી અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ લગાવવામાં આવે છે.સાધનનો અમલ કરનારા પક્ષો, કાયદાના આદેશની વિરુદ્ધ, સ્ટેમ્પ ડ્યુટીની ચુકવણી ટાળવાનો પ્રયાસ કરી શકે છે અને તેથી તેને સ્ટેમ્પ કરવાનું ટાળી શકે છે.આ પરિસ્થિતિ ઉપરાંત, એવી અન્ય રીતો પણ છે કે

જેમાં સાધન પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ લગાવી શકાતો નથી, જેમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે:

એ. શેડ્યૂલ I હેઠળ ખોટા વર્ણન હેઠળ ફરજ ચૂકવવામાં આવી હોઈ શકે છે;

બી. ચૂકવેલ ફરજ પૂરતી રકમની હોઈ શકે છે પરંતુ અયોગ્ય વર્ણનની હોઈ શકે છે;

સી. કલમ ૫ ની જોગવાઈઓ કે જે કેટલીક અલગ અલગ બાબતોને લગતા સાધનોને સંચાલિત કરે છે તેનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હોય; અથવા

ડી. દસ્તાવેજ કલમ ૧૩ અને ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરીને લખવામાં આવી શકે છે, અને તેથી કલમ ૧૫ની શરતોમાં તેને અનસ્ટેમ્પ્ડ માનવામાં આવે છે.

૩૮. વિધાનસભાએ માન્યતા આપી હતી કે અગાઉના ફકરામાં સૂચિબદ્ધ કારણોને કારણે અથવા અન્યથા સ્ટેમ્પ એક્ટના આદેશનું પાલન ન થઈ શકે.આ હકીકતને માન્યતા આપીને પ્રકરણ IV ની જોગવાઈઓ ઘડવામાં આવી હતી.કલમ ૩૩ એ જોગવાઈ કરે છે કે દરેક વ્યક્તિ કે જેની પાસે પુરાવા મેળવવાનો અધિકાર છે (કાયદા દ્વારા અથવા પક્ષકારોની સંમતિ દ્વારા) તે એવા સાધનને જપ્ત કરશે જે તેમના મતે ફરજ સાથે ચાર્જપાત્ર છે પરંતુ જે યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરેલું નથી.કલમ ૩૩ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ ત્યારે થઈ શકે છે જ્યારે કોઈ સાધન સત્તામંડળ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે અથવા જ્યારે તેઓ તેમના કાર્યોના પ્રદર્શનમાં તેની સામે આવે.પોલીસ

અધિકારીઓ સિવાય જાહેર હોદ્દાના પ્રભારી વ્યક્તિઓને કલમ ૩૩ હેઠળ સમાન રીતે સત્તા આપવામાં આવી છે, જે નીચે પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવી છે:

“૩૩. સાધનોની તપાસ અને જમીન. – (૧) કાયદા દ્વારા અથવા પક્ષકારોની સંમતિથી પુરાવા મેળવવાનો અધિકાર ધરાવતી દરેક વ્યક્તિ અને પોલીસ અધિકારી સિવાય જાહેર હોદ્દાનો હવાલો ધરાવતી દરેક વ્યક્તિ, જેમની સામે તેમના મતે ફરજ બજાવતું કોઈપણ સાધન રજૂ કરવામાં આવે છે અથવા તેમના કાર્યોની કામગીરીમાં આવે છે, જો તેમને એવું લાગે કે આવા સાધન પર યોગ્ય રીતે મહોર મારવામાં આવી નથી, તો તેને જપ્ત કરવામાં આવશે.

(૨) તે હેતુ માટે આવી દરેક વ્યક્તિએ આ રીતે ચાર્જ કરવા યોગ્ય અને આ રીતે રજૂ કરાયેલ અથવા તેની સમક્ષ આવતા દરેક સાધનની તપાસ કરવી પડશે, જેથી તે નક્કી કરી શકાય કે જ્યારે આવા સાધનનો અમલ કરવામાં આવ્યો હતો અથવા પ્રથમ અમલ કરવામાં આવ્યો હતો ત્યારે ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા દ્વારા જરૂરી મૂલ્ય અને વર્ણનની છાપ સાથે તેની છાપ મૂકવામાં આવી છે કે કેમ:

પૂરી પાડવામાં આવેલ કે –

((ક) અહીં સમાવિષ્ટ કોઈ પણ બાબત, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૯૮ (૧૮૯૮ નો ૫) ના પ્રકરણ ૧૨ અથવા પ્રકરણ ૨૧ હેઠળની કાર્યવાહી સિવાયની અન્ય કોઈ કાર્યવાહી દરમિયાન તેમની સમક્ષ આવતા કોઈ પણ દસ્તાવેજની તપાસ અથવા જપ્તી માટે ફોજદારી અદાલતના કોઈ મેજિસ્ટ્રેટ અથવા ન્યાયાધીશની જરૂર હોવાનું માનવામાં આવશે નહીં.

((ખ) ઉચ્ચ ન્યાયાલયના ન્યાયાધીશના કિસ્સામાં, આ કલમ હેઠળ કોઈ પણ દસ્તાવેજની તપાસ કરવાની અને તેને જપ્ત કરવાની ફરજ અદાલત આ વતી નિમણૂક કરે તેવા અધિકારીને સોંપી શકાય છે.

(૩) આ વિભાગના હેતુઓ માટે, શંકાના કિસ્સાઓમાં, –

((ક) રાજ્ય સરકાર નક્કી કરી શકે કે કઈ કચેરીઓ જાહેર કચેરીઓ ગણાશે; અને

((ખ) રાજ્ય સરકાર નક્કી કરી શકે છે કે જાહેર હોદ્દાનો હવાલો કોણ સંભાળશે.."

૩૯. કલમ ૩૫ આ અદાલત સમક્ષના મુદ્દા માટે વિશેષ મહત્વ ધરાવે છે – તે એવા સાધનોને પ્રસ્તુત કરે છે કે જેના પર પુરાવાઓમાં યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ નથી. કલમ ૩૫ નીચે પ્રમાણે વાંચે છે:

“૩૫. પુરાવા વગેરેમાં યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ ન કરેલા સાધનો અસ્વીકાર્ય છે.—

કાયદા દ્વારા અથવા પુરાવા પ્રાપ્ત કરવા માટે પક્ષકારોની સંમતિ ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા ફરજ સાથે ચાર્જ કરવા યોગ્ય કોઈ પણ સાધનને કોઈપણ હેતુ માટે પુરાવા તરીકે દાખલ કરવામાં આવશે નહીં, અથવા આવા કોઈ પણ વ્યક્તિ દ્વારા અથવા કોઈપણ જાહેર અધિકારી દ્વારા તેના પર કાર્યવાહી, નોંધણી અથવા પ્રમાણીકરણ કરવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે આવા સાધન પર યોગ્ય રીતે મહોર મારવામાં આવે:

પૂરી પાડવામાં આવેલ કે —

((ક) જે ફરજ સાથે તે વસૂલવા યોગ્ય હોય તે ફરજની ચુકવણી પર અથવા અપૂરતી છાપવાળા સાધનના કિસ્સામાં, આવી ફરજની ભરપાઈ કરવા માટે જરૂરી રકમની ચુકવણી પર, પાંચ રૂપિયાના દંડ સાથે, અથવા જ્યારે યોગ્ય ફરજની અથવા તેના ખામીયુક્ત ભાગની રકમના દસ ગણી રકમ પાંચ રૂપિયાથી વધુ હોય, ત્યારે તે ફરજ અથવા ભાગની દસ ગણી રકમની રકમ પુરાવા તરીકે સ્વીકારવામાં આવશે.

(બી) જ્યાં કોઈ પણ વ્યક્તિ કે જેની પાસેથી સ્ટેમ્પ કરેલી રસીદની માંગણી કરી શકાતી હતી, તેણે સ્ટેમ્પ વગરની રસીદ આપી હોય અને આવી રસીદ, જો સ્ટેમ્પ કરવામાં આવે તો, તેની સામેના

પુરાવામાં સ્વીકાર્ય હશે, તો આવી રસીદ તે વ્યક્તિ દ્વારા એક રૂપિયાના દંડની ચુકવણી પર તેની સામેના પુરાવામાં દાખલ કરવામાં આવશે.

(સી) જ્યાં કોઈ પણ પ્રકારનો કરાર અથવા કરાર બે અથવા વધુ પત્રોના પત્રવ્યવહાર દ્વારા કરવામાં આવે છે અને પત્રોના કોઈપણ એક ૨૯ ભાગ ડી પર યોગ્ય છાપ હોય છે, તો કરાર અથવા કરાર પર યોગ્ય રીતે મહોર મારવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે;

((ઘ) દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૮૯૮ (૧૮૯૮ નો ૫) ના પ્રકરણ XII અથવા પ્રકરણ XXXVI હેઠળની કાર્યવાહી સિવાય, ફોજદારી અદાલતમાં કોઈ પણ કાર્યવાહીમાં પુરાવા તરીકે કોઈ પણ દસ્તાવેજને દાખલ કરવામાં અહીં સમાવિષ્ટ કંઈપણ અટકાવશે નહીં;

(ઈ) જ્યારે આવા દસ્તાવેજ સરકાર દ્વારા અથવા તેના વતી અમલમાં મૂકવામાં આવ્યા હોય અથવા જ્યાં તે કલમ ૩૨ અથવા આ અધિનિયમની અન્ય કોઈ જોગવાઈ દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલ કલેક્ટરનું પ્રમાણપત્ર ધરાવે છે ત્યારે અહીં સમાવિષ્ટ કંઈપણ કોઈ પણ અદાલતમાં કોઈપણ દસ્તાવેજ દાખલ કરવામાં અટકાવશે નહીં.

(ભારપૂર્વક રજૂઆત કરવામાં આવી)

કલમ ૩૫ ની શરતોમાં, જે સાધન પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં આવ્યું નથી તે કોઈપણ હેતુ માટેના પુરાવામાં અસ્વીકાર્ય છે અને તેના પર કાર્યવાહી, નોંધણી અથવા અધિકૃત કરવામાં આવશે નહીં.(૩૯ કલમ ૩૫ની જોગવાઈને આધિન કલમ ૩૫ની જોગવાઈની કલમ (એ) જણાવે છે કે જોગવાઈમાં સમાવિષ્ટ અવરોધ ફરજ અને દંડ (જો કોઈ હોય તો) ની ચુકવણી પર દૂર કરવામાં આવે છે.પક્ષ અથવા પક્ષો કાયદા દ્વારા અથવા પક્ષકારોની સંમતિ દ્વારા પુરાવા મેળવવાનો અધિકાર ધરાવતી વ્યક્તિને જવાબદાર ફરજ ચૂકવી શકે છે.કલમ ૩૫ નોંધપાત્ર છે કારણ કે તે કરારથી ઉદ્ભવતા અધિકારો અને જવાબદારીઓ લાગુ થાય તે પહેલાં સ્ટેમ્પ-ડ્યુટી ચૂકવવામાં આવે છે તેની ખાતરી કરીને સ્ટેમ્પ એક્ટને મજબૂત બનાવે છે.

૪૦. કલમ ૩૮ (૧) સૂચવે છે કે જમ કરાયેલ સાધન સાથે કેવી રીતે વ્યવહાર કરવો જોઈએ:

“૩૮. સાધનોએ કેવી રીતે વ્યવહાર કર્યો તે જમ કર્યું.—

(૧) જ્યાં કલમ ૩૩ હેઠળ કોઈ સાધન જમ કરનાર વ્યક્તિ કાયદા દ્વારા અથવા પક્ષકારોની સંમતિથી પુરાવા પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર ધરાવે છે અને કલમ ૩૫ દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલ દંડ અથવા કલમ ૩૭ દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલ ફરજની ચુકવણી પર પુરાવા

તરીકે આવા સાધનને સ્વીકારે છે, તો તે કલમ ૩૫ની જોગવાઈને આધિન ફરજ અને દંડની રકમ દર્શાવતા લેખિત પ્રમાણપત્ર સાથે કલેક્ટરને આવા સાધનની પ્રમાણિત નકલ મોકલશે. ૩૦ PART D તેના સંબંધમાં વસૂલવામાં આવે છે, અને કલેક્ટરને અથવા તે આ માટે નિમણૂક કરે તેવી વ્યક્તિને આવી રકમ મોકલશે.

(૨) અન્ય દરેક કિસ્સામાં, સાધન જમ કરનાર વ્યક્તિએ તેને મૂળ રૂપે કલેક્ટરને મોકલવું પડશે.."

૪૧. કલેક્ટરને કલમ ૩૩ હેઠળ સાધન જમ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે.જો કોઈ અન્ય વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારી કોઈ દસ્તાવેજ જમ કરે છે, તો તેને કલમ ૩૮ની કલમ (૨) હેઠળ કલેક્ટરને મોકલવો આવશ્યક છે.એકવાર કલેક્ટરને કોઈ સાધન પ્રાપ્ત થઈ જાય, પછી તેની પાસે કલમ ૪૦ હેઠળ તેને છાપવાની સત્તા હોય છે, જો તે વિનિમય બિલ, વચન પત્ર અથવા દસ પૈસાથી વધુની ફરજ સાથે વસૂલવામાં આવતું સાધન ન હોય.કલેક્ટર આ કરી શકે છે:

એ. સમર્થન દ્વારા પ્રમાણિત કરો કે સાધન યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરેલું છે, જો તેઓ આવા અભિપ્રાય ધરાવે છે; (૪૦ કલમ ૪૦ (૧) (એ), સ્ટેમ્પ એક્ટ)

બી. સમર્થન દ્વારા પ્રમાણિત કરો કે સાધન ફરજ સાથે ચાર્જપાત્ર નથી, જો તેઓ આવા અભિપ્રાય ધરાવે છે; (૪૧ આઈબીઆઈડી) અને

સી. યોગ્ય ફરજની ચુકવણી અથવા યોગ્ય ફરજની ભરપાઈ કરવા માટે જરૂરી રકમની જરૂર છે, જો તેમનો અભિપ્રાય હોય કે સાધન ફરજને પાત્ર છે અને તેના પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ નથી.(૪૨ કલમ ૪૦ (૧) (બી), સ્ટેમ્પ એક્ટ)

કલમ ૪૦ મુજબ કલેક્ટર દંડ પણ વસૂલ કરી શકે છે.જો કલમ ૩૮ હેઠળ સાધન કલેક્ટરને મોકલવામાં આવ્યું હોય, તો ઉપર વર્ણવ્યા મુજબ તેની સાથે વ્યવહાર કર્યા પછી તેને જમ્ અધિકારીને પરત કરવું આવશ્યક છે. (૪૩ કલમ ૪૦ (૩), સ્ટેમ્પ એક્ટ)

૪૨. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૪૨ની દ્રષ્ટિએ, એકવાર ફરજની ચુકવણી અને દંડ (જો કોઈ હોય તો) પૂર્ણ થઈ જાય તે પછી સાધન પુરાવામાં સ્વીકાર્ય છે.તે ૩૧ પી. એ. આર. ટી. ડી. નિયત કરે છે કે પુરાવા તરીકે સાધન સ્વીકારતી વ્યક્તિ અથવા કેસ હોય તે રીતે કલેક્ટર સમર્થન દ્વારા પ્રમાણિત કરશે કે યોગ્ય ફરજ ચૂકવવામાં આવી છે.

૪૩. સ્ટેમ્પ એક્ટ દ્વારા ધ્યાનમાં લેવામાં આવેલી પ્રક્રિયા આવકની વસૂલાતને સરળ બનાવે છે.તે માત્ર જાહેર કાર્યાલયના પ્રભારી વ્યક્તિઓ અથવા કાયદા દ્વારા પુરાવા પ્રાપ્ત કરવાની સત્તા ધરાવતા લોકો દ્વારા જ

નહીં, પરંતુ પક્ષોની સંમતિ દ્વારા પુરાવા પ્રાપ્ત કરવાની સત્તા ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા પણ સાધનોને જપ્ત કરવાની મંજૂરી આપે છે.કાયદા પછી દસ્તાવેજ જપ્ત કરવા પર અનુસરવાની પ્રક્રિયા નક્કી કરે છે.આ પ્રક્રિયા સુનિશ્ચિત કરે છે કે સ્ટેમ્પ-ડ્યુટી ચૂકવવામાં આવે.અનુસૂચિ I માં યોગ્ય વર્ણન હેઠળ યોગ્ય રકમની ચુકવણી અને દંડ (જો કોઈ હોય તો) પછી, સ્ટેમ્પ એક્ટ યોગ્ય અધિકારી દ્વારા સમર્થન દ્વારા આવી ચુકવણીના પ્રમાણપત્રની જોગવાઈ કરે છે.એકવાર કોઈ સાધનનું સમર્થન થઈ જાય પછી, તેને પુરાવામાં દાખલ કરી શકાય છે, નોંધણી કરાવી શકાય છે, તેના પર કાર્યવાહી કરી શકાય છે અથવા પ્રમાણિત કરી શકાય છે જાણે કે તેના પર યોગ્ય રીતે મહોર મારવામાં આવી હોય.

બી. અસ્વીકૃતિ અને શૂન્યાવકાશ વચ્ચેનો તફાવત

જી. પુરાવામાં સાધનની સ્વીકાર્યતા તેની માન્યતા અથવા કાયદામાં અમલીકરણક્ષમતાથી અલગ છે.કરાર અધિનિયમની કલમ ૨ (જી) પૂરી પાડે છે કે કાયદા દ્વારા લાગુ ન કરી શકાય તેવો કરાર રદબાતલ કહેવાય છે.બીજી બાજુ, કોઈ ચોક્કસ દસ્તાવેજ અથવા મૌખિક જુબાનીની સ્વીકાર્યતા એ સૂચવે છે કે તેને પુરાવામાં રજૂ કરી શકાય કે નહીં.પી. રામનાથ ઐયરની ધ લો લેક્સિકોન 'સ્વીકાર્ય' ને આ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરે છે:

“સ્વીકાર્ય છે.

સ્વીકારવા માટે યોગ્ય, સક્ષમ અને દાખલ થવા માટે લાયક.પુરાવા પર લાગુ થાય છે તેમ, આ શબ્દનો અર્થ એ છે કે તે એવા સ્વરૂપનો છે કે અદાલત અથવા ન્યાયાધીશ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે બંધાયેલા છે, એટલે કે, તેને પુરાવામાં રજૂ કરવાની મંજૂરી આપે છે "(જજ પી. રામનાથ ઐયર, ધ લો લેક્સિકોન (બીજી આવૃત્તિ, ૧૯૯૭))

ઘણા કાયદાઓ દસ્તાવેજોની સ્વીકાર્યતા પર નિયમો ધરાવે છે, જેમાં ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ ૧૮૭૨ ("પુરાવા અધિનિયમ") તેમાંથી એક છે.

૪૫. કોઈ કરાર તેની પ્રકૃતિ વિના રદબાતલ થઈ શકે છે કારણ કે તે રદબાતલ કરાર છે જે તેને પુરાવામાં રજૂ કરી શકાય છે કે કેમ તેના પર અસર કરે છે.તેવી જ રીતે, કરાર માન્ય હોઈ શકે છે પરંતુ પુરાવામાં અસ્વીકાર્ય હોઈ શકે છે.દાખલા તરીકે, A અને B એક કરાર કરી શકે છે જેના દ્વારા B ને કોઈ ચોક્કસ વેપાર હાથ ધરવા પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવે છે.આ કરાર કરાર અધિનિયમ "૨૭ની કલમ ૨૭ હેઠળ રદબાતલ થશે. વેપારના નિયંત્રણમાં સમજૂતી રદબાતલ.— દરેક કરાર કે જેના દ્વારા કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈપણ પ્રકારના કાયદેસરના વ્યવસાય, વેપાર અથવા વ્યવસાયનો ઉપયોગ કરવા પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવે છે, તે હદ સુધી રદબાતલ છે.

અપવાદ ૧.—જે વેપારની સદ્ભાવના વેચવામાં આવે છે તેને ન ચલાવવા માટે કરારની બચત કરવી.—જે વ્યક્તિ વ્યવસાયની સદ્ભાવના વેચે છે તે ખરીદદાર સાથે ચોક્કસ સ્થાનિક મર્યાદામાં સમાન વ્યવસાય ન કરવા માટે સંમત થઈ શકે છે, જ્યાં સુધી ખરીદદાર અથવા તેની પાસેથી સદ્ભાવના માટે શીર્ષક મેળવનાર કોઈપણ વ્યક્તિ તેમાં સમાન વ્યવસાય કરે છે:

પૂરી પાડવામાં આવેલ છે કે આવી મર્યાદાઓ અદાલતને વાજબી લાગે છે, વ્યવસાયની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને) પરંતુ જો બી સામે તેને લાગુ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે તો પુરાવાઓમાં તેની સ્વીકાર્યતાને અસર થતી નથી. કોર્ટ પક્ષો વચ્ચેના કરારને લાગુ કરશે નહીં કારણ કે તે રદબાતલ છે પરંતુ તેમ છતાં કરાર પુરાવામાં સ્વીકાર્ય છે.

૪૬. જ્યારે કોઈ કરાર રદબાતલ હોય છે, ત્યારે આપણે કાયદાની અદાલતમાં તેની અમલીકરણક્ષમતાની વાત કરી રહ્યા છીએ. જ્યારે તે અસ્વીકાર્ય હોય, ત્યારે અમે તેનો ઉલ્લેખ કરી રહ્યા છીએ કે શું કોર્ટ કેસનો ચુકાદો આપતી વખતે તેના પર વિચાર કરી શકે છે કે તેના પર આધાર રાખી શકે છે. શૂન્યતા અને સ્વીકાર્યતા વચ્ચેના તફાવતનો આ સાર છે. ૩૩ ભાગ ડી

સી. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫ દસ્તાવેજને અસ્વીકાર્ય અને રદબાતલ ગણાવે છે

૪૭. એન એન ગ્લોબલ ૨ (સુપ્રા) માં બહુમતી ચુકાદાએ તેના હોલિંગનો સારાંશ નીચેની શરતોમાં આપ્યો હતો:

“૧૦૯. ... એક કરાર કે જેના પર સ્ટેમ્પ નથી અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ છે, તે લાગુ કરી શકાતો નથી, જ્યાં સુધી તે ઉપરોક્ત સ્થિતિમાં રહે.આવા સાધન અમલપાત્ર ન હોવાથી તે રદબાતલ ગણાશે [કરાર અધિનિયમની કલમ ૨ (જી જુઓ)].”

ઉપરોક્ત અવલોકન અમલીકરણક્ષમતા અને સ્વીકાર્યતા વચ્ચેના તફાવતને સંયોજિત કરે છે.

૪૮. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫ સ્પષ્ટ છે.તે નિયત કરે છે, "ફરજ સાથે ચાર્જ કરવા યોગ્ય કોઈ પણ સાધનને પુરાવામાં દાખલ કરવામાં આવશે નહીં". "પુરાવામાં સ્વીકારવામાં આવેલ" શબ્દ સાધનની સ્વીકાર્યતાનો સંદર્ભ આપે છે.કલમ ૪૨ની પેટા-કલમ (૨) પણ જણાવે છે કે જે સાધનના સંદર્ભમાં સ્ટેમ્પ-ડ્યુટી ચૂકવવામાં આવે છે અને જેને સમર્થન આપવામાં આવે છે તે "પુરાવામાં સ્વીકાર્ય" હશે." ફરજ ન ચૂકવવાની અથવા અપૂરતી રકમ ચૂકવવાની અસર સાધનને અસ્વીકાર્ય બનાવે છે અને રદબાતલ નથી.બિન-મુદ્રાંકન અથવા અયોગ્ય મુદ્રાંકનના પરિણામે સાધન અમાન્ય થતું નથી.સ્ટેમ્પ એક્ટ આવા સાધનને રદબાતલ નથી

કરતો.સ્ટેમ્પ ડ્યુટીની ચુકવણી ન થવાને ચોક્કસપણે સાધ્ય ખામી તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે.સ્ટેમ્પ એક્ટ પોતે જ ખામીને કેવી રીતે દૂર કરી શકાય તેની જોગવાઈ કરે છે અને તેના માટે વિગતવાર પ્રક્રિયા નક્કી કરે છે.તે ઉદ્દેશનીય છે કે એવી કોઈ પ્રક્રિયા નથી કે જેના દ્વારા રદબાતલ કરારને "મટાડી શકાય".

૪૯. ચિરુવેંગડમ પિલ્લઈ વિરુદ્ધ નવનીથમ્મલ (૪૭ (૨૦૦૮) ૪ એસ. સી. સી. ૫૩૦) કેસમાં આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે ટ્રાયલ કોર્ટ અને ઉચ્ચ અદાલતે અમુક સ્થાવર મિલકતના વેચાણ માટેના કરારની પ્રામાણિકતા પર શંકા વ્યક્ત કરી હતી કારણ કે તે અલગ-અલગ તારીખો પર ખરીદવામાં આવેલા બે સ્ટેમ્પ પેપર પર લખવામાં આવ્યું હતું.આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે આ પોતે જ કરારને અમાન્ય નહીં કરે.તેણે કરારની કાનૂની માન્યતા અને તેની સ્વીકાર્યતા વચ્ચેના તફાવતની નોંધ લીધી:

“૧૩. સ્ટેમ્પ કાયદો એ એક રાજકોષીય કાયદો છે જેનો હેતુ રાજ્ય માટે આવક સુરક્ષિત કરવાનો છે.એક જ દિવસે ખરીદવામાં આવેલા સળંગ ક્રમાંકિત સ્ટેમ્પ પેપરની જરૂર હોય તેવા કોઈ નિયમની ગેરહાજરીમાં, જેનો ઉપયોગ નોંધણી કરાવવાનો ઇરાદો ન હોય તેવા સાધન માટે કરવામાં આવે છે, તે દસ્તાવેજને અમાન્ય ન કહી શકાય કારણ કે તે એક જ વ્યક્તિ દ્વારા અલગ-અલગ તારીખે ખરીદવામાં આવેલા બે સ્ટેમ્પ પેપર પર લખાયેલું હોય છે.આવા

સ્ટેમ્પ પેપરનો ઉપયોગ એક અનિયમિતતા છે એમ ધારીને પણ, અદાલત માત્ર દસ્તાવેજને યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરેલું ન હોવાનું માની શકે છે, પરંતુ માત્ર તે જ આધાર પર, દસ્તાવેજને અમાન્ય ઠેરવી શકતી નથી.જો કોઈ કરાર જરૂરી સ્ટેમ્પ પેપર પર અમલમાં મૂકવામાં ન આવે તો પણ, તે સ્ટેમ્પ એક્ટ, ૧૮૯૯ ની કલમ ૩૫ અથવા ૩૭ હેઠળ ફરજ અને દંડની ચુકવણી પરના પુરાવામાં સ્વીકાર્ય છે.જો સાદા કાગળ પર અમલમાં મૂકાયેલા કરારને ફરજ અને દંડ ચૂકવીને પુરાવા તરીકે સ્વીકારી શકાય, તો બે સ્ટેમ્પ પેપર પર અમલમાં મૂકાયેલા કરાર, તે ખામીયુક્ત હોવાનું ધારીને પણ, ફરજ અને દંડની ચુકવણી પર સ્વીકારી શકાતો નથી તેનું કોઈ કારણ નથી.પરંતુ પુરાવામાં દસ્તાવેજની સ્વીકાર્યતા અને આવા દસ્તાવેજની પ્રામાણિકતાના પુરાવા અલગ મુદ્દાઓ છે.."

(ભારપૂર્વક રજૂઆત કરવામાં આવી)

૫૦. સ્ટેમ્પ એક્ટના સંદર્ભમાં ભારતમાં લાંબા સમયથી કાયદાની આ સ્થિતિ રહી છે. ગુલઝારી લાલ મારવાડી વિરુદ્ધ રામ ગોપાલ, (૧૯૩૬ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન કેસ ૨૭૫) માં એક પક્ષે દલીલ કરી હતી કે કરાર અમાન્ય હતો કારણ કે તેના પર યોગ્ય રીતે મહોર મારવામાં આવી ન હતી.કલમ ૩૫નો ભાગ ૩૫ PART D જે અનસ્ટેમ્પ્ડ સાધનોની સ્વીકાર્યતા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે તે તે સમયે પણ એ જ હતો જે હવે છે.કલકત્તા ઉચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો:

“...આ કલમની અસર એ છે કે આવા સ્ટેમ્પ વગરના દસ્તાવેજને પુરાવામાં અસ્વીકાર્ય બનાવવું, અને પુરાવા મેળવવાનો અધિકાર ધરાવતી વ્યક્તિઓ અથવા કોઈપણ જાહેર અધિકારી દ્વારા તેના પર કાર્યવાહી કરવામાં અસમર્થ છે.તે દસ્તાવેજની માન્યતાને અસર કરતું નથી.

દસ્તાવેજોની અમાન્યતા અને અસ્વીકાર્યતા વચ્ચે સ્પષ્ટ તફાવત છે.કેટલાક કાયદાઓ અને વિભાગો દસ્તાવેજોને અમાન્ય બનાવે છે જો તેમની પર સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે.ભારતીય સ્ટેમ્પ અધિનિયમની કોઈ પણ કલમની આ અસર નથી.

બૂટમ પિચિયા વિરુદ્ધ બોયાપતિ કોટેશ્વર રાવ (૧૯૬૪ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન એપી ૫) માં આંધ્ર પ્રદેશ હાઈકોર્ટ સહિત અન્ય કેસોમાં પણ ઉચ્ચ અદાલતો દ્વારા કાયદાની સ્થિતિની નોંધ લેવામાં આવી છે.

૫૧. એન એન ગ્લોબલ ૨ (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે આર્બિટ્રેશન કરાર પર મહોર મારવામાં નિષ્ફળતા એ "સાધ્ય ખામી" નથી." કોન્ટ્રાક્ટ એક્ટની જોગવાઈઓ તેમજ આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ (૬-એ) પર આધાર રાખીને, તેણે એવું માન્યું હતું કે અનસ્ટેમ્પ્ડ આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ રદબાતલ છે.બહુમતીના ચુકાદાના સંબંધિત ફકરા નીચે કાઢવામાં આવ્યા છે:

“૧૦૩. ... અનસ્ટેમ્પ્ડ આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટને માત્ર "સાધ્ય ખામી" તરીકે વર્ણવવું યોગ્ય ન પણ હોઈ શકે.જ્યાં સુધી તે એક

અનસ્ટેમ્પ્ડ સાધન રહે છે, ત્યાં સુધી સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫માં જણાવ્યા મુજબ કોઈ પણ હેતુ માટે તેની નોંધ લઈ શકાતી નથી. તે બિનકાર્યક્ષમ રહે છે.

... તે "કાયદામાં લાગુ કરવા યોગ્ય નથી".ઉપરોક્ત અર્થમાં, તે કાયદામાં પણ અસ્તિત્વમાં હોઈ શકતું નથી.તે શૂન્ય હશે.આ સંબંધમાં અમારો મત છે કે રદબાતલપણું અમલીકરણક્ષમતા સાથે સંકળાયેલું છે, જે કરાર અધિનિયમની કલમ ૨ (જે) થી મજબૂત બને છે, જે કરારને અમલપાત્ર રદબાતલ કરવાનું બંધ કરે છે.."

(મૂળમાં ભાર)

૫૨. આ કોર્ટનું ઉપરોક્ત નિરીક્ષણ ખોટું છે.કરાર અધિનિયમની કલમ ૨ (જે) નીચે મુજબ જોગવાઈ કરે છે:

“(જે) જે કરાર કાયદા દ્વારા અમલપાત્ર બનવાનું બંધ કરે છે તે જ્યારે અમલપાત્ર બનવાનું બંધ કરે છે ત્યારે તે રદબાતલ બને છે.."

૫૩. જ્યારે સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫ હેઠળ કોઈ સાધન અસ્વીકાર્ય હોય ત્યારે કલમ ૨ (જે) આકર્ષિત થતી નથી. બાદમાંની અસર એ છે કે એક અનસ્ટેમ્પ્ડ કરારને અમલપાત્ર બનાવવો નહીં.જો તે અમલ ન કરી શકાય તેવું હતું, તો તેનો અર્થ એ થશે કે તે રદબાતલ હતું.આપણે અગાઉના

ફકરામાં અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ્ડ સમજૂતી શા માટે રદબાતલ નથી તે અંગે ચર્ચા કરી છે.ખરેખર, કરાર અધિનિયમ માટે એન એન ગ્લોબલ ર (ઉપરોક્ત) માં બહુમતીનો અભિગમ શરૂઆતથી જ બિન-મુદ્રાંકિત કરારોને રદબાતલ નહીં કરે.

૫૪. એન એન ગ્લોબલ ર (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે તેના નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ (૬એ) પર પણ આધાર રાખ્યો હતો:

“૧૦૪. કલમ ૧૧ (૬-એ) જે વિચારણા કરે છે તે એક કરાર છે અને તે કોઈ કરાર નથી જેને કરાર તરીકે ગણી શકાય નહીં.આ કલમ ૧૧ (૬-એ) માં "આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ" શબ્દોનો ઉપયોગ હોવા છતાં છે.બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, કરાર કાયદાની કલમ ૭ ને અનુરૂપ હોવો જોઈએ. તે પણ, કહેવાની જરૂર નથી, કરાર અધિનિયમની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરવી જોઈએ.

(ભારપૂર્વક રજૂઆત કરવામાં આવી)

૫૫. કલમ ૧૧ (૬-એ) (૨૦૧૯ ના અધિનિયમ ૩૩ દ્વારા અવગણવામાં આવી છે.આર્બિટ્રેશન એક્ટની બાકાતને હજુ સુધી સૂચિત કરવામાં આવી નથી/અમલમાં મુકવામાં આવી છે) નીચે દર્શાવેલ છે:

“(ક-(ક) સુપ્રીમ કોર્ટ અથવા, યથાસ્થિતિ, હાઈકોર્ટ, પેટા-કલમ (જ) અથવા પેટા-કલમ (પ) અથવા પેટા-કલમ (ક) હેઠળની કોઈપણ અરજી પર વિચારણા કરતી વખતે, કોઈપણ અદાલતના કોઈપણ ચુકાદા, હુકમનામા અથવા આદેશ હોવા છતાં, મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વની તપાસ સુધી મર્યાદિત રહેશે..”

(ભારપૂર્વક રજૂઆત કરવામાં આવી)

૫૬. કલમ ૧૧ (કએ) નું સાદું વાંચન એ સ્પષ્ટ કરે છે કે તે આર્બિટ્રેશન કરારનો ઉલ્લેખ કરે છે. **કલમ ૧૧ (કએ)** પૂરી પાડે છે કે અદાલતોએ **આર્બિટ્રેશન** કરારના અસ્તિત્વની તપાસ સુધી પોતાને મર્યાદિત રાખવી જોઈએ. “મર્યાદિત” શબ્દ મધ્યસ્થીની નિમણૂકના તબક્કે અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રને મર્યાદિત કરવાનો વિધાનસભાનો ઇરાદો સૂચવે છે.

૫૭. વિધા **ફોલિયા (ઉપરોક્ત)** માં, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો:

“૨૧. “કરાર” શબ્દને આર્બિટ્રેશન એક્ટમાં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો નથી, જો કે તેને કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨ (ટૂંકમાં “કરાર અધિનિયમ”) ની કલમ ૧૦ માં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે, કરાર કરવા માટે સક્ષમ પક્ષોની મુક્ત સંમતિ દ્વારા, કાયદેસર વિચારણા માટે અને કાયદેસર હેતુ સાથે કરવામાં આવેલા કરાર તરીકે, અને તેથી સ્પષ્ટ રીતે રદબાતલ જાહેર કરવામાં આવતા નથી. કરાર અધિનિયમની કલમ ૧૦ એ પણ નિર્ધારિત કરે છે કે

ઉપરોક્ત જરૂરિયાતો ભારતમાં અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદાને અસર કરશે નહીં (અને સ્પષ્ટ રીતે રદ કરવામાં નહીં આવે) જેના દ્વારા સાક્ષીઓની હાજરીમાં અથવા દસ્તાવેજોની નોંધણી સંબંધિત કોઈપણ કાયદાને લેખિતમાં કરાર કરવો જરૂરી છે.આમ, આર્બિટ્રેશન કરારમાં આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭માં નિર્ધારિત અન્ય જરૂરિયાતોને સંતોષવા ઉપરાંત કરાર અધિનિયમની કલમ ૧૦ના આદેશને સંતોષવો જોઈએ.

૫૮. ઉપરોક્ત અવલોકનો સાચા છે કારણ કે આર્બિટ્રેશન કરારમાં કરાર અધિનિયમની જરૂરિયાતોને સંતોષવી આવશ્યક છે. જો કે, આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૬ હેઠળ મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને કરાર અધિનિયમની જરૂરિયાતો સંતોષાય છે કે કેમ તે નક્કી કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. આને નીચેના વિભાગોમાં વધુ વિગતવાર સંબોધવામાં આવ્યું છે.

III.સ્ટેમ્પ એક્ટનો હેતુ

૫૯. સ્ટેમ્પ એક્ટ એ એક રાજકોષીય કાયદો છે જેનો હેતુ સરકાર માટે આવક વધારવાનો છે.તે એક ફરજિયાત કાયદો છે.હિન્દુસ્તાન સ્ટીલ લિમિટેડમાં વિ.દિલીપ કન્સ્ટ્રક્શન કંપની, (૧૯૬૯) ૧ એસ. સી. સી. ૫૯૭) આ અદાલતે સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫,૩૬ અને જરની આચાત પર કાર્યવાહી કરી હતી. એક પક્ષે કલમ ૩૫ અને ૩૬ વચ્ચેના શબ્દસમૂહમાં તફાવત પર આધાર રાખીને એવી દલીલ કરી હતી કે જે

સાધન પર અપૂરતી સ્ટેમ્પિંગ કરવામાં આવી હતી અથવા સ્ટેમ્પિંગ કરવામાં આવ્યું ન હતું તેને ફરજ અને દંડ (જો કોઈ હોય તો) ની ચુકવણી પર પુરાવામાં દાખલ કરી શકાય છે, પરંતુ એકવાર સ્વીકાર્યા પછી તેના પર કાર્યવાહી કરી શકાતી નથી. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કલમ ૩૫ બે બાબતોમાં અવરોધ તરીકે કામ કરે છે, એટલે કે, પુરાવામાં સાધનનો પ્રવેશ તેમજ તે સાધન પર કાર્ય કરવું. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કલમ ૩૬, કલમ ૩૫ થી વિપરીત, માત્ર એક જ બાબતમાં પ્રતિબંધને દૂર કરે છે—પુરાવા તરીકે સાધનની સ્વીકાર્યતા. આ અદાલતે આ દલીલને નકારી કાઢી હતી અને જણાવ્યું હતું કે સ્ટેમ્પ એક્ટની જોગવાઈઓ સ્પષ્ટપણે પૂરી પાડે છે કે એકવાર યોગ્ય ફરજ ચૂકવવામાં આવે અને સાધનને સમર્થન આપવામાં આવે તે પછી સાધનને પુરાવામાં દાખલ કરી શકાય છે તેમજ તેના પર કાર્યવાહી કરી શકાય છે:

“૬. ... દલીલ કલમ ૩૬ના સાચા અર્થની અવગણના કરે છે. તે કલમ દ્વારા એકવાર પુરાવામાં સ્વીકારવામાં આવેલા સાધનને તે જ દાવાના અથવા કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે આ આધાર પર પ્રશ્નમાં બોલાવવામાં આવશે નહીં કે તેના પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં આવ્યો નથી. કલમ ૩૬ કોઈ સાધન સામે પડકારને પ્રતિબંધિત કરતી નથી કે જેના પર કાર્યવાહી કરવામાં આવશે નહીં કારણ કે તેના પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ તે કારણોસર સ્ટેમ્પ ડ્યુટી અને દંડની ચુકવણી પછી યોગ્ય રીતે

સ્ટેમ્પ ન કરેલા સાધન સામે કોઈ પ્રતિબંધ નથી. કલમ ૪૨ (૨) ની શરતો દ્વારા શંકા, જો કોઈ હોય તો, દૂર કરવામાં આવે છે, જે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં, કલમ ૪૨ (૧) હેઠળ કલેક્ટર દ્વારા સમર્થન કરાયેલ દરેક સાધન પુરાવામાં સ્વીકાર્ય રહેશે અને તેના પર કાર્યવાહી કરી શકાય છે જાણે કે તે યોગ્ય રીતે છાપવામાં આવ્યું હોય.."

(મૂળમાં ભાર)

૬૦. આ ચુકાદામાં, આ અદાલતે સ્ટેમ્પ એક્ટના હેતુ અને અદાલતો દ્વારા તેનું અર્થઘટન કરવાની રીત વિશે નોંધપાત્ર નિરીક્ષણ કર્યું હતું:

"૭. સ્ટેમ્પ એક્ટ એ ચોક્કસ વર્ગોના સાધનો પર રાજ્ય માટે આવક સુરક્ષિત કરવા માટે ઘડવામાં આવેલ નાણાકીય પગલું છે:તેના વિરોધીના કેસને પહોંચી વળવા માટે વાદીને તકનિકી હથિયારથી સજ્જ કરવા માટે કાયદો ઘડવામાં આવ્યો નથી.કાયદાની કડક જોગવાઈઓની કલ્પના મહેસૂલના હિતમાં કરવામાં આવે છે, એકવાર તે હેતુ કાયદા અનુસાર સુરક્ષિત થઈ જાય, તો સાધન પર પોતાનો દાવો કરનાર પક્ષ સાધનમાં પ્રારંભિક ખામીના આધારે હારશે નહીં.તે પ્રકાશમાં જોવામાં આવે તો યોજના સ્પષ્ટ છે.."

(ભારપૂર્વક રજૂઆત કરવામાં આવી)

સ્ટેમ્પ એક્ટ એ એક કાયદો છે જે આવકના હિતમાં ઘડવામાં આવે છે.કાયદાનું અર્થઘટન તેના હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને થવું જોઈએ.

૬ * .મધ્યસ્થી અને સમાધાન કાયદો, ૧૯૯૬

૬૧. આર્બિટ્રેશન એ વૈકલ્પિક વિવાદ નિવારણની એક પદ્ધતિ છે જ્યાં પક્ષો તેમના વિવાદોને મધ્યસ્થી તરીકે ઓળખાતા તટસ્થ તૃતીય પક્ષને મોકલવા માટે સંમત થાય છે. મધ્યસ્થતાનો ઉદ્દેશ પક્ષકારો વચ્ચે તેમની મૂળ જવાબદારીઓના સંદર્ભમાં ઉદ્ભવેલા વિવાદોનું ઝડપી, કાર્યક્ષમ અને બંધનકર્તા સમાધાન પ્રદાન કરવાનો છે. મધ્યસ્થતા કાયદાનો ભાર રેડફર્ન અને હન્ટરમાં સંક્ષિપ્તમાં સમાવિષ્ટ છે: “જ્યાં કાયદો ધીમો હોય ત્યાં તે ઝડપી, જ્યાં કાયદો મોંઘો હોય ત્યાં સસ્તો, જ્યાં કાયદો તકનીકી હોય ત્યાં સરળ, સંઘર્ષને ઉશ્કેરવાને બદલે શાંતિદૂત હોવો જોઈએ.” (પર રેડફર્ન એન્ડ હન્ટર ઓન ઇન્ટરનેશનલ આર્બિટ્રેશન (૭મી આવૃત્તિ, ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, ૨૦૨૩)

૬૨. આર્બિટ્રેશન એક્ટના કાયદા પહેલાં, આર્બિટ્રેશન પરનો કાયદો આર્બિટ્રેશન એક્ટ ૧૯૪૦, (“૧૯૪૦ એક્ટ”), આર્બિટ્રેશન (પ્રોટોકોલ અને કન્વેન્શન) એક્ટ ૧૯૩૭ અને ફોરેન એવોર્ડ્સ (રેકગ્નિશન એન્ડ એન્ફોર્સમેન્ટ) એક્ટ ૧૯૬૧માં સમાવિષ્ટ હતો. ૧૯૭૮માં, ભારતના કાયદા પંચે ૧૯૪૦ના કાયદામાં નોંધપાત્ર ૪૦ સુધારા સૂચવ્યા હતા જેથી તે સમકાલીન કાનૂની અને આર્થિક જરૂરિયાતોને વધુ પ્રતિભાવ આપે. આ દરમિયાન, યુનાઈટેડ નેશન્સ કમિશન ઓન ઇન્ટરનેશનલ ટ્રેડ લો (“UNCITRAL”) એ આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન માં ઉદ્ભવતા

વિવાદોના ન્યાયી અને કાર્યક્ષમ સમાધાન માટે એકીકૃત કાનૂની માળખાના વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ૧૯૮૫માં આદર્શ કાયદો અપનાવ્યો હતો.સંયુક્ત રાષ્ટ્રની સામાન્ય સભાએ તમામ રાજ્યોને મધ્યસ્થી પ્રક્રિયાના કાયદાની એકરૂપતા હાંસલ કરવાની ઈચ્છનીયતા અને આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થી પ્રથાની ચોક્કસ જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને આદર્શ કાયદાને યોગ્ય વિચારણા કરવાની ભલામણ કરી હતી.(૫૫ સંયુક્ત રાષ્ટ્રની સામાન્ય સભા, 'આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર કાયદા પર સંયુક્ત રાષ્ટ્ર આયોગના આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થતા પર આદર્શ કાયદો' ૪૦/૭૨ ૧૧૨મું પૂર્ણ સત્ર, ૧૧ ડિસેમ્બર ૧૯૮૫)

૬૩. આર્બિટ્રેશન એક્ટ "સ્થાનિક આર્બિટ્રેશન, આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન અને વિદેશી આર્બિટ્રલ એવોર્સના અમલીકરણને લગતા કાયદાને એકીકૃત કરવા અને તેમાં સુધારો કરવા માટે તેમજ સમાધાનને લગતા કાયદાને વ્યાખ્યાયિત કરવા અને તેની સાથે સંકળાયેલી અથવા આનુષંગિક બાબતો માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો." આ પ્રક્રિયામાં, આર્બિટ્રેશન એક્ટ દ્વારા ૧૯૪૦નો કાયદો, આર્બિટ્રેશન (પ્રોટોકોલ અને કન્વેન્શન) એક્ટ ૧૯૩૭ અને ફોરેન એવોર્સ (રેકગ્નિશન એન્ડ એન્ફોર્સમેન્ટ) એક્ટ ૧૯૬૧ રદ કરવામાં આવ્યા હતા.તેણે આદર્શ કાયદો, ન્યૂયોર્ક સંમેલન અને જીનીવા સંમેલન સાથે સુમેળમાં સ્થાનિક તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થતા પણ લાવી હતી.આર્બિટ્રેશન એક્ટ ચાર ભાગોમાં વહેંચાયેલો છે:(i) ભાગ-૧ ભારતમાં થતી સ્થાનિક

અને આંતરરાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થતા સાથે સંબંધિત છે; (ii) ભાગ-૨ ન્યૂયોર્ક સંધિ અને જિનેવા સંધિ હેઠળ વિદેશી મધ્યસ્થતા પુરસ્કારોના અમલીકરણ સાથે સંબંધિત છે; (iii) ભાગ-૩ સમાધાન સાથે સંબંધિત છે; અને (iv) ભાગ-૪માં પૂરક જોગવાઈઓ છે.વર્તમાન સંદર્ભમાં, અમે મોટે ભાગે આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ ૧ સાથે સંબંધિત છીએ. આર્બિટ્રેશન એક્ટ તરીકે આર્બિટ્રેશન પરના કાયદાને જીવંત કરનારા મહત્વપૂર્ણ સિદ્ધાંતોની ચર્ચા નીચેના વિભાગમાં કરવામાં આવી છે.આ સિદ્ધાંતો આર્બિટ્રેશન એક્ટના અર્થઘટન માટે મહત્વપૂર્ણ સહાયક તરીકે કામ કરે છે.

i. મધ્યસ્થી સ્વાયત્તતા

૬૪. મધ્યયુગીન ઇંગ્લેન્ડમાં, વેપારીઓ અને વેપારીઓમાં મધ્યસ્થતાનો આશરો લેવો સામાન્ય બાબત હતી.સત્તરમી અને અઠારમી સદી દરમિયાન, મધ્યસ્થી દ્વારા વ્યાપારી વિવાદોના સમાધાનને ચાન્સરી અને અદાલતો બંને દ્વારા પ્રોત્સાહન આપવામાં આવ્યું હતું.(૫૬ હેનરી હોર્વિટ્ઝ અને જેમ્સ ઓલ્ડહામ, 'જહોન લોકે, જહોન માન્સફી એલ્ડ, એન્ડ આર્બિટ્રેશન ડ્યૂરિંગ ધ એઇટીંથ સેન્ટ્યુરી' (૧૯૯૩) ૩૬ (૧) ધ હિસ્ટોરિકલ જર્નલ ૧૩૭,૧૩૯) મધ્યસ્થતાના વ્યાપક ઉપયોગના પ્રકાશમાં, અદાલતી મુકદ્દમામાં ઝડપી ઘટાડા સાથે, અંગ્રેજી અદાલતોએ વિવાદ નિવારણ પદ્ધતિ તરીકે મધ્યસ્થતાને સક્રિય રીતે નિરુત્સાહિત

કરવાનું શરૂ કર્યું.(૫૭ અર્લ વોલાવર, 'ધ હિસ્ટોરિકલ બેકગ્રાઉન્ડ ઓફ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન' (૧૯૩૪) ૮૩ યુનિવર્સિટી ઓફ પેન્સિલવેનિયા લૉ રિવ્યૂ ૧૩૨,૧૪૨) મધ્યસ્થતાની કાર્યવાહી પ્રત્યે ન્યાયિક શંકા મુખ્યત્વે ન્યાયાધીશોના વલણમાંથી ઉદ્ભવી હતી કે "અધિકારક્ષેત્રમાં થતી દરેક પ્રવૃત્તિ રાજ્યના કાયદા અને અદાલતના કાર્યક્ષેત્રમાં હોવી જોઈએ." (૫૮ જુલિયન ડી. એમ. લ્યુ, 'સ્વપ્ન પ્રાપ્ત કરવું:સ્વાયત્ત આર્બિટ્રેશન '(૨૦૦૬) ૨૨ (૨) આર્બિટ્રેશન ઇન્ટરનેશનલ,૧૮૩)

૬૫. જેમ જેમ સરહદ પારના વાણિજ્ય અને વ્યવહારો વધ્યા, કંપનીઓ અને વ્યવસાયોએ તેમના વ્યાપારી વિવાદોને ઉકેલવા માટે વિવિધ રીતો શોધી.રાષ્ટ્રીય અદાલતોની ઔપચારિકતાઓ, રિવાજો અને કાનૂની પરંપરાઓ તેમના વિવાદોનું ઝડપી અને કાર્યક્ષમ સમાધાન હાંસલ કરવાના પક્ષકારોના ઇરાદાથી અલગ હતી.ઓગણીસમી સદીના મધ્યમાં વેપાર અને વાણિજ્યના આંતરરાષ્ટ્રીયકરણને કારણે મધ્યસ્થતાના નિયમન અને સંસ્થાકીયકરણની જરૂર પડી.આ પ્રક્રિયામાં, મધ્યસ્થતાને રાષ્ટ્રીય પદ હેનરી હોર્વિટ્ઝ અને જેમ્સ ઓલ્ડહામ, 'જહોન લોકે, જહોન મેન્સફિલ્ડ, અને અઢારમી સદી દરમિયાન મધ્યસ્થતા' (૧૯૯૩) ૩૬ (૧) ધ હિસ્ટોરિકલ જર્નલ ૧૩૭,૧૩૯ થી પણ અલગ કરવામાં આવી હતી. ૫૭ અર્લ વોલાવર, 'ધ હિસ્ટોરિકલ બેકગ્રાઉન્ડ ઓફ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન' (૧૯૩૪) ૮૩ યુનિવર્સિટી ઓફ પેન્સિલવેનિયા લૉ રિવ્યૂ ૧૩૨,૧૪૨. ૫૮ જુલિયન ડી. એમ. લ્યુ, 'સ્વપ્ન પ્રાપ્ત કરવું:સ્વાયત્ત

આર્બિટ્રેશન '(૨૦૦૬) ૨૨ (૨) આર્બિટ્રેશન ઈન્ટરનેશનલ ૧૭૯૧,૧૮૩. ૪૨ લંડન ચેમ્બર ઓફ આર્બિટ્રેશન અને ઈન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ જેવી મધ્યસ્થી સંસ્થાઓના વિકાસ સાથે ભાગ E કાનૂની પ્રણાલીઓ.આર્બિટ્રેશન કાયદાના આ નવા શાસનએ પક્ષકારોના પરસ્પર હેતુની વધુ માન્યતા અને રાષ્ટ્રીય કાનૂની પ્રણાલીઓની ગૂંચવણોમાં ફસાયેલા વિના વિવાદોને ઉકેલવા માટે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની સત્તાનો માર્ગ મોકળો કર્યો.ન્યૂયોર્ક સંમેલન અને UNCITRAL મોડલ કાયદો જેવા વિવિધ આંતરરાષ્ટ્રીય સાધનોમાં આની પ્રશંસા કરવામાં આવી હતી અને તે પ્રતિબિંબિત થયું હતું. તદનુસાર, આર્બિટ્રેશન ની કાર્યવાહીમાં ન્યાયિક બિન-હસ્તક્ષેપના સિદ્ધાંતને પ્રતિબિંબિત કરવા માટે રાષ્ટ્રીય કાયદામાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યા હતા.વાણિજ્ય અને વ્યવસાયિક કાર્યક્ષમતાની માગણીઓનો અર્થ એ હતો કે રાષ્ટ્રીય અદાલતો દ્વારા નિયંત્રણ પક્ષકારોના હેતુ અને મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની સત્તાને આધીન બની ગયું હતું.(૫૯ આઈબીઆઈડી, ૧૮૫ પર)

૬૬. મધ્યસ્થી સ્વાયત્તતાનો સિદ્ધાંત એ મધ્યસ્થી કાયદાના સતત વિકસતા ક્ષેત્રનું અભિન્ન અંગ છે.મધ્યસ્થી સ્વાયત્તતાનો અર્થ એ છે કે મધ્યસ્થી કરારના પક્ષો મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવતા વિવાદો નક્કી કરવાની સત્તા આપવા માટે તેમની કરારની સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ કરી શકે છે.મધ્યસ્થી સ્વાયત્તતાનો આધાર "સ્થાનિક ન્યાયિક

સંકુચિતતાના જોખમ" થી પોતાને દૂર રાખવાના પક્ષકારોના સાચા ઈરાદાને અસર આપવાનો છે." (૬૦ રેડફર્ન એન્ડ હન્ટર ઓન ઇન્ટરનેશનલ આર્બિટ્રેશન (૭મી આવૃત્તિ, ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, ૨૦૨૩) ૩૮૮)

૬૭. ન્યાયિક બિન-હસ્તક્ષેપનો સિદ્ધાંત મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની સ્વાયત્તતાને પ્રતિબિંબિત કરે છે. આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ્સ એ અર્થમાં સ્વાયત્ત છે કે તેમની રચના પક્ષકારોના તેમની પસંદગીના તટસ્થ અને નિષ્ણાત સત્તા દ્વારા તેમના વિવાદોનું સમાધાન કરવાના પરસ્પર હેતુને અસર આપવા માટે કરવામાં આવે છે. વધુમાં, મધ્યસ્થી કરારના અસ્તિત્વ અથવા માન્યતાના સંદર્ભમાં કોઈપણ વાંધાઓ પર ચુકાદા સહિત તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપવા માટે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની ક્ષમતા એ પણ સૂચવે છે કે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ રાષ્ટ્રીય અદાલતો પાસેથી પૂરતી સ્વાયત્તતા ધરાવે છે.

૬૮. સિવિલ પ્રોસિજર કોડ ૧૯૦૮ની કલમ ૮માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે અદાલતોને એવા દાવાઓ સિવાયના નાગરિક પ્રકૃતિના તમામ દાવાઓની સુનાવણી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર હશે, જેમાં સંજ્ઞાન સ્પષ્ટ રીતે અથવા ગર્ભિત રીતે પ્રતિબંધિત છે. કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૮ જણાવે છે કે એવા કરારો કે જે પક્ષને કરારમાં સામાન્ય કાનૂની કાર્યવાહી દ્વારા કોઈપણ કરાર હેઠળ અથવા તેના સંદર્ભમાં તેમના અધિકારોને લાગુ કરવા માટે સંપૂર્ણપણે પ્રતિબંધિત કરે છે તે રદબાતલ છે. જો કે, આ જોગવાઈ

સ્પષ્ટપણે એવા કરારોને બચાવે છે કે જેના દ્વારા બે અથવા વધુ વ્યક્તિઓ કોઈપણ વિષય અથવા વિષયોના વર્ગના સંદર્ભમાં તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવતા કોઈપણ વિવાદને મધ્યસ્થતાનો સંદર્ભ આપવા માટે સંમત થાય છે.મધ્યસ્થી દ્વારા તેમના વિવાદોનું સમાધાન કરવાનું પસંદ કરીને, પક્ષો મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની તરફેણમાં રાષ્ટ્રીય અદાલતો સમક્ષ દાવો માંડવાના તેમના અધિકારને શરણાગતિ આપે છે.રાષ્ટ્રીય અદાલતોમાં મુકદ્દમા ચલાવવાના તેમના અધિકારને સમર્પણ કરીને, પક્ષકારો અભિયાન, અનૌપચારિકતા અને મધ્યસ્થી પ્રક્રિયાની કાર્યક્ષમતાની તરફેણમાં રાષ્ટ્રીય પ્રક્રિયાગત કાયદાઓ દ્વારા બંધાયેલા તેમના અધિકારને પણ સમર્પણ કરે છે.આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દેશના પ્રક્રિયાગત કાયદાને આધીન નથી.દાખલા તરીકે, આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૯ સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરે છે કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ સિવિલ પ્રોસિજર કોડ ૧૯૦૮ અથવા ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ ૧૮૭૨ દ્વારા બંધાયેલ રહેશે નહીં.વધુમાં, તે નિયત કરે છે કે જો પક્ષકારો ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા અનુસરવામાં આવતી પ્રક્રિયા પર સંમત થવામાં નિષ્ફળ જાય તો મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ તેને યોગ્ય લાગે તેવી કોઈપણ રીતે કાર્યવાહી કરી શકે છે.મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ્સને પ્રક્રિયાગત અને મૂળ અર્થમાં સ્વાયત્તતા હોવા છતાં, તેઓ દેશના કાયદાથી સંપૂર્ણપણે સ્વતંત્ર નથી, જેમાં મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની તેની ન્યાયિક બેઠક છે, જેમ કે નીચેના વિભાગોમાં ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

II.ન્યુનતમ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપનો સિદ્ધાંત

૬૯. આર્બિટ્રેશન ની કાર્યવાહીમાં ન્યાયિક બિન-હસ્તક્ષેપનો સિદ્ધાંત સ્થાનિક તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન બંને માટે મૂળભૂત છે. આ સિદ્ધાંતનો અર્થ એ છે કે મધ્યસ્થીની કાર્યવાહી પક્ષકારોની સમજૂતી અનુસાર અથવા રાષ્ટ્રીય અદાલતો દ્વારા બિનજરૂરી હસ્તક્ષેપ વિના ટ્રિબ્યુનલના નિર્દેશ હેઠળ હાથ ધરવામાં આવે છે. (૬૧ ગેરી બોર્ન, ધ પ્રિન્સિપલ ઓફ જ્યુડિશિયલ નોન-ઇન્ટરફરન્સ ઇન ઇન્ટરનેશનલ આર્બિટ્રેશન પ્રોસિડિંગ્સ '(૨૦૦૯) ૩૦ યુનિવર્સિટી ઓફ પેન્સિલવેનિયા જર્નલ ઓફ ઇન્ટરનેશનલ લો ૮૮૯, ૧૦૦૨) આ સિદ્ધાંત આર્બિટ્રેશન ની કાર્યવાહીમાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ પર પ્રતિબંધ મૂકવાનું કામ કરે છે, જે પક્ષકારોના તેમના વિવાદોની આર્બિટ્રેશન માટે સંમત થવાના ઉદ્દેશ્ય, ઓછી ઔપચારિક અને વધુ લવચીક પ્રક્રિયાઓ માટેની તેમની ઇચ્છા અને તટસ્થ અને નિષ્ણાત આર્બિટ્રેશન ની પ્રક્રિયાઓ માટેની તેમની ઇચ્છાને નબળી પાડશે. (૬૨ ગેરી બોર્ન, ઇન્ટરનેશનલ આર્બિટ્રેશન લો એન્ડ પ્રેક્ટિસ (ત્રીજી આવૃત્તિ, ૨૦૨૧) ૨૩૬૧) મધ્યસ્થી કાર્યવાહીમાં ન્યાયિક બિન-હસ્તક્ષેપનો સિદ્ધાંત મધ્યસ્થી પ્રક્રિયાઓ નક્કી કરવા માટે પક્ષકારોની સ્વાયત્તતાનો આદર કરે છે. આ સિદ્ધાંતને ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શન (૬૩ આર્ટિકલ II (૩), ન્યૂયોર્ક કન્વેન્શન) અને મોડલ લો સહિત આંતરરાષ્ટ્રીય સાધનોમાં પણ સામેલ કરવામાં આવ્યો છે.

૭૦. આદર્શ કાયદાની કલમ ૫ અદાલતના હસ્તક્ષેપની હદ સાથે સંબંધિત છે.તે જણાવે છે કે "[i] આ કાયદા દ્વારા સંચાલિત બાબતોમાં, આ કાયદામાં આ રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય કોઈ પણ અદાલત દરમિયાનગીરી કરશે નહીં". આદર્શ કાયદાના મુસદ્દા તૈયાર કરનારાઓએ "પક્ષકારો અને મધ્યસ્થીઓને અદાલતી દેખરેખ અથવા સહાયની અપેક્ષા રાખવામાં આવે તે કિસ્સાઓ વિશે નિશ્ચિતતા પ્રદાન કરવા માટે" આ લેખનો સમાવેશ કરવો મહત્વપૂર્ણ માન્યો હતો." (૬૪ તેના સાતમા સત્રના કાર્ય પર આંતરરાષ્ટ્રીય કરાર પ્રથાઓ પર કાર્યકારી જૂથનો અહેવાલ, એ/સી. એન. <આઈ. ડી. ૧> (ન્યૂયોર્ક, ૨૩ જાન્યુઆરી-૩ ફેબ્રુઆરી ૧૯૮૪)૪૫) આ દ્વારા સંચાલિત બાબતોમાં પ્રારંભિક શબ્દોનો સમાવેશ કરીને (ન્યૂયોર્ક, ૨૩ જાન્યુઆરી-૩ ફેબ્રુઆરી ૧૯૮૪)૪૫. કાયદો, "જોગવાઈનો અવકાશ માત્ર તે બાબતો સુધી મર્યાદિત હતો જે આદર્શ કાયદા દ્વારા સંચાલિત અથવા નિયંત્રિત હતી. તેનો હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો હતો કે કોઈ પણ ન્યાયિક સત્તા પોતાને એવી સત્તા સોંપે નહીં જે સ્પષ્ટ રીતે અને સંપૂર્ણપણે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને આપવામાં આવી હોય.દાખલા તરીકે, આદર્શ કાયદાની કલમ ૧૬ મધ્યસ્થી કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતાને લગતા વાંધાઓ સાથે વ્યવહાર કરવા સહિત તેના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપવા માટે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને વિશેષ સત્તા પ્રદાન કરે છે.

૭૧. આદર્શ કાયદો આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન તેમજ આર્બિટ્રેશન પ્રક્રિયા સાથે સંબંધિત તમામ બાબતોનું નિયમન અથવા સંચાલન કરતો નથી.(૬૫ મેન્યુઅલ એ ગોમેઝ, 'આર્ટિકલ ૫:આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક મધ્યસ્થતા પર ઇલિયાસ બાટેકાસ (આવૃત્તિઓ) UNCITRAL મોડલ કાયદામાં અદાલતી હસ્તક્ષેપનો વિસ્તાર:એક ટિપ્પણી ૮૯ (૨૦૨૦) એ જ રીતે, કલમ ૫ રાષ્ટ્રીય અદાલતોને આદર્શ કાયદા દ્વારા સંચાલિત ન હોય તેવી બાબતોમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે પ્રતિબંધિત કરતી નથી. (૬૬ ડાયજેસ્ટ ઓફ કેસ લો ઓન ધ મોડલ લો ઓન ઇન્ટરનેશનલ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન (૨૦૧૨) ૨૧) UNCITRAL વર્કિંગ ગ્રૂપે પોતે જ કેટલીક પરિસ્થિતિઓને ઓળખી કાઢી છે કે જેની સાથે આદર્શ કાયદા હેઠળ વ્યવહાર કરવામાં આવતો નથી જ્યાં રાષ્ટ્રીય અદાલતો દરમિયાનગીરી કરી શકે છે:

“ઉદાહરણ તરીકે, કલમ ૫ એ બાબતોમાં અદાલતના નિયંત્રણ અથવા સહાયને બાકાત રાખશે નહીં કે જેની સાથે કાર્યકારી જૂથે કાયદામાં વ્યવહાર ન કરવાનો નિર્ણય લીધો હતો (દા. ત., આર્બિટ્રેશન કરાર પૂર્ણ કરવા માટે પક્ષકારોની ક્ષમતા; રાજ્યની પ્રતિરક્ષાની અસર; કરાર સ્વીકારવા માટે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની ક્ષમતા; આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આદેશિત રક્ષણના વચગાળાના પગલાંનો અદાલતો દ્વારા અમલ; ફી અથવા ખર્ચની સુરક્ષા સહિત

ફી અથવા થાપણ માટેની વિનંતી નક્કી કરવી; પુરસ્કારોના અમલીકરણ માટે સમય મર્યાદા).."

૭૨. આ સૂચવે છે કે આદર્શ કાયદાની કલમ ૫ કાયદા અથવા બાંધકામની બાબતો તેમજ અધિકારક્ષેત્રના મુદ્દાઓ અને સત્તાના અવકાશને લગતા તમામ મુદ્દાઓ નક્કી કરવા માટે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ પર ભાર મૂકે છે.(૬૭ રિયો અલ્ગામ વિ. સમ્મી સ્ટીલ કંપની, ઓન્ટારિયો કોર્ટ ઓફ જસ્ટિસ, કેનેડા, ૧ માર્ચ ૧૯૯૧, [૧૯૯૧] ઓ. જે. નંબર ૨૬૮) તે આર્બિટ્રેશન પ્રક્રિયામાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની રીત અને સ્વરૂપને સંપૂર્ણપણે નક્કી કરે છે.આદર્શ કાયદા દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે સંચાલિત ન હોય તેવી બાબતોના સંદર્ભમાં રાષ્ટ્રીય અદાલતો દરમિયાનગીરી કરી શકે છે. (૬૮ રિચાર્ડ ગાર્નેટ, 'મોડલ લોની કલમ ૫:મધ્યસ્થ પ્રક્રિયાના રક્ષક?' (૨૦૨૧) ૩૮(૨) જર્નલ ઓફ ઇન્ટરનેશનલ આર્બિટ્રેશન ૧૨૭-૧૪૬)

૭૩. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫ આદર્શ કાયદાની કલમ ૫ પર આધારિત છે. જો કે, કલમ ૫માં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપનો અવકાશ નિર્ધારિત કરતી બિન-અસ્થાયી કલમનો પણ સમાવેશ થાય છે.તે નીચે પ્રમાણે વાંચે છે:

"૫. ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની હદ.- હાલમાં અમલમાં હોય તેવા અન્ય કોઈ કાયદામાં કંઈપણ હોવા છતાં, આ ભાગ દ્વારા સંચાલિત

બાબતોમાં, આ ભાગમાં આમ જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય કોઈ ન્યાયિક સત્તા હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં.."

આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ પની મોડલ લોની કલમ ૫ સાથે સરખામણી કરવાથી બે પાસાઓ સ્પષ્ટ થાય છે:પ્રથમ, કલમ ૫ કલમ ૫ થી વિપરીત બિન-અસ્થાયી કલમ સાથે શરૂ થાય છે; અને બીજું, તે ભાગ ૧ માં "આમ પૂરી પાડવામાં આવેલ" હદ સુધી ન્યાયિક હસ્તક્ષેપના અવકાશને મર્યાદિત કરે છે.

૭૪. આર્બિટ્રેશન એક્ટનો એક મુખ્ય ઉદ્દેશ આર્બિટ્રેશન પ્રક્રિયામાં અદાલતોની દેખરેખની ભૂમિકાને ઘટાડવાનો છે.પક્ષની સ્વાયત્તતા અને આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા વિવાદોનું સમાધાન એ આર્બિટ્રેશન કાયદાની ઓળખ છે.કલમ ૫ પક્ષકારોના સાચા ઇરાદાને અસર આપે છે કે તેઓ આર્બિટ્રેશન ની કાર્યવાહીમાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપને ઘટાડીને ઝડપી, કાર્યક્ષમ અને અસરકારક રીતે આર્બિટ્રેશન દ્વારા તેમના વિવાદોનું સમાધાન કરે.(૬૯ ભારતીય ખાદ્ય નિગમ વિરુદ્ધ ભારતીય મધ્યસ્થતા પરિષદ, (૨૦૦૩) ૬ એસ. સી. સી. ૫૬૪) સંસદે મધ્યસ્થી પ્રક્રિયામાં અદાલતોની દેખરેખની ભૂમિકાને ઓછામાં ઓછી કરવા માટે કલમ ૫ લાગુ કરી હતી, અને મધ્યસ્થતા અધિનિયમના ભાગ ૧ હેઠળ "આમ પૂરી પાડવામાં આવેલ" હદ સુધી જ. આમ કરવાથી, વિધાનસભાએ મધ્યસ્થીની કાર્યવાહીમાં અદાલતો અથવા ન્યાયિક અધિકારીઓની ભૂમિકાને સંપૂર્ણપણે બાકાત રાખી ન હતી, પરંતુ મધ્યસ્થી પ્રક્રિયાના

સફળ અમલીકરણ અને અમલીકરણ માટે ન્યાયિક અધિકારીઓનો ટેકો જરૂરી હોય તેવા સંજોગો સુધી તેને મર્યાદિત કરી દીધી હતી.(૭૦ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. પોપ્યુલર કન્સ્ટ્રક્શન કંપની, (૨૦૦૧) ૮ એસસીસી ૪૭૦; પી. આનંદ ગજપતિ રાજુ વિરુદ્ધ પી. વી. જી. રાજુ, (૨૦૦૦) ૪ એસ. સી. સી. ૫૩૯) આર્બિટ્રેશન એક્ટ "આર્બિટ્રેશન પ્રક્રિયાને ટેકો આપવા" માટે અદાલતોની ભૂમિકાની કલ્પના કરે છે (૭૧ સ્વિસ ટાઈમિંગ લિમિટેડ વિરુદ્ધ.કોમનવેલ્થ ગેમ્સ ૨૦૧૦ આયોજન સમિતિ, (૨૦૧૪) ૬ એસ. સી. સી. ૬૭૭) અમુક પરિસ્થિતિઓમાં કાયદા દ્વારા જરૂરી હોય ત્યારે જરૂરી સહાય અને સહાય પૂરી પાડીને.

૭૫. કલમ ૫ "હાલમાં અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈપણ કાયદામાં સમાવિષ્ટ કંઈપણ હોવા છતાં" અભિવ્યક્તિ સાથે શરૂ થાય છે." બિન-અસ્થાયી કલમ એ આદર્શ કાયદાની કલમ ૫માં સંસદ દ્વારા ઉમેરવામાં આવેલી કલમ છે. તે વ્યાપક વ્યાપ ધરાવે છે અને મધ્યસ્થી પ્રક્રિયા દરમિયાન ન્યાયિક હસ્તક્ષેપને મર્યાદિત કરવાના કાયદાકીય ઉદ્દેશને નિર્ધારિત કરે છે.કલમ ૫ ના સંદર્ભમાં, આનો અર્થ એ છે કે મધ્યસ્થતા અધિનિયમના ભાગ ૧ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને હાલમાં અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈપણ કાયદાને ધ્યાનમાં લીધા વિના સંપૂર્ણ અસર અને અમલ આપવો જોઈએ.હવે તે કાયદાની એક સ્થાપિત દરખાસ્ત છે કે વિધાનસભા અન્ય કોઈ પણ કાયદાની જોગવાઈઓમાંથી ઉદ્ભવતા તમામ અવરોધોને દૂર કરવા માટે બિન-અવરોધક કલમોનો ઉપયોગ કરે

છે, જે બિન-અવરોધક કલમનો સમાવેશ કરતા કાયદાના અમલના માર્ગમાં અવરોધ છે.(૭૨ બિહાર રાજ્ય વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય M.S.E.S.K.K. મહાસંઘ, (૨૦૦૫) ૯ SCC ૧૨૯)

૭૬. કાયદાની અન્ય જોગવાઈઓ પર આવી જોગવાઈને ઓવરરાઈડિંગ અસર આપવા માટેની જોગવાઈમાં બિન-અસ્થાયી કલમ જોડવામાં આવી છે.(૭૩ જહાજ એમ. વી. પોલારિસ ગેલેક્સી વિ. બેંક કેન્ટોનલ ડી જિનેવા, ૨૦૨૨ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન એસ. સી. ૧૨૯૩) માં રસ ધરાવતા માલિકો અને પક્ષોએ ચંદાવરકર સીતા રત્ન રાવ વિ. આશાલતા એસ. ગુરમ, (૭૪ (૧૯૮૬) ૪ એસ. સી. સી. ૪૪૭) માં ન્યાયમૂર્તિ સબ્યસાચી મુખર્જીએ બિન-અસ્પષ્ટ કલમનો હેતુ નીચેની શરતોમાં સમજાવ્યો હતો:

“૬૭. "આ અધિનિયમમાં અથવા અધિનિયમમાં અથવા અમુક ચોક્કસ અધિનિયમમાં અથવા તે સમયે અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદામાં અથવા કોઈપણ કરારમાં કેટલીક ચોક્કસ જોગવાઈઓ હોવા છતાં" અભિવ્યક્તિથી શરૂ થતી કલમ, સંઘર્ષના કિસ્સામાં કલમના અધિનિયમિત ભાગને અધિનિયમની જોગવાઈ અથવા બિન-અવરોધક કલમમાં ઉદ્દેખિત કરાર પર ઓવરરાઈડિંગ અસર આપવાના દૃષ્ટિકોણથી શરૂઆતમાં કોઈ કલમ સાથે જોડવામાં આવતી નથી.તે એમ કહેવા સમાન છે કે અધિનિયમની જોગવાઈઓ અથવા બિન-અવરોધ કલમમાં ઉદ્દેખિત કોઈપણ

અન્ય અધિનિયમ અથવા તેના પછીના અધિનિયમમાં ઉલ્લેખિત કોઈપણ કરાર અથવા દસ્તાવેજ હોવા છતાં તેની સંપૂર્ણ કામગીરી હશે અથવા બિન-અવરોધ કલમમાં અપનાવવામાં આવેલી જોગવાઈઓ કાયદાની કામગીરીમાં અવરોધ નહીં બને.."

૭૭. જો કે બિન-અસ્થાયી કલમને સંપૂર્ણ ઉત્સાહ સાથે કામ કરવાની મંજૂરી આપવી આવશ્યક છે, તેમ છતાં તેની અસર વિધાનસભા દ્વારા ઈશ્ટાપૂર્વકની હદ સુધી મર્યાદિત છે.આઈસીઆઈસીઆઈ બેંક લિમિટેડ વિરુદ્ધ સિડકો લેધર્સ લિમિટેડ ((૨૦૦૬) ૧૦ એસસીસી ૪૫૨) કેસમાં આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ચુકાદો આપ્યો હતો કે બિન-અવરોધ કલમને કાયદાકીય નીતિ સુધી મર્યાદિત રાખીને તેનું અર્થઘટન કરવું આવશ્યક છે.આમ, જો બિન-અસ્થાયી કલમ વ્યાપક વ્યાપ ધરાવે છે, તો પણ તેની અસરની હદ કાયદાકીય હેતુ અને કાયદાકીય નીતિને ધ્યાનમાં રાખીને માપવી પડશે.(૭૬ જેક ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ.અમરલાલ વી. જુમાની, (૨૦૧૨) ૩ એસ. સી. સી. ૨૫૫) આ સ્થાયી કાનૂની સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, અમારા વિચારણા માટે જે મુદ્દો ઊભો થાય છે તે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫ માં સમાવિષ્ટ બિન-અસ્થાયી કલમનો અવકાશ છે.

૭૮. મોર્ગન સિક્યોરિટીઝ એન્ડ ક્રેડિટ (પી) લિમિટેડ વિ.મોટી રબર લિમિટેડ, (૭૭ (૨૦૦૬) ૧૨ એસ. સી. સી. ૬૪૨) બે ન્યાયાધીશોની

બેન્ચ સમક્ષ મુદ્દો એ હતો કે શું આર્બિટ્રેશન એક્ટની જોગવાઈઓ બીમાર ઔદ્યોગિક કંપનીઓ (વિશેષ જોગવાઈઓ) અધિનિયમ, ૧૯૮૫ની જોગવાઈઓ પર પ્રભુત્વ ધરાવે છે કે કેમ.(૭૮ "એસ. આઈ. સી. એ.) આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫માં સમાવિષ્ટ બિન-અવરોધક કલમની નોંધ લેતી વખતે, આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે બિન-અવરોધક કલમ "ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની હદને ધ્યાનમાં રાખીને મર્યાદિત અરજી ધરાવે છે." એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે આર્બિટ્રેશન એક્ટ એસ. આઈ. સી. એ. પર પ્રભુત્વ ધરાવશે નહીં કારણ કે બાદમાંનો કાયદો "ઉચ્ચ લક્ષ્ય હાંસલ કરવા" માંગે છે." બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, નોન-ઓબ્સ્ટન્ટ કલમનો અવકાશ ન્યાયિક અધિકારીઓના હસ્તક્ષેપને પ્રતિબંધિત કરવા સુધી મર્યાદિત છે, સિવાય કે તે આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ ૧ હેઠળ સ્પષ્ટ રીતે પ્રદાન કરવામાં આવ્યો હોય.

૭૯. આદર્શ કાયદાની કલમ ૫ની જેમ જ, કલમ ૫ આ ભાગ દ્વારા સંચાલિત બાબતોમાં "અભિવ્યક્તિ" નો ઉપયોગ કરે છે." આ અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ ૧ દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે સંચાલિત બાબતોમાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપના અવકાશને સીમિત કરે છે. ભાગ ૧ દ્વારા સંચાલિત બાબતોમાં અન્ય બાબતોની સાથે-સાથે (i) કલમ ૮ જે ન્યાયિક સત્તામંડળોને પક્ષકારોને પ્રથમ દૃષ્ટિએ માન્ય મધ્યસ્થતા કરાર હોય ત્યારે મધ્યસ્થતા માટે મોકલવાનો આદેશ આપે છે;

(ii) કલમ ૯ જે અદાલતોને મધ્યસ્થતા કરાર માટે પક્ષકાર દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પર વચગાળાના પગલાં જારી કરવાની મંજૂરી આપે છે; (iii) કલમ ૧૧ જે સર્વોચ્ચ અદાલત અથવા ઉચ્ચ અદાલતોને મધ્યસ્થતા કરાર માટે પક્ષકારો દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પર મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક કરવાની સત્તા આપે છે; (iv) કલમ ૨૭ જે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને પુરાવા લેવામાં સહાય માટે અદાલતને વિનંતી કરવાની મંજૂરી આપે છે; અને (v) કલમ ૩૪ જે અદાલતને મધ્યસ્થતા કરાર માટે પક્ષકારોની નિમણૂક કરવાની સત્તા આપે છે. તેમાં ઉલ્લેખિત મર્યાદિત આધારોના આધારે મધ્યસ્થી ચુકાદાને બાજુ પર રાખવો.

૮૦. વિભાગ પના બે પાસાં છે—સકારાત્મક અને નકારાત્મક.હકારાત્મક પાસું આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ ૧ હેઠળ સ્પષ્ટ રીતે મંજૂરી આપવામાં આવેલી અથવા તેની સાથે વ્યવહાર કરવામાં આવતી બાબતોમાં મધ્યસ્થ કાર્યવાહી પર અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા ન્યાયિક અધિકારીઓને નિહિત કરે છે. આ અભિગમની બીજી બાજુ એ છે કે ન્યાયિક સત્તાવાળાઓને એવી પરિસ્થિતિઓમાં મધ્યસ્થી કાર્યવાહીમાં દખલ કરવા પર પ્રતિબંધ છે જ્યાં મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્ર આપવામાં આવ્યું હોય.આ કલમ પનું નકારાત્મક પાસું છે.નોન-ઓબ્સ્ટન્ટ કલમ આર્બિટ્રેશન એક્ટ હેઠળ સ્પષ્ટપણે પૂરી પાડવામાં આવેલી બાબતોના સંદર્ભમાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની હદને મર્યાદિત કરે છે. (૭૯ સિક્ચોર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ

વિરુદ્ધ ગોદરેજ એન્ડ બોયસ એમ. એફ. જી. કંપની લિમિટેડ, (૨૦૦૪) ૩ એસ. સી. સી. ૪૪૭) ભાવેન કન્સ્ટ્રક્શન વિરુદ્ધ સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ, ((૨૦૨૨) ૧ એસ. સી. સી. ૭૫) માં આ અદાલતના ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે અવલોકન કર્યું હતું કે "મધ્યસ્થતા અધિનિયમ હેઠળ વિચારણા ન કરાયેલી અતિશય ન્યાયિક દખલગીરીને ઘટાડવા માટે, UNCITRAL આદર્શ કાયદો અને નિયમો અપનાવવા માટે પ્રસ્તાવનામાં પૂરા પાડવામાં આવેલ વિધાનસભાના ઈરાદાને જાળવી રાખવા માટે બિન-અવરોધક કલમ આપવામાં આવી છે".

૮૧. આર્બિટ્રેશન એક્ટ ઘડવા પાછળનો એક મુખ્ય ઉદ્દેશ એ હતો કે મધ્યસ્થીની પ્રક્રિયામાં અદાલતોની દેખરેખની ભૂમિકાને માત્ર વિધાનસભા દ્વારા નિર્ધારિત સંજોગો સુધી મર્યાદિત કરીને તેને ઘટાડવી. દાખલા તરીકે, આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૬ પૂરી પાડે છે કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપી શકે છે "જેમાં આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અથવા માન્યતાના સંદર્ભમાં કોઈપણ વાંધા પર ચુકાદો સામેલ છે." લઘુત્તમ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપના સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં રાખીને કલમ ૧૬ની અસર એ છે કે ન્યાયિક સત્તાવાળાઓ મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્ર સાથે સંકળાયેલી બાબતોમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકતા નથી. જોકે કલમ ૮ અને ૧૧ અદાલતોને પક્ષકારોને આર્બિટ્રેશન અથવા

આર્બિટ્રેટર્સની નિમણૂક કરવા માટે પરવાનગી આપે છે, તેમ છતાં કલમ ૫ અદાલતોને રેફરલ અથવા નિમણૂકના તબક્કે આર્બિટ્રેશન કરારોના અસ્તિત્વ અને માન્યતાને લગતા નોંધપાત્ર વાંધાઓ સાથે વ્યવહાર કરવા માટે મર્યાદિત કરે છે.કલમ ૮ અથવા કલમ ૧૧ ના તબક્કે રેફરલ કોર્ટ માત્ર પ્રથમ દષ્ટિએ નિર્ધારણ કરી શકે છે.પ્રથમ દષ્ટિએ નિર્ધારણનો કાયદાકીય આદેશ એ સુનિશ્ચિત કરે છે કે રેફરલ અદાલતો આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર શાસન કરવાની સત્તાને કચડી નાખતી નથી.

૮૨. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૮ અને ૧૧ હેઠળ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની હદનો અર્થઘટન કરવામાં કલમ ૫ મદદરૂપ છે. કલમ ૫માં ન્યાયિક બિન-હસ્તક્ષેપનો સામાન્ય નિયમ છે.તેથી, મધ્યસ્થતા અધિનિયમની દરેક જોગવાઈનો અર્થ કલમ ૫ ને ધ્યાનમાં રાખીને થવો જોઈએ જેથી ન્યાયતંત્રના હસ્તક્ષેપના કાયદાકીય હેતુને સાચી અસર મળે.

III.આર્બિટ્રેશન એક્ટ એક સ્વ-સમાવિષ્ટ કોડ છે

૮૩. ગિરનાર ટ્રેડર્સ વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, (૨૦૧૧) ૩ એસ. સી. સી. ૧) માં આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે અવલોકન કર્યું હતું કે સ્વ-સમાવિષ્ટ સંહિતા એ હેતુના સંદર્ભમાં સંપૂર્ણ કાયદો છે જેના માટે તે ઘડવામાં આવે છે.આવી સ્વ-સમાવિષ્ટ સંહિતા તે કાયદા દ્વારા હાંસલ કરવાના હેતુ સાથે વ્યવહાર કરવા માટે સંપૂર્ણ તંત્રની જોગવાઈ કરે છે અને

અન્ય કાયદાઓ પર તેની નિર્ભરતા ક્યાં તો ગેરહાજર છે અથવા ન્યૂનતમ છે.

૮૪. ફ્યુએસ્ટ ડે લોસન લિમિટેડમાં આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચ વિ.જિંદાલ એક્સપોર્ટ્સ લિમિટેડ,¹² એ આર્બિટ્રેશન એક્ટની પ્રકૃતિને નીચેની શરતોમાં સમજાવી:

“૮૯. આમ, એ જોવામાં આવે છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૪૦, તેની શરૂઆતથી અને ૨૦૦૪ સુધી (પી. એસ. સતપ્પન [(૨૦૦૪) ૧૧ એસસીસી ૬૭૨] માં) એક સ્વ-સમાવિષ્ટ કોડ તરીકે રાખવામાં આવ્યો હતો.હવે, જો આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૪૦ને આર્બિટ્રેશનને લગતી બાબતો પર સ્વ-સમાવિષ્ટ કોડ માનવામાં આવતો હતો, તો આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન એક્ટ, ૧૯૯૬, જે તેને લાવવા માટે આર્બિટ્રેશનને લગતા કાયદાને એકીકૃત કરે છે, તેમાં સુધારો કરે છે અને ડિઝાઇન કરે છે, શક્ય તેટલું, UNCITRAL મોડેલ સાથે સુમેળમાં, તે ફક્ત વધુ જ હોવું જોઈએ.એકવાર એવું માનવામાં આવે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટ એક સ્વ-સમાવિષ્ટ કોડ અને સંપૂર્ણ છે, તો પછી તુલનાપુરકર, જે. ની સ્પષ્ટ અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ કરીને પણ એવું માનવું આવશ્યક છે કે તે તેની સાથે "એક નકારાત્મક મહત્વ ધરાવે છે કે જે ફક્ત અધિનિયમમાં ઉલ્લેખિત કૃત્યો કરવા માટે સ્વીકાર્ય છે અને તેમાં ઉલ્લેખિત ન હોય તેવા કૃત્યો અથવા વસ્તુઓ કરવા માટે સ્વીકાર્ય

નથી".બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, લેટર પેટન્ટ અપીલને સામાન્ય સિદ્ધાંતોમાંથી એકની અરજી દ્વારા બાકાત રાખવામાં આવશે કે જ્યાં વિશેષ કાયદો સ્વ-સમાવિષ્ટ કોડ નક્કી કરે છે ત્યાં સામાન્ય કાયદાની પ્રક્રિયાની લાગુ પડતીને ગર્ભિતપણે બાકાત રાખવામાં આવશે.."

૮૫. આર્બિટ્રેશન એક્ટ એ મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક, આર્બિટ્રેશનની શરૂઆત, ચુકાદો આપવા અને મધ્યસ્થી ચુકાદાને પડકારો તેમજ આવા પુરસ્કારોના અમલ સાથે સંબંધિત બાબતોના સંદર્ભમાં એક સ્વ-સમાવિષ્ટ સંહિતા છે.(૮૩ પાસલ વિન્ડ સોલ્યુશન્સ (પી) લિમિટેડ વિ. જીઈ પાવર કન્વર્ઝન (ઇન્ડિયા) (પી) લિમિટેડ, (૨૦૨૧) ૭ એસસીસી ૧; કંડલા એક્સપોર્ટ કોર્પોરેશન વિ. ઓસીઆઈ કોર્પોરેશન, (૨૦૧૮) ૧૪ એસસીસી ૭૧૫) જ્યારે સ્વ-સમાવિષ્ટ કોડ કોઈ પ્રક્રિયા નક્કી કરે છે, ત્યારે સામાન્ય કાનૂની પ્રક્રિયાની લાગુ પડતીને પરોક્ષ રીતે બાકાત રાખવામાં આવશે.(૮૪ સુબલ પોલ વિ. માલિના પોલ, (૨૦૦૩) ૧૦ એસ. સી. સી. ૩૬૧) આર્બિટ્રેશન કાયદા પર સ્વ-સમાવિષ્ટ અને સંપૂર્ણ સંહિતા હોવાને કારણે, આર્બિટ્રેશન એક્ટ એ અનિવાર્યતા ધરાવે છે કે કાયદા હેઠળ જે સ્વીકાર્ય છે તે ફક્ત સૂચવેલ રીતે જ થવું જોઈએ, અન્યથા નહીં.તદનુસાર, આર્બિટ્રેશન એક્ટ દ્વારા સંચાલિત બાબતો જેમ કે આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ, આર્બિટ્રેટર્સની નિમણૂક અને તેના અધિકારક્ષેત્ર

પર ચુકાદો આપવા માટે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની ક્ષમતાનું મૂલ્યાંકન કાયદા હેઠળ નિર્દિષ્ટ રીતે કરવું પડશે.પરિણામ એ છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટ હેઠળ જેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી તે કરવાની મંજૂરી નથી. તેથી, અન્ય કાયદાઓની જોગવાઈઓ આર્બિટ્રેશન એક્ટની કામગીરીમાં દખલ કરી શકતી નથી, સિવાય કે અન્યથા નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે.

IV.આધુનિક મધ્યસ્થતાના સિદ્ધાંતો

૮૬. સ્ટેમ્પ એક્ટ અને ભારતીય આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૮૯૯ એ ૪ દિવસે એટલે કે ૧ જુલાઈ ૧૮૯૯ના રોજ અમલમાં આવ્યા હતા.આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૮૯૯, જે એક સદી કરતાં વધુ સમય પહેલા ઘડવામાં આવ્યો હતો, તેના સ્વીકૃત ઉદ્દેશ તરીકે ન્યાયતંત્રની લઘુતમ દખલગીરી નહોતી.જો કે, એક સદી દરમિયાન આર્બિટ્રેશન પરના કાયદામાં મોટો ફેરફાર થયો છે.

૮૭. આર્બિટ્રેશન એક્ટ આધુનિક આર્બિટ્રેશનના સિદ્ધાંતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે, જે તટસ્થ તૃતીય-પક્ષ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા તેમના વિવાદોને ઉકેલવા માટે પક્ષકારોના પરસ્પર ઈરાદાને અસર આપવા માંગે છે, જેનો નિર્ણય અંતિમ અને તમામ પક્ષો માટે બંધનકર્તા છે.આર્બિટ્રેશન કાયદો પક્ષકારોને આર્બિટ્રેશન પ્રક્રિયાઓની રચના કરવાની મંજૂરી આપે છે, જે આર્બિટ્રેશન પ્રક્રિયાની કાર્યક્ષમતા અને અનુકૂળતાની ખાતરી આપે છે.વ્યવસાયિક અને વ્યાપારી સંસ્થાઓ મધ્યસ્થતાને પસંદ કરે છે તેનું એક કારણ એ છે કે તે બોજારૂપ ન્યાયિક પ્રક્રિયાઓને ટાળે છે, જે

ઘણીવાર ખર્ચાળ, જટિલ અને અનંત સાબિત થઈ શકે છે.મોટાભાગના કાનૂની અધિકારક્ષેત્રોએ સ્થાનિક અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે મધ્યસ્થતાની તરફેણ કરતા કાનૂની અભિગમોને પણ માન્યતા આપી છે અને અપનાવ્યા છે.આ પ્રક્રિયામાં, રાષ્ટ્રીય અદાલતોએ મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની અલગતા ધારણા અને અધિકારક્ષેત્રની ક્ષમતા જેવા સિદ્ધાંતોને અસર આપી છે.આધુનિક આર્બિટ્રેશન કાયદો આર્બિટ્રેશન પ્રક્રિયામાં રાષ્ટ્રીય અદાલતોની ભૂમિકાને સંપૂર્ણપણે પ્રતિબંધિત કરતો નથી, પરંતુ આર્બિટ્રેશન કરારોને લગતા વિવાદો અને મુદ્દાઓ તેમજ પક્ષકારોના મૂળ અધિકારો પર નિર્ણય લેવા માટે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલને પ્રાથમિકતા આપે છે.આર્બિટ્રેશન એક્ટ આધુનિક આર્બિટ્રેશન કાયદાના આ પાસાઓને પ્રતિબિંબિત કરે છે.આ અદાલતની ફરજ છે કે તે આર્બિટ્રેશન એક્ટનું એવી રીતે અર્થઘટન કરે કે જે ભારતમાં આધુનિક આર્બિટ્રેશનના સિદ્ધાંતોને જીવન આપે.

એફ *.આર્બિટ્રેશન કરાર પરનો કાયદો¹³

૮૮. આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ એ આર્બિટ્રેશનનો પાયો છે કારણ કે તે પક્ષકારોની તેમના વિવાદોને આર્બિટ્રેશનમાં રજૂ કરવાની સંમતિની નોંધ કરે છે.(૮૫ રેડફર્ન એન્ડ હન્ટર ઓન ઇન્ટરનેશનલ આર્બિટ્રેશન (૭મી આવૃત્તિ, ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, ૨૦૨૩) ૪૯) બિહાર રાજ્ય ખનિજ વિકાસ નિગમ વિરુદ્ધ એનકોન બિલ્ડર્સ, (૮૬ (૨૦૦૩) ૭ એસસીસી

૪૧૮) માં આ અદાલતે મધ્યસ્થતા કરારના આવશ્યક તત્વોને નીચે મુજબ સૂચિબદ્ધ કર્યા હતા:

—

*

એ. કેટલાક વિચારેલા સંબંધના સંબંધમાં વર્તમાન અથવા ભાવિ તફાવત હોવો જોઈએ;

બી. ખાનગી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આવા વિવાદોનું સમાધાન કરવાનો પક્ષકારોનો ઇરાદો હોવો જોઈએ;

પક્ષકારોએ આવા ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણયથી બંધાયેલા રહેવા માટે લેખિતમાં સંમત થવું પડશે; અને

ડી. પક્ષકારો ઓળખપાત્ર હોવા જોઈએ.

૮૯. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨ (બી) "આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ" ને કલમ ૭ માં ઉલ્લેખિત કરાર તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે. કલમ ૭ "આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ" ને વ્યાખ્યાયિત કરે છે જેનો અર્થ પક્ષો દ્વારા તમામ અથવા અમુક વિવાદો કે જે ઉદ્ભવ્યા છે અથવા જે નિર્ધારિત કાનૂની સંબંધના સંદર્ભમાં તેમની વચ્ચે ઊભી થઈ શકે છે, પછી ભલે તે કરારાત્મક હોય કે ન હોય. તે જોગવાઈ કરે છે કે આર્બિટ્રેશન કરાર કરારમાં આર્બિટ્રેશન કલમના સ્વરૂપમાં અથવા અલગ કરારના સ્વરૂપમાં હોઈ શકે

છે.વધુમાં, કલમ ૭ આદેશ આપે છે કે આબિટ્રેશન કરાર લેખિતમાં હોવો જોઈએ.કલમ ૭ (જ) અનુસાર, મધ્યસ્થી કરાર લેખિતમાં હોય છે જો તે આમાં સમાયેલ હોય:(એ) પક્ષો દ્વારા હસ્તાક્ષરિત દસ્તાવેજ; (બી) પત્રો, ટેલેક્સ, ટેલિગ્રામ અથવા દૂરસંચારના અન્ય માધ્યમોનું આદાનપ્રદાન જેમાં ઇલેક્ટ્રોનિક માધ્યમો દ્વારા સંદેશાવ્યવહારનો સમાવેશ થાય છે જે કરારનો રેકૉર્ડ પ્રદાન કરે છે; અથવા (સી) દાવા અને બચાવના નિવેદનોની આપ-લે જેમાં કરારના અસ્તિત્વનો આરોપ એક પક્ષ દ્વારા કરવામાં આવે છે અને બીજા દ્વારા નકારી કાઢવામાં ન આવે.કલમ ૭ (પ) એ જોગવાઈ કરે છે કે આબિટ્રેશન કલમ ધરાવતા દસ્તાવેજના કરારમાં સંદર્ભ એ આબિટ્રેશન કરારની રચના કરે છે જો કરાર લેખિતમાં હોય અને સંદર્ભ એ છે કે તે આબિટ્રેશન કલમ કરારનો ભાગ બને.

i. મધ્યસ્થી કરારની અલગતા

૯૦. અંતર્ગત કરારમાંથી આબિટ્રેશન કરારની અલગતા અથવા અલગ થવાની વિભાવના એ એક કાનૂની કલ્પના છે જે આબિટ્રેશન કરારની અલગ પ્રકૃતિને સ્વીકારે છે.અંતર્ગત કરારથી આબિટ્રેશન કરારની અલગ પ્રકૃતિ એ આબિટ્રેશન કાયદાના પાયામાંનો એક છે.રેડફર્ન અને હન્ટર સમજાવે છે તેમ, આબિટ્રેશન કરાર એ અંતર્ગત કરારથી ન્યાયિક રીતે સ્વતંત્ર છે જેમાં તે સમાયેલ છે.(૮૭ રેડફર્ન એન્ડ હન્ટર ઓન ઇન્ટરનેશનલ આબિટ્રેશન (૭મી આવૃત્તિ, ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ,

૨૦૨૩) ૮૧) વિભાજનની વિભાવના અંતર્ગત કરારને અલગ પાડવાના પક્ષકારોના અનુમાનિત ઇરાદાને પ્રતિબિંબિત કરે છે, જે પક્ષકારોના મૂળ અધિકારો અને જવાબદારીઓને આભિદ્રેશન કરારથી મેળવે છે, જે અંતર્ગત કરારમાંથી ઉદ્ભવતા વિવાદોને ઉકેલવા માટે પ્રક્રિયાગત માળખું પ્રદાન કરે છે.આ ધારણા સિદ્ધાંત અને વ્યવહારમાં વિવિધ પરિણામો ધરાવે છે, સૌથી મહત્વપૂર્ણ એ છે કે આભિદ્રેશન કરાર અંતર્ગત કરારની અયોગ્યતા અથવા સમાપ્તિ બચી જાય છે.

૯૧. શ્વબેલ, સોબોટા અને મેન્ટન ઇન્ટરનેશનલ આભિદ્રેશન પરના એક પુસ્તકમાં સમજાવે છે કે અલગ થવાની ધારણા (૮૮ સ્ટીફન શ્વબેલ, લ્યુક સોબોટા અને રાયન મેન્ટન, ઇન્ટરનેશનલ આભિદ્રેશન:ત્રણ મુખ્ય સમસ્યાઓ (કેમ્બ્રિજ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, બીજી આવૃત્તિ, ૨૦૨૦) ૪) ચાર પરિબળો પર આધારિત છે:પ્રથમ, કરારની માન્યતા અંગેના વિવાદો સહિત તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવતા કોઈપણ વિવાદની આભિદ્રેશન ની જરૂર પડવાનો પક્ષકારોનો ઇરાદો; બીજું, અનિચ્છા ધરાવતા પક્ષને અંતર્ગત કરારની અમાન્યતાનો આરોપ લગાવીને તેની અગાઉની પ્રતિબદ્ધતાને ટાળવાથી અટકાવવું; ત્રીજું, કારણ કે આભિદ્રેશન કરાર અને અંતર્ગત કરારને બે અલગ-અલગ કરારો તરીકે ગણવામાં આવે છે, અંતર્ગત કરારમાં ઔપચારિકતાઓ પૂર્ણ કરવામાં અપૂર્ણતા આભિદ્રેશન કરારની અમાન્યતામાં પરિણમશે નહીં; અને ચોથું, જો અલગ થવાની ધારણા

નકારી કાઢવામાં આવે, તો અદાલતોએ મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ્સને બદલે વિવાદોના ગુણદોષ પર ચુકાદો આપવો પડશે.

૯૨. અલગતાની ધારણા માટેનો તર્ક મધ્યસ્થતા કરારના પક્ષકારોની કરારની સ્વતંત્રતામાં રહેલો છે, જે અદાલતોને બાકાત રાખવા માટે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ કાર્યવાહી દ્વારા તેમના વિવાદોનું સમાધાન કરે છે. વ્યવસાયિક સમજણ અને અપેક્ષાઓના સામાન્ય ધોરણ અનુસાર, પક્ષકારો મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા ઉકેલવામાં આવતા અંતર્ગત કરાર હેઠળ મૂળ અધિકારો અને જવાબદારીઓ પરના તેમના તમામ વિવાદોનો ઈરાદો ધરાવે છે. (૮૯ મુલહેમ પાઈપકોર્ટિંગ્સ જીએમબીએચ વિ. વેલસ્પન ફિન્ટ્રેડ લિમિટેડ, ૨૦૧૩ એસસીસી ઓનલાઈન બોમ ૧૦૪૮) તેથી, વિભાજનની ધારણા એ સુનિશ્ચિત કરે છે કે પક્ષકારોના સાચા હેતુને અસર આપવા અને મધ્યસ્થી કાર્યવાહીની પવિત્રતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે કરારની સમાપ્તિ, અસ્વીકાર અથવા હતાશામાં આર્બિટ્રેશન કરાર ટકી રહે છે.

૯૩. સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ એ અલગ થવાની ધારણાને માન્યતા આપનાર પ્રથમ અધિકારક્ષેત્રોમાંનું એક હતું. ૧૯૩૩માં સ્વિસ ફેડરલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે "જ્યાં આર્બિટ્રેશન કલમ એ જ દસ્તાવેજમાં સમાવિષ્ટ છે જે મૂળ કરાર સાથે સંબંધિત છે અને તેથી બહારથી મુખ્ય કરારના એક ભાગ તરીકે

દેખાય છે, તે હજુ પણ મુખ્ય કરારની એક જ જોગવાઈ નહીં પરંતુ વિશેષ પ્રકૃતિની સ્વતંત્ર સમજૂતી બનાવે છે.” (૯૦ ૭ ઓક્ટોબર ૧૯૩૩નો ચુકાદો, ટોબલર વિ. જસ્ટીઝકમિશન ડેસ કેન્ટોન્સ શ્રીઝ, ડીએફટી ૫૯ | ૧૭૭ (૧૯૩૩)) જો કે, ગેરી બોર્ન નિર્દેશ કરે છે કે જોકે આબિટ્રેશન કરારને અંતર્ગત કરારથી અલગ કરી શકાય છે, તે ક્યારેય આવા કરારથી સ્વતંત્ર અથવા સ્વાયત્ત ન હોઈ શકે.(૯૧ ગેરી બોર્ન (એન ૬૨) ૩૭૭) આ મોટે ભાગે એ હકીકતને કારણે છે કે અમુક પરિસ્થિતિઓમાં, અંતર્ગત કરારમાં ખામીઓ પણ આબિટ્રેશન કરારને અમાન્ય બનાવી શકે છે.

૯૪. વિભાજનની ધારણાની રૂપરેખાને યોગ્ય રીતે સમજવા માટે, આંતરરાષ્ટ્રીય સંદર્ભમાં તેના મૂળ અને વિકાસને સમજવું જરૂરી છે.આવા વિશ્લેષણ મહત્વપૂર્ણ છે કારણ કે આ અદાલત દ્વારા વિભાજનની ધારણા પરનો કોઈપણ ચુકાદો આંતરરાષ્ટ્રીય શ્રેષ્ઠ પ્રથાઓની સહાયથી હોવો જોઈએ.

ડી. યુનાઈટેડ કિંગડમ

૯૫. હેમેન વિ. ડાર્વિન્સમાં હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સના નિર્ણયથી શરૂ થતાં અંગ્રેજી કાયદામાં અલગ થવાની ધારણા ધીમે ધીમે વિકસી હતી.(૯૨ [૧૯૪૨] એ. સી. ૩૫૬) હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સ સમક્ષનો મુદ્દો એ હતો કે શું અંતર્ગત કરારમાં સમાવિષ્ટ આબિટ્રેશન કરાર અસ્વીકારાત્મક ઉદ્બંધન માટે આવા કરારની સમાપ્તિ થી બચી શકે છે.એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે

આબિટ્રેશન કરાર મૂળ કરાર માટે કોલેટરલ છે અને તેની સમાપ્તિ ટકી શકે છે.લોર્ડ મેકમિલને અવલોકન કર્યું હતું કે આબિટ્રેશન કરાર અન્ય સામાન્ય કરારોથી ભૌતિક રીતે અલગ છે, તેનું કારણ એ છે કે સામાન્ય કરારો હેઠળની જવાબદારીઓનું ઉદ્ધન (સામાન્ય રીતે) ખાસ લાગુ કરી શકાતું નથી અને તેના ઉદ્ધનથી માત્ર નુકસાન થાય છે, પરંતુ આબિટ્રેશન કરાર ખાસ કરીને આબિટ્રેશન એક્ટની મશીનરી દ્વારા લાગુ કરી શકાય છે.લોર્ડ મેકમિલને તારણ કાઢ્યું હતું કે કરારનો અસ્વીકાર અથવા ઉદ્ધન આબિટ્રેશન કરારને નાબૂદ કરતું નથી, કારણ કે તે ઉદ્ધનથી ઉદ્ભવતા બાકી દાવાઓને ઉકેલવાના હેતુ માટે ટકી રહે છે:

“તદનુસાર, મારો અભિપ્રાય છે કે જેને સામાન્ય રીતે અસ્વીકાર અથવા કરારનું સંપૂર્ણ ઉદ્ધન કહેવામાં આવે છે, પછી ભલે તે અન્ય પક્ષ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવે કે નહીં, તે કરારને રદ કરતું નથી, જો કે તે ઇજાગ્રસ્ત પક્ષને વધુ પરિપૂર્ણ કરવાની ફરજમાંથી રાહત આપી શકે છે.કરાર અસ્તિત્વમાંથી બહાર મૂકવામાં આવ્યો નથી, જો કે દરેક પક્ષ દ્વારા બીજાની તરફેણમાં હાથ ધરવામાં આવેલી જવાબદારીઓનું આગળનું તમામ પ્રદર્શન બંધ થઈ શકે છે.તે ઉદ્ધનમાંથી ઉદ્ભવતા દાવાઓને માપવાના હેતુથી ટકી રહે છે, અને તેમના સમાધાનની રીત નક્કી કરવા માટે આબિટ્રેશન કલમ ટકી રહે છે.કરારના હેતુઓ નિષ્ફળ ગયા છે, પરંતુ આબિટ્રેશન કલમ કરારના હેતુઓમાંથી એક નથી..”

૯૬. પછીના નિર્ણયોમાં, અંગ્રેજી અદાલતોએ અલગ થવાની ધારણાને પુનરાવર્તિત કરી.હાર્બર એસ્થોરન્સ કંપની (યુકે) લિમિટેડ વિ.કંસા જનરલ ઇન્ટરનેશનલ ઇન્શ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ (૯૩ [૧૯૯૩] **Q.B.૭૦૧**), અપીલ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ એ "સમાવિષ્ટ કરાર માટે સ્વ-સમાવિષ્ટ કરાર કોલેટરલ છે." અલગ પાડવાની ધારણા યુકે આબિટ્રેશન એક્ટ ૧૯૯૬ (૯૪ "યુકેજી આબિટ્રેશન એક્ટ") ની કલમ ૭માં પણ નીચેની શરતોમાં સ્થાપિત કરવામાં આવી છે:

“પક્ષકારો દ્વારા અન્યથા સંમત ન થાય ત્યાં સુધી, આબિટ્રેશન કરાર કે જે અન્ય કરાર (લેખિતમાં હોય કે ન હોય) નો ભાગ બનાવે છે અથવા રચવાનો ઇરાદો હતો તે અમાન્ય, અસ્તિત્વમાં નથી અથવા બિનઅસરકારક ગણવામાં આવશે નહીં કારણ કે તે અન્ય કરાર અમાન્ય છે, અથવા અસ્તિત્વમાં નથી આવ્યો અથવા બિનઅસરકારક બની ગયો છે, અને તે હેતુ માટે તેને એક અલગ કરાર તરીકે ગણવામાં આવશે..”

૯૭. ચિઝી ઓન કોન્ટ્રાક્ટ્સ જણાવે છે કે યુકે આબિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭ સ્થાપિત સામાન્ય કાયદાના સિદ્ધાંતને જાળવી રાખે છે જે આબિટ્રેશન

કરારને તે કરારથી અલગ માને છે જેનો તે ભાગ છે.(૯૫ ચિઝી ઓન કોન્ટ્રાક્ટ્સ, હ્યુગ બીલ (આવૃત્તિ), (૩૨મી આવૃત્તિ, સ્વીટ એન્ડ મેક્સવેલ, ૨૦૧૫) પેરા ૩૨ –

૦૨૮) ચિઝીના જણાવ્યા અનુસાર, મધ્યસ્થી કરારને અંતર્ગત કરારથી અલગ અને અલગ ગણવાના બે પરિણામો છે:પ્રથમ, આર્બિટ્રેશન કરાર માત્ર તે જ આધારો પર રદબાતલ અથવા રદબાતલ થઈ શકે છે જે તેની સાથે સીધો સંબંધ ધરાવે છે; અને બીજું, જો આર્બિટ્રેશન કરાર માન્ય અને બંધનકર્તા હોય અને તેની શરતોમાં પૂરતા પ્રમાણમાં વ્યાપક હોય, તો અંતર્ગત કરારની માન્યતા, અસ્તિત્વ અથવા અસરકારકતા સ બંધિત મુદ્દાઓ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલના મૂળ અધિકારક્ષેત્રમાં છે.(૯૬ આઈ. બી. આઈ. ડી.)

૯૮. પ્રીમિયમ નાફ્ટા પ્રોડક્ટ્સ લિમિટેડ વિ. ફિલી શિપિંગ કંપની લિમિટેડ, ([૨૦૦૭] ચુકેએચએલ ૪૦) માં હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સે ચુકે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭માં અલગ થવાની ધારણાને વધુ સમજાવી હતી. તે કિસ્સામાં, મુદ્દો એ હતો કે શું કોઈ પક્ષ અંતર્ગત કરારમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન કરાર દ્વારા બંધાયેલો હતો કે જે કથિત રીતે છેતરપિંડી અને લાંચ દ્વારા મેળવવામાં આવ્યો હતો.હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સ માટે લખતા લોર્ડ હોફમેને એવું માન્યું હતું કે અલગ થવાની ધારણાને ધ્યાનમાં રાખીને તેનો અમલ કરી શકાય છે.લો લોર્ડે એવું માન્યું હતું કે ચુકે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭ની દ્રષ્ટિએ આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ એ

અંતર્ગત કરારથી "અલગ કરાર" છે અને તેથી, ફક્ત એવા આધારો પર રદબાતલ અથવા રદબાતલ થઈ શકે છે જે સીધા આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ સાથે સંબંધિત છે.લોર્ડ હોફમેન, હાર્બર એસ્યોરન્સ (સુપ્રા) માં તેમના ભૂતકાળના નિર્ણય પર આધારિત, એવું માનીને કે કલમ ૭ આર્બિટ્રેશન કરારને કોઈપણ પરોક્ષ પડકારથી રક્ષણ આપે છે.

ઈ. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા

૯૯. યુ. એસ. ફેડરલ આર્બિટ્રેશન એક્ટ ધારે છે કે આર્બિટ્રેશન કરાર અંતર્ગત કરારથી અલગ અને અલગ હોઈ શકે છે.¹⁴ ત્યારબાદ યુ. એસ. અદાલતો દ્વારા આંતરરાષ્ટ્રીય અને સ્થાનિક મધ્યસ્થતા બંનેના સંદર્ભમાં અલગ થવાની ધારણાને પુનરાવર્તિત કરવામાં આવી હતી.પ્રાઈમા પેઈન્ટ કોર્પોરેશન વિ. ફ્લડ એન્ડ કોન્કલન એમ. એફ. જી. કો.,¹⁵ () યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની સર્વોચ્ચ અદાલતે નિરીક્ષણ કરીને અલગ પાડવાની ધારણાને સમર્થન આપ્યું હતું કે "સંઘીય કાયદાની બાબત તરીકે આર્બિટ્રેશન કલમો જે કરારમાં સમાવિષ્ટ છે તેનાથી 'અલગ પાડી શકાય તેવી' છે." આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચતા, અદાલતે અંતર્ગત કરાર પર નિર્દેશિત પડકારોથી આર્બિટ્રેશન કરારને અલગ રાખવાની પક્ષકારોની અનુમાનિત ઈચ્છા પર ભાર મૂક્યો હતો.પ્રાઈમા પેઈન્ટ (સુપ્રા) માં નિર્ધારિત કાયદાની સ્થિતિને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની સુપ્રીમ કોર્ટે બકચે ચેક કેશિંગ ઈન્ક વિરુદ્ધ કાર્ડેન્ના¹⁶ (અને રેન્ટ-એ-સેન્ટર, વેસ્ટ, ઈન્ક

14 ગેરી બોર્ન (એન દર) ૩૮૨)

15 ૩૮૮ યુ. એસ. ૩૮૫ (૧૯૬૭)

16 ૫૪૬ યુ. એસ. ૪૪૦,૪૦ (૨૦૦૬)

વિરુદ્ધ પુનરાવર્તિત કરી હતી.જેક્સન.¹⁷ (સુપ્રા) માં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે સેવરબિલિટી નિયમનો અમલ કરારના બાકીના પદાર્થ પર આધારિત નથી.

એફ. સિંગાપોર

૧૦૦. સિંગાપોરના આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૨૦૦૧ ની કલમ ૨૧ દ્વારા સિંગાપોરમાં સ્થાનિક આર્બિટ્રેશન શાસન હેઠળ અલગ પાડવાના સિદ્ધાંતને વૈધાનિક રીતે માન્યતા આપવામાં આવી છે.(૧૦૨ આર્બિટ્રેશન એક્ટ ૨૦૦૧ (૨૦૦૧ નો નંબર ૩૭)) ની જોગવાઈ એ છે કે "આર્બિટ્રેશન કલમ કે જે કરારનો ભાગ બને છે તેને કરારની અન્ય શરતોથી સ્વતંત્ર કરાર તરીકે ગણવામાં આવશે." બી. એન. એ. વિ. બી. એન. બી. માં સિંગાપોર હાઈકોર્ટ દ્વારા અલગ થવાની ધારણાને વધુ સમજાવવામાં આવી છે. ઉચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે "પક્ષકારો તેમનો મધ્યસ્થી કરાર અસરકારક રહેવાનો ઇરાદો ધરાવે છે જો મૂળ કરારની જોગવાઈ જેમાં તે સંકલિત છે, હકીકત અથવા કાયદાના અમુક સંજોગોમાં, તેમના મધ્યસ્થી કરારને અમાન્ય બનાવવા માટે કામ કરી શકે છે."¹⁸ (આમ, સિંગાપોર ઉચ્ચ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે અલગ પાડવાની ધારણાનો હેતુ આર્બિટ્રેશન કરારને અમાન્યતાથી દૂર રાખવાનો છે જે મૂળ કરારને પડકારવાથી ઉદ્ભવી શકે છે.

જી. આંતરરાષ્ટ્રીય સંમેલનો

17 ૨ ૫૬૧ યુ. એસ. દ્વ. (૨૦૧૦)) રેન્ટ-એ-સેન્ટર
18 [૨૦૧૬] એસ. જી. એચ. સી.)

૧૦૧. ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શન સ્પષ્ટ રીતે અલગ થવાની ધારણા માટે પ્રદાન કરતું નથી.કન્વેન્શનની કલમ II આર્બિટ્રેશન કરારને "કરાર અથવા આર્બિટ્રેશન કરારમાં મધ્યસ્થી કલમ, પક્ષો દ્વારા હસ્તાક્ષરિત અથવા પત્રો અથવા ટેલિગ્રામના વિનિમયમાં સમાવિષ્ટ" તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે." વધુમાં, કલમ V (૧) (a) એ જોગવાઈ કરે છે કે જ્યાં પક્ષકારોએ જે કાયદાને આધિન છે તે કાયદા હેઠળ મધ્યસ્થી કરાર માન્ય નથી અથવા તેના પર કોઈ સંકેત આપવામાં નિષ્ફળ જાય છે, તે દેશના કાયદા હેઠળ જ્યાં એવોર્ડ આપવામાં આવ્યો હતો ત્યાં મધ્યસ્થી એવોર્ડની માન્યતા અને અમલને નકારી શકાય છે." આ જોગવાઈ એ આધાર પર આધારિત છે કે આંતરરાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થતા કરારો અંતર્ગત કરાર કરતાં વિવિધ રાષ્ટ્રીય કાયદાઓ અને કાનૂની નિયમોને આધિન હોઈ શકે છે, અને તેથી, મધ્યસ્થતા કરાર અંતર્ગત કરારથી અનુમાનિત રીતે અલગ છે.ગેરી બોર્નના જણાવ્યા અનુસાર, ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનની કલમ II અને કલમ V (૧) (a) સૂચવે છે કે કન્વેન્શન આર્બિટ્રેશન કરારને અંતર્ગત કરારથી અલગ માને છે.(૧૦૪ ગેરી બોર્ન (નંબર ૬૨) ૩૭૮)

૧૦૨. આદર્શ કાયદાની કલમ ૧૬ મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપવાની ક્ષમતા સાથે સંબંધિત છે.કલમ ૧૬ (૧) પૂરી પાડે છે:

“આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપી શકે છે, જેમાં આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અથવા માન્યતાના સંદર્ભમાં કોઈપણ વાંધાઓનો સમાવેશ થાય છે.તે હેતુ માટે, આર્બિટ્રેશન કલમ કે જે કરારનો ભાગ બને છે તેને કરારની અન્ય શરતોથી સ્વતંત્ર કરાર તરીકે ગણવામાં આવશે.આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરાર રદબાતલ અને રદબાતલ હોવાના નિર્ણયમાં આર્બિટ્રેશન કલમની અમાન્યતા લાગુ પડશે.” (ભાર મૂકવામાં આવે છે)

૧૦૩. UNCITRAL આર્બિટ્રેશન રૂલ્સ, ૨૦૨૧ ના નિયમ ૨૩ માં એવી પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે “આર્બિટ્રેશન કલમ કે જે કરારનો ભાગ બને છે તેને કરારની અન્ય શરતોથી સ્વતંત્ર કરાર તરીકે ગણવામાં આવશે.” ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનથી વિપરીત, મોડલ કાયદો સ્પષ્ટપણે અલગ થવાની ધારણાને માન્યતા આપે છે.

૧૦૪. UNCITRAL કાર્યકારી જૂથ અનુસાર, યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતને પૂરક બનાવવા માટે કલમ ૧૬ (૧) હેઠળ અલગ થવાની ધારણા સામેલ કરવામાં આવી છે.અલગ પાડવાની ધારણા એ સુનિશ્ચિત કરે છે કે અંતર્ગત કરારની અમાન્યતા કરારની અમાન્યતા અથવા પક્ષો દ્વારા તેના અધિકારક્ષેત્રમાં રજૂ કરાયેલા અન્ય કોઈપણ મુદ્દાઓ પર નિર્ણય લેવા માટે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રને અસર કરતી નથી, સિવાય કે તે શોધે કે જે ખામી કરારની અમાન્યતાનું કારણ બને છે

તે મધ્યસ્થી કલમને પણ અસર કરે છે.” (૧૦૫ આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક આર્બિટ્રેશન પર આદર્શ કાયદાના મુસદ્દા લખાણ પર વિશ્લેષણાત્મક ટિપ્પણી, એ/સી. એન. <આઈ. ડી. ૧> (૨૫ માર્ચ ૧૯૮૫) ૩૮) કલમ ૧૬ (૧) નું છેલ્લું વાક્ય (ઉપર કાઢેલ) આર્બિટ્રેશન ની કલમોની કરારની માન્યતાના સામાન્ય સિદ્ધાંતને દર્શાવે છે.(૧૦૬ ગેરી બોર્ન (એન ૬૨) ૪૦૩) તે સૂચવે છે કે અંતર્ગત કરારની અમાન્યતા કરારમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન કરારની અમાન્યતાને આવશ્યકપણે લાગુ પાડશે નહીં.તદનુસાર, આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રને ત્યારે જ અસર થશે જ્યારે અયોગ્યતા પેદા કરતી ખામીને આર્બિટ્રેશન કરાર પર નિર્દેશિત કરવામાં આવે.(૧૦૭ ડાયજેસ્ટ ઓફ કેસ લો ઓન ધ મોડલ લો ઓન ઇન્ટરનેશનલ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન (૨૦૧૨)

૭૬)

એચ. ભારત

૧૦૫. આર્બિટ્રેશન એક્ટમાં આદર્શ કાયદાની તર્જ પર કલમ ૧૬ (૧) માં અલગ પાડવાની ધારણાનો પણ સમાવેશ થાય છે. કલમ ૧૬ (૧) નીચે પ્રમાણે વાંચે છે:

“૧૬. મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની તેના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપવાની ક્ષમતા-(૧) મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપી શકે છે, જેમાં મધ્યસ્થી કરારના

અસ્તિત્વ અથવા માન્યતાના સંદર્ભમાં કોઈપણ વાંધાઓ પર ચુકાદો સામેલ છે, અને તે હેતુ માટે, –

(એ) આર્બિટ્રેશન કરાર કે જે કરારનો ભાગ બને છે તેને કરારની અન્ય શરતોથી સ્વતંત્ર કરાર તરીકે ગણવામાં આવશે; અને

(બી) મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરાર રદબાતલ અને રદબાતલ છે તે નિર્ણયમાં આર્બિટ્રેશન કલમની અમાન્યતાનો સમાવેશ થતો નથી.."

૧૦૬. આદર્શ કાયદાની કલમ ૧૬ (૧) તેમજ આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૬ હેઠળ સમાવિષ્ટ અલગતા ધારણા, "તે હેતુ માટે" અભિવ્યક્તિ દ્વારા લાયક છે." સાદા વાંચન સૂચવી શકે છે કે કલમ ૧૬ એ માત્ર અધિકારક્ષેત્રના વિવાદો પર ક્ષમતાની ફાળવણીના ચોક્કસ હેતુ માટે અલગતા ધારણાને સામેલ કરી છે.જો કે, UNCITRAL મોડલ લો પર ડાયજેસ્ટ ઓફ કેસ લો જણાવે છે કે "બીજા વાક્યમાં વપરાયેલી ભાષા જ્યારે અદાલત સમક્ષ અધિકારક્ષેત્રનો પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવે છે ત્યારે અલગ થવાની ધારણાને લાગુ કરવામાં અટકાવતું નથી." (૧૦૮ આઈબીઆઈડી) ગેરી બોર્ન સૂચવે છે કે વધુ સારો મત એ છે કે કલમ ૧૬ (૧) માં સમાવિષ્ટ અલગતા ધારણા કરારની માન્યતાનો સામાન્ય નિયમ જણાવે છે જે તમામ હેતુઓ માટે લાગુ પડે છે." (૧૦૯ ગેરી બોર્ન (એન ૬૨) ૪૦૩) ભારતીય અદાલતોમાંથી બહાર આવેલો ન્યાયિક દ્રષ્ટિકોણ

પણ એવું સૂચવે છે કે મધ્યસ્થી કરારને મૂળ માન્યતાના સામાન્ય નિયમ તરીકે અંતર્ગત કરારથી અલગ અને અલગ ગણવામાં આવે છે.

૧૦૭. ભારતમાં અલગ થવાની ધારણામાં નોંધપાત્ર ઉત્ક્રાંતિ થઈ છે. શરૂઆતમાં, ભારતીય અદાલતોએ આર્બિટ્રેશન કરારને આવા કરારની બહાર કોઈ અસ્તિત્વ વિના અંતર્ગત કરારના અભિન્ન ભાગ તરીકે જોયો હતો. દાખલા તરીકે, ભારત સંઘ વિરુદ્ધ કિશોરીલાલ ગુપ્તા, (૧૧૦ ૧૯૫૯ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન એસ. સી. ૬) માં આ અદાલત સમક્ષ મુદ્દો એ હતો કે શું મૂળ કરારમાં આર્બિટ્રેશન કલમ અનુગામી કરારના કાયદા પછી ટકી રહી છે. ન્યાયમૂર્તિ કે. સુબ્બા રાવ (તે સમયે વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશ તરીકે) હેમન (સુપ્રા) તરીકે ગણવામાં આવતા હતા, પરંતુ તેમણે તેને આ આધાર પર અલગ પાડ્યું હતું કે તે માત્ર અસ્વીકાર સાથે વ્યવહાર કરે છે, જ્યાં કરારની સમાપ્તિમાં પક્ષકારોના અધિકારો અને જવાબદારીઓ ટકી રહે છે. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે જે પરિસ્થિતિઓમાં મૂળ કરારને અનુગામી કરાર દ્વારા રદ કરવામાં આવે છે, ત્યાં મૂળ કરારમાં આર્બિટ્રેશન કલમ પણ અસ્તિત્વમાં રહેશે નહીં. ન્યાયમૂર્તિ કે. સુબ્બા રાવે બહુમતી માટે બોલતા જણાવ્યું હતું કે પ્રથમ, આર્બિટ્રેશન કલોઝ એ કરારની કોલેટરલ ટર્મ છે જે તેની મૂળ શરતોથી અલગ છે, પરંતુ તેમ છતાં તે તેનો એક અભિન્ન ભાગ છે; બીજું, અંતર્ગત કરારનું અસ્તિત્વ એ આર્બિટ્રેશન કલોઝની કામગીરી માટે જરૂરી શરત છે; ત્રીજું, જો અંતર્ગત કરાર એ અર્થમાં બિન-અસ્તિત્વ ધરાવતો

હતો કે તે ક્યારેય કાયદેસર રીતે અસ્તિત્વમાં આવ્યો ન હતો અથવા શરૂથી રદબાતલ હતો, તો આર્બિટ્રેશન કલોઝ પણ કામ કરી શકતો નથી; ચોથું, જો પક્ષો માન્ય રીતે ચલાવવામાં આવેલા કરારનો અંત લાવે અને તેને નવા કરાર સાથે બદલે, મૂળ કરારની આર્બિટ્રેશન કલમ પણ તેની સાથે નાશ પામે છે; અને પાંચમી, અસ્વીકાર, હતાશા અથવા કરારના ભંગ જેવી પરિસ્થિતિઓમાં, ફક્ત કરારની કામગીરીનો અંત આવે છે, આર્બિટ્રેશન કલમ ચાલુ રહે છે કારણ કે કરાર તેના હેઠળ ઉદ્ભવતા વિવાદોના હેતુઓ માટે અસ્તિત્વમાં છે.

૧૦૮. દામોદર વેલી કોર્પોરેશન વિરુદ્ધ કે. કે. કર, (૧૧૧ (૧૯૭૪) ૧ એસ. સી. સી. ૧૪૧) કેસમાં આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ચુકાદો આપ્યો હતો કે કરાર રદબાતલ, ગેરકાયદેસર અથવા કપટપૂર્ણ છે તેવી અરજી આર્બિટ્રેશન કલમ સાથે સમગ્ર કરારને અસર કરે છે. જો કે, ૧૯૯૬ માં આર્બિટ્રેશન એક્ટના કાયદાએ ભારતીય અદાલતોને વધુ પ્રોત્સાહન સાથે અલગ થવાની ધારણાને અસર આપવા સક્ષમ બનાવી. કલમ ૧૬ (૧) (બી), જે જોગવાઈ કરે છે કે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરાર રદબાતલ અને રદબાતલ છે તે નિર્ણય, કિશોરીલાલ ગુપ્તા (સુપ્રા) અને દામોદર વેલી કોર્પોરેશન (સુપ્રા) ના નિર્ણયોને બિનજરૂરી બનાવે છે. પરિણામે, જો અંતર્ગત કરારને રદબાતલ જાહેર કરવામાં આવે

તો પણ, તે કાયદાકીય રીતે આર્બિટ્રેશન કરારની અમાન્યતામાં પરિણમશે નહીં.

૧૦૯. પેઢી અશોક ટ્રેડર્સ વિરુદ્ધ ગુરુમુખ દાસ સલુજા¹⁹, માં આ અદાલત સમક્ષ મુદ્દો એ હતો કે શું મધ્યસ્થતા અધિનિયમની કલમ ૯ હેઠળ બિન- નોંધાયેલ પેઢીના ભાગીદાર દ્વારા અથવા પેઢીઓના રજિસ્ટરમાં ભાગીદાર તરીકે દર્શાવવામાં ન આવેલી વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી ભારતીય ભાગીદારી અધિનિયમ, ૧૯૩૨ની કલમ ૬૯ (૩) ને ધ્યાનમાં રાખીને જાળવવા યોગ્ય હતી કે કેમ. કલમ ૬૯ (૩) કરારમાંથી ઉદ્ભવતા અધિકારને લાગુ કરવા માટે દાવાની સંસ્થા સામે પ્રતિબંધ ઊભો કરે છે સિવાય કે પેઢી નોંધાયેલી હોય અને દાવો કરનાર વ્યક્તિ પેઢીઓના રજિસ્ટરમાં ભાગીદાર તરીકે દર્શાવવામાં આવી હોય અથવા દર્શાવવામાં આવી હોય. આ અદાલતે આર્બિટ્રેશન એક્ટની એકંદર યોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને એવું માન્યું કે "આર્બિટ્રેશન કલમ ભાગીદારી દસ્તાવેજની અન્ય કલમોથી અલગ કરી શકાય છે" અને "પોતે જ એક કરારની રચના કરે છે.."

૧૧૦. રાષ્ટ્રીય કૃષિ સહકારી સંસ્થામાં. માર્કેટિંગ ફેડરેશન ઇન્ડિયા લિમિટેડ વિ. ગેઈન્સ ટ્રેડિંગ કંપની²⁰, કલમ ૧૧ હેઠળની અરજીમાં આ અદાલત સમક્ષનો મુદ્દો એ હતો કે જો આવી કલમ ધરાવતો કરાર ૨૯

19 (૧૧૨ (૨૦૦૪) ૩ એસ. સી. સી. ૧૫૫)

20 (૧૧૩ (૨૦૦૭) ૫ એસ. સી. સી. ૬૯૨)

કરવામાં આવે તો આબિટ્રેશન કલમ સમાપ્ત થાય છે કે કેમ.આનો નકારાત્મક જવાબ આપતી વખતે, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે જો અંતર્ગત કરારનો અંત આવે તો પણ, આવા કરારમાં સમાવિષ્ટ આબિટ્રેશન કરાર પક્ષો વચ્ચેના વિવાદોના સમાધાનના હેતુ માટે ટકી રહે છે.તેવી જ રીતે, પી. મનોહર રેડ્ડી એન્ડ બ્રધર્સ.v. મહારાષ્ટ્ર કૃષ્ણા વેલી ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન., (૧૧૪ (૨૦૦૯) ૨ એસ. સી. સી. ૪૯૪) આ અદાલતે એવું અવલોકન કરવા માટે બકચે ચેક કેશિંગ ઇન્ક. (ઉપરોક્ત) નો સંદર્ભ આપ્યો હતો કે અંતર્ગત કરારમાં સમાવિષ્ટ આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ એ કોલેટરલ ટર્મ છે જે કરારની સમાપ્તિથી બચી શકે છે.

૧૧૧. મેગ્મા લીઝિંગ એન્ડ ફાઇનાન્સ લિમિટેડ વિ.પોટલુરી માધવિલતા,²¹ આ અદાલતે હેમન (ઉપરોક્ત) ને મંજૂરી સાથે ટાંક્યું હતું કે અંતર્ગત કરારની સમાપ્તિ આબિટ્રેશન કરારને નિષ્ક્રિય બનાવતી નથી.વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે મધ્યસ્થી કરાર અંતર્ગત કરારના "સંબંધમાં", "સંબંધમાં" અથવા "અંતર્ગત" ઉદ્ભવતા વિવાદોના સમાધાનના હેતુ માટે ટકી રહે છે.મેગ્મા લીઝિંગ એન્ડ ફાઇનાન્સ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) માં "સંબંધિત", "સંબંધિત" અથવા "હેઠળ" અભિવ્યક્તિઓ પર ભાર સૂચવે છે કે આબિટ્રેશન કરારનો હેતુ અંતર્ગત કરાર હેઠળની મૂળ જવાબદારીઓના "સંબંધમાં" ઉદ્ભવતા કોઈપણ વિવાદોનું સમાધાન કરવા માટે પક્ષકારોના પરસ્પર ઇરાદાને મૂર્તિમંત કરવાનો છે.તેથી, તે એક તાર્કિક નિષ્કર્ષ છે કે પક્ષો પરસ્પર

21 (૧૧૫ (૨૦૦૯) ૧૦ એસ. સી. સી. ૧૦૩)

આર્બિટ્રેશન કરારને અંતર્ગત કરારથી અલગ અને અલગ બનાવવાનો ઇરાદો ધરાવે છે, જેથી જો અંતર્ગત કરાર સમાપ્ત થાય તો પણ, આર્બિટ્રેશન કરાર કોઈપણ બાકી વિવાદોને ઉકેલવા માટે ટકી રહે છે જે કરાર હેઠળ મૂળ જવાબદારીઓ ઊભી કરી શકે છે.

૧૧૨. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે આ પાસા પર અમારા તારણો ઘડી કાઢીએ છીએ. પ્રથમ, કલમ ૧૬ માં સમાવિષ્ટ વિભાજનક્ષમતાની ધારણા માત્ર મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રને નિર્ધારિત કરવાના હેતુ માટે જ લાગુ પડતી નથી. તે આર્બિટ્રેશન કરારની મૂળ સ્વતંત્રતા પરના સામાન્ય નિયમને સમાવિષ્ટ કરે છે. બીજું, આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટના પક્ષો પારસ્પરિક રીતે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલને અધિકારક્ષેત્ર તેમજ તેમની વચ્ચેના મૂળ કરારના વિવાદો અંગેના પ્રશ્નો નક્કી કરવા માટે અધિકારક્ષેત્ર આપવાનો ઇરાદો ધરાવે છે. આવા કરારની અમાન્યતા, ગેરકાયદેસરતા અથવા સમાપ્તિ હોવા છતાં, અંતર્ગત કરારમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન કરારની માન્યતાની ખાતરી કરીને અલગતા ધારણા આને અસર કરે છે. ત્રીજું, જ્યારે પક્ષો આર્બિટ્રેશન કરાર ધરાવતા કરારમાં તેમની સહીઓ ઉમેરે છે, ત્યારે તેઓ અસરકારક રીતે સ્વતંત્ર રીતે આર્બિટ્રેશન કરારમાં તેમની સહીઓ ઉમેરતા હોવાનું માનવામાં આવે છે. કારણ એ છે કે પક્ષો અંતર્ગત કરારમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન કરારને કરારની અન્ય શરતોથી અલગ ગણવાનો ઇરાદો ધરાવે છે; અને ચોથું, મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતા, અંતર્ગત કરારની અમાન્યતાને ધ્યાનમાં

રાખીને, મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને અધિકારક્ષેત્ર ધારણ કરવાની અને મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતા નક્કી કરીને તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર નિર્ણય લેવાની મંજૂરી આપે છે.આ પ્રક્રિયામાં, અલગ થવાની ધારણા યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતને અસર આપે છે.

૧૧૩. કાનૂની સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે હવે એન એન ગ્લોબલ ૨ (સુપ્રા) માં નિર્ણયની ચોકસાઈનું વિશ્લેષણ કરવા આગળ વધીએ છીએ.અંધારણીય ખંડપીઠે વિભાજનની ધારણાને સ્વીકારી હતી, પરંતુ સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ અને ૩૫ના સંદર્ભમાં તેને લાગુ કરવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. કોર્ટનું સંબંધિત નિરીક્ષણ નીચે મુજબ છે:

“૧૫૭. [...] મધ્યસ્થી એ કરારથી અલગ અને અલગ કરાર છે તે સિદ્ધાંતની ઉત્ક્રાંતિ સૂચવે છે કે સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ અને ૩૫ ના અર્થમાં, કોર્ટની ફરજના સંદર્ભમાં તેની સાથે સુસંગત રીતે કાર્ય કરવાની કોઈ ભૂમિકા રહેશે નહીં..”

૧૧૪. કાયદાની ઉપરોક્ત સ્થિતિ અલગતાની ધારણાની વિરુદ્ધ છે જે આર્બિટ્રેશન કરારને અંતર્ગત કરારથી અલગ માને છે.

જી *.સક્ષમતા-સક્ષમતાનો સિદ્ધાંત²²

૧૧૫. કોમ્પેટેન્સ-કોમ્પેટેન્સ (જે યોગ્યતા-ક્ષમતા તરીકે પણ ઓળખાય છે) નો સિદ્ધાંત, જે મૂળરૂપે જર્મનીમાં વિકસાવવામાં આવ્યો હતો, તે

પરંપરાગત રીતે એવું સૂચવવા માટે સમજવામાં આવતો હતો કે મધ્યસ્થીઓને તેમના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર અંતિમ ચુકાદો આપવાની સત્તા છે, જેમાં કોઈ પણ અદાલત દ્વારા નિર્ણયની અનુગામી ન્યાયિક સમીક્ષા કરવામાં આવતી નથી.(૧૧૬ ફોચાર્ડ, ગેઈલાર્ડ, ગોલ્ડમેન ઓન ઇન્ટરનેશનલ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન (એમેન્યુઅલ ગેઈલાર્ડ અને જહોન સેવેજ દ્વારા સંપાદિત, ૧૯૯૯) ૩૯૬ જો કે, ઘણા અધિકારક્ષેત્રો મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને તેના અધિકારક્ષેત્ર પર નિર્ણય આપવાની મંજૂરી આપે છે, જે મૂળ ન્યાયિક સમીક્ષાને આધિન છે.(૧૧૭ ગેરી બોર્ન (એન ૬૨) ૧૧૪૩)

૧૧૬. તે જાહેર આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાનો એક સારી રીતે માન્ય સિદ્ધાંત છે કે ન્યાયિક સત્તાઓ ધરાવતી કાનૂની સત્તાને તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર નક્કી કરવાનો અધિકાર છે.(૧૧૮ ૧લી ડિસેમ્બર, ૧૯૨૬ના ગ્રીક-તુર્કીશ કરારનું અર્થઘટન, સલાહકાર અભિપ્રાય, શ્રેણી બી-નંબર ૧૬ (ઓગસ્ટ ૨૮, ૧૯૨૮)) તેવી જ રીતે, આંતરરાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થતા કાયદાનો એક સામાન્ય નિયમ છે કે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ પાસે તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર નક્કી કરવાની સત્તા છે.આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની પોતાની અધિકારક્ષેત્ર નક્કી કરવાની ક્ષમતા એ આર્બિટ્રેશન ન્યાયશાસ્ત્રનું એક મહત્વપૂર્ણ પાસું છે કારણ કે તે અલગ થવાની ધારણાને અસર આપે છે.અલગ પાડવાની ધારણા આર્બિટ્રેશન કરારને અંતર્ગત કરારની ખામીઓથી સુરક્ષિત કરે છે, અને તે રીતે આવા કરારનો

અંત આવ્યા પછી પણ અંતર્ગત કરાર હેઠળ પક્ષકારોના મૂળ અધિકારો અને જવાબદારીઓ પર ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રને ટકાવી રાખવાની ખાતરી આપે છે.યોગ્યતા-ક્ષમતાનો સિદ્ધાંત ટ્રિબ્યુનલને મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતા સહિત અંતર્ગત કરારમાંથી ઉદ્ભવતા તમામ મૂળ મુદ્દાઓ પર નિર્ણય લેવાની મંજૂરી આપે છે.

આઈ. તુલનાત્મક વિશ્લેષણ

૧૧૭. યોગ્યતા-ક્ષમતાનો સિદ્ધાંત હવે તમામ મુખ્ય અધિકારક્ષેત્રોનો એક ભાગ છે.ચુકે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૩૦ પૂરી પાડે છે કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ તેના પોતાના મૂળ અધિકારક્ષેત્ર પર આ સંદર્ભમાં ચુકાદો આપી શકે છે:પ્રથમ, માન્ય આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ છે કે કેમ; બીજું, ટ્રિબ્યુનલની યોગ્ય રીતે રચના કરવામાં આવી છે કે કેમ; અને ત્રીજું, આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ અનુસાર કઈ બાબતો આર્બિટ્રેશન સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી છે.આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની અધિકારક્ષેત્રની ક્ષમતા માટેનો આધાર ફિલી શિપિંગ કંપની લિમિટેડ (સુપ્રા) માં લોર્ડ હોફમેનના નીચેના નિરીક્ષણમાંથી સ્પષ્ટ થઈ શકે છે:“મારા મતે આર્બિટ્રેશન કલમની રચના એ ધારણાથી શરૂ થવી જોઈએ કે પક્ષકારો, તર્કસંગત ઉદ્યોગપતિઓ તરીકે, તેઓ જે સંબંધમાં પ્રવેશ્યા છે અથવા દાખલ થવાનો ઇરાદો ધરાવે છે તેમાંથી ઉદ્ભવતા કોઈપણ વિવાદનો હેતુ તે જ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે તેવી શક્યતા છે.” હજાહ રિયલ એસ્ટેટ એન્ડ ટ્રેડિંગ

હોલિંગ કંપની વિરુદ્ધ ધાર્મિક બાબતોના મંત્રાલય, પાકિસ્તાન સરકાર, (૧૧૯ [૨૦૧૦] ચુકેએસસી ૪૬) માં યુનાઈટેડ કિંગડમની સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે જ્યારે આ મુદ્દો ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કાયદેસર સત્તાના ઉપયોગ સાથે સંબંધિત હોય ત્યારે તેના અધિકારક્ષેત્ર અંગે ટ્રિબ્યુનલના પોતાના દષ્ટિકોણનું કોઈ કાનૂની અથવા પુરાવા મૂલ્ય નથી.આમ, ચુકેની સ્થિતિ એ છે કે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને તેની પાસે અધિકારક્ષેત્ર છે કે કેમ તે ધ્યાનમાં લેવાની સત્તા હોવા છતાં, તેનો નિર્ણય અદાલતોની તપાસને આધિન છે.

૧૧૮. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની અદાલતોએ સક્ષમતાના સિદ્ધાંતને અલગ પાડવાની ધારણા સાથે જોડાયેલો ગણ્યો છે.પ્રાઈમા પેન્ટ (સુપ્રા) માં, યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ સુપ્રીમ કોર્ટે એવું માન્યું હતું કે જો એવો દાવો કરવામાં આવે કે અંતર્ગત કરાર છેતરપિંડીથી પ્રેરિત કરવામાં આવ્યો હતો, તો આ મુદ્દો અદાલતો દ્વારા નક્કી થવો જોઈએ.સર્વોચ્ચ અદાલતે તારણ કાઢ્યું હતું કે અન્ય તમામ મુદ્દાઓ મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણય પર છોડી દેવા જોઈએ કે "માત્ર કાયદાના સાદા અર્થને જ નહીં, પણ નિશ્ચિતપણે સ્પષ્ટ કોંગ્રેસનલ હેતુને પણ માન આપવું જોઈએ કે જ્યારે કરાર માટે પક્ષો દ્વારા પસંદ કરવામાં આવે ત્યારે મધ્યસ્થી પ્રક્રિયા ઝડપી હોય અને અદાલતોમાં વિલંબ અને અવરોધને આધિન ન હોય." બકી ચેક કેશિંગ (સુપ્રા) માં, યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ સુપ્રીમ કોર્ટે એવું કહીને પ્રાઈમા પેઈન્ટ (સુપ્રા) નો પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલે પ્રથમ વખતમાં અંતર્ગત

કરારની માન્યતાના મુદ્દાને ધ્યાનમાં લેવો જોઈએ.આમ, યુ. એસ. માં સ્થિતિ એ છે કે અદાલતોએ માત્ર તપાસ કરવી જોઈએ કે આર્બિટ્રેશન કરાર પર કોઈ અમાન્યતા નિર્દેશિત કરવામાં આવે છે કે કેમ, અંતર્ગત કરારની માન્યતા સહિત અન્ય તમામ મુદ્દાઓને આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ પર છોડી દેવા જોઈએ.

૧૧૯. સિંગાપોરના કાયદા હેઠળ, આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૨૦૦૧ ની કલમ ૨૧ (૧) માં જ્યાં સુધી સ્થાનિક આર્બિટ્રેશનની વાત છે ત્યાં સુધી યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતનો સમાવેશ થાય છે.તે જોગવાઈ કરે છે કે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપી શકે છે, જેમાં એવી અરજીનો સમાવેશ થાય છે કે તેની પાસે કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી અને મધ્યસ્થી કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે મધ્યસ્થી કરારના અસ્તિત્વ અથવા માન્યતા સામે કોઈ વાંધો છે.સિંગાપોરમાં આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન નું સંચાલન આંતરરાષ્ટ્રીય આર્બિટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૯૯૪ દ્વારા સંચાલિત થાય છે.("આઈ. આઈ. એ.) આઈ. આઈ. એ. ની કલમ ૩ જણાવે છે કે સિંગાપોરમાં આદર્શ કાયદો કાયદાનું બળ ધરાવે છે.માલિની વેન્ડુરા વિ. નાઈટ કેપિટલ પીટીઈ લિમિટેડ, (૧૨૧ [૨૦૧૫] એસજીએચસી ૨૨૫) માં સિંગાપોર હાઈકોર્ટ સમક્ષનો મુદ્દો એ હતો કે શું આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશનના સંદર્ભમાં આર્બિટ્રેશન કરારનું અસ્તિત્વ નક્કી કરવા માટે પ્રાધાન્યતા ધરાવે છે કે કેમ.કોર્ટે આદર્શ કાયદાના અનુચ્છેદ ૧૬ (૧) ના અવકાશ

અને ઉદ્દેશનું વિશ્લેષણ કરીને એવું માન્યું હતું કે મધ્યસ્થી કરાર અસ્તિત્વમાં છે કે નહીં તે નક્કી કરવામાં મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની પ્રથમ પ્રાથમિકતા છે અને ટ્રિબ્યુનલની આ મુદ્દાની પોતાની તપાસ પછી કોર્ટની વિચારણા થવી જોઈએ. વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે "આ મુદ્દાના સંબંધમાં ટ્રિબ્યુનલની સત્તાઓ વ્યાપક છે કારણ કે તે માત્ર માન્યતાને જ નહીં પણ આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વને પણ ધ્યાનમાં લઈ શકે છે." આમ, સિંગાપોર ઉચ્ચ અદાલતે સક્ષમતાના સિદ્ધાંતને સંપૂર્ણ અસર આપી છે કારણ કે મધ્યસ્થી કરારના અસ્તિત્વના સંદર્ભમાં પણ મુદ્દાઓ નક્કી કરવા માટે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને પ્રથમ પ્રાથમિકતા મળે છે, જ્યારે અદાલતોની અધિકારક્ષેત્ર પ્રથમ દૃષ્ટિએ નિર્ધારણ સુધી મર્યાદિત છે.

II. ભારત

૧૨૦. ભારતમાં અગાઉની આર્બિટ્રેશન વ્યવસ્થા હેઠળ, એટલે કે ૧૯૪૦ના કાયદા હેઠળ, આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અથવા માન્યતા નક્કી કરવાનો મુદ્દો સંપૂર્ણપણે અદાલતોના કાર્યક્ષેત્રમાં હતો. તે અસર માટે, ૧૯૪૦ અધિનિયમની કલમ ૩૩ એ આર્બિટ્રેશન કરારના કોઈપણ પક્ષને આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અથવા માન્યતાને પડકારતી અદાલતો સમક્ષ અરજી દાખલ કરવાની મંજૂરી આપી હતી. આને ધ્યાનમાં રાખીને, આ અદાલતે સતત એવું માન્યું હતું કે આર્બિટ્રેશન કરારના

અસ્તિત્વ અથવા માન્યતા અંગેના પ્રશ્નનો નિર્ણય માત્ર અદાલતોમાં અરજી દ્વારા જ લેવાનો હતો, મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નહીં.(૧૨૨ ધનરાજમલ ગોવિંદરામ વિ. શામજી કાલિદાસ એન્ડ કંપની, ૧૯૬૧ એસસીસી ઓનલાઇન એસસી ૨૮; ખરદાહ કંપની લિમિટેડ વિ.રેમોન એન્ડ કંપની (ઇન્ડિયા) પ્રાઇવેટ લિમિટેડ, ૧૯૬૨ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એસસી ૨૮).આ સ્થિતિ હવે વર્તમાન કાયદામાં સંપૂર્ણ પરિવર્તનમાંથી પસાર થઈ છે.આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૬, જે મોડલ લોની કલમ ૧૬ પર આધારિત છે, તે ભારતીય આર્બિટ્રેશન કાયદામાં યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતને માન્યતા આપે છે.કલમ ૧૬ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલને તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપવાની સત્તા આપે છે, જેમાં આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અથવા માન્યતાના સંદર્ભમાં કોઈપણ વાંધાઓ પર ચુકાદો આપવાનો સમાવેશ થાય છે.મહત્વની વાત એ છે કે, પક્ષકારોને કલમ ૧૬ (૨) અને ૧૬ (૩) હેઠળ આર્બિટ્રેશન કરારનું અસ્તિત્વ ન હોવા અથવા અમાન્યતા જેવા આધારો પર આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રને પડકારવાનો અધિકાર છે.આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ તેના અધિકારક્ષેત્રને પડકારવા અંગે નિર્ણય લેવા માટે જવાબદાર છે, અને જ્યાં તે પડકારને નકારી કાઢે છે, તે આર્બિટ્રલ કાર્યવાહી સાથે આગળ વધી શકે છે અને આર્બિટ્રલ એવોર્ડ આપી શકે છે.તે પ્રક્રિયાગત ક્ષમતાનો સિદ્ધાંત છે જે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની તેના અધિકારક્ષેત્ર સામેના પડકારોને સાંભળવાની અને નિર્ણય લેવાની સત્તાને

માન્યતા આપે છે.એકવાર મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ મધ્યસ્થી ચુકાદો આપે, ત્યારે કલમ ૧૬ (૬) પીડિત પક્ષને કલમ ૩૪ હેઠળ ચુકાદાને રદ કરવા માટે અરજી કરવાની મંજૂરી આપે છે.કલમ ૧૬ (૫) અને ૧૬ (૬) વધુમાં દર્શાવે છે કે સંસદે મધ્યસ્થીની કાર્યવાહી દરમિયાન દખલ કરવાના અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રને સંપૂર્ણપણે દૂર કરી દીધું છે-ટ્રિબ્યુનલ ચુકાદો આપે તે પછી જ અદાલતો દરમિયાનગીરી કરી શકે છે.આમ, કલમ ૧૬ નો હેતુ યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતના પ્રક્રિયાગત અને મૂળ પાસાઓને સંપૂર્ણ અસર આપવાનો છે.

૧૨૧. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૩૪ આર્બિટ્રલ પુરસ્કારોને અલગ રાખવા માટેની અરજીઓ સાથે સંબંધિત છે.કલમ ૩૪ (૨) એ જોગવાઈ કરે છે કે મધ્યસ્થી ચુકાદાને અદાલત દ્વારા ત્યારે જ રદ કરી શકાય છે જ્યારે અરજી કરનાર પક્ષ મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલના રેકૉર્ડના આધારે, નીચેના પાંચમાંથી કોઈપણ આધાર સ્થાપિત કરે:

((i) પક્ષ કોઈ અસમર્થતા હેઠળ હતો; અથવા

((૨) મધ્યસ્થી કરાર તે કાયદા હેઠળ માન્ય નથી કે જેના માટે

પક્ષોએ તેને આધિન કર્યું છે અથવા તેના પર કોઈ સંકેત

આપવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે, તે સમયે અમલમાં રહેલા

કાયદા હેઠળ; અથવા

(૩) અરજી કરનાર પક્ષને મધ્યસ્થીની નિમણૂક અથવા મધ્યસ્થી કાર્યવાહીની યોગ્ય સૂચના આપવામાં આવી ન હતી અથવા અન્યથા તેનો કેસ રજૂ કરવામાં અસમર્થ હતો; અથવા

((૪) મધ્યસ્થીનો ચુકાદો એવા વિવાદ સાથે સંબંધિત છે જે મધ્યસ્થી સમક્ષ રજૂઆતની શરતોની અંદર વિચારવામાં આવ્યો ન હોય અથવા નિષ્ફળ ન થયો હોય, અથવા તેમાં મધ્યસ્થી સમક્ષ રજૂઆતના અવકાશની બહારની બાબતો પરના નિર્ણયો શામેલ છે, જો મધ્યસ્થી સમક્ષ રજૂ કરાયેલી બાબતો પરના નિર્ણયોને તે રીતે રજૂ ન કરાયેલી બાબતોથી અલગ કરી શકાય, તો મધ્યસ્થી ચુકાદાનો માત્ર તે ભાગ કે જેમાં મધ્યસ્થી સમક્ષ રજૂ ન કરાયેલી બાબતો પરના નિર્ણયો હોય તેને અલગ કરી શકાય છે; અથવા

(૫) મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ અથવા મધ્યસ્થી પ્રક્રિયાની રચના પક્ષકારોની સમજૂતી અનુસાર ન હતી, સિવાય કે આવા કરાર ભાગ ૧ ની જોગવાઈ સાથે વિરોધાભાસી હતા જેમાંથી પક્ષો અપમાન કરી શકતા નથી, અથવા આવા કરારમાં નિષ્ફળતા, ભાગ ૧ અનુસાર ન હતી.

વધુમાં, કોઈ મધ્યસ્થી ચુકાદાને રદ કરી શકે છે જો તેને લાગે કે:

((i) વિવાદનો વિષય હાલમાં અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ મધ્યસ્થી દ્વારા સમાધાન કરવામાં સક્ષમ નથી; અથવા

((૨) મધ્યસ્થીનો ચુકાદો ભારતની જાહેર નીતિ સાથે વિરોધાભાસી છે.

૧૨૨. કલમ ૩૪ હેઠળ, મધ્યસ્થી ચુકાદાને અલગ રાખવા માટેના આધારો ચોક્કસ છે.આ જોગવાઈ માટે એવોર્ડને પડકારતા પક્ષને આવા એક અથવા વધુ આધારોના અસ્તિત્વની દલીલ કરવી અને સાબિત કરવું જરૂરી છે.(૧૨૩ ફિઝા ડેવલપર્સ એન્ડ ઇન્ટર-ટ્રેડ (પી) લિમિટેડ વિ.એમ્સીઆઈ (આઈ) (પી) લિમિટેડ, (૨૦૦૯) ૧૭ એસસીસી ૭૯૬) આર્બિટ્રેશન એક્ટની યોજના દર્શાવે છે કે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને સક્ષમતાના સિદ્ધાંતના આધારે તેના અધિકારક્ષેત્રને લગતા તમામ મુદ્દાઓ નક્કી કરવા માટે પ્રાથમિકતા આપવામાં આવે છે, તેમ છતાં ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણયને જ્યારે ચુકાદાને પડકારવામાં આવે ત્યારે તે તબક્કે ન્યાયિક સમીક્ષાને આધિન છે.વધુમાં, એક આધાર જેના પર મધ્યસ્થી ચુકાદાને અલગ કરી શકાય છે તે એ છે કે મધ્યસ્થી કરાર કાયદા હેઠળ માન્ય નથી.આ સૂચવે છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટ પૂર્વ-મધ્યસ્થી તબક્કે આર્બિટ્રેશન કરારની માન્યતા નક્કી કરવા માટે કોર્ટને ધ્યાનમાં લેતો નથી.

૧૨૩. ઇન્ડિયન ફાર્મર્સ ફિટિલાઈઝર કો-ઓપરેટિવ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ભદ્રા પ્રોડક્ટ્સ, (૧૨૪ (૨૦૧૮) ૨ એસ. સી. સી. ૫૩૪) માં આ અદાલત સમક્ષ એક મુદ્દો એ હતો કે શું મર્યાદાના મુદ્દા પરનો નિર્ણય મધ્યસ્થી

ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રના મૂળ સુધી જશે, અને તેથી મધ્યસ્થી અધિનિયમની કલમ ૧૬ દ્વારા આવરી લેવામાં આવશે. આ અદાલતે કલમ ૧૬ (૧) નો ઉદ્દેશ કરીને અવલોકન કર્યું હતું કે "મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપી શકે છે, જે સ્પષ્ટ કરે છે કે તે સંદર્ભ આપે છે કે શું મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ વિંવાદના પક્ષો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાઓની તપાસ શરૂ કરી શકે છે કે કેમ." ભદ્રા પ્રોડક્ટ્સ (સુપ્રા) માં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે મર્યાદાનો મુદ્દો ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત છે જે કાર્યવાહીની સુનાવણી કરે છે.

૧૨૪. ઉત્તરાખંડ પૂર્વ સૈનિક કલ્યાણ નિગમ લિમિટેડ વિરુદ્ધ ઉત્તરી કોલસા ક્ષેત્ર (૧૨૫ (૨૦૨૦) ૨ એસ. સી. સી. ૪૫૫) કેસમાં આ અદાલત સમક્ષ મુદ્દો એ હતો કે શું મધ્યસ્થીઓની નિમણૂકના તબક્કે રેફરલ કોર્ટને મર્યાદાના મુદ્દાનો નિર્ણય લેવાની જરૂર પડશે કે પછી તેને મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ પર છોડી દેવાની જરૂર પડશે. આ અદાલતના બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે એવું માન્યું હતું કે યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતનો હેતુ "ન્યાયિક હસ્તક્ષેપને ઓછો કરવાનો છે, જેથી જ્યારે કોઈ એક પક્ષ દ્વારા પ્રારંભિક વાંધો ઉઠાવવામાં આવે ત્યારે મધ્યસ્થી પ્રક્રિયાને શ્રેષ્ઠોત્તર પર નિષ્ફળ ન કરવામાં આવે." વધુમાં, આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે કલમ ૧૬ એ ખૂબ જ વ્યાપક દાયરાની સમાવિષ્ટ જોગવાઈ છે:

“ ૭.૧૩.કલમ ૧૬ની જોગવાઈઓ અને પૂર્વ-સંદર્ભ તબક્કે ન્યાયિક હસ્તક્ષેપને પ્રતિબંધિત કરવાની કાયદાકીય નીતિને ધ્યાનમાં રાખીને, મર્યાદાના મુદ્દાને મધ્યસ્થી દ્વારા નક્કી કરવાની જરૂર પડશે.કલમ ૧૬ની પેટા-કલમ (૧) એવી જોગવાઈ કરે છે કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અથવા માન્યતાના સંદર્ભમાં "કોઈપણ વાંધાઓ સહિત" તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપી શકે છે.કલમ ૧૬ એક સર્વસમાવેશક જોગવાઈ છે, જે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રને લગતા તમામ પ્રારંભિક મુદ્દાઓને સમજશે.મર્યાદાનો મુદ્દો એ અધિકારક્ષેત્રનો મુદ્દો છે, જેનો નિર્ણય કાયદાની કલમ ૧૧ હેઠળ પૂર્વ-સંદર્ભ તબક્કે ઉચ્ચ અદાલત નહીં પણ કલમ ૧૬ હેઠળ મધ્યસ્થી દ્વારા કરવો જરૂરી છે. એકવાર આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટનું અસ્તિત્વ વિવાદિત ન થઈ જાય, પછી અધિકારક્ષેત્રના વાંધાઓ સહિત તમામ મુદ્દાઓ આર્બિટ્રેટર દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે..”

(ભારપૂર્વક રજૂઆત કરવામાં આવી)

૧૨૫. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને, અમારા વિચારણા માટે જે મુદ્દો આવે છે તે એ છે કે શું સ્ટેમ્પિંગનો મુદ્દો અધિકારક્ષેત્રનો મુદ્દો છે કે કેમ.ન્યાયક્ષેત્રને સામાન્ય રીતે કોર્ટ અથવા ટ્રિબ્યુનલની કોઈ કારણ

સાંભળવા અને નક્કી કરવાની અને આવા કારણના સંબંધમાં કોઈ પણ ન્યાયિક શક્તિનો નિર્ણય લેવાની અથવા તેનો ઉપયોગ કરવાની સત્તા તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે.(૧૨૬ સુખ લાલ શેખ વિરુદ્ધ તારા ચંદ તા, ૧૯૦૫ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન કલમ ૧૬૪) અધિકારક્ષેત્ર એ અદાલત અથવા ટ્રિબ્યુનલની સત્તા છે કે જે તેની સમક્ષ મુકદ્દમા કરાયેલી બાબતો નક્કી કરે અથવા તેના નિર્ણય માટે ઔપચારિક રીતે તેની સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલી બાબતોની નોંધ લે.સત્તાવાર ટ્રસ્ટી, પશ્ચિમ બંગાળ વિરુદ્ધ સચિન્દ્ર નાથ ચેટર્જી, (૧૨૭ (૧૯૬૯) ૩ એસસીઆર) માં આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે અદાલતને કોઈ ચોક્કસ બાબતનો નિર્ણય લેવાનો અધિકારક્ષેત્ર હોય તે માટે તેને લાવવામાં આવેલા દાવાની સુનાવણી કરવાનો માત્ર અધિકારક્ષેત્ર જ હોવો જોઈએ નહીં, પરંતુ માંગવામાં આવેલા આદેશો પસાર કરવાનો પણ અધિકાર હોવો જોઈએ.એન. ટી. પી. સી. વિ. સિમેન્સ એટકિન્જેસલ્શાફ્ટ, (૧૨૮ (૨૦૦૭) ૪ એસ. સી. સી. ૪૫૧) માં આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે દાવાના ગુણદોષમાં જવાનો કોઈપણ ઇનકાર અધિકારક્ષેત્રના ક્ષેત્રમાં હોઈ શકે છે.તદનુસાર, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે મર્યાદાનો મુદ્દો અધિકારક્ષેત્રમાં જાય છે કારણ કે જો દાવો મર્યાદા દ્વારા પ્રતિબંધિત હોય, તો ટ્રિબ્યુનલ તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાનો ઇનકાર કરી શકે છે.

૧૨૬. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫ આદેશ આપે છે કે જ્યાં સુધી તેને યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી અનસ્ટેમ્પ્ડ સાધન પર કાર્યવાહી કરી શકાતી નથી.પ્રશ્ન એ છે કે શું ટ્રિબ્યુનલ પક્ષકારો વચ્ચેના દાવાઓનું સમાધાન કરવા માટે તેના અધિકારક્ષેત્રનો અસરકારક રીતે ઉપયોગ કરી શકે છે જ્યાં સુધી અંતર્ગત સાધન પર સ્ટેમ્પ ડ્યુટી ચૂકવવામાં ન આવે.ઉત્તરાખંડ પૂર્વ સૈનિક કલ્યાણ નિગમ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) માં આ અદાલતના નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને, મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની સત્તાનો અવકાશ તેના અધિકારક્ષેત્રને અસર કરતા તમામ પ્રારંભિક મુદ્દાઓને સમજવા માટે પૂરતો વ્યાપક છે, જેમાં સ્ટેમ્પિંગની પર્યાપ્તતાના મુદ્દા સામેલ છે.

૧૨૭. જો મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ સ્ટેમ્પિંગનો મુદ્દો ઉઠાવવામાં આવે, તો સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ અને ૩૫ એ સ્પષ્ટ કરે છે કે "પક્ષકારોની સંમતિ" દ્વારા પુરાવા મેળવવાનો અધિકાર ધરાવતી વ્યક્તિને સાધન જપ્ત કરવા અને તેની તપાસ કરવાનો અધિકાર છે.પુરાવા પ્રાપ્ત કરવા માટે "પક્ષકારોની સંમતિ દ્વારા" સત્તા ધરાવતી વ્યક્તિમાં મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલનો સમાવેશ થાય છે, જેની રચના પક્ષકારોની સંમતિ દ્વારા કરવામાં આવે છે.

III.નકારાત્મક ક્ષમતા-ક્ષમતા

૧૨૮. આંતરરાષ્ટ્રીય આર્બિટ્રેશન કાયદો તેમજ સ્થાનિક કાયદો મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને પ્રાથમિકતા આપે છે, જે તેમને અદાલતોને બદલે તેમની સત્તા સામેના પડકારોનો શરૂઆતમાં નિર્ણય લેવાની મંજૂરી આપે છે.આ અભિગમ પાછળની નીતિગત વિચારણા બે ગણી છે:પ્રથમ, કરારમાંથી ઉદ્ભવતા મૂળ અધિકારો અને જવાબદારીઓ વિશેના તેમના તમામ વિવાદોને ઉકેલવા માટે મધ્યસ્થીને પસંદ કરવાના પક્ષકારોના પરસ્પર હેતુને ઓળખવા; અને બીજું, પક્ષકારોને અદાલતો સમક્ષ સમાંતર કાર્યવાહી શરૂ કરવાથી અને મધ્યસ્થી પ્રક્રિયામાં વિલંબ કરતા અટકાવવા.આ યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતનું સકારાત્મક પાસું છે.

૧૨૯. તેનાથી વિપરીત નકારાત્મક પાસું રાષ્ટ્રીય અદાલતો સાથે વાત કરે છે.તે અદાલતોને આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતાને લગતા મુદ્દાઓમાં આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રને મોકૂફ રાખીને રેફરલ તબક્કે તેમની દખલને મર્યાદિત કરવાની સૂચના આપે છે.આમ, યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતનું નકારાત્મક પાસું સૂચવે છે કે મધ્યસ્થીઓને પોતાને આવું કરવાની તક મળે તે પહેલાં અદાલતોએ મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રને પડકારવાનું ટાળવું જોઈએ.(૧૨૯ જ્યોર્જ એ. બર્મન, 'ધ ગેટવે પ્રોબ્લેમ ઇન ઇન્ટરનેશનલ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન' (૨૦૧૨) ૩૭ ચેલ જર્નલ ઓફ ઇન્ટરનેશનલ લો ૧,૧૬) આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ્સને પહેલા તેમના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર શાસન

કરવાની મંજૂરી આપવી અને પછીથી અદાલતોને તે નક્કી કરવાની મંજૂરી આપવી કે શું ટ્રિબ્યુનલ તેની સત્તાઓનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરે છે કે કેમ તે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ તેમજ અદાલતોની સત્તા અને સત્તા બંનેનું રક્ષણ કરે છે.આ સિદ્ધાંતના નકારાત્મક પાસાને ભારતીય અદાલતો દ્વારા સ્પષ્ટપણે માન્યતા આપવામાં આવી છે.સકારાત્મક અને નકારાત્મક બંને પાસાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, સિદ્ધાંતને એક નિયમ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય છે જેમાં મધ્યસ્થીઓને તેમના અધિકારક્ષેત્રને લગતા પડકારો સાંભળવાની પ્રથમ તક હોવી જોઈએ, જે અદાલતો દ્વારા અનુગામી સમીક્ષાને આધિન છે.(૧૩૦ ફોર્ચાર્ડ (એન ૧૧૬) ૪૦૧)

૧૩૦. કલોરો કંટ્રોલ્સ ઇન્ડિયા (પી) લિમિટેડ વિ.સેવર્ન ટ્રેન્ટ વોટર પ્યુરિફિકેશન ઇન્ક.²³, આ અદાલત સમક્ષનો એક મુદ્દો એ હતો કે શું કલમ ૪૫ હેઠળ રેફરલ તબક્કે કોર્ટ આર્બિટ્રેશન કરારની માન્યતા નક્કી કરવા માટે જરૂરી છે કે કેમ.આ અદાલતે સ્વીકાર્યું હતું કે સક્ષમતાના સિદ્ધાંતમાં હકારાત્મક અને નકારાત્મક બંને પાસાં છે.એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે સકારાત્મક પાસું મધ્યસ્થીને તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર શાસન કરવા માટે સક્ષમ બનાવે છે, ત્યારે નકારાત્મક પાસું અદાલતોને તેમના અધિકારક્ષેત્રથી વંચિત રાખે છે.જો કે, આ અદાલતે ભાગ ૨ માં કલમ ૧૬ જેવી જ જોગવાઈની ગેરહાજરીની નોંધ લીધી હતી કે રેફરલ કોર્ટ શ્રેશોલ્ડ તબક્કે જ કલમ ૪૫ ના ઘટકો માટે પરીક્ષણ કરવું જરૂરી છે.

૧૩૧. ત્યારબાદ, વિદ્યા દ્રોણિયા (ઉપરોક્ત) માં આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતમાં નકારાત્મક અને સકારાત્મક બંને અર્થો છે.નિર્ણયમાંથી સંબંધિત અર્ક નીચે દર્શાવેલ છે:

“૧૨૯. સક્ષમતા-સક્ષમતાના સિદ્ધાંતો હકારાત્મક અને નકારાત્મક અર્થ ધરાવે છે.હકારાત્મક સૂચિતાર્થ તરીકે, મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ્સને તેમના અધિકારક્ષેત્ર અંગે શાસન કરવા અને બિન-મધ્યસ્થતાના પ્રશ્નો નક્કી કરવા માટે કાયદા દ્વારા સક્ષમ અને અધિકૃત જાહેર કરવામાં આવે છે.વ્યક્ત નકારાત્મક અસરના કિસ્સામાં, કાયદો શાસન કરશે અને તેનું પાલન કરવું જોઈએ.સૂચિત નકારાત્મક અસર આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલને તેમના અધિકારક્ષેત્ર અંગે ચુકાદો આપવા અને બિન-મધ્યસ્થતાના પ્રશ્નો નક્કી કરવાની મંજૂરી આપવા માટે જરૂરી સૂચિતાર્થ દ્વારા રેફરલ તબક્કે કોર્ટ દ્વારા હસ્તક્ષેપને ઘટાડે છે અને અવરોધે છે.નકારાત્મક અસર મુજબ, રેફરલ તબક્કે અદાલતોએ ગુણદોષ પર નિર્ણય લેવાનો નથી, સિવાય કે જ્યારે કાયદા દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે અથવા જરૂરી સૂચિતાર્થ દ્વારા મંજૂરી આપવામાં આવે, ત્યારે આવા બિન-મધ્યસ્થતાના પ્રશ્નો.જ્યારે કાયદો "ફર્સ્ટ લુક" રેફરલ તબક્કે કેટલીક અથવા પ્રતિબંધિત તપાસની જોગવાઈ કરે છે ત્યારે અદાલતો પર મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની આવી પ્રાથમિકતા આંશિક

અને મર્યાદિત હોઈ શકે છે.તેથી અમે કાયદા એટલે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટના સંદર્ભમાં યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતોની તપાસ કરીશું.

૧૩૨. આર્સેલરમિતલ નિપ્પોન સ્ટીલ (ઇન્ડિયા) લિમિટેડ વિ.એસ્સાર બલ્ક ટર્મિનલ લિમિટેડ,²⁴ આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે નકારાત્મક સક્ષમતા-સક્ષમતા અદાલતોને એવા વિવાદોની સુનાવણી કરવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે જે પક્ષો પરસ્પર મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રમાં રજૂ કરવાનો ઇરાદો ધરાવે છે.અગાઉની કલમોમાં જણાવ્યા મુજબ, મુદ્દાંકનનો મુદ્દો એ અધિકારક્ષેત્રનો મુદ્દો છે.નકારાત્મક સક્ષમતાના સિદ્ધાંત માટે જરૂરી છે કે અદાલતોએ પ્રથમ વખત મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નિર્ણય લેવા માટે સ્ટેમ્પિંગનો મુદ્દો છોડી દેવો જોઈએ.

પાનું

*** એચ *.આર્બિટ્રેશન એક્ટ હેઠળ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ²⁵**

૧૩૩. જ્યારે પક્ષો આર્બિટ્રેશન કરાર કરે છે, ત્યારે તેમના વિવાદોને આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ રજૂ કરવાનો તેમનો પરસ્પર અને સ્પષ્ટ ઇરાદો હોય છે.મધ્યસ્થી કાયદો પક્ષકારોને મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક માટે પ્રક્રિયાગત પદ્ધતિ અપનાવવા માટે સ્વાયત્તતા આપીને આ પાસાને માન્યતા આપે છે.પક્ષની સ્વાયત્તતાને આંતરરાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થતા કરારો

24 (૧૩૨ (૨૦૨૨) ૧ એસ. સી. સી. ૭૧૨)

25 Ed.Note:ભાગ એચ

તેમજ રાષ્ટ્રીય મધ્યસ્થતા કાયદાઓ દ્વારા પણ સ્પષ્ટપણે માન્યતા આપવામાં આવી છે.દાખલા તરીકે, મોડલ લોની કલમ ૧૧ (૨) જણાવે છે કે આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટના પક્ષો આર્બિટ્રેટર અથવા આર્બિટ્રેટરની નિમણૂક માટેની પ્રક્રિયા પર સંમત થવા માટે સ્વતંત્ર છે.પક્ષકારોની સંમત પ્રક્રિયા નિષ્ફળ જાય તેવી પરિસ્થિતિમાં, આદર્શ કાયદો રાષ્ટ્રીય અદાલતોને પક્ષકારની વિનંતી પર મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક કરવાની મંજૂરી આપે છે.મધ્યસ્થીઓની ન્યાયિક નિમણૂકનો આશરો ઘણીવાર પક્ષો દ્વારા અંતિમ ઉપાય તરીકે લેવામાં આવે છે જ્યારે તેમની સંમત પ્રક્રિયા બિનકાર્યક્ષમ બની જાય છે.મધ્યસ્થીની નિમણૂકની સત્તા મધ્યસ્થીની નિમણૂકમાં મડાગાંઠને ઉકેલવા માટે રાષ્ટ્રીય અદાલતો પાસે નિહિત છે.(૧૩૩ ડાયજેસ્ટ ઓફ કેસ લો ઓન ધ મોડલ લો ઓન ઈન્ટરનેશનલ કોમર્શિયલ આર્બિટ્રેશન (૨૦૧૨) ૬૦)

૧૩૪. આ ચુકાદાના અગાઉના વિભાગોમાં ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેમ, આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫ ન્યાયિક સત્તામંડળને ભાગ ૧ હેઠળ સ્પષ્ટ રીતે જોગવાઈ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી હસ્તક્ષેપ કરવાની મંજૂરી આપતી નથી. વર્તમાન કાર્યવાહીમાં, કલમ ૮ અને ૧૧ હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલ અદાલતો અથવા ન્યાયિક સત્તામંડળો દ્વારા સત્તાઓનો ઉપયોગ આપણા વિચારણા માટે ખાસ કરીને સુસંગત બને છે.

૧૩૫. ફૌચાર્ડના જણાવ્યા અનુસાર, આબિટ્રેશન કરારની હકારાત્મક અને નકારાત્મક બંને અસર હોય છે.હકારાત્મક અસર એ છે કે પક્ષકારોએ તેમના આબિટ્રેશન દ્વારા આવરી લેવામાં આવતા કોઈપણ વિવાદોને આબિટ્રેશન સમક્ષ રજૂ કરવાના તેમના વચનનું સન્માન કરવું જોઈએ.બીજી બાજુ, આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટની નકારાત્મક અસર એ છે કે અદાલતોને આવા વિવાદોની સુનાવણી કરવા પર પ્રતિબંધ છે.(૧૩૪ ફૌચાર્ડ (એન ૧૧૬) ૪૦૨) મોટાભાગના આંતરરાષ્ટ્રીય કરારોએ એ સિદ્ધાંતને માન્યતા આપી છે કે મધ્યસ્થી કરાર દ્વારા આવરી લેવાતા વિવાદોની સુનાવણી કરવા માટે અદાલતો પાસે અધિકારક્ષેત્રનો અભાવ છે.દાખલા તરીકે, ન્યૂ યોર્ક કન્વેન્શનની કલમ II (૩) જણાવે છે કે "કરાર કરનાર રાજ્યની અદાલત, જ્યારે કોઈ બાબતમાં કાર્યવાહી હાથ ધરે છે, જેના સંદર્ભમાં પક્ષકારોએ આ લેખના અર્થમાં કરાર કર્યો છે, ત્યારે પક્ષકારોમાંના એકની વિનંતી પર પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા માટે સંદર્ભિત કરશે, સિવાય કે તે શોધે કે ઉપરોક્ત કરાર રદબાતલ, નિષ્ક્રિય અથવા અમલમાં મૂકવા માટે અસમર્થ છે.."

૧૩૬. ભારતીય સંદર્ભમાં, કલમ ૮ એ જોગવાઈ કરે છે કે જ્યારે મધ્યસ્થતા કરારનો વિષય હોય તેવી બાબતમાં ન્યાયિક સત્તા સમક્ષ કાર્યવાહી કરવામાં આવે છે, ત્યારે આવી ન્યાયિક સત્તા પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા કરારમાં પક્ષકાર દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પર અથવા તેના દ્વારા અથવા તેના હેઠળ દાવો કરતી કોઈપણ વ્યક્તિને વિવાદના

સાર પર તેમનું પ્રથમ નિવેદન રજૂ કરવાની તારીખ પછી મધ્યસ્થતા માટે સંદર્ભિત કરશે. કલમ ૮ ન્યાયિક સત્તાને પક્ષકારોને આનિટ્રેશન માટે સંદર્ભિત કરવા માટે આદેશ આપે છે "જ્યાં સુધી તે શોધે નહીં કે પ્રથમ દષ્ટિએ કોઈ માન્ય આનિટ્રેશન કરાર અસ્તિત્વમાં નથી." કલમ ૮ આદર્શ કાયદાના અનુચ્છેદ ૮ પર આધારિત છે, જે એવી જોગવાઈ કરે છે કે "અદાલત" કે જેની સામે મધ્યસ્થતા કરારનો વિષય હોય તેવી બાબતમાં કાર્યવાહી કરવામાં આવે છે, તે પક્ષોને મધ્યસ્થતા માટે સંદર્ભિત કરશે "સિવાય કે તે શોધે કે કરાર રદબાતલ, નિષ્ક્રિય અથવા અમલ કરવામાં અસમર્થ છે." તે સ્પષ્ટ છે કે કલમ ૮ એ "અદાલત" ને બદલે વિસ્તૃત શબ્દ "ન્યાયિક સત્તા" નો ઉપયોગ કરીને કલમ ૮ થી પ્રસ્થાન કર્યું છે. વિસ્તૃત અરજી પ્રદાન કરવાના વિધાનસભાના ઈરાદાનો અંદાજ એ હકીકત પરથી પણ લગાવી શકાય છે કે "જ્યાં સુધી તે કરાર રદબાતલ, નિષ્ક્રિય અથવા અમલમાં મૂકવા માટે અસમર્થ ન હોય ત્યાં સુધી" અભિવ્યક્તિને કલમ ૮ માં સ્થાન મળતું નથી. (૧૩૫ એ. અધ્યાસામી વિ. એ. પરમશિવમ, (૨૦૧૬) ૧૦ એસસીસી ૩૮૬)

૧૩૭. આદર્શ કાયદા પર UNCITRAL કાર્યકારી જૂથની ટિપ્પણી અનુસાર, આદર્શ કાયદાની કલમ ૮ મધ્યસ્થતા કરારની "નકારાત્મક અસર" ને સુનિશ્ચિત કરે છે. (૧૩૬ આંતરરાષ્ટ્રીય વાણિજ્યિક આનિટ્રેશન પર આદર્શ કાયદાના મુસદ્દા લખાણ પર વિશ્લેષણાત્મક ટિપ્પણી, A/CN. ૯/૨૬૪ (૨૫ માર્ચ ૧૯૮૫) ૩૮) વધુમાં, કલમ ૮

પક્ષકારોના તેમના વિવાદોને અદાલતોને બાકાત રાખવા માટે આર્બિટ્રેશન માં રજૂ કરવાના ઇરાદાને અસર કરે છે, પછી ભલે તે કરારમાં વ્યક્ત કરવામાં આવે.યુકે આર્બિટ્રેશન એક્ટના અંગ્રેજી (૧૩૭ આર્ટિકલ ૯ (૧) હેઠળ પણ સમાન કાયદો સામેલ કરવામાં આવ્યો છે:તેમાં લખ્યું છે:“(૧)આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટનો પક્ષ કે જેની સામે કાનૂની કાર્યવાહી કરવામાં આવે છે (પછી ભલે તે દાવા અથવા પ્રતિદાવા દ્વારા હોય), કરાર હેઠળ જે બાબતને આર્બિટ્રેશનમાં મોકલવાની હોય તે બાબત (કાર્યવાહીના અન્ય પક્ષોને નોટિસ આપ્યા પછી) તે અદાલતમાં અરજી કરી શકે છે જેમાં કાર્યવાહી કરવામાં આવી છે જેથી તે બાબતની ચિંતા હોય ત્યાં સુધી કાર્યવાહી પર રોક લગાવી શકાય.[...] (૪) આ કલમ હેઠળની અરજી પર અદાલત ત્યાં સુધી સ્ટે આપશે જ્યાં સુધી તે સંતોષ ન થાય કે આર્બિટ્રેશન કરાર રદબાતલ, નિષ્ક્રિય અથવા અમલ કરવામાં અસમર્થ છે.”) અને ફ્રેન્ચ (૧૩૮ ફ્રેન્ચ કોડ ઓફ સિવિલ પ્રોસિજરની કલમ ૧૪૫૮,૧૯૮૧.તેમાં લખ્યું છે:“જો આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટના આધારે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ પડતર વિવાદને રાજ્યની અદાલત સમક્ષ લાવવામાં આવે, તો તે પોતાને અયોગ્ય જાહેર કરશે.જો વિવાદ હજુ સુધી આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ ન હોય, તો રાજ્ય અદાલત પણ પોતાને અસમર્થ જાહેર કરશે, સિવાય કે આર્બિટ્રેશન કરાર સ્પષ્ટ રીતે રદબાતલ હોય.એ નોંધવું યોગ્ય છે કે મોટાભાગના રાષ્ટ્રીય કાયદાઓ મધ્યસ્થતા કરારોના અસ્તિત્વ અને માન્યતાની સમીક્ષા કરવા માટે રેફરલ તબક્કે

અદાલતોને હકદાર બનાવે છે.ઉદાહરણ તરીકે, ઇંગ્લિશ આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૯૬ની કલમ ૯ (૪) એ જોગવાઈ કરે છે કે કોર્ટ કાનૂની કાર્યવાહી પર ત્યાં સુધી રોક લગાવી શકે છે જ્યાં સુધી તે સંતુષ્ટ ન થાય કે આર્બિટ્રેશન કરાર "રદબાતલ, નિષ્ક્રિય અથવા અમલ કરવામાં અસમર્થ છે." તેવી જ રીતે, ફ્રેન્ચ સિવિલ કોડની કલમ ૧૪૫૮ પૂરી પાડે છે કે જ્યાં સુધી આર્બિટ્રેશન કરાર "સ્પષ્ટ રીતે રદબાતલ" ન હોય ત્યાં સુધી રાજ્યની અદાલત આર્બિટ્રેશન કરારને લગતા મુદ્દાઓ પર નિર્ણય લેવા માટે અસમર્થ છે." આમ, અદાલતે પૂર્વ-મધ્યસ્થી તબક્કે જે સમીક્ષાનું ધોરણ અપનાવવું જોઈએ તે અધિકારક્ષેત્રોમાં નોંધપાત્ર રીતે અલગ પડે છે.

૧૩૮. આર્બિટ્રેશન ની કાર્યવાહીની સરળ કામગીરીમાં એક મુખ્ય અવરોધ એ છે કે એકવાર વિવાદ ઊભો થઈ જાય તે પછી આર્બિટ્રેશન ટ્રિબ્યુનલની રચનાની ખાતરી કરવામાં પક્ષકારોની અસમર્થતા છે.પક્ષકારો વચ્ચેની આવી અસંમતિ આર્બિટ્રેશન ની કાર્યવાહીને પાટા પરથી ન ઉતારે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે, આંતરરાષ્ટ્રીય કરારો તેમજ રાષ્ટ્રીય કાયદાઓ ન્યાયિક અધિકારીઓને આર્બિટ્રેશન ોની નિમણૂકમાં પક્ષકારોને મદદ કરવાની મંજૂરી આપે છે.દાખલા તરીકે, ઘરેલું મધ્યસ્થતાના સંદર્ભમાં ફ્રેન્ચ સિવિલ કોડની કલમ ૧૪૪૪ પૂરી પાડે છે કે "જો કોઈ વિવાદ ઊભો થયો હોય અને પક્ષની વર્તણૂકને કારણે અથવા નિમણૂક પદ્ધતિના અમલીકરણને કારણે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલના બંધારણને લગતી સમસ્યાઓ ઊભી થાય, તો મધ્યસ્થી અથવા મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક

ટ્રિબ્યુનલ ડી ગ્રાન્ડ ઇન્સ્ટન્સના પ્રમુખ દ્વારા કરવામાં આવશે." (૧૩૯ કલમ ૧૪૪૪, ફ્રેન્ચ કોડ ઓફ સિવિલ પ્રોસિજર) ઉપરોક્ત જોગવાઈમાં વધુમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે રાષ્ટ્રપતિ જાહેર કરશે કે જો "આર્બિટ્રેશન કલમ સ્પષ્ટ રીતે રદબાતલ અને રદબાતલ અથવા આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની રચના કરવા માટે અપૂરતી હોય તો નિમણૂક માટે કોઈ આધાર નથી." આર્બિટ્રેશન કરારની માન્યતા નક્કી કરવાની હદ સુધી ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ પ્રદાન કરવાનો આધાર એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે જ્યાં આર્બિટ્રેશનનો કોઈ કરાર આધારિત આધાર ન હોય તેવી પરિસ્થિતિઓમાં અદાલતો યાંત્રિક રીતે આર્બિટ્રેટરની નિમણૂક ન કરે.(૧૪૦ ફ્રૅચાઈ (નંબર ૧૧૬) ૪૯૫)

૧૩૯. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક સાથે સંબંધિત છે.તે મધ્યસ્થી અથવા મધ્યસ્થીની નિમણૂક માટેની પ્રક્રિયા પર સંમત થવા માટે પક્ષકારોની સ્વાયત્તતાને માન્યતા આપે છે.કલમ ૧૧માં માત્ર ત્યારે જ અદાલતના હસ્તક્ષેપની જરૂર પડે છે જ્યારે નિમણૂકની પ્રક્રિયાને અનુસરવામાં પક્ષકારોમાં મડાગાંઠ અથવા નિષ્ફળતા હોય.આ પ્રક્રિયામાં, કલમ ૧૧ એ પક્ષકારો મધ્યસ્થી અથવા મધ્યસ્થીની નિમણૂક કરવામાં નિષ્ફળ જાય તેવી પરિસ્થિતિઓમાં મધ્યસ્થી દ્વારા તેમના વિવાદોનું સમાધાન કરવાના પક્ષકારોના પરસ્પર ઈરાદાને અસર આપવા માટે છે.ત્રણ મધ્યસ્થીઓ સાથેની મધ્યસ્થતામાં, દરેક પક્ષે એક-એક

મધ્યસ્થીની નિમણૂક કરવી જરૂરી છે, અને ત્યારબાદ બે મધ્યસ્થીઓ ત્રીજા મધ્યસ્થીની નિમણૂક કરશે.કલમ ૧૧ (૬) સુપ્રીમ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટને સંમત મધ્યસ્થી પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં પક્ષકારોની નિષ્ફળતા પર સત્તા પ્રદાન કરે છે.કલમ ૧૧ (૬) નિમણૂક પ્રક્રિયામાં ત્રણ સંભવિત ખામીઓ સૂચિબદ્ધ કરે છે, એટલે કે:પ્રથમ, પક્ષ સંમત પ્રક્રિયા દ્વારા જરૂરી કાર્ય કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે; બીજું, પક્ષો અથવા બે નિયુક્ત મધ્યસ્થીઓ તે પ્રક્રિયા હેઠળ તેમની પાસેથી અપેક્ષિત સમજૂતી સુધી પહોંચવામાં નિષ્ફળ જાય છે; અથવા ત્રીજું, સંસ્થા સહિત કોઈ વ્યક્તિ, તેમને સોંપવામાં આવેલ કોઈપણ કાર્ય અથવા સંમત પ્રક્રિયા હેઠળ કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે.

૧૪૦. કલમ ૧૧ (૬) નો આ અદાલત સમક્ષ લાંબો અને ચેકર ઇતિહાસ રહ્યો છે, ખાસ કરીને મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા મધ્યસ્થીની નિમણૂકમાં તેમના નિયુક્ત કાર્યની પ્રકૃતિના સંદર્ભમાં.એસ. પી. બી. એન્ડ કંપની વિ.પટેલ એન્જિનિયરિંગ લિમિટેડ²⁶, (આ અદાલતની સાત ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ચુકાદો આપ્યો હતો કે ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા ઉચ્ચ ન્યાયાલયના મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા કલમ ૧૧ (૬) હેઠળ ઉપયોગમાં લેવાતી સત્તા ન્યાયિક સત્તા છે.આ પ્રક્રિયામાં, આ અદાલતે કલમ ૧૧ (૬) હેઠળ રેફરલ કોર્ટની સત્તાઓ અને સત્તાના અવકાશનું વિશ્લેષણ કર્યું.વધુમાં, આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે કલમ ૮ અને ૧૧ પ્રકૃતિમાં પૂરક છે.પરિણામે, જો કલમ ૮ હેઠળ કાર્યરત ન્યાયિક

સત્તામંડળે પક્ષકારોને આર્બિટ્રેશનમાં મોકલતા પહેલા અધિકારક્ષેત્રના મુદ્દાને ફરજિયાતપણે નક્કી કરવો હોય, તો કલમ ૧૧ હેઠળ સંદર્ભને લાગુ પડતા સમાન ધોરણની તપાસ પણ કરવામાં આવી હતી. નિષ્કર્ષમાં, એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા તેમના નિયુક્ત ન્યાયાધીશને કલમ ૧૧ (૬) હેઠળ રેફરલ તબક્કે તમામ પ્રારંભિક મુદ્દાઓ નક્કી કરવાનો અધિકાર છે:

“૪૭ (૪) મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા નિયુક્ત ન્યાયાધીશને આ ચુકાદાના અગાઉના ભાગમાં દર્શાવ્યા મુજબ પ્રારંભિક પાસાઓ નક્કી કરવાનો અધિકાર હશે. પિનંતી, માન્ય આર્બિટ્રેશન કરારનું અસ્તિત્વ, જીવંત દાવાનું અસ્તિત્વ અથવા અન્યથા, તેની સત્તાના ઉપયોગ માટેની શરતનું અસ્તિત્વ અને આર્બિટ્રેટર અથવા આર્બિટ્રેટરની લાયકાતોને ધ્યાનમાં લેવા માટે આ તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર હશે. જો ૪૩૨ પડે તો મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા નિયુક્ત ન્યાયાધીશ કાયદાની કલમ ૧૧ (૮) ની દ્રષ્ટિએ લાયક મધ્યસ્થીની નિમણૂકની બાબતમાં સંસ્થાનો અભિપ્રાય માંગવાનો હકદાર હશે, પરંતુ મધ્યસ્થીની નિમણૂકનો આદેશ માત્ર મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા નિયુક્ત ન્યાયાધીશનો જ હોઈ શકે છે..”

૧૪૧. રેફરલ તબક્કે ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની હદની તપાસ આ અદાલતના બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચ દ્વારા નેશનલ ઇન્શ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ

વિ.બોધારા પોલીફિબ પ્રા. લિ.²⁷ (આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે જ્યારે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ હેઠળ અદાલતના હસ્તક્ષેપની માંગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે રેફરલ કોર્ટ સમક્ષ નીચેની શ્રેણીના મુદ્દાઓ ઉભા થશે:

((i) જે મુદ્દાઓ પર મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા તેમના નિયુક્ત ન્યાયાધીશ નિર્ણય લેવા માટે બંધાયેલા છે.આ મુદ્દાઓ હતા:પ્રથમ, અરજી કરનાર પક્ષે યોગ્ય હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કર્યો છે કે કેમ; અને બીજું, માન્ય આર્બિટ્રેશન કરાર છે કે કેમ અને કાયદાની કલમ ૧૧ હેઠળ અરજી કરનાર પક્ષકાર આવા કરારનો પક્ષકાર છે કે કેમ;

((૨) મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા તેમના નિયુક્ત ન્યાયમૂર્તિ જે મુદ્દાઓ નક્કી કરવાનું પસંદ કરી શકે છે અથવા તેમને મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણય પર છોડી શકે છે.આ મુદ્દાઓ હતા:પ્રથમ, દાવો મૃત (લાંબા સમયથી પ્રતિબંધિત) દાવો છે કે જીવંત દાવો; અને બીજું, પક્ષોએ તેમના પરસ્પર અધિકારો અને જવાબદારીઓની સંતોષ નોંધાવીને અથવા વાંધા વિના અંતિમ ચુકવણી પ્રાપ્ત કરીને કરાર/વ્યવહાર પૂર્ણ કર્યો છે કે કેમ; અને

(૩) જે મુદ્દાઓ મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા તેમના નિયુક્ત ન્યાયાધીશે ફક્ત મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ પર છોડવા

જોઈએ.આ મુદ્દાઓ હતા:પ્રથમ, શું દાવો આર્બિટ્રેશન કલમની અંદર આવે છે (ઉદાહરણ તરીકે, એક બાબત જે વિભાગીય સત્તામંડળના અંતિમ નિર્ણય માટે અનામત છે અને આર્બિટ્રેશનમાંથી બાકાત અથવા બાકાત છે); અને બીજું, યોગ્યતા અથવા આર્બિટ્રેશનમાં સામેલ કોઈપણ દાવો.

૧૪૨. પટેલ એન્જિનિયરિંગ (સુપ્રા) અને બોધરા પોલીફિબ (સુપ્રા) માં આ અદાલતના નિર્ણયોએ પૂર્વ-મધ્યસ્થી તબક્કે વધુ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની મંજૂરી આપી હતી.અસરકારક રીતે, રેફરલ અદાલતોને પ્રારંભિક મુદ્દાઓ સાથે સંક્ષિપ્તમાં વ્યવહાર કરવાને બદલે લઘુ-સુનાવણી હાથ ધરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવ્યા હતા.ભારતના કાયદા આયોગે પણ આની નોંધ લીધી હતી, જેણે અવલોકન કર્યું હતું કે મધ્યસ્થતાની કાર્યવાહીમાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ એ ભારતમાં એક વ્યાપક સમસ્યા છે જે મધ્યસ્થતાની પ્રક્રિયામાં નોંધપાત્ર વિલંબ તરફ દોરી જાય છે.²⁸ કાયદા પંચે માન્યતા આપી હતી કે આર્બિટ્રેશન એક્ટના અમલીકરણમાં એક સમસ્યા એ હતી કે ધારા ૧૧ની અરજીઓ અદાલતો દ્વારા વર્ષો સુધી પડતર રાખવામાં આવી હતી.પરિસ્થિતિને સુધારવા માટે, કાયદા પંચે "મુખ્ય ન્યાયાધીશ" માં નિમણૂકની સત્તાની તે સમયની હાલની યોજનાને "હાઈકોર્ટ" અને "સુપ્રીમ કોર્ટ" માં બદલવાની દરખાસ્ત

કરી હતી.તેણે એ પણ સ્પષ્ટતા કરી હતી કે મધ્યસ્થીઓની નિમણૂકની સત્તાને ન્યાયિક અધિનિયમ તરીકે ગણવી જોઈએ નહીં.

૧૪૩. નોંધપાત્ર રીતે, કાયદા પંચે અવલોકન કર્યું હતું કે મધ્યસ્થી પહેલાના તબક્કે, એટલે કે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની રચના પહેલાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ ઘટાડવાની જરૂર હતી.તદનુસાર, તેણે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૮ અને ૧૧ હેઠળ રેફરલ તબક્કે ન્યાયિક હસ્તક્ષેપના અવકાશને એવી પરિસ્થિતિઓમાં મર્યાદિત કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો છે જ્યાં કોર્ટ/ન્યાયિક સત્તામંડળને લાગે છે કે આર્બિટ્રેશન કરાર અસ્તિત્વમાં નથી અથવા તે રદબાતલ છે.” કાયદા પંચે કલમ ૧૧ હેઠળ પેટા-કલમ ૬એ દાખલ કરવાનું સૂચન કર્યું હતું જે વાંચે છે:”ઉચ્ચ અદાલત અથવા પેટા-કલમ (૪) અથવા પેટા-કલમ (૫) અથવા પેટા-કલમ (૬) હેઠળ તેના દ્વારા નિયુક્ત વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા દ્વારા કોઈ પણ નિમણૂક માત્ર ત્યારે જ કરવામાં આવશે નહીં જો ઉચ્ચ અદાલતને લાગે કે મધ્યસ્થતા અસ્તિત્વમાં નથી અથવા રદબાતલ છે.” કાયદા પંચની ભલામણોના પ્રકાશમાં, સંસદે કલમ ૧૧ (૬-એ) નો સમાવેશ કરવા માટે આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન (એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ ૨૦૧૫²⁹ () પસાર કર્યો.

૧૪૪. ૨૦૧૫ના સુધારા અધિનિયમના ઉદ્દેશો અને કારણોનું નિવેદન જણાવે છે કે પેટા-કલમ (૬એ) કલમ ૧૧માં એવી જોગવાઈ કરવા માટે દાખલ કરવામાં આવી છે કે સુપ્રીમ કોર્ટ અથવા હાઈકોર્ટ પેટા-કલમ (૪)

થી (૬) હેઠળની અરજી પર વિચારણા કરતી વખતે મધ્યસ્થતા કરારની તપાસ સુધી મર્યાદિત રહેશે." ૨૦૧૫ના સુધારા અધિનિયમના અમલમાં આવવા સાથે, કલમ ૧૧ હેઠળ રેફરલ તબક્કે પ્રારંભિક તપાસની પ્રકૃતિ આનિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ સુધી મર્યાદિત હતી.તેમાં બિન-અસ્થાયી કલમનો પણ સમાવેશ થાય છે જે "કોઈપણ અદાલતના કોઈપણ ચુકાદા, હુકમ 'મનામા અથવા આદેશ' ને આવરી લે છે." નોન-ઓબ્સ્ટન્ટ કલમના આધારે, કલમ ૧૧ (૬એ) એ કાયદાની નવી સ્થિતિ નક્કી કરી છે, જે પટેલ એન્જિનિયરિંગ (ઉપરોક્ત) અને બોધારા પોલીફેબ (ઉપરોક્ત) માં આ અદાલતના અગાઉના નિર્ણયો દ્વારા નિર્ધારિત સ્થિતિનો આધાર છીનવી લે છે.એ નોંધવું પણ અગત્યનું છે કે સંસદે કાયદા પંચ દ્વારા સૂચવવામાં આવ્યું હતું તેમ "અથવા રદબાતલ" અભિવ્યક્તિનો સમાવેશ કર્યો નથી.આ સૂચવે છે કે સંસદ મધ્યસ્થતા પહેલાના તબક્કે અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રને શક્ય તેટલું ન્યૂનતમ સ્તર સુધી મર્યાદિત રાખવાનો ઇરાદો ધરાવે છે.

૧૪૫. ૨૦૧૫ના સુધારા કાયદાની અસર અને અસર પછીથી આ અદાલત દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવી હતી.ડુરો ફેલ્ગુરા, એસ. એ. વિ. ગંગાવરમ પોર્ટ લિમિટેડ, (૧૪૫ (૨૦૧૭) ૮ એસ. સી. સી. ૭૨૮) માં ન્યાયમૂર્તિ કુરિયન જોસેફે નોંધ્યું હતું કે કલમ ૧૧ (૬એ) નો સમાવેશ કરવામાં વિધાનસભાનો ઇરાદો રેફરલ કોર્ટના અધિકારક્ષેત્રના અવકાશને માત્ર એક જ પાસા સુધી મર્યાદિત કરવાનો હતો-મધ્યસ્થતા કરારનું

અસ્તિત્વ.આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટનું અસ્તિત્વ નક્કી કરવા માટે, કોર્ટે માત્ર એ તપાસવાની જરૂર છે કે શું અંતર્ગત કરારમાં એવી કલમ છે કે જે કરારના પક્ષો વચ્ચે ઉદ્ભવેલા વિવાદોને લગતા આર્બિટ્રેશનની જોગવાઈ કરે છે.આ અદાલતે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે કલમ ૧૧ (૬એ) ન્યૂનતમ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપના સિદ્ધાંતનો સમાવેશ કરે છે:

“૫૯. ૧૯૯૬ના કાયદાની કલમ ૧૧ (૬) હેઠળ સત્તાનો વ્યાપ એસ. બી. પી. એન્ડ કંપની અને બોધારા પોલીફેબ્રના નિર્ણયોને ધ્યાનમાં રાખીને નોંધપાત્ર રીતે વ્યાપક હતો.આ સ્થિતિ ૨૦૧૫માં લાવવામાં આવેલા સુધારા સુધી ચાલુ રહી હતી.સુધારા પછી, અદાલતોએ જે જોવાની જરૂર છે તે એ છે કે મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં છે કે કેમ-કંઈ વધુ નહીં, કંઈ ઓછું નહીં.કાયદાકીય નીતિ અને હેતુ અનિવાર્યપણે મધ્યસ્થીની નિમણૂકના તબક્કે અદાલતના હસ્તક્ષેપને ઘટાડવાનો છે અને કલમ ૧૧ (૬-એ) માં સમાવિષ્ટ આ હેતુને માન આપવું જોઈએ..”

૧૪૬. ૨૦૧૭ માં, ભારતમાં આર્બિટ્રેશન મિકેનિઝમના સંસ્થાકીયકરણની સમીક્ષા કરવા માટેની ઉચ્ચ-સ્તરની સમિતિએ એક અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો જેમાં નોંધ્યું હતું કે ૨૦૧૫ ના સુધારામાં કલમ ૧૧ ની અરજીઓનો ઝડપી નિકાલ કરવામાં મદદ મળી હતી, પરંતુ તેઓ મધ્યસ્થીની કાર્યવાહીમાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપને મર્યાદિત કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા હતા.તદનુસાર, ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિએ કલમ ૧૧માં સુધારાની

ભલામણ કરી હતી, જેમાં આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થતાના કિસ્સામાં સુપ્રીમ કોર્ટ અથવા અન્ય તમામ મધ્યસ્થતાના કિસ્સામાં હાઈકોર્ટ દ્વારા નિયુક્ત મધ્યસ્થી સંસ્થાઓ દ્વારા જ મધ્યસ્થીઓની નિમણૂકની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિના અહેવાલને ધ્યાનમાં રાખીને, સંસદે આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન (એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ ૨૦૧૮ (૧૪૬ "૨૦૧૮ એમેન્ડમેન્ટ એક્ટ") લાગુ કર્યો હતો, જેમાં કલમ ૧૧ (૬એ) ને બાકાત રાખવામાં આવી હતી, જેથી મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક મધ્યસ્થી સંસ્થાઓ પર છોડી શકાય. ૨૦૧૮ના સુધારા અધિનિયમની કલમ ૧ (૨) એ જોગવાઈ કરે છે કે સુધારેલી જોગવાઈઓ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સત્તાવાર રાજપત્રમાં સૂચિત કરવામાં આવેલી તારીખે અમલમાં આવશે, જો કે, ૨૦૧૮ના સુધારા અધિનિયમની કલમ ૩ કે જેણે કલમ ૧૧ (૬એ) ને બાકાત રાખીને તેમાં સુધારો કર્યો હતો તે હજુ સુધી સૂચિત કરવામાં આવી નથી. ત્યાં સુધી કલમ ૧૧ (૬એ) કાર્યરત રહેશે.

૧૪૭. માયાવતી ટ્રેડિંગ (પી) લિમિટેડમાં વિ.આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે (૧૪૭ (૨૦૧૮) ૮ એસ. સી. સી. ૭૧૪) ધારા ૧૧ (૬એ) હેઠળની તપાસ "મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વની તપાસ સુધી મર્યાદિત છે અને તેને સંકુચિત અર્થમાં સમજવાની છે" એવું નિરીક્ષણ કરીને ડુરો ફેલગુએરા (ઉપરોક્ત) માં તર્કને સમર્થન આપ્યું હતું." વધુમાં, તેણે એવું માન્યું હતું કે પટેલ એન્જિનિયરિંગ (સુપ્રા) અને

બોધરા પોલીફેબ (સુપ્રા) માં આ અદાલતના નિર્ણયો દ્વારા નિર્ધારિત ૨૦૧૫ના સુધારા અધિનિયમ પહેલાંની કાયદાની સ્થિતિને કાયદાકીય રીતે નકારી કાઢવામાં આવી છે.આમ, આ અદાલતે મધ્યસ્થી પહેલાના તબક્કે અદાલતોની ભૂમિકાને ઓછામાં ઓછી કરવાના વિધાનસભાના ઈરાદાને અમલમાં મૂક્યો.

૧૪૮. ત્યારબાદ, વિધા દ્રોલિયા (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતની અન્ય ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે માયાવતી ટ્રેડિંગ (ઉપરોક્ત) માં ચુકાદાને સમર્થન આપ્યું હતું કે પટેલ એન્જિનિયરિંગ (ઉપરોક્ત) ને કાયદાકીય રીતે નકારી કાઢવામાં આવ્યું છે.વિધા દ્રોલિયા (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલત સમક્ષનો એક મુદ્દો એ હતો કે શું સંદર્ભ તબક્કે અદાલત અથવા આબિટ્રિશન ની કાર્યવાહીમાં મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ બિન-મધ્યસ્થતાના પ્રશ્નનો નિર્ણય કરશે કે કેમ.આ અદાલતે એવું કહીને તેનું વિશ્લેષણ શરૂ કર્યું હતું કે આબિટ્રિશન કરારને કરાર તરીકે લાયક ઠરવા માટે આબિટ્રિશન એક્ટની કલમ ૭ હેઠળ નિર્ધારિત જરૂરિયાતોને સંતોષવા ઉપરાંત કરાર અધિનિયમના આદેશને સંતોષવો પડશે.

૧૪૯. નિર્ણય દરમિયાન, વિધા દ્રોલિયા (ઉપરોક્ત) માં આ અદાલત સમક્ષનો એક પ્રશ્ન કલમ ૧૧માં દેખાતા "અસ્તિત્વ" શબ્દનો અર્થઘટન હતો.એવું માનવામાં આવતું હતું કે અસ્તિત્વ અને માન્યતા એકબીજા સાથે જોડાયેલા છે.વધુમાં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે જો મધ્યસ્થી કરાર ગેરકાયદેસર હોય અથવા ફરજિયાત કાનૂની જરૂરિયાતોને

સંતોષતો ન હોય તો તે અસ્તિત્વમાં નથી.તેથી, આ અદાલતે કલમ ૮ માં સમાવિષ્ટ માન્ય આર્બિટ્રેશન કરારના આદેશને કલમ ૧૧ ના આદેશમાં વાંચ્યો, એટલે કે, "આર્બિટ્રેશન કરારનું અસ્તિત્વ".."

૧૫૦. શરૂઆતમાં, વિધા ક્રોલિયાએ (ઉપરોક્ત) નોંધ્યું હતું કે "કલમ ૧૧ માં ૨૦૧૯ ના અધિનિયમ ૩૩ દ્વારા અન્ય એક સુધારો કરવામાં આવ્યો છે, જે ૯-૮-૨૦૧૯ થી અમલમાં આવ્યો છે." ઉપરોક્ત કલમને બાકાત રાખવાનો હેતુ નીચેની શરતોમાં વધુ સમજાવવામાં આવ્યો હતો:

"૧૪૫. ૨૦૧૯ના અધિનિયમ ૩૩ દ્વારા પેટા-કલમ (૬-એ) ને બાકાત રાખવાનો ચોક્કસ ઉદ્દેશ અને હેતુ હતો અને તે ૨૦૧૯ના અધિનિયમ ૩૩ દ્વારા મધ્યસ્થતા અધિનિયમની કલમ ૧૧ની પેટા-કલમો (૧૨), (૧૩) અને (૧૪) ને બદલીને સંબંધિત છે, જે પેટા-કલમ (૩-એ) દ્વારા નિર્ધારિત કરે છે કે ઉચ્ચ ન્યાયાલય અને આ અદાલતને મધ્યસ્થી સંસ્થાઓને નિયુક્ત કરવાની સત્તા હશે, જેને પરિષદ દ્વારા કલમ ૪૩-૧ હેઠળ આ રીતે વર્ગીકૃત કરવામાં આવી છે, જો કે શ્રેણીબદ્ધ મધ્યસ્થી સંસ્થા ઉપલબ્ધ ન હોય તો સંબંધિત ઉચ્ચ ન્યાયાલય મધ્યસ્થતાની પેનલ જાળવશે. કાર્ય નિભાવી રહેલા અને તે પછી ઉચ્ચ ન્યાયાલય મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલના સંદર્ભ માટે મધ્યસ્થી સંસ્થાની ફરજ બજાવશે.તેથી, કલમ ૧૧ની પેટા-કલમ (૬-એ) ને બાકાત રાખ્યા પછી પટેલ

એન્ગમાં ગુણોત્તર સ્વીકારવું ખોટું હશે.લિમિટેડ [એસ. બી. પી. એન્ડ કંપની વિ.પટેલ એન્ગ.લિમિટેડ, (૨૦૦૫) ૮ એસસીસી ૬૧૮] લાગુ થશે.."

૧૫૧. વિધા દ્રોલિયા (ઉપરોક્ત) એ ધારણા પર આગળ વધે છે કે ૨૦૧૯ના સુધારા અધિનિયમ દ્વારા કાયદાના પુસ્તકોમાંથી કલમ ૧૧ (૬એ) ને અસરકારક રીતે દૂર કરવામાં આવી હતી. કોર્ટ દ્વારા લેવામાં આવેલા નિષ્કર્ષમાં પણ આ પ્રતિબિંબિત થાય છે, જે નીચેના અવતરણમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે:

" ૧૫૪.૧.પટેલ એન્ગમાં નિર્ણયનો ગુણોત્તર.લિમિટેડ [એસ. બી. પી. એન્ડ કંપની વિ.પટેલ એન્ગ.લિમિટેડ, (૨૦૦૫) ૮ એસ. સી. સી. ૬૧૮] મધ્યસ્થતા અધિનિયમની કલમ ૮ અથવા ૧૧ હેઠળ અરજીનો નિર્ણય કરતી વખતે અદાલત દ્વારા ન્યાયિક સમીક્ષાના અવકાશ પર, ૨૦૧૬ ના અધિનિયમ ૩ દ્વારા સુધારાઓ (૨૩-૧૦-૨૦૧૫ થી પૂર્વલક્ષી અસર સાથે) અને ૨૦૧૯ ના અધિનિયમ ૩૩ દ્વારા સુધારાઓ (૯-૮-૨૦૧૯ થી અસર સાથે) પણ હવે લાગુ નથી.."

(ભારપૂર્વક રજૂઆત કરવામાં આવી)

૧૫૨. અમારો અભિપ્રાય છે કે વિધા દ્રોલિયા (ઉપરોક્ત) માં અદાલતનો ઉપરોક્ત આધાર ખોટો છે કારણ કે કલમ ૧૧ (૬એ) ની બાદબાકીને

સૂચિત કરવામાં આવી નથી અને તેથી, ઉપરોક્ત જોગવાઈ સંપૂર્ણ અમલમાં છે.કલમ ૧૧ (કએ) હજુ પણ અમલમાં હોવાથી, કેન્દ્ર સરકારની અધિસૂચના બાકી હોવાથી, કાયદાકીય ઉદ્દેશને સાચી અસર આપવાની જવાબદારી આ અદાલત પર છે.

૧૫૩. ૨૦૧૫ના સુધારા કાયદાએ કલમ ૮ અને કલમ ૧૧ હેઠળ ન્યાયિક સમીક્ષા માટે વિવિધ પરિમાણો નિર્ધારિત કર્યા છે.જ્યાં કલમ ૮ રેફરલ કોર્ટને માન્ય આર્બિટ્રેશન કરારના પ્રથમ દ્રષ્ટીએ અસ્તિત્વની તપાસ કરવાની જરૂર છે, ત્યાં કલમ ૧૧ આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વની તપાસ માટે કોર્ટના અધિકારક્ષેત્રને મર્યાદિત કરે છે.જોકે કલમ ૮ અને ૧૧ બંને પાછળનો ઉદ્દેશ અને હેતુ પક્ષોને તેમની કરારની સમજણનું પાલન કરવા માટે દબાણ કરવાનો છે, તેમ છતાં ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ હેઠળ રેફરલ અદાલતોની શક્તિનો અવકાશ અલગ હોવાનો હેતુ છે.આ જ બાબત એ હકીકત પરથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૩૭ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલના આદેશની અપીલને મંજૂરી આપે છે, જે પક્ષકારોને કલમ ૮ હેઠળ આર્બિટ્રેશનમાં મોકલવાનો ઇનકાર કરે છે, પરંતુ કલમ ૧૧માંથી નહીં.આમ, ૨૦૧૫ના સુધારા કાયદાએ પટેલ એન્જિનિયરિંગ (ઉપરોક્ત) ની કહેવતને કાયદાકીય રીતે નકારી કાઢી છે, જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૮ અને કલમ ૧૧ પ્રકૃતિમાં પૂરક છે.તદનુસાર, બંને જોગવાઈઓને સમાન ધોરણ તરીકે વાંચી શકાતી નથી.

૧૫૪. વિધાનસભાએ કલમ ૧૧ (૬એ) હેઠળ સંદર્ભનો અવકાશ મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વની તપાસ સુધી મર્યાદિત રાખ્યો હતો."પરીક્ષા" શબ્દનો ઉપયોગ પોતે જ સૂચવે છે કે સત્તાનો અવકાશ પ્રથમ દૃષ્ટિએ નિર્ધારણ સુધી મર્યાદિત છે.આર્બિટ્રેશન એક્ટ એ સ્વ-સમાવિષ્ટ કોડ હોવાથી, આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટના "અસ્તિત્વ" ની જરૂરિયાત આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭ થી અમલમાં આવે છે. દુરો ફેલ્ગુરા (સુપ્રા) માં, આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે રેફરલ અદાલતોએ આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વને નિર્ધારિત કરવા માટે માત્ર એક જ પાસાને ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે—શું અંતર્ગત કરારમાં આર્બિટ્રેશન કરાર છે કે જે કરારના પક્ષો વચ્ચે ઉદ્ભવેલા વિવાદોને લગતા આર્બિટ્રેશનની જોગવાઈ કરે છે.તેથી, કલમ ૧૧ (૬એ) હેઠળ તપાસનો અવકાશ કલમ ૭ના આધારે મધ્યસ્થી કરારના અસ્તિત્વ સુધી મર્યાદિત હોવો જોઈએ.તેવી જ રીતે, કલમ ૭ ને ધ્યાનમાં રાખીને આર્બિટ્રેશન કરારની માન્યતા ઔપચારિક માન્યતાની જરૂરિયાત સુધી મર્યાદિત હોવી જોઈએ જેમ કે કરાર લેખિતમાં હોવો જરૂરી છે.આ અર્થઘટન કલમ ૧૬ હેઠળ આર્બિટ્રેશન ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવતા આર્બિટ્રેશન કરારના મૂળ અસ્તિત્વ અને માન્યતાના મુદ્દાને છોડીને સક્ષમતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતને સાચી અસર પાડી આપે છે.અમે તે મુજબ આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૮ અને કલમ ૧૧ના સંદર્ભમાં વિધા દ્રોલિયા (ઉપરોક્ત) માં નિર્ધારિત કાયદાની સ્થિતિને સ્પષ્ટ કરીએ છીએ.

૧૫૫. આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વને સાબિત કરવાનો બોજ સામાન્ય રીતે આવા કરાર પર આધાર રાખવા માંગતા પક્ષ પર રહે છે.ભારત જેવા અધિકારક્ષેત્રોમાં, જે યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતને સ્વીકારે છે, મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વનો માત્ર પ્રથમ દષ્ટિએ પુરાવો રેફરલ કોર્ટ સમક્ષ રજૂ કરવો આવશ્યક છે.મધ્યસ્થી કરારના અસ્તિત્વ અથવા માન્યતાના સંદર્ભમાં પક્ષકારોને પુરાવા રજૂ કરવાની મંજૂરી આપીને લઘુ-સુનાવણી હાથ ધરવા માટે રેફરલ કોર્ટ યોગ્ય મંચ નથી.પુરાવાના આધારે મધ્યસ્થી કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતાના નિર્ધારણને મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ પર છોડવું જોઈએ.કાયદાની આ સ્થિતિનો અંદાજ કાયદાની સાદી ભાષા પરથી પણ લગાવી શકાય છે.

૧૫૬. કલમ ૧૧ (૬એ) "આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વની તપાસ" અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ કરે છે." "પરીક્ષા" શબ્દનો ઉપયોગ કરવાનો અર્થ એ છે કે વિધાનસભા ઈચ્છે છે કે રેફરલ કોર્ટે આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ માટે પક્ષો વચ્ચેના વ્યવહારોનું નિરીક્ષણ અથવા તપાસ કરવી પડશે.વધુમાં, "પરીક્ષા" શબ્દપ્રયોગ શ્રમસાધ્ય અથવા વિવાદિત તપાસને સૂચિત અથવા સૂચિત કરતો નથી.(૧૪૮ પી. રામનાથ ઐયર, ધ લો લેક્સિકન (બીજી આવૃત્તિ, ૧૯૯૭) ૬૬૬) બીજી બાજુ, કલમ ૧૬ એ જોગવાઈ કરે છે કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ તેના અધિકારક્ષેત્ર પર "શાસન" કરી શકે છે, જેમાં આર્બિટ્રેશન કરારનું અસ્તિત્વ અને માન્યતા સામેલ છે."ચુકાદો" પક્ષકારો પાસેથી પુરાવા સ્વીકાર્યા પછી વિવાદોના

ચુકાદાને સૂચિત કરે છે.તેથી, તે સ્પષ્ટ છે કે રેફરલ કોર્ટે માત્ર આર્બિટ્રેશન કરારોના અસ્તિત્વની તપાસ કરવી જરૂરી છે, જ્યારે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલે તેના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપવો જોઈએ, જેમાં આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતાને લગતા મુદ્દાઓ સામેલ છે.શિન-એટ્સુ કેમિકલ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ આ અદાલત દ્વારા સમાન દ્રષ્ટિકોણ અપનાવવામાં આવ્યો હતો.અક્ષ ઓપ્ટિક્સાઇબર લિમિટેડ (૧૪૯ (૨૦૦૫) ૭ એસસીસી ૨૩૪)

૧૫૭. શિન-એટ્સુ (સુપ્રા) માં, આ અદાલતને મધ્યસ્થતા અધિનિયમની બિનસંશોધિત કલમ ૪૫ દ્વારા ધ્યાનમાં લેવામાં આવેલા ચુકાદાની પ્રકૃતિ નક્કી કરવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું જ્યારે મધ્યસ્થતા કરારને "રદબાતલ, નિષ્ક્રિય અથવા અમલ કરવામાં અસમર્થ" હોવાના સંદર્ભમાં વાંધો ન્યાયિક સત્તા સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવે છે.બહુમતી માટે લખતા, ન્યાયમૂર્તિ બી. એન. શ્રીકૃષ્ણે જણાવ્યું હતું કે કલમ ૪૫માં ન્યાયિક સત્તાને અંતિમ નિર્ણય આપવાની જરૂર નથી.કોર્ટે અવલોકન કર્યું કે:

"૭૪. કલમ ૪૫માં અદાલત દ્વારા અંતિમ નિર્ણાયક તારણની જરૂર નથી તે દ્રષ્ટિકોણ તરફ વળવામાં અલગ ફાયદા છે.પ્રથમ, ઇન્ટરનેશનલ ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના આર્બિટ્રેશનના નિયમો હેઠળ (જે વર્તમાન કેસની જેમ ૧-૧-૧૯૯૮ થી અમલમાં છે), નિશ્ચિતપણે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલને તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર

શાસન કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે.જો કોર્ટ એવો મત રાખે કે મધ્યસ્થી કરાર દૂષિત નથી અથવા તે અમાન્ય, નિષ્ક્રિય અથવા અમલપાત્ર નથી, તો પણ તે સંપૂર્ણપણે પ્રથમ દ્રષ્ટિકોણ પર આધારિત છે, મધ્યસ્થીને આ મુદ્દાનો સંપૂર્ણ પ્રયાસ કરવાથી અને તેના પર અંતિમ નિર્ણય લેવાથી કંઈપણ અટકાવતું નથી.જો મધ્યસ્થીને કરાર માન્ય લાગે, તો કોઈ સમસ્યા નથી કારણ કે મધ્યસ્થી આગળ વધશે અને ચુકાદો આપવામાં આવશે.જો કે, જો મધ્યસ્થીને કરાર અમાન્ય, નિષ્ક્રિય અથવા રદબાતલ લાગે છે, તો તેનો અર્થ એ છે કે જે પક્ષ મધ્યસ્થતા માટે આગળ વધવા માંગતો હતો તેને મધ્યસ્થતા માટે આગળ વધવાની તક આપવામાં આવી હતી, અને મધ્યસ્થીને મુદ્દાનો સંપૂર્ણ પ્રયાસ કર્યા પછી જાણવા મળ્યું છે કે મધ્યસ્થતા માટે કોઈ અવકાશ નથી.મધ્યસ્થીનું તારણ અમલીકરણપાત્ર ચુકાદો નહીં હોવાથી, કાયદાની કલમ ૪૮ (૧) (એ) હેઠળ ઉપલબ્ધ ન્યાયિક મધ્યસ્થતાનો આશરો લેવાની જરૂર નથી.

૧૫૮. જ્યારે રેફરલ કોર્ટ પ્રથમ દષ્ટિએ અભિપ્રાય આપે છે, ત્યારે ન તો આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ, ન તો આર્બિટ્રલ એવોર્ડ લાગુ કરતી કોર્ટ આવા પ્રથમ દષ્ટિએ દષ્ટિકોણથી બંધાયેલી રહેશે.જો રેફરલ કોર્ટ દ્વારા આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અંગે પ્રથમ દષ્ટિએ અભિપ્રાય લેવામાં આવે છે, તો તે હજુ પણ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલને આ મુદ્દાની ઊંડાણપૂર્વક

તપાસ કરવાની મંજૂરી આપે છે.આવા કાનૂની અભિગમથી રેફરલ કોર્ટને પ્રથમ દષ્ટિએ અસ્તિત્વમાં ન હોય તેવા આર્બિટ્રેશન કરારોને નાબૂદ કરવામાં મદદ મળશે.તે આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટના અસ્તિત્વ અને માન્યતાને લગતા મુદ્દાઓ પર નિર્ણય લેવા માટે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ્સની અધિકારક્ષેત્રની ક્ષમતાનું પણ રક્ષણ કરશે.

I. આર્બિટ્રેશન એક્ટ, સ્ટેમ્પ એક્ટ અને કોન્ટ્રાક્ટ એક્ટનું સુસંગત નિર્માણ

* Ed.Note:ભાગ I

૧૫૯. કાયદાના અર્થઘટનના મુખ્ય સિદ્ધાંતોમાંથી એક કાયદાકીય હેતુને શોધવાનો અને તેને અસર આપવાનો છે.જો કોઈ કાનૂન બે અર્થઘટનો માટે સંવેદનશીલ હોય, તો કોર્ટે બાંધકામને નકારી કાઢવું પડશે જે કાયદાના સાદા હેતુને હરાવી દેશે.(૧૫૦ સી. આઈ. ટી. વિ. હિન્દુસ્તાન બલ્ક કેરિયર, (૨૦૦૩) ૩ એસ. સી. સી. ૫૭) અદાલતે માત્ર અર્થઘટન કરવાની કલમ જ નહીં, પણ કાયદાની સંપૂર્ણતાને પણ ધ્યાનમાં લઈને કાયદાના હેતુની ખાતરી કરવી પડશે.વિધાનસભા ઘણીવાર કાયદાકીય નીતિને અસર આપવા માટે કાયદો બનાવે છે.કાયદો ઘડતી વખતે, વિધાનસભા ઘણીવાર એ સુનિશ્ચિત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે કે કાયદાની જોગવાઈઓ તે જ કાયદાની જોગવાઈઓ અથવા અન્ય કાયદાની

જોગવાઈઓ સાથે વિરોધાભાસી ન હોય.જો કે, કાયદાઓ વચ્ચે અસાતત્યતા અથવા વિરોધાભાસ ઊભો થઈ શકે છે.આવી પરિસ્થિતિઓમાં, આવા કાયદાઓની કામગીરી વચ્ચે સુમેળ લાવવાનું કામ અદાલત પર છોડી દેવામાં આવે છે.

૧૬૦. સુલ્તાના બેગમ વિરુદ્ધ પ્રેમચંદ જૈન, (૧૫૧ (૧૯૯૭) ૧ એસ. સી. સી. ૩૭૩) માં આ અદાલતે આ અદાલતના સંબંધિત નિર્ણયોનું વિશ્લેષણ કર્યું હતું અને કાયદાના સુમેળભર્યા નિર્માણને લગતા નીચેના સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કર્યા હતા:

એ. કાયદાની બે કલમો વચ્ચે સામસામે અથડામણ ટાળવી અને એકબીજા સાથે વિરોધાભાસી દેખાતી જોગવાઈઓનું એવી રીતે અર્થઘટન કરવું કે જેથી તેમાં સુમેળ રહે તે અદાલતોની ફરજ છે.

બી. કાયદાના એક કલમની જોગવાઈઓનો ઉપયોગ અન્ય જોગવાઈઓને હરાવવા માટે કરી શકાતો નથી, સિવાય કે અદાલત, તેના પ્રયત્નો છતાં, તેમની વચ્ચે સમાધાન કરવું અશક્ય લાગે;

સી. જ્યારે કોઈ કાયદામાં બે વિરોધાભાસી જોગવાઈઓ હોય, જે એકબીજા સાથે સમાધાન કરી શકાતી નથી, ત્યારે તેનું એવું અર્થઘટન થવું જોઈએ કે, જો શક્ય હોય તો, બંનેને અસર થવી જોઈએ.આ નિર્દોષ બાંધકામના નિયમનો સાર છે;

ડી. અદાલતોએ એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું પડશે કે જે અર્થઘટન જોગવાઈઓમાંથી એકને "મૃત અક્ષર" અથવા "નકામું લાકડું" તરીકે ઘટાડે છે તે સુમેળભર્યું બાંધકામ નથી; અને

ઈ. સુમેળ સાધવો એટલે કોઈ પણ કાયદાકીય જોગવાઈનો નાશ કરવો અથવા તેને અયોગ્ય બનાવવી નહીં.

૧૬૧. કંડલા એક્સપોર્ટ કોર્પોરેશન વિરુદ્ધ ઓસીઆઈ કોર્પોરેશન (૧૫૨ (૨૦૧૮) ૧૪ એસસીસી ૭૧૫) માં, આ અદાલત સમક્ષનો મુદ્દો એ હતો કે શું આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫૦ હેઠળ જાળવવા યોગ્ય ન હોય તેવી અપીલ તેમ છતાં કોમર્શિયલ કોર્ટ એક્ટ ૨૦૧૫ની કલમ ૧૩ (૧) હેઠળ જાળવવા યોગ્ય છે કે કેમ. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫૦ પૂરી પાડે છે કે આદેશનો ઇનકાર કરવાથી કોઈ અપીલ નહીં થાય:(એ) કલમ ૪૫ હેઠળ પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા માટે સંદર્ભિત કરો; અને (બી) કલમ ૪૮ હેઠળ વિદેશી ચુકાદાને લાગુ કરો. વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૧૫ની કલમ ૧૩ (૧) ઉચ્ચ ન્યાયાલયની વાણિજ્યિક અદાલત અથવા વાણિજ્યિક વિભાગના નિર્ણયથી વ્યથિત કોઈપણ વ્યક્તિને તે ઉચ્ચ ન્યાયાલયના વાણિજ્યિક અપીલ વિભાગ સમક્ષ અપીલ દાખલ કરવાની મંજૂરી આપે છે.

૧૬૨. આ અદાલતે બંને કાયદાના ઉદ્દેશોનો ઉલ્લેખ કરીને અવલોકન કર્યું હતું કે આર્બિટ્રેશન એક્ટ પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદોના ઝડપી નિરાકરણને અસરકારક બનાવવા માટે છે, જ્યારે કોમર્શિયલ કોર્ટ એક્ટ ૨૦૧૫

નોંધપાત્ર રકમ સાથે સંકળાયેલા વ્યાપારી વિવાદોના ઝડપી નિરાકરણ માટે છે.એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે વિદેશી મધ્યસ્થતાની બાબતોમાં વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમ ૨૦૧૫ની કલમ ૧૩ (૧) હેઠળ બીજી અપીલની જોગવાઈ વિદેશી મધ્યસ્થી પુરસ્કારોના ઝડપી અમલીકરણના ઉદ્દેશ્યની વિરુદ્ધ હશે.તેથી, આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૧૫ની કલમ ૧૩નું કોઈપણ બાંધકામ, જે વિદેશી ચુકાદાના ઝડપી અમલીકરણને બદલે વધુ વિલંબ તરફ દોરી જશે, તેને ટાળવું જોઈએ:

“બંને કાયદાઓના સુમેળભર્યા નિર્માણના સિદ્ધાંતને લાગુ કરવા પર પણ, તે સ્પષ્ટ છે કે તેઓ વિશેષ કાયદા એટલે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટને અસર આપીને શ્રેષ્ઠ રીતે સુસંગત છે, વધુ સામાન્ય કાયદા, એટલે કે, વાણિજ્યિક અદાલતો અધિનિયમ, જે આર્બિટ્રેશન સિવાયના ક્ષેત્રોમાં કામ કરવા માટે છોડી દેવામાં આવે છે..”

૧૬૩. સિલ્પી ઈન્ડસ્ટ્રીઝ વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય માર્ગ પરિવહન નિગમ (૧૫૩ ૨૦૨૧ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન એસ. સી. ૪૩૯) કેસમાં આ અદાલત સમક્ષ મુદ્દો એ હતો કે શું સુક્ષ્મ, લઘુ અને મધ્યમ ઉદ્યોગો વિકાસ અધિનિયમ ૨૦૦૬ની કલમ ૧૮ (૩) હેઠળ શરૂ કરવામાં આવેલી આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહીમાં પ્રતિદાવા યોગ્ય છે કે કેમ.કલમ ૧૮ (૩) એ જોગવાઈ કરે છે કે જ્યાં કોઈ પણ પક્ષ દ્વારા શરૂ કરવામાં આવેલી

સમાધાનની કાર્યવાહી સફળ ન થાય અને પક્ષો વચ્ચે કોઈ સમાધાન કર્યા વિના સમાપ્ત થઈ જાય, ત્યાં સૂક્ષ્મ અને લઘુ ઉદ્યોગ સુવિધા પરિષદ કાં તો વિવાદને મધ્યસ્થતા માટે હાથ ધરશે અથવા તેને કોઈપણ સંસ્થા અથવા કેન્દ્રને મોકલશે.ઉપરોક્ત જોગવાઈ આગળ જણાવે છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની જોગવાઈઓ પછી વિવાદોને લાગુ પડશે જાણે કે આર્બિટ્રેશન આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭ (૧) માં ઉલ્લેખિત આર્બિટ્રેશન કરારના અનુસરણમાં હોય.

૧૬૪. આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૨૩ (૨એ) સામાવાળાને વળતો દાવો રજૂ કરવાનો અથવા સેટ-ઓફની દલીલ કરવાનો અધિકાર આપે છે, જેના પર મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા ચુકાદો આપવામાં આવશે.એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે એમએસએમઈ અધિનિયમની કલમ ૧૮ (૩) સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરે છે કે કલમ ૧૮ (૩) હેઠળ શરૂ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી એવી રીતે હાથ ધરવામાં આવશે જાણે કે તે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭ (૧) હેઠળ આર્બિટ્રેશન કરારના અનુસરણમાં હોય, એમ. એસ. એમ. ઈ. ડી. અધિનિયમ હેઠળ વૈધાનિક સત્તાવાળાઓ સમક્ષ વળતો દાવો કરવાનો અધિકાર અસ્તિત્વમાં છે. આ રીતે, બંને કાયદાઓ સુમેળમાં હતા.

૧૬૫. વર્તમાન સંદર્ભમાં, આ અદાલત સમક્ષનો પડકાર આર્બિટ્રેશન એક્ટ અને સ્ટેમ્પ એક્ટની જોગવાઈઓને સુસંગત બનાવવાનો છે. આર્બિટ્રેશન એક્ટનો ઉદ્દેશ અન્ય બાબતોની સાથે સાથે આર્બિટ્રેશનની

અસરકારક પ્રક્રિયાને સુનિશ્ચિત કરવાનો અને આર્બિટ્રેશન પ્રક્રિયામાં અદાલતોની દેખરેખની ભૂમિકાને ઘટાડવાનો છે. બીજી બાજુ, સ્ટેમ્પ એક્ટનો ઉદ્દેશ રાજ્ય માટે આવક સુરક્ષિત કરવાનો છે. તે કાયદાના અર્થઘટનનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે કે બે કાયદાઓમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓનું, જો શક્ય હોય તો, બંને કાયદાઓને સંપૂર્ણ અસર આપવા માટે સુમેળપૂર્ણ રીતે અર્થઘટન કરવું આવશ્યક છે. (૧૫૪ જગદીશ સિંહ વિરુદ્ધ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર, દિલ્હી, (૧૯૯૭) ૪ એસ. સી. સી. ૪૩૫) સુમેળભર્યું અર્થઘટન પ્રદાન કરવામાં, આ અદાલતે એ હકીકતની નોંધ લેવી પડશે કે તે કાયદાના હેતુને નિષ્ફળ બનાવતી નથી અથવા તેને બિનઅસરકારક બનાવતી નથી. (૧૫૫ તમિલનાડુ રાજ્ય વિરુદ્ધ એમ. કે. કંદાસ્વામી, (૧૯૭૫) ૪ એસ. સી. સી. ૭૪૫) તેથી, આ અદાલત સમક્ષ પડકાર એ છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટ અને સ્ટેમ્પ એક્ટ બંનેની કાર્યક્ષમતા અને અસરકારકતાને જાળવી રાખવી. (૧૫૬ સી. આઈ. ટી. વિ. હિન્દુસ્તાન બલ્ક કેરિયર, (૨૦૦૩) ૩ એસ. સી. સી. ૫૭)

આઈ. આર્બિટ્રેશન કરારના સંદર્ભમાં આર્બિટ્રેશન એક્ટને

પ્રાથમિકતા આપવામાં આવશે

૧૬૬. અગાઉના વિભાગોમાં ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેમ, આર્બિટ્રેશન એક્ટ એ ભારતમાં આર્બિટ્રેશન સંબંધિત કાયદાને મજબૂત કરવા માટે ઘડવામાં આવેલો કાયદો છે. તે બહુવિધ કારણોસર આર્બિટ્રેશન કરારોના સંબંધમાં સ્ટેમ્પ એક્ટ અને કોન્ટ્રાક્ટ એક્ટ પર પ્રાધાન્ય ધરાવશે.

એ. આનિટ્રેશન એક્ટ એક વિશેષ કાયદો છે અને ભારતીય કરાર કાયદો અને સ્ટેમ્પ એક્ટ સામાન્ય કાયદા છે.

૧૬૭. તે સામાન્ય કાયદો છે કે જે સામાન્ય કાયદાએ વિશેષ કાયદાને રસ્તો આપવો જોઈએ.બાંધકામનો આ નિયમ જનરલિયા સ્પેશ્યાલીબસ નોન એલિમેન્ટન્ટ સિદ્ધાંતમાંથી ઉદ્ભવે છે.એલ. આઈ. સી. વિરુદ્ધ ડી. જે. બહાદુર, (૧૫૭ (૧૯૮૧) ૧ એસ. સી. સી. ૩૧૫) માં આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો:

“પર. કાયદો વિશેષ છે કે સામાન્ય તે નક્કી કરવા માટે, મુખ્ય વિષય અને ચોક્કસ પરિપ્રેક્ષ્ય પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું આવશ્યક છે.અમુક હેતુઓ માટે, કાયદો સામાન્ય હોઈ શકે છે અને અમુક અન્ય હેતુઓ માટે તે વિશેષ હોઈ શકે છે અને કાયદાના વધુ સારા મુદ્દાઓ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે આપણે તફાવતોને અસ્પષ્ટ કરી શકતા નથી..”

સુંદરમ ફાઈનાન્સ લિમિટેડમાં વિ.ટી. થંકમ, (૧૫૮ (૨૦૧૫) ૧૪ એસસીસી ૪૪૪) આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો:

“૧૩. ... એકવાર કોર્ટના ધ્યાનમાં લાવવામાં આવે કે વિશેષ કાયદા હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયાની દ્રષ્ટિએ તેનું અધિકારક્ષેત્ર છીનવી લેવામાં આવ્યું છે, ત્યારે નાગરિક અદાલતે પહેલા જોવું જોઈએ કે વિશેષ કાયદા હેઠળની પ્રક્રિયાની શરતોમાં અધિકારક્ષેત્રની હકાલપટ્ટી અથવા પાલન છે કે કેમ.સામાન્ય

કાયદાએ વિશેષ કાયદાને આધીન થવું જોઈએ-સામાન્ય વિશેષતા બિન અપમાનજનક.આવી સ્થિતિમાં, સામાન્ય કાયદા હેઠળ સિવિલ કોર્ટમાં હજુ પણ અધિકારક્ષેત્ર છે કે કેમ તે જોવાનો અભિગમ રહેશે નહીં.આવા અભિગમો માત્ર વિવાદોના સમાધાનમાં વિલંબ કરશે અને ફરિયાદના નિવારણને જટિલ બનાવશે અને અલબત્ત બિનજરૂરી રીતે અદાલતમાં પેન્ડન્સીમાં વધારો કરશે.."

૧૬૯. કાયદાની નીચેની સ્થિતિ આ ઉદાહરણોમાંથી ઉભરી આવે છે:

એ. મુખ્ય વિષય તેમજ ચોક્કસ પરિપ્રેક્ષ્ય અથવા ધ્યાન એ નક્કી કરવા માટે માર્ગને પ્રકાશિત કરે છે કે કાયદો સામાન્ય કાયદો છે કે વિશેષ કાયદો; અને

બી. અદાલતે તપાસ કરવી જોઈએ કે વિશેષ કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયાની દ્રષ્ટિએ તેના અધિકારક્ષેત્રને દૂર કરવામાં આવ્યું છે કે કેમ.

૧૭૦. આ અદાલત જે ત્રણ કાયદાઓનો સામનો કરી રહી છે તેમાંથી કયો કાયદો વિશેષ કાયદો છે તે નક્કી કરવા માટે, પહેલા તેમના વિષયનો સંદર્ભ લેવો જરૂરી છે:

એ. સ્ટેમ્પ એક્ટ એ તમામ પ્રકારના સાધનો માટે સ્ટેમ્પ-ડ્યુટીની ચુકવણીને સંચાલિત કરતો કાયદો છે.સ્ટેમ્પ એક્ટની અનુસૂચિ ।

વિવિધ પ્રકારના સાધનો નક્કી કરે છે જે ઉપરોક્ત કાયદાના દાયરામાં આવે છે;

બી. કોન્ટ્રાક્ટ એક્ટ, નામ સૂચવે છે તેમ, સામાન્ય રીતે કરારના સંબંધમાં નિયમો નક્કી કરે છે.આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ એ ઘણા વિવિધ પ્રકારના કરારોમાંથી એક છે જેના પર તે લાગુ થાય છે; અને સી. આર્બિટ્રેશન એક્ટમાં સ્થાનિક આર્બિટ્રેશન, આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન, વિદેશી આર્બિટ્રલ પુરસ્કારોના અમલીકરણ અને સમાધાનને લગતા કાયદાઓનો સમાવેશ થાય છે.

૧૭૧. બીજું, આ કેસનો "ચોક્કસ પરિપ્રેક્ષ્ય" એ બાબત સાથે સંબંધિત છે કે શું સ્ટેમ્પ-ડ્યુટીની ચુકવણી બાકી રહે ત્યાં સુધી અનસ્ટેમ્પ્ડ આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ અમલમાં મૂકાય છે કે કેમ જેથી રેફરલ કોર્ટ પર પક્ષોને આર્બિટ્રેશનમાં મોકલવા પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવે.મુદ્દો એ નથી કે તમામ કરારો સ્ટેમ્પ એક્ટની જોગવાઈઓ હેઠળ અમલપાત્ર નથી કે નહીં પરંતુ ખાસ કરીને આર્બિટ્રેશન કરારો અમલપાત્ર નથી કે કેમ.

૧૭૨. આર્બિટ્રેશન એક્ટ આ કેસના સંદર્ભમાં એક વિશેષ કાયદો છે કારણ કે તે આર્બિટ્રેશન કરાર સહિત આર્બિટ્રેશન પરના કાયદાને સંચાલિત કરે છે-આ કાનૂનની કલમ ૨ (૧) (બી) અને કલમ ૭ આર્બિટ્રેશન કરારને વ્યાખ્યાયિત કરે છે.તેનાથી વિપરીત, સ્ટેમ્પ એક્ટ 'સાધનો' (૧૫૯ કલમ ૨ (૧૪), સ્ટેમ્પ એક્ટ) ને સંપૂર્ણ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરે છે અને કરાર

અધિનિયમ 'કરારો' (૧૬૦ કલમ ૨ (ઈ), કરાર અધિનિયમ) અને 'કરારો' ને વ્યાખ્યાયિત કરે છે.' (૧૬૧ કલમ ૨ (એચ), કરાર અધિનિયમ)

૧૭૩. તે માત્ર 'આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ' ની વ્યાખ્યા જ નથી, પરંતુ આર્બિટ્રેશન એક્ટની અન્ય જોગવાઈઓ અને જે હેતુ માટે તેને ઘડવામાં આવ્યો હતો તે પણ તેને એક વિશેષ કાયદો બનાવે છે.ભાવેન કન્સ્ટ્રક્શનમાં આ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે.(સુપ્રા), "આર્બિટ્રેશન એક્ટ પોતે જ એક કોડ છે." (૧૬૨ ફકરા ૧૨ પર આધારિત) તે એક વિગતવાર પદ્ધતિની જોગવાઈ કરે છે, જેના દ્વારા મધ્યસ્થી હાથ ધરવામાં આવી શકે છે, જેથી અદાલતોના ઝડપી અને અસરકારક વિકલ્પ તરીકે તેની સફળતાની ખાતરી કરી શકાય.આર્બિટ્રેશન એક્ટના ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદનો નોંધે છે કે આ કાયદાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ આંતરરાષ્ટ્રીય અને વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન અને સમાધાન તેમજ સ્થાનિક આર્બિટ્રેશન અને સમાધાનને વ્યાપકપણે આવરી લેવાનો હતો.

બી. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫

૧૭૪. ઉપરોક્ત વિભાગોમાં, અમે આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫ ના અવકાશ સાથે વ્યવહાર કર્યો છે. તે આર્બિટ્રેશન એક્ટના ભાગ ૧ દ્વારા સંચાલિત વિવિધ બાબતોમાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની હદને પ્રતિબંધિત કરે છે. (૧૬૩ સી. ડી. સી. નાણાકીય સેવાઓ (મોરેશિયસ) લિમિટેડ વિ.બી. પી. એલ. કોમ્યુનિકેશન્સ લિમિટેડ, (૨૦૦૩) ૧૨ એસ. સી.

સી. ૧૪૦; એમ્પાયર જ્યુટ કંપની લિમિટેડ વિ.જ્યુટ કોર્પ.ઓફ ઇન્ડિયા લિમિટેડ, (૨૦૦૭) ૧૪ એસ. સી. સી. ૬૮૦; એસોસિયેટ બિલ્ડર્સ વિ. ડી. ડી. એ., (૨૦૧૫) ૩ એસ. સી. સી. ૪૯; ભાવેન કન્સ્ટ્રક્શન વિ. સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ, (૨૦૨૨) ૧ એસ. સી. સી. ૭૫) આ જોગવાઈમાં બિન-અસ્થાયી કલમ ખાસ મહત્વ ધરાવે છે.તે સૂચવે છે કે કલમ ૫ (અને પરિણામે, આર્બિટ્રેશન એક્ટની જોગવાઈઓ) નો નિયમ હાલમાં અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈપણ કાયદા કરતાં વધુ પ્રાધાન્ય ધરાવતો હોવો જોઈએ.તેથી, અદાલતો દ્વારા કોઈપણ હસ્તક્ષેપ (જેમાં આર્બિટ્રેશન કલમ સમાવિષ્ટ હોય તેવા કરારને જમ કરવા સહિત) ને ત્યારે જ મંજૂરી આપવામાં આવે છે જ્યારે આર્બિટ્રેશન એક્ટ આવા પગલાની જોગવાઈ કરે, જે તે કરતું નથી.કલમ ૩૩ અને ૩૫ ને કલમ ૧૧ (અથવા કેસ મુજબ કલમ ૮) હેઠળ કાર્યવાહીમાં કામ કરવાની મંજૂરી આપી શકાતી નથી, કલમ ૫ માં બિન-અસ્થાયી કલમને ધ્યાનમાં રાખીને.આ કેસ હોવાથી, અમે એન એન ગ્લોબલ ૨ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણય સાથે સહમત થવામાં અસમર્થ છીએ, કે કલમ ૧૧ હેઠળની કાર્યવાહીમાં કોર્ટે કલમ ૫ માં પ્રતિબંધ હોવા છતાં સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ અને ૩૫ ને અમલમાં મૂકવી જોઈએ.કોર્ટે ચુકાદો આપ્યો:

“૧૨૯. કલમ ૫ કોઈ શંકા વિના બિન-અવરોધ કલમની જોગવાઈ કરે છે.તે કાયદામાં જોગવાઈ સિવાય ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ સામે જોગવાઈ કરે છે. બિન-અવરોધ કલમ કોઈ પણ કાયદાની હાજરી

હોવા છતાં આવું જાહેર કરવાનો ઇરાદો ધરાવે છે જે અન્યથા દખલગીરીની જોગવાઈ કરી શકે છે.જો કે, આનો અર્થ એ નથી કે સ્ટેમ્પ એક્ટની કામગીરી, ખાસ કરીને, કલમ ૩૩ અને ૩૫ નો કોઈ ઉપયોગ થશે નહીં.અમારો સ્પષ્ટ મત છે કે કલમ ૫નો હેતુ સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ અને ૩૫ની અસરને દૂર કરવાનો નથી. કલમ ૩૩ અને ૩૫ ને અમલમાં મૂકવાનો હેતુ ધરાવતી કલમ ૧૧ હેઠળની અદાલત પર કાયદાની કલમ ૫ ની વિરુદ્ધ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપનો આરોપ લગાવી શકાતો નથી.

૧૬૩ સીડીસી ફાઇનાન્શિયલ સર્વિસીસ (મોરેશિયસ) લિમિટેડ વિ.બી. પી. એલ. કોમ્યુનિકેશન્સ લિમિટેડ, (૨૦૦૩) ૧૨ એસ. સી. સી. ૧૪૦; એમ્પાયર જ્યુટ કંપની લિમિટેડ વિ.જ્યુટ કોર્પ.ઓફ ઇન્ડિયા લિમિટેડ, (૨૦૦૭) ૧૪ એસસીસી ૬૮૦; એસોસિયેટ બિલ્ડર્સ વિ. ડીડીએ, (૨૦૧૫) ૩ એસસીસી ૪૯; ભાવેન કન્સ્ટ્રક્શન વિ. સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ, (૨૦૨૨) ૧ એસસીસી ૭૫ ૧૭૫. એન એન ગ્લોબલ ૨ (સુપ્રા) માં આપવામાં આવેલા અર્થઘટન દ્વારા કલમ ૫ ને **અસરકારક રીતે ઓટીઓસ તરીકે** પ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે.આબિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫ આબિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ હેઠળની કાર્યવાહીમાં સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ અને ૩૫ ની કામગીરીને બાકાત રાખવાની અસર ધરાવતી નથી તેવું કારણ આપવામાં કોર્ટ નિષ્ફળ રહી

હતી. કલમ ૫ માં બિન-અસ્થાયી કલમ ચોક્કસપણે આ કરે છે.નોન-ઓબ્સ્ટન્ટ કલમની અસર ઉપરાંત, આર્બિટ્રેશન એક્ટ એક વિશેષ કાયદો છે.આપણે એ હકીકતથી પણ વાકેફ હોવા જોઈએ કે આર્બિટ્રેશન એક્ટનો એક ઉદ્દેશ આર્બિટ્રેશન પ્રક્રિયામાં અદાલતોની દેખરેખની ભૂમિકાને ઘટાડવાનો હતો.(૧૬૪ ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદનો, આર્બિટ્રેશન એક્ટ)

૧૭૬. હમીદ જોહરન વિરુદ્ધ અબ્દુલ સલામ, (૧૬૫ (૨૦૦૧) ૭ એસ. સી. સી. ૫૭૩) માં આ અદાલતે સ્ટેમ્પ એક્ટ અને મર્યાદા એક્ટ ૧૯૬૩ વચ્ચેના આંતરક્રિયા પર નીચેના અવલોકનો કર્યા હતા:

“૩૮. ... મર્યાદા કાયદો ઘડવામાં વિધાનસભાના ઉદ્દેશને તેનું યોગ્ય મહત્વ આપવું પડશે.અદાલતના આદેશ દ્વારા કરવામાં આવેલા અર્થઘટનનું પરિણામ મૂર્ખતા ન હોઈ શકે અને જ્યાં પણ આવી વાહિયાતતાની સંભાવના હોય, ત્યાં તેને પ્રોત્સાહન આપવાને બદલે તેને દૂર કરવાની ન્યાયિક શક્તિનો સ્પષ્ટ ઉપયોગ હશે.ભારતીય સ્ટેમ્પ અધિનિયમનો સંપૂર્ણ હેતુ ચોક્કસ બાકી રકમ ઉપલબ્ધ કરાવવાનો અને આવક એકત્રિત કરવાનો છે, પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે તે સંપૂર્ણપણે અલગ ક્ષેત્રમાં કાર્યરત અન્ય કાયદા પરની અસરને ઓવરરાઈડ કરે છે..”

૧૭૭. સંસદ સ્ટેમ્પ એક્ટથી વાકેફ હતી જ્યારે તેણે આર્બિટ્રેશન એક્ટ ઘડ્યો હતો. તેમ છતાં, બાદમાં માન્ય આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વની

પૂર્વ શરત તરીકે સ્ટેમ્પિંગનો ઉલ્લેખ કરતું નથી.વધુમાં, આબિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ (૬-એ) માટે કોર્ટને આબિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વની તપાસ સુધી મર્યાદિત રહેવાની જરૂર છે.આ જોગવાઈ સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ (૨) થી વિપરીત છે, જે "પરીક્ષણ" શબ્દનો પણ ઉપયોગ કરે છે. કલમ ૩૩ (૨) એ એવી વ્યક્તિની તપાસ કરવાની જરૂર છે કે જેની સામે કોઈ સાધન રજૂ કરવામાં આવે છે, તે તપાસ કરે કે જ્યારે આવા સાધનનો અમલ કરવામાં આવ્યો હતો અથવા પ્રથમ અમલ કરવામાં આવ્યો હતો ત્યારે કાયદા દ્વારા જરૂરી મૂલ્ય અને વર્ણનની સ્ટેમ્પ સાથે તેની સ્ટેમ્પ કરવામાં આવી છે કે કેમ.સંસદ કલમ ૩૩ (૨) ના આદેશથી વાકેફ હોવા છતાં, કલમ ૧૧ હેઠળ કામ કરતી અદાલતે પણ કલમ ૩૩ (૨) દ્વારા જરૂરી તપાસ હાથ ધરવાની જરૂર નહોતી.

II.વિચારણા હેઠળના ત્રણ કાયદાઓનું સુમેળભર્યું નિર્માણ

એ. સક્ષમતા-સક્ષમતા સિદ્ધાંતની અસર

૧૭૮. એ. અચ્યાસામી વિ. એ. પરમશિવમ, (૧૬૬ (૨૦૧૬) ૧૦ એસસીસી ૩૮૬) માં આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે વિવાદોના સમાધાન માટે મધ્યસ્થીએ "વન-સ્ટોપ ફોર્મ" પૂરું પાડવું જોઈએ અને જણાવ્યું હતું કે (એ) અદાલતોએ મધ્યસ્થી કરારોના પક્ષકારોની વ્યાવસાયિક સમજણને અસર કરવી જોઈએ કે મધ્યસ્થી અસરકારક છે; અને (બી) ન્યાયિક હસ્તક્ષેપને ઘટાડીને આ કરી શકાય છે:

“૪૮. મૂળભૂત સિદ્ધાંત જે ન્યાયિક નિર્ણય લેવા માટે માર્ગદર્શન આપવો જોઈએ તે એ છે કે મધ્યસ્થી એ અનિવાર્યપણે ખાનગી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા તેમના વિવાદોને ઉકેલવા માટે કરાર કરનારા પક્ષો દ્વારા જવાબદારીની સ્વૈચ્છિક ધારણા છે.પક્ષોનો ઈરાદો તેમના કરારની શરતોમાં વ્યક્ત થાય છે.જ્યાં વ્યાપારી સંસ્થાઓ અને વ્યવસાયની વ્યક્તિઓ આવા વ્યવહારોમાં પ્રવેશ કરે છે, તેઓ મધ્યસ્થી પ્રક્રિયાની અસરકારકતાના જ્ઞાન સાથે આમ કરે છે.વ્યાપારી સમજણ પક્ષો વચ્ચેના કરારની શરતોમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે.અદાલતની ફરજ એ છે કે તે વ્યાવસાયિક સમજણને વ્યવસાયિક અસરકારકતાની ભાવના પ્રદાન કરવી.

૫૩. ... ભારતમાં ન્યાયશાસ્ત્ર મધ્યસ્થતાની સંસ્થાકીય અસરકારકતાને મજબૂત કરવા તરફ વિકસાવવું જોઈએ.પક્ષો દ્વારા તેમના તમામ દાવાઓને ઉકેલવા માટેના સંપૂર્ણ ઉપાય તરીકે પસંદ કરેલા મંચનો બચાવ એ તે ઉત્ક્રાંતિનો એક ભાગ છે.અદાલતોના હસ્તક્ષેપને ઓછો કરવો એ ફરીથી એ જ સિદ્ધાંતની માન્યતા છે..”

(ભારપૂર્વક રજૂઆત કરવામાં આવી)

૧૭૯. એન એન ગ્લોબલ ૨ (સુપ્રા) માં બહુમતીનો નિર્ણય ધારે છે કે પુરાવામાં દસ્તાવેજની અસ્વીકાર્યતા તેને અમલપાત્ર બનાવે છે.જો કે, યોગ્યતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતની અસર એ છે કે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ તેની અમલીકરણક્ષમતા નક્કી કરવાની સત્તા અને સત્તા ધરાવે છે.અમલીકરણનો પ્રશ્ન ટકી રહે છે, ખામીની સારવાર બાકી છે જે સાધનને અસ્વીકાર્ય બનાવે છે.ટ્રિબ્યુનલ અથવા તેના સભ્યોની નિમણૂક કરીને, આ અદાલત (અથવા ઉચ્ચ અદાલતો, જેમ કે કેસ હોઈ શકે છે) માત્ર કલમ ૧૬ માં સ્થાપિત સિદ્ધાંતને અસર કરી રહી છે.આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની નિમણૂકનો અર્થ એ નથી કે જે કરારમાં આર્બિટ્રેશન કલમ સમાયેલી છે તેમજ આર્બિટ્રેશન કરાર પોતે જ અમલપાત્ર છે.આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ આ પ્રશ્નોના ચોક્કસ જવાબ આપશે.

૧૮૦. કરાર અધિનિયમની કલમ ૧૦ ની દ્રષ્ટિએ, કરારો કરાર છે જો તે છે:

એ. કરાર કરવા માટે સક્ષમ પક્ષોની મુક્ત સંમતિ દ્વારા બનાવવામાં આવે છે;

બી. કાયદેસર વિચારણા માટે;

સી. કાયદેસર હેતુ સાથે; અને

ડી. તેની જોગવાઈઓ હેઠળ સ્પષ્ટપણે રદબાતલ જાહેર કરાયેલ નથી.

૧૮૧. આ જરૂરિયાતો અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદાને અસર કરતી નથી અને સ્પષ્ટ રીતે રદ કરવામાં આવતી નથી, જે:(૧૬૭ કલમ ૧૦, કરાર અધિનિયમ)

એ. કરાર લેખિતમાં કરવાની જરૂર છે;

બી. સાક્ષીઓની હાજરીમાં કરારો કરવાની જરૂર છે; અથવા

ગ. દસ્તાવેજોની નોંધણી સંબંધિત કાયદાઓ.

૧૮૨. વધુમાં, આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭ આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ માટેની જરૂરિયાતોને સ્પષ્ટ કરે છે.

૧૮૩. તે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ છે અને કોર્ટ નથી જે ચકાસી શકે કે માન્ય કરાર અને માન્ય આર્બિટ્રેશન કરારની જરૂરિયાતો પૂરી થાય છે કે કેમ.જો ટ્રિબ્યુનલને લાગે કે આ શરતો પૂરી કરવામાં આવી નથી, તો તે વિવાદની વધુ સુનાવણી કરવાનો ઇનકાર કરશે.જો તેને લાગે કે માન્ય આર્બિટ્રેશન કરાર અસ્તિત્વમાં છે, તો તે મૂલ્યાંકન કરી શકે છે કે અંતર્ગત કરાર માન્ય કરાર છે કે કેમ.

૧૬૭ કલમ ૧૦, કરાર અધિનિયમ

૧૮૪. મધ્યસ્થતા અધિનિયમની કલમ ૧૬ લાગુ કરીને, સંસદે (એક રીતે કહીએ તો) મધ્યસ્થતા કરારને પ્રારંભિક રીતે લાગુ કરવાની મંજૂરી આપી છે, ભલે તે માત્ર એક કરાર હોય.પક્ષકારોને આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૮ હેઠળ અથવા આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ હેઠળ આર્બિટ્રેટર્સની

નિમણૂક પછી આબિટ્રેશન ટ્રિબ્યુનલ પાસે પક્ષો વચ્ચેના વિવાદમાં તમામ પ્રશ્નો અને મુદ્દાઓ નક્કી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર હશે.સ્ટેમ્પ ડ્યુટીની વસૂલાતમાં મહેસૂલની કાયદેસરની ચિંતાઓ દૂર થતી નથી કારણ કે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ પાસે સ્ટેમ્પ એક્ટની જોગવાઈઓને અનુસરીને કાર્ય કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે.

૧૮૫. સક્ષમતા-ક્ષમતાના સિદ્ધાંતનો પરિણામ એ છે કે અદાલતો માત્ર તપાસ કરી શકે છે કે શું મધ્યસ્થી કરાર સમીક્ષાના પ્રાથમિક ધોરણના આધારે અસ્તિત્વમાં છે કે કેમ.સ્ટેમ્પ-ડ્યુટી ચૂકવવામાં આવી નથી અથવા અપૂરતી છે તેના આધારે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્ર સામે વાંધાઓની પ્રકૃતિ એવી છે કે જેનો પ્રથમ દષ્ટિએ નિર્ણય લઈ શકાતો નથી.આ પ્રકારની વાંધાઓ માટે પુરાવા અને રજૂઆતોની વિગતવાર વિચારણા અને કાયદા તેમજ તથ્યો અંગેના તારણોની જરૂર પડશે.કલમ ૮ અથવા કલમ ૧૧ના તબક્કે સ્ટેમ્પિંગના મુદ્દાઓ નક્કી કરવા માટે અદાલતને ફરજ પાડવી એ આબિટ્રેશન એક્ટ અંતર્ગત કાયદાકીય ઉદ્દેશને હરાવી દેશે.

૧૮૬. આબિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૮ અને ૧૧ હેઠળ અદાલતોને ચોક્કસ સત્તાઓ આપવાનો હેતુ આબિટ્રેશનને સરળ બનાવવાનો અને સક્ષમ બનાવવાનો તેમજ પક્ષકારો આબિટ્રેશન કરારોનું પાલન કરે છે તેની ખાતરી કરવાનો છે.તેમની વચ્ચે જે વિવાદો ઉભા થયા છે તે મધ્યસ્થી

ટ્રિબ્યુનલના કાર્યક્ષેત્રમાં રહે છે (મધ્યસ્થી કલમ દ્વારા વ્યાખ્યાયિત તેના અધિકારક્ષેત્રના અવકાશને આધિન).પક્ષકારો વચ્ચેના મૂળ વિવાદ પર દેશની અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ માત્ર બે તબક્કે શક્ય છે:

એ. જો વચગાળાના પગલાં માટેની અરજી આર્બિટ્રેશન એક્ટની

કલમ ૯ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવે છે; અથવા

બી. જો એવોર્ડને કલમ ૩૪ હેઠળ પડકારવામાં આવે છે.

જે મુદ્દાઓ સ્ટેમ્પ-ડ્યુટીની ચુકવણી સાથે સંબંધિત છે તે મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની મર્યાદામાં આવે છે.અગાઉના વિભાગોમાં થયેલી ચર્ચા એ પણ સ્પષ્ટ કરે છે કે અદાલતોએ કલમ ૯ હેઠળ વચગાળાના પગલાં આપવાના તબક્કે સ્ટેમ્પિંગના મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરવાની જરૂર નથી.

૧૮૭. દરમિયાનગીરી કરનારાઓમાંના એક, સિંગાપોર ઇન્ટરનેશનલ આર્બિટ્રેશન સેન્ટરે રજૂઆત કરી હતી કે એન. એન. ગ્લોબલ ૨ (સુપ્રા) માં નિર્ણય એ અવલોકન કરીને પ્રથમ દૃષ્ટિએ ધોરણને ઉલટાવી દે છે કે જો તેના પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ લગાવવાના વાંધાઓ તેના ચહેરા પર હોય, તો કોર્ટ મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને સંદર્ભિત કરી શકે છે.” અમે આ રજૂઆત સાથે સંમત છીએ.

૧૮૮. એકવાર આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની નિમણૂક થઈ જાય પછી, તે કાયદા અનુસાર કાર્ય કરશે અને જો તે આવું કરવા માટે યોગ્ય લાગે તો સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ હેઠળ કરારને જમ કરવા માટે આગળ વધશે. તેની પાસે કલમ ૩૫ની શરતોમાં પક્ષકારોની સંમતિ દ્વારા પુરાવા મેળવવાનો અધિકાર છે. ત્યારબાદ કલમ ૩૫ હેઠળની પ્રક્રિયાનું પાલન કરી શકાય છે. આ રીતે, સક્ષમતા-સક્ષમતાના સિદ્ધાંતને જીવન આપવામાં આવે છે અને આર્બિટ્રેશન ની કાર્યવાહી ટ્રાયલ કોર્ટ અથવા અન્ય, સમાન ક્રિયાઓ સામેના દાવાઓનો ઝડપી વિકલ્પ બની રહી શકે છે.

બી. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ અને ૩૫માં "રહેશે" શબ્દની અસર

૧૮૯. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ અને ૩૫ "ચાલશે" શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે. જ્યારે આ સામાન્ય રીતે સૂચવે છે કે જોગવાઈ ફરજિયાત છે, તેને ડિરેક્ટરી તરીકે વાંચી શકાય છે. સૈનિક મોટર્સ વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય, (૧૬૮ ૧૯૬૧ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન એસ. સી. ૧૫) માં આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો:

"'વિલ' શબ્દ સામાન્ય રીતે ફરજિયાત છે, પરંતુ જો સંદર્ભ અથવા

હેતુ અન્યથા માંગ કરે તો તેનું અર્થઘટન કરવામાં આવતું નથી.."

૧૯૦. યુ. પી. રાજ્યમાં વિ. બાબુ રામ ઉપાધ્યાય, (૧૬૯ ૧૯૬૦ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન એસ. સી. ૫) આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે

ફરજિયાત શબ્દ "રહેશે" નો ઉપયોગ કરતા કાયદાના નિર્માણ માટેના સિદ્ધાંતો નીચે મુજબ હતા:

“૨૯. અર્થઘટનના સંબંધિત નિયમો ટૂંકમાં આ રીતે કહી શકાય:જ્યારે કોઈ કાનૂન "ચાલશે" શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યારે પ્રથમ દૃષ્ટિએ, તે ફરજિયાત છે, પરંતુ કોર્ટ કાયદાના સમગ્ર અવકાશને કાળજીપૂર્વક ધ્યાનમાં લઈને વિધાનસભાના વાસ્તવિક હેતુની ખાતરી કરી શકે છે.વિધાનસભાના વાસ્તવિક ઇરાદાની ખાતરી કરવા માટે કોર્ટ અન્ય બાબતોની સાથે, કાયદાનું સ્વરૂપ અને ડિઝાઇન અને તેને એક રીતે અથવા બીજી રીતે અર્થઘટન કરવાથી જે પરિણામો આવશે, તે અન્ય જોગવાઈઓની અસર કે જેના દ્વારા પ્રશ્નમાં જોગવાઈઓનું પાલન કરવાની જરૂરિયાત ટાળી શકાય છે, સંજોગો, એટલે કે, કાયદો જોગવાઈઓનું પાલન ન કરવાની આકસ્મિકતા માટે જોગવાઈ કરે છે, જોગવાઈઓનું પાલન ન કરવા બદલ કોઈ દંડ થાય છે કે નહીં તે હકીકત, તેમાંથી વહેતા ગંભીર અથવા તુરછ પરિણામો, અને સૌથી ઉપર, કાયદાનો હેતુ શું છે તે ધ્યાનમાં લઈ શકે છે. કાયદાનો પરાજય થશે અથવા તેને આગળ વધારવામાં આવશે..”

૧૯૮ ૧૯૬૧ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એસસી ૧૫

૧૯૯ ૧૯૬૦ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એસસી ૫

૧૯૧. તેથી આ અદાલતે કલમ ૮ અથવા કલમ ૧૧ હેઠળ કાર્યવાહીની અધ્યક્ષતા કરતી અદાલતના સંબંધમાં તે ફરજિયાત છે કે કેમ તેનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે કલમ ૩૩ અને ૩૫ નું અર્થઘટન કરવું આવશ્યક છે:
એ. શું સંદર્ભ સૂચવે છે કે જોગવાઈ ડિરેક્ટરી છે;
બી. કાયદાનો અવકાશ;
(ગ) કાયદાની પ્રકૃતિ અને રચના;
ડી. તેને એક રીતે અથવા બીજી રીતે અર્થઘટન કરવાથી જે પરિણામો આવશે;
ઈ. અન્ય જોગવાઈઓની અસર;
એફ. પાલન ન થવાના પરિણામો; અને
છ. કાયદાનો ઉદ્દેશ આગળ વધારવામાં આવશે કે નાશ કરવામાં આવશે.

૧૯૨. અગાઉના ફકરામાં સૂચવેલા નિર્ણયો એક જ કાયદામાં એક જ જોગવાઈના સંદર્ભમાં આપવામાં આવ્યા હતા.વર્તમાન જેવા કિસ્સાઓમાં વધારાના પરિબલોને ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ, જ્યાં એક જ મુદ્દાના સંબંધમાં બહુવિધ કાયદાઓ કાર્યરત હોવાનું જણાય છે (અથવા વર્તમાન કેસમાં આર્બિટ્રેશન કરાર જેવા એક જ કરાર).વિચારણાઓની આ સૂચિમાં કે જે જોગવાઈ ફરજિયાત છે કે ડિરેક્ટરી છે તેના અદાલતના મૂલ્યાંકનને જીવંત કરવી આવશ્યક છે, અમે ઉમેરશું કે તમામ કાયદાઓનો અવકાશ, પ્રકૃતિ અને ડિઝાઈન જે એક સાથે કાર્યરત હોવાનું જણાય છે તે ધ્યાનમાં

લેવું આવશ્યક છે.તેમની આંતરક્રિયા અને વિધાનસભાના ઈરાદાનું મૂલ્યાંકન આવા તમામ કાયદાઓના સંદર્ભમાં થવું જોઈએ.લાગુ પડતા કાયદા (ઓ) ના ઉદ્દેશો (ઓ) ને આગળ વધારવામાં આવશે કે નાશ કરવામાં આવશે તે પ્રશ્ન પણ આવા તમામ કાયદાઓને ધ્યાનમાં રાખીને ધ્યાનમાં લેવો જોઈએ.

સી. સ્ટેમ્પ એક્ટનો ઉદ્દેશ જાળવી રાખવામાં આવ્યો છે

૧૯૩. એન એન ગ્લોબલ ૨ (ઉપરોક્ત) માં બહુમતી ચુકાદામાં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

“૯૨. જ્યારે સ્ટેમ્પ એક્ટ એ આવક વધારવાનો હેતુ ધરાવતો રાજકોષીય કાયદો છે, ત્યારે તે એક કાયદો છે, જેનો હેતુ મજબૂત બનાવવાનો છે.જે સમયે સ્ટેમ્પ ડ્યુટી ચૂકવવાની છે તે સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૧૭માં સ્પષ્ટ રીતે આપવામાં આવી છે. તેને રાજકોષીય કાયદો કહેવાનો કોઈ ફાયદો ન હોઈ શકે, તેનો હેતુ એ છે કે તેનો અમલ સંપૂર્ણ ઉત્સાહ સાથે થવો જોઈએ.અદાલતની ફરજ એ હોવી જોઈએ કે તે એવા અર્થઘટનને અપનાવે કે જે કાયદાના અમલીકરણમાં પરિણમે, કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મંજૂરી આપવાને બદલે.એકવાર આ સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે તો કોર્ટનું કાર્ય ઓછું મુશ્કેલ બની જાય છે..”

૧૯૪. વર્તમાન ચુકાદામાં આ અદાલત દ્વારા સ્ટેમ્પ એક્ટને આપવામાં આવેલ અર્થઘટન કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મંજૂરી આપતું

નથી.આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ સ્ટેમ્પ એક્ટની જોગવાઈઓ દ્વારા બંધાયેલ છે, જેમાં તેની જમી અને સ્વીકાર્યતા સંબંધિત જોગવાઈઓનો સમાવેશ થાય છે.આ ચુકાદામાં કાયદાનું અર્થઘટન એ સુનિશ્ચિત કરે છે કે આર્બિટ્રેશન એક્ટની જોગવાઈઓ સ્ટેમ્પ એક્ટના હેતુથી વિચલિત ન થાય ત્યારે અમલમાં મૂકવામાં આવે છે.

૧૯૫. મહેસૂલના હિતોને કોઈ પણ રીતે જોખમમાં મુકવામાં આવતા નથી કારણ કે સંબંધિત કરારને સ્વીકાર્ય બનાવવામાં આવે તે પહેલાં અને પક્ષકારો વચ્ચે નિર્ણય લેવામાં આવે તે પહેલાં વસૂલવામાં આવતી ફરજની ચૂકવણી કરવી આવશ્યક છે.પ્રશ્ન એ છે કે કરાર કયા તબક્કે જમ કરવામાં આવશે અને તે બિલકુલ જમ કરવામાં આવશે કે નહીં.અદાલતો તેમની ફરજનો ત્યાગ કરી રહી નથી પરંતુ તેના બદલે નીચેની બાબતોને અમલમાં મૂકી રહી છે:

એ. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૫માં ન્યૂનતમ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપનો સિદ્ધાંત;

બી. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૮ અને ૧૧ને પ્રથમ દૃષ્ટિએ લાગુ પડતું ધોરણ; અને

સી. સ્ટેમ્પ એક્ટનો હેતુ મહેસૂલના હિતોનું રક્ષણ કરવાનો છે, ન કે વાદીઓને તકનિકી હથિયારથી સજ્જ કરવાનો, જેના દ્વારા તેઓ કાયદાના ચુકાદામાં વિલંબ કરે છે.

ડી. કાયદાનું અર્થઘટન સ્ટેમ્પ એક્ટ ઉપરાંત આર્બિટ્રેશન એક્ટના હેતુને અસર કરતું હોવું જોઈએ.

૧૯૬. એન એન ગ્લોબલ ર (ઉપરોક્ત) માં બંધારણીય બેન્ચનો નિર્ણય ફક્ત સ્ટેમ્પ એક્ટના હેતુને અસર કરે છે. તે સ્ટેમ્પ એક્ટના ઉદ્દેશને પ્રાથમિકતા આપે છે, એટલે કે, આર્બિટ્રેશન એક્ટના ખર્ચે આવક એકત્રિત કરવી. અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેમ, આર્બિટ્રેશન એક્ટનો હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે વ્યાપારી અને અન્ય બંને પક્ષો માટે ઝડપી અને અસરકારક વૈકલ્પિક વિવાદ નિવારણ પ્રણાલી ઉપલબ્ધ હોય. એન એન ગ્લોબલ ર (સુપ્રા) માં સ્ટેમ્પ એક્ટને આપવામાં આવેલા અર્થઘટન દ્વારા આ હેતુને નબળી પાડવાનું જોખમ છે. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ (અથવા કેસ મુજબની કલમ ૮) હેઠળ આર્બિટ્રેટરની નિમણૂકના તબક્કે આર્બિટ્રેશન કલમ ધરાવતી સમજૂતીને જમ કરવાથી આર્બિટ્રેશનની શરૂઆતમાં વિલંબ થશે. તે એક જાણીતી હકીકત છે કે અદાલતો પર અસંખ્ય કેસોનો બોજો છે. દરેક કેસ જે ઝડપે આગળ વધે છે તેમાં વિલંબ થવાનું આ અનિવાર્ય પરિણામ છે. બીજી બાજુ, આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ્સ ઓછા પ્રમાણમાં કેસોનો સામનો કરે છે. તેઓ તેમની સામેના એક જ કેસના ચુકાદા માટે વિસ્તૃત સમય ફાળવી શકે છે. જો કોઈ ચોક્કસ કેસમાં મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કોઈ કરાર જમ કરવામાં આવે છે, તો તે વધુ શક્ય છે કે સ્ટેમ્પ-ડ્યુટી અને દંડ (જો કોઈ હોય તો) ની ચુકવણીની

પ્રક્રિયા અને સ્ટેમ્પ એક્ટ હેઠળની અન્ય પ્રક્રિયાઓ અદાલતોની સરખામણીએ ઝડપી ગતિએ પૂર્ણ થાય.

જે *.એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ અને ગારવેર વોલ રોપ્સનો ખોટો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો.

i. એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ

૧૯૭. વર્તમાન મુદ્દાની ઉત્પત્તિ એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ (ઉપરોક્ત) માં આ અદાલતના બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આપેલા ચુકાદામાંથી ઉદ્ભવે છે.તે કિસ્સામાં, અપીલકર્તા અને સામાવાળા અપીલકર્તાની તરફેણમાં બે ચા એસ્ટેટના સંદર્ભમાં લીઝ ડીડ અમલમાં મૂક્યો હતો.લીઝ ડીડ પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદોના સમાધાન માટે આર્બિટ્રેશન દ્વારા પ્રદાન કરે છે.જ્યારે અપીલકર્તાએ આર્બિટ્રેશન કલમ લાગુ કરવાની માંગ કરી હતી, ત્યારે સામાવાળા આ આધાર પર તેનો વિરોધ કર્યો હતો કે લીઝ ડીડ નોંધણી વગરનું હતું અને યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરેલું ન હતું, અને તેથી તે અમાન્ય, અમલપાત્ર અને બંધનકર્તા ન હતું.ઉચ્ચ અદાલતે મધ્યસ્થીની નિમણૂક માટેની અપીલકર્તાની અરજીને ફગાવી દીધી હતી.અપીલ પર, અન્ય બાબતોની સાથે આ અદાલત સમક્ષ નીચેના મુદ્દાઓ વિચારણા માટે આવ્યા હતા:પ્રથમ, નોંધણી વગરના (પરંતુ ફરજિયાત નોંધણીપાત્ર) સાધનમાં સમાવિષ્ટ મધ્યસ્થી કરાર માન્ય અને લાગુ કરી શકાય તેવો છે કે કેમ; અને બીજું, નોંધણી વગરના સાધનમાં

યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરેલ મધ્યસ્થી કરાર માન્ય અને લાગુ કરી શકાય તેવો છે કે કેમ.

* એડ. નોંધ:ભાગ જે.

૧૯૮. પ્રથમ મુદ્દાના સંદર્ભમાં કોર્ટે નોંધણી અધિનિયમની કલમ ૪૯નું વિશ્લેષણ કર્યું હતું. નોંધણી અધિનિયમની કલમ ૪૯ એ જોગવાઈ કરે છે કે નોંધણી વગરનો દસ્તાવેજ આવી મિલકતને અસર કરતા કોઈપણ વ્યવહારના પુરાવા તરીકે પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી અથવા જ્યાં સુધી તે નોંધાયેલ ન હોય ત્યાં સુધી આવી સત્તા પ્રદાન કરી શકાતો નથી.જો કે, કલમ ૪૯ ની જોગવાઈ પૂરી પાડે છે કે નોંધણી વગરના સાધનનો ઉપયોગ કોઈપણ કોલેટરલ વ્યવહારના પુરાવા તરીકે થઈ શકે છે જે આવા સાધન દ્વારા લાગુ કરવાની જરૂર નથી.ઉપરોક્ત જોગવાઈને ધ્યાનમાં રાખીને, આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે નોંધણી વગરના સાધનમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ એ વિવાદોના સમાધાનને લગતી કોલેટરલ ટર્મ છે, જે કરારની કામગીરી સાથે અસંબંધિત હતી.તેથી, એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે નોંધણી વગરના પરંતુ ફરજિયાત નોંધણીપાત્ર દસ્તાવેજમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન કરાર પર કાર્યવાહી કરી શકાય છે અને આર્બિટ્રેશન દ્વારા વિવાદના નિરાકરણના હેતુ માટે લાગુ કરી શકાય છે.

૧૯૯. બીજા મુદ્દાના સંદર્ભમાં, એ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫માં નોંધણી અધિનિયમની કલમ ૪૯ જેવી જોગવાઈ નથી જે

અનસ્ટેમ્પ્ડ સાધનનો ઉપયોગ કોલેટરલ હેતુ માટે કરવા માટે સક્ષમ બનાવે છે.ત્યારબાદ, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે કલમ ૩૩ દરેક અદાલત પર ફરજ પાડે છે, તેમજ એક મધ્યસ્થી પર પણ ફરજ પાડે છે, જેની સામે સાધનની તપાસ કરવા માટે સ્ટેમ્પ ડ્યુટી સાથે ચાર્જ કરવા યોગ્ય નોંધણી વગરનું સાધન રજૂ કરવામાં આવે છે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે કે તે યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરેલું છે કે કેમ.જો કોર્ટ અથવા આબિટ્રેટર એવા નિષ્કર્ષ પર આવે કે ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં આવ્યો નથી, તો તેણે દસ્તાવેજને જપ્ત કરવો જરૂરી છે.કોર્ટે જ્યારે મધ્યસ્થી એવા દસ્તાવેજમાં સમાયેલી હોય કે જેના પર નીચેની શરતોમાં યોગ્ય રીતે મહોર ન હોય ત્યારે અપનાવવાની પ્રક્રિયા નક્કી કરી હતી:

એ. અદાલતે, કોઈપણ દસ્તાવેજને પુરાવામાં સ્વીકારતા પહેલા અથવા આવા દસ્તાવેજ પર કાર્યવાહી કરતા પહેલા, તપાસ કરવી જોઈએ કે શું સાધન/દસ્તાવેજ પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં આવ્યો છે કે કેમ અને શું તે એક સાધન છે કે જે ફરજિયાતપણે નોંધણીપાત્ર છે.

બી. જો દસ્તાવેજ પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવ્યો હોય, તો સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫ ઉપરોક્ત દસ્તાવેજ પર કાર્યવાહી કરવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે.પરિણામે, તેમાંની આબિટ્રેશન કલમ પર પણ કાર્યવાહી કરી શકાતી નથી.ત્યારબાદ કોર્ટે સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ હેઠળ દસ્તાવેજ જપ્ત કરવા માટે આગળ વધવું જોઈએ અને

સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫ અને ૩૮ હેઠળની પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું જોઈએ.

સી. જો દસ્તાવેજ પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ લગાવવામાં આવ્યો હોય, અથવા જો ડેફિસિટ સ્ટેમ્પ ડ્યુટી અને દંડ કોર્ટ સમક્ષ અથવા કલેક્ટર સમક્ષ (સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૪૯ની કલમ ૩૫માં વિચાર્યા મુજબ) ચૂકવવામાં આવે અને ડેફિસિટ ડ્યુટી સંદર્ભમાં ખામી દૂર થાય, તો કોર્ટ દસ્તાવેજને યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરેલું ગણી શકે છે.

૨૦૦. એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ (સુપ્રા) એ અદાલતોને કલમ ૧૧ના તબક્કે સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ હેઠળ દસ્તાવેજ જમ કરવાની મંજૂરી આપી હતી.આમ, મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ અધિકારક્ષેત્ર ધારણ કરી શકે તે પહેલાં અદાલતોને પૂર્વ-મધ્યસ્થી તબક્કે દરમિયાનગીરી કરવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી.એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ (સુપ્રા) ૨૦૧૧માં નક્કી કરવામાં આવી હતી.તે સમયે, પટેલ એન્જિનિયરિંગ (સુપ્રા) અને બોધારા પોલીફેબ (સુપ્રા) પાસે આ ક્ષેત્ર હતું, જેમાં એવું માનવામાં આવતું હતું કે રેફરલ અદાલતો પાસે મધ્યસ્થી કરારોના અસ્તિત્વ અને માન્યતા સહિત મોટી સંખ્યામાં પ્રારંભિક મુદ્દાઓ નક્કી કરવાની વ્યાપક સત્તાઓ છે.ઉપરના વિભાગોમાં ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેમ, ભારતના કાયદા પંચે કલમ ૮ અને ૧૧માં સુધારાની ભલામણ એવી પરિસ્થિતિઓમાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપના અવકાશને મર્યાદિત કરવાના

દષ્ટિકોણથી કરી છે જ્યાં કોર્ટ/ન્યાયિક સત્તામંડળને લાગે છે કે મધ્યસ્થી કરાર અસ્તિત્વમાં નથી અથવા તે રદબાતલ છે.."

૨૦૧. ભારતના કાયદા પંચની ભલામણોને અનુસરીને, સંસદે કલમ ૧૧ (૬એ) નો સમાવેશ કર્યો હતો જેમાં સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી હતી કે ન્યાયિક હસ્તક્ષેપનો અવકાશ મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વની તપાસ સુધી મર્યાદિત હતો. કલમ ૧૧ (૬એ) પરની કાયદાકીય નોંધ જણાવે છે કે "પેટા-કલમ (૪) થી (૬) હેઠળની અરજીઓ પર વિચારણા કરતી વખતે સર્વોચ્ચ અદાલત અથવા ઉચ્ચ અદાલત મધ્યસ્થતા કરારની તપાસ સુધી મર્યાદિત રહેશે તેવી જોગવાઈ કરવા માટે કલમ (૬એ) દાખલ કરવામાં આવી છે." વધુ મહત્વની વાત એ છે કે, ઉપરોક્ત જોગવાઈમાં બિન-અસ્થાયી કલમ છે જે વાંચે છે: "કોઈપણ અદાલતના કોઈપણ ચુકાદા, હુકમનામા અથવા આદેશ હોવા છતાં.."

૨૦૨. એમ્માર એમ. જી. એફ. લેન્ડ લિમિટેડ વિ. આફતાબ સિંહ, (૧૭૦ (૨૦૧૯) ૧૨ એસ. સી. સી. ૭૫૧) આ અદાલત કલમ ૮ના ઉદ્દેશ્યની તપાસ કરી રહી હતી જેમાં કલમ ૧૧ (૬એ) માં સમાવિષ્ટ સમાન બિન-અસ્થાયી કલમનો સમાવેશ થાય છે. આ અદાલતે કલમ ૮ માં સમાવિષ્ટ બિન-અપરોધ કલમનો હેતુ નીચેની શરતોમાં સમજાવ્યો:

"પર. [...] કલમ ૮ માં સુધારા દ્વારા ઉમેરવામાં આવેલા "સુપ્રીમ કોર્ટ અથવા કોઈપણ અદાલતના કોઈપણ ચુકાદા, હુકમનામું અથવા આદેશ હોવા છતાં" શબ્દો આર્બિટ્રેશન કરારના સંદર્ભમાં

ન્યાયિક સત્તાના હસ્તક્ષેપને ઘટાડવાના હેતુથી હતા.સુધારેલી કલમ ૮ (૧) મુજબ, ન્યાયિક સત્તામંડળે માત્ર એ પ્રશ્ન પર વિચાર કરવો પડશે કે "શું પક્ષો પાસે માન્ય મધ્યસ્થતા કરાર છે?" કોર્ટ પક્ષકારોને આબિટ્રેશનમાં મોકલવાનો ઇનકાર કરી શકતી નથી "જ્યાં સુધી તે શોધી ન લે કે પ્રથમ દષ્ટિએ કોઈ માન્ય આબિટ્રેશન કરાર અસ્તિત્વમાં નથી".સુધારેલી જોગવાઈ, આમ, ન્યાયિક સત્તામંડળ દ્વારા હસ્તક્ષેપને માત્ર એક જ પાસા સુધી મર્યાદિત કરે છે એટલે કે ન્યાયિક સત્તામંડળ દ્વારા સંદર્ભ આપવાનો ઇનકાર માત્ર એક જ પાસા સુધી મર્યાદિત છે, જ્યારે તેને લાગે છે કે પ્રથમ દષ્ટિએ કોઈ માન્ય મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં નથી.."

૧૭૦ (૨૦૧૯) ૧૨ એસસીસી ૭૫૧

૨૦૩. એમ્માર એમ. જી. એફ. લેન્ડ (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે સ્પષ્ટતા કરી હતી કે કલમ ૮ (૧) માં ઉલ્લેખિત "કોઈપણ ચુકાદા છતાં" અભિવ્યક્તિ તે ન્યાયિક ઉદાહરણો સાથે સંબંધિત છે જે કલમ ૮ હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે વિવિધ પાસાઓની તપાસ કરવાની ન્યાયિક સત્તાની વિવેકબુદ્ધિ અને શક્તિને સમજાવે છે.તેવી જ રીતે, કલમ ૧૧ (૬એ) નો હેતુ આબિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વની તપાસમાં ન્યાયિક હસ્તક્ષેપને ઘટાડવાનો છે.તદનુસાર, કલમ ૧૧ (૬એ) માં સમાવિષ્ટ બિન-અસ્થાયી કલમ તે ન્યાયિક ઉદાહરણો સાથે સંબંધિત છે જે કલમ ૧૧ના તબક્કે મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતાની તપાસ

કરવા અને દરમિયાનગીરી કરવા માટે રેફરલ અદાલતોની વિવેકબુદ્ધિ અને શક્તિમાં તક્ષીન છે.આમાં એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ્સ (સુપ્રા) નો સમાવેશ થાય છે કે તેણે રેફરલ કોર્ટને આર્બિટ્રેશન કરાર ધરાવતા અનસ્ટેમ્પ્ડ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટને જમ કરીને આર્બિટ્રેશન પ્રક્રિયામાં ન્યાયિક રીતે દખલ કરવાનું ફરજિયાત બનાવ્યું હતું.તેથી, અમારું માનવું છે કે કલમ ૧૧ (૬એ) એ પણ કલમ ૧૧ના તબક્કે ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ સાથે વ્યવહાર કરતી હદ સુધી એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ (ઉપરોક્ત) ના આધારમાં કાયદાકીય રીતે ફેરફાર કર્યો હતો.

II.ગારવેર દિવાલના દોરડાઓ

૨૦૪. ગરવારે વોલ રોપ્સ (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતના બે ન્યાયાધીશોની બેન્યને કરારમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન કલમની અસર નક્કી કરવા માટે બોલાવવામાં આવી હતી, જેના પર સ્ટેમ્પ લગાવવાની જરૂર છે.આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ (૬એ) ની રજૂઆત પહેલાં એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ્સ (સુપ્રા) નો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હોવાથી, આ અદાલત સમક્ષ અન્ય એક સુસંગત મુદ્દો એ હતો કે શું આ જોગવાઈની રજૂઆતથી એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ્સ (સુપ્રા) માં નિર્ણય માટેનો આધાર એ હદ સુધી દૂર થઈ ગયો કે જે કલમ ૧૧ હેઠળ રેફરલ કોર્ટ દ્વારા નહીં પરંતુ મધ્યસ્થી દ્વારા જમ કરી શકાય.આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે કલમ ૧૧ (૬એ) હેઠળ રેફરલ કોર્ટ સ્ટેમ્પ એક્ટની ફરજિયાત જોગવાઈઓ

દ્વારા અનસ્ટેમ્પ્ડ સાધનની તપાસ કરવા અને જપ્ત કરવા માટે બંધાયેલી રહેશે. વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે સ્ટેમ્પ એક્ટ સમગ્ર ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટને લાગુ પડતો હોવાથી, આવા ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટમાં સમાવિષ્ટ આબિટ્રિશન કલમને વિભાજિત કરવી અને તેને સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ આપવું શક્ય ન હતું.

૨૦૫. આ અદાલતે ગારવેર વોલ રોપ્સ (ઉપરોક્ત) માં આબિટ્રિશન એક્ટની કલમ ૧૧માં સમાવિષ્ટ "અસ્તિત્વ" શબ્દના અર્થનું વધુ વિશ્લેષણ કર્યું હતું. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે અનસ્ટેમ્પ્ડ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટમાં સમાવિષ્ટ આબિટ્રિશન એગ્રીમેન્ટ કાયદામાં અસ્તિત્વમાં રહેશે નહીં. સંબંધિત ફકરો નીચે લેવામાં આવ્યો છે:

“૨૨. જ્યારે આબિટ્રિશન કલમ "કરારમાં" સમાયેલી હોય, ત્યારે તે નોંધપાત્ર છે કે કરાર માત્ર ત્યારે જ કરાર બની જાય છે જો તે કાયદા દ્વારા લાગુ કરી શકાય. આપણે જોયું છે કે કેવી રીતે, સ્ટેમ્પ એક્ટ હેઠળ, કોઈ કરાર કરાર બનતો નથી, એટલે કે, જ્યાં સુધી તેના પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે કાયદામાં લાગુ કરી શકાતો નથી. તેથી, કલમ ૧૧ (૬-એ) નું સાદું વાંચન પણ, જ્યારે ૧૯૯૬ના અધિનિયમની કલમ ૭ (૨) અને કરાર અધિનિયમની કલમ ૨ (એચ) સાથે વાંચવામાં આવે, ત્યારે તે સ્પષ્ટ કરશે કે કરારમાં મધ્યસ્થી કલમ અસ્તિત્વમાં રહેશે નહીં જ્યારે તે કાયદા દ્વારા લાગુ કરવા યોગ્ય નથી. આ પણ એક સંકેત

છે કે કલમ ૧૧ (૬-એ) ના સુધારા દ્વારા એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટને કોઈ પણ રીતે સ્પર્શ કરવામાં આવ્યો નથી.."

૨૦૬. વધુમાં, આ અદાલતે આબિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ (૧૩) ની નોંધ લીધી હતી, જે આબિટ્રેટરની નિમણૂક માટેની કોઈપણ અરજીના નિકાલ માટે સાઠ દિવસની સમયમર્યાદા પૂરી પાડે છે. કલમ ૧૧ (૧૩) ને ધ્યાનમાં રાખીને, આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે સ્ટેમ્પ એક્ટ અને આબિટ્રેશન એક્ટની જોગવાઈઓનો સુમેળપૂર્વક અર્થઘટન કરવાની જરૂર છે. તદ્દનુસાર, કોર્ટે એવું માન્યું હતું કે એકવાર હાઈકોર્ટ કલમ ૧૧ના તબક્કે એક અનસ્ટેમ્પ્ડ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટને જમ કરી લે, પછી તે તેને મહારાષ્ટ્ર સ્ટેમ્પ એક્ટ હેઠળ સંબંધિત ઓથોરિટીને સોંપશે, જેનો નિર્ણય આવા ઓથોરિટીને ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ પ્રાપ્ત થાય તે જપ દિવસના સમયગાળાની અંદર લેવામાં આવશે. એકવાર સ્ટેમ્પ ડ્યુટી અને ઇંડ ચૂકવવામાં આવ્યા પછી, હાઈકોર્ટ કલમ ૧૧ની અરજીની સુનાવણી અને નિકાલ માટે ઝડપથી આગળ વધી શકે છે.

૨૦૭. ગારવેર વોલ રોપ્સ (ઉપરોક્ત) માં આ અદાલતના તારણોનો સારાંશ નીચે મુજબ આપી શકાય છે: પ્રથમ, એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ (ઉપરોક્ત) ને રદ કરવાનો કોઈ કાયદાકીય ઇરાદો નહોતો કારણ કે ન તો ૨૦૧૫ના સુધારા અધિનિયમના ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદનમાં કે ન તો ભારતીય કાયદા પંચના અહેવાલ, ૨૦૧૪માં તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં

આવ્યો છે; બીજું, કલમ ૧૧ના તબક્કે રેફરલ કોર્ટ માત્ર સ્ટેમ્પ અધિનિયમની જોગવાઈઓને અસર કરી રહી છે અને પક્ષો વચ્ચેના કોઈપણ પ્રારંભિક મુદ્દાઓ નક્કી કરી રહી નથી; ત્રીજું, અલગ પાડવાની ધારણા માત્ર મર્યાદિત હેતુઓ માટે જ લાગુ કરી શકાય છે. સ્ટેમ્પ એક્ટ સમગ્ર ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટને લાગુ પડતો હોવાથી, આવા કરારમાં સમાવિષ્ટ આર્બિટ્રેશન કલમને વિભાજિત કરવી શક્ય નથી; અને ચોથું, અનસ્ટેમ્પ્ડ કરારમાં આર્બિટ્રેશન કલમ અસ્તિત્વમાં રહેશે નહીં, જે એવા નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે કે કલમ ૧૧ (૬એ) એ એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ (સુપ્રા) ને નકારી નથી.

૨૦૮. ૨૦૧૫ના સુધારા અધિનિયમના ઉદ્દેશો અને કારણોનું નિવેદન નીચે મુજબ છે:

“(૩) મધ્યસ્થીની નિમણૂક માટેની અરજીનો નિકાલ ઉચ્ચ અદાલત અથવા સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા શક્ય તેટલી ઝડપથી કરવામાં આવશે અને સાઠ દિવસના સમયગાળામાં આ બાબતનો નિકાલ કરવાનો પ્રયાસ થવો જોઈએ.

“(૪) એવી જોગવાઈ કરવી કે મધ્યસ્થીની નિમણૂક માટેની કોઈપણ અરજી પર વિચારણા કરતી વખતે, ઉચ્ચ અદાલત અથવા સર્વોચ્ચ અદાલત પ્રથમ દૃષ્ટિએ મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વની તપાસ કરશે, અન્ય મુદ્દાઓની નહીં..”

૨૦૯. ઉપરોક્ત અવતરણ સૂચવે છે કે મધ્યસ્થીની નિમણૂકના તબક્કે સર્વોચ્ચ અદાલત અથવા ઉચ્ચ અદાલત "પ્રથમ દષ્ટિએ મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વની તપાસ કરશે, અન્ય મુદ્દાઓની નહીં". આ અન્ય મુદ્દાઓ માત્ર આર્બિટ્રેશન કરારની માન્યતા સાથે સંબંધિત નથી, પરંતુ તેમાં અન્ય કોઈપણ મુદ્દાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે જે આર્બિટ્રેશન કાર્યવાહીમાં બિનજરૂરી ન્યાયિક હસ્તક્ષેપનું પરિણામ છે. તદનુસાર, "અન્ય મુદ્દાઓ" માં કલમ ૮ અથવા કલમ ૧૧ ના તબક્કે રેફરલ કોર્ટ દ્વારા અનસ્ટેમ્પ્ડ સાધનની તપાસ અને જમીનો પણ સમાવેશ થાય છે. સ્ટેમ્પ એક્ટ હેઠળ અનસ્ટેમ્પ્ડ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ સાથે તપાસ, જમી અને વ્યવહાર કરવાની પ્રક્રિયા સમયબદ્ધ પ્રક્રિયા નથી, અને તેથી મધ્યસ્થીઓની ઝડપી અને સમયબદ્ધ નિમણૂક સુનિશ્ચિત કરવા માટે આર્બિટ્રેશન એક્ટના જણાવેલા લક્ષ્ય સાથે સુસંગત નથી. તેથી, ભલે ભારતીય કાયદા પંચનો અહેવાલ અથવા ૨૦૧૫ના સુધારા અધિનિયમના ઉદ્દેશો અને કારણોનું નિવેદન ખાસ કરીને એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ (ઉપરોક્ત) નો ઉલ્લેખ કરતું નથી, તેમ છતાં તે ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ કાયદાની સ્થિતિમાં કોઈ ફરક પાડતું નથી.

૨૧૦. ગરવેર વોલ રોપ્સ (સુપ્રા) એ અવલોકન કરવા માટે પટેલ એન્જિનિયરિંગ (સુપ્રા) પર આધાર રાખ્યો હતો કે "સામાવાળા વતી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી દલીલને સ્વીકારવી મુશ્કેલ છે કે

કલમ ૧૬ એ સ્પષ્ટ કરે છે કે આર્બિટ્રેશન કરારનું પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ છે, અને ૧૯૯૬ અધિનિયમની કલમ ૧૧ હેઠળ અરજી નક્કી કરતી વખતે તેને લાગુ કરવી આવશ્યક છે. અગાઉના વિભાગોમાં ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેમ, વિભાજનક્ષમતાની ધારણા અંતર્ગત કરારની અયોગ્યતા, ગેરકાયદેસરતા અથવા અસ્તિત્વ ન હોવા છતાં આર્બિટ્રેશન કરારની માન્યતાને સુનિશ્ચિત કરે છે.

૨૧૧. કલમ ૧૬ હેઠળ આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલની સત્તાનો અવકાશ વ્યાપક છે કારણ કે તે આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતાને લગતા મુદ્દાઓ સાથે વ્યવહાર કરી શકે છે. એન. એન. ગ્લોબલ ૨ (ઉપરોક્ત) માં તેમના અસંમત અભિપ્રાયમાં, ન્યાયમૂર્તિ રોચે યોગ્ય રીતે અવલોકન કર્યું છે કે "કલમ ૧૬ ખાસ કરીને અસ્તિત્વ અને માન્યતા બંને સાથે સંબંધિત છે જ્યારે કલમ ૧૧ માત્ર અસ્તિત્વ સાથે સંબંધિત છે, તેથી પહેલાને વધુ મહત્વ આપવું જોઈએ." આ નિરીક્ષણ આર્બિટ્રેશન પ્રક્રિયામાં અદાલતોની દેખરેખની ભૂમિકાને ઘટાડવા માટે આર્બિટ્રેશન અધિનિયમના જણાવેલા ધ્યેય સાથે સુસંગત છે. ૨૦૧૫ના સુધારા અધિનિયમ પછી રેફરલ અદાલતોએ માત્ર પ્રથમ દૃષ્ટિએ આર્બિટ્રેશન કરારનું અસ્તિત્વ અથવા માન્યતા નક્કી કરવી જરૂરી છે. આવા પ્રાથમિક નિર્ધારણનો આધાર એ હકીકતમાં રહેલો છે કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ પાસે પછીથી આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતાના મુદ્દા પર ચુકાદો

આપવાની ક્ષમતા હશે.તેથી, વિભાજનક્ષમતાની ધારણા રેફરલ તબક્કે લાગુ પડે છે.

* એડ. નોંધ:ભાગ K

૨૧૨. ઇન્ટરકોન્ટિનેન્ટલ હોટેલ્સ ગ્રૂપ (ઇન્ડિયા) (પી) લિમિટેડ વિરુદ્ધ વોટરલાઇન હોટેલ્સ (પી) લિમિટેડ, (૧૭૧ (૨૦૨૨) ૭ એસ. સી. સી. ૬૬૨) માં કલમ ૧૧ની અરજીમાં આ અદાલતના ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ સમક્ષ મુદ્દો હતો:જ્યારે અંતર્ગત કરાર પર ખોટી રીતે મહોર મારવામાં આવે ત્યારે કોર્ટ મધ્યસ્થીની નિમણૂક કરવા માટે આગળ વધી શકે છે કે કેમ.તે કિસ્સામાં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે "સ્ટેમ્પ ડ્યુટી ચૂકવવામાં આવી હોવા છતાં, તે અપૂરતી કે યોગ્ય છે કે કેમ તે એક એવો પ્રશ્ન છે જેનો જવાબ પછીના તબક્કે આપી શકાય છે કારણ કે આ અદાલત કલમ ૧૧ (૬) હેઠળ આ પાસાની સમીક્ષા કરી શકતી નથી અથવા તેમાં જઈ શકતી નથી.."

૨૧૩. અગાઉના વિભાગોમાં થયેલી ચર્ચાએ એવું માન્યું છે કે કોઈ સાધનની બિન-મુદ્રાંકન અથવા અપૂરતી મુદ્રાંકન તેને અમાન્ય અથવા અસ્તિત્વમાં નથી.તેથી, ગારવેર વોલ રોપ્સ (સુપ્રા) ના ફક્ત ૨૨ અને ૨૯, જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ્ડ કરારમાં સમાવિષ્ટ આનિટ્રેશન કરાર કાયદામાં અસ્તિત્વમાં રહેશે નહીં, તે કાયદાની યોગ્ય સ્થિતિને નિર્ધારિત કરતું નથી.

કે *.ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ યોજના, ૧૯૯૬ દ્વારા
મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક

૨૧૪. એન એન ગ્લોબલ ૨ (ઉપરોક્ત) માં, બહુમતીએ ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ યોજના, ૧૯૯૬ દ્વારા મધ્યસ્થીઓની નિમણૂકને ધ્યાનમાં લીધી હતી.(૧૭૨ “૧૯૯૬ યોજના ") ૧૯૯૬ની યોજનાનો પરિચ્છેદ ૨ નીચે મુજબ છે:

“૨. વિનંતીની રજૂઆત.- કલમ ૧૧ની પેટા-કલમ (૪) અથવા પેટા-કલમ (૫) અથવા પેટા-કલમ (૬) હેઠળ મુખ્ય ન્યાયાધીશને વિનંતી લેખિતમાં કરવામાં આવશે અને તેની સાથે – (એ) મૂળ આર્બિટ્રેશન કરાર અથવા તેની યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત નકલ;

૧૯૯૬ની યોજના એવી જોગવાઈ કરે છે કે આર્બિટ્રેટરની નિમણૂક માટે કલમ ૧૧ હેઠળની અરજી મૂળ આર્બિટ્રેશન કરાર અથવા યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત નકલ સાથે હોવી જોઈએ.

૨૧૫. એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ (ઉપરોક્ત) માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે આર્બિટ્રેશન કલમ ધરાવતી સમજૂતી/કરાર/સાધનની પ્રમાણિત નકલ મૂળ પર ચૂકવવામાં આવેલી સ્ટેમ્પ ડ્યુટી જાહેર કરવી જોઈએ.એન એન ગ્લોબલ ૨ (સુપ્રા) એ આ

ઢ્રષ્ટિકોણને સમર્થન આપ્યું છે.તે કિસ્સામાં, આ અદાલતે ૧૯૯૬ ની યોજનાના ફકરા ૫ નો વધુ ઉલ્લેખ કર્યો છે જે મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા પેરા ૩ હેઠળ તેમના દ્વારા નિયુક્ત વ્યક્તિ અથવા સંસ્થાને યોજના હેઠળ વિનંતી કરનાર પક્ષ પાસેથી વધુ માહિતી અથવા સ્પષ્ટતા મેળવવાની મંજૂરી આપે છે.પરિણામે, એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૧૧ હેઠળની અરજી સાથે કામ કરતા ન્યાયાધીશ એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ (ઉપરોક્ત) માં નિર્ધારિત જરૂરિયાતોને સંતોષવા માટે સ્ટેમ્પ ડ્યુટીની ચુકવણી અંગે વધુ સ્પષ્ટતા અથવા માહિતી મેળવી શકે છે.

૧૭૨ "૧૯૯૬ યોજના "

૨૧૬. એન એન ગ્લોબલ ૨ (સુપ્રા) એ જુપુડી કેશવ રાવ વિરુદ્ધ પુલવર્થી વેંકટ સુબ્બારાવ (૧૭૩ (૧૯૭૧) ૧ એસ. સી. સી. ૫૪૫) માં આ અદાલતના બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આપેલા નિર્ણયનો પણ ઉલ્લેખ કરે છે, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે સ્ટેમ્પ અધિનિયમની કલમ ૩૫ કોઈપણ બિન-સ્ટેમ્પવાળા અથવા અપૂરતા સ્ટેમ્પવાળા સાધનના ગૌણ પુરાવાને પુરાવાઓમાં અસ્વીકાર્ય બનાવે છે.વધુમાં એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે આવા સાધનના કોઈપણ ગૌણ પુરાવા પર કલમ ૩૫ની ઢ્રષ્ટિએ કાર્યવાહી કરી શકાતી નથી.ત્યારબાદ, હરિઓમ અગ્રવાલ વિરુદ્ધ પ્રકાશ ચંદ માલવીય (૧૭૪ (૨૦૦૭) ૮ એસ. સી. સી. ૫૧૪) કેસમાં

આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે જુપુડી કેશવ રાવ (ઉપરોક્ત) ને એવું નિરીક્ષણ કરીને સમર્થન આપ્યું હતું કે સ્ટેમ્પ અધિનિયમની કલમ ૩૩ અને ૩૫ સાધનની કોઈપણ નકલ સાથે સંબંધિત નથી.સંબંધિત ફરો નીચે લેવામાં આવ્યો છે:

“૧૦. આ અદાલતના નિર્ણયો અને કાયદાની કલમ ૩૩,૩૫ અને ૨ (૧૪) ના સાદા વાંચન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જે સાધન પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે તેને જમ્ કરી શકાય છે અને જ્યારે આવા સાધન માટે જરૂરી ફી અને દંડ ચૂકવવામાં આવે ત્યારે તે સ્ટેમ્પ અધિનિયમની કલમ ૩૫ હેઠળ પુરાવા તરીકે લઈ શકાય છે. કલમ ૩૩ અથવા ૩૫ સાધનની કોઈપણ નકલ સાથે સંબંધિત નથી અને પક્ષને માત્ર તે દસ્તાવેજ પર આધાર રાખવાની મંજૂરી આપી શકાય છે જે કલમ ૨ (૧૪) ના અર્થમાં એક સાધન છે.સ્ટેમ્પ એક્ટના હેતુઓ માટે દસ્તાવેજની નકલનો સમાવેશ કરવાનો કોઈ અવકાશ નથી. કાયદામાં હવે કોઈ શંકા નથી કે સાધનની નકલને જમ્ કરીને માન્ય કરી શકાતી નથી અને આને સ્ટેમ્પ એક્ટ, ૧૮૯૯ હેઠળ ગૌણ પુરાવા તરીકે સ્વીકારી શકાતી નથી..”

૨૧૭. આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ અથવા તેની પ્રમાણિત નકલ રદબાતલ અથવા અમલપાત્ર નથી કારણ કે તે અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અપૂરતી રીતે સ્ટેમ્પ્ડ છે.અમે તે મુજબ સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે જુપુડી કેશવ રાવ (સુપ્રા) અને હરિઓમ અગ્રવાલ (સુપ્રા) માં નિર્ધારિત કાયદાની સ્થિતિ કલમ ૧૧ના તબક્કે (તેમજ કલમ ૮ના તબક્કે) રેફરલ કોર્ટને આબિટ્રેશન કરારની પ્રમાણિત નકલ પર કાર્યવાહી કરવા અને પક્ષકારોને આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલમાં મોકલવા માટે અવરોધી શકે નહીં.

૨૧૮. અગાઉના વિભાગોમાં ચર્ચા સૂચવે છે કે કલમ ૧૧ના તબક્કે રેફરલ કોર્ટે અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ્ડ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટની તપાસ અથવા જમી ન કરવી જોઈએ, પરંતુ તેને આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નક્કી કરવા માટે છોડી દેવી જોઈએ.જ્યારે કોઈ પક્ષ આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ અથવા તેની પ્રમાણિત નકલ રજૂ કરે છે, ત્યારે રેફરલ કોર્ટે માત્ર તપાસ કરવી પડે છે કે આબિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭ ની શરતોમાં આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ અસ્તિત્વમાં છે કે કેમ. કલમ ૧૧ હેઠળ રેફરલ કોર્ટે એ તપાસવાની જરૂર નથી કે કરાર/સાધન/કરારની પ્રમાણિત નકલ મૂળ પર સ્ટેમ્પ ડ્યુટીની ચુકવણીની હકીકત જાહેર કરે છે કે કેમ.તદનુસાર, અમે માનીએ છીએ કે એન. એન. ગ્લોબલ ૨ (સુપ્રા) માં પુનરાવર્તન કરવામાં આવ્યું છે તેમ, એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ (સુપ્રા) માં આ અદાલતની ધારણા હવે કાયદામાં માન્ય નથી.

એલ *.વિધા ક્રોલિયા સ્ટેમ્પિંગના મુદ્દાનો સામનો કરતી નથી

૨૧૯. આ કાર્યવાહીની ઉત્પત્તિ એન. એન. ગ્લોબલ ૧ (ઉપરોક્ત) માં છે, જે વિધા ક્રોલિયા (ઉપરોક્ત) માં મળેલા તારણોની શુદ્ધતા પર શંકા કરે છે.એન. એન. ગ્લોબલ ૧ (સુપ્રા) એ વિધા ક્રોલિયા (સુપ્રા) માં કો-ઓર્ડિનેટ બેન્યના ફક્ત ૧૪૬ અને ૧૪૭માં લેવામાં આવેલા દ્રષ્ટિકોણની શુદ્ધતા પર શંકા વ્યક્ત કરી હતી, જ્યાં ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્યે ગરવેર વોલ રોપ્સ (સુપ્રા) પર આધાર રાખ્યો હતો.

એડ. નોંધ:ભાગ L

૨૨૦. ફક્ત ૧૪૬માં, આ અદાલત એ મુદ્દા પર કામ કરી રહી હતી કે શું કલમ ૧૧ (૬એ) માં સમાવિષ્ટ અભિવ્યક્તિ "અસ્તિત્વ" પણ મધ્યસ્થતા કરારની માન્યતાને પૂર્વનિર્ધારિત કરે છે કે કેમ.કોર્ટે આ દરખાસ્તનો જવાબ આપતા અવલોકન કર્યું કે આબિટ્રેશન કરાર ત્યારે જ "અસ્તિત્વમાં છે" જ્યારે તે માન્ય અને અમલપાત્ર હોય.તદનુસાર, એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટના અસ્તિત્વનો અર્થ એ છે કે આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ જે આબિટ્રેશન એક્ટ અને કોન્ટ્રાક્ટ એક્ટ બંનેની જરૂરિયાતોને સંતોષે છે. અનુગામી ફક્તમાં, આ અદાલતે તેના નિષ્કર્ષને મજબૂત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો.આ પ્રક્રિયામાં, તેણે આ અદાલતના વિવિધ ઉદાહરણોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો જેમાં ગારવેર વોલ રોપ્સ (સુપ્રા) નો સમાવેશ થાય છે.

૨૨૧. ફરો ૧૪૭.૧ સ્પષ્ટ કરે છે કે તે ફક્ત મધ્યસ્થી કરારના અસ્તિત્વ અને માન્યતા વચ્ચેના સહસંબંધને સ્થાપિત કરવાના હેતુઓ માટે ગારવેર વોલ રોપ્સ (સુપ્રા) નો ઉલ્લેખ કરે છે.ગારવેર વોલ રોપ્સ (ઉપરોક્ત) નો સંબંધિત ફરો યુનાઇટેડ ઇન્ડિયા ઇન્શ્યોરન્સ કંપની લિમિટેડ v.હ્યુન્ડાઈ એન્ગ.& કન્સ્ટ્રક્શન કંપની લિમિટેડ (૧૭૫ (૨૦૧૮) ૧૭ એસ. સી. સી. ૬૦૭) જેમાં આર્બિટ્રેશન કલમ ત્યારે જ શરૂ કરવામાં આવી હતી જ્યારે કોઈ એક પક્ષ તેની જવાબદારી સ્વીકારે અથવા સ્વીકારે.તે કિસ્સામાં, સંબંધિત પક્ષ (વીમાદાતા) તેની જવાબદારી સ્વીકારતો ન હોવાથી, અદાલતે એવું માન્યું હતું કે આર્બિટ્રેશન કલમ હકીકતમાં અસ્તિત્વમાં હોવા છતાં કાયદામાં અસ્તિત્વમાં નથી.ગારવેર વોલ રોપ્સ (સુપ્રા) હ્યુન્ડાઈ એન્ગ પર આધારિત હતી.(ઉપરોક્ત) ખોટી હોવા છતાં, એવું માનવું કે જ્યાં સુધી અંતર્ગત સાધન પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કોઈ અનસ્ટેમ્પ્ડ કરાર કાયદાની બાબત તરીકે અસ્તિત્વમાં રહેશે નહીં.અમારો અભિપ્રાય છે કે વિધા ક્રોલિયા (ઉપરોક્ત) એ કોઈ પણ રીતે આર્બિટ્રેશન કરાર પર અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પવાળા અંતર્ગત કરારની અસર નક્કી કરી નથી.તેણે ગારવેર વોલ રોપ્સ (સુપ્રા) નો ઉલ્લેખ માત્ર તેના અર્થઘટનને સમર્થન આપવા માટે કર્યો હતો કે જો તે અમાન્ય અથવા ગેરકાયદેસર હોય તો મધ્યસ્થી કરાર

અસ્તિત્વમાં નથી, જે આ ચુકાદાના ઉપરોક્ત વિભાગોમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે.

૨૨૨. નોંધપાત્ર બાબત એ છે કે કારકિર્દી સંસ્થા શૈક્ષણિક સોસાયટી વિરુદ્ધ ઓમ શ્રી ઠાકુરજી શૈક્ષણિક સોસાયટી (૧૭૬ ૨૦૨૩ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન એસ. સી. ૫૮૬) માં આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે સ્પષ્ટતા કરી હતી કે વિધા ક્રોલિયાએ (ઉપરોક્ત) ફક્ત 'અસ્તિત્વ' શબ્દનો અર્થઘટન કરવા માટે 'ગરવેર વોલ રોપ્સ' (ઉપરોક્ત) નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, અને શું 'અમાન્ય' મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં હોવાનું કહી શકાય કે કેમ 'બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે વધુ સ્પષ્ટતા કરી હતી કે વિધા ક્રોલિયાએ (ઉપરોક્ત) મધ્યસ્થતા કલમ પર બિન-મુદ્રાંકિત અથવા અપૂરતી મુદ્રાંકિત કરારની અસરના મુદ્દાનો નિર્ણય લીધો નથી.સંબંધિત અર્ક નીચે મુજબ છે:

“૩. વિધા ક્રોલિયા વિ. દુર્ગા ટ્રેડિંગનો ચુકાદો

કોર્પોરેશને આર્બિટ્રેશન કરાર પર અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અન્ડરસ્ટેમ્પ્ડ અંતર્ગત કરારની અસરના મુદ્દાની તપાસ કરી ન હતી અને નિર્ણય લીધો ન હતો.આ મુદ્દો અને પ્રશ્ન વિધા ક્રોલિયા (ઉપરોક્ત) માં નક્કી કરવામાં આવ્યો નથી, તેથી આ નિર્ણય આ પ્રશ્ન પર પૂર્વવર્તી નથી..”

૨૨૩. અમે કારકિર્દી સંસ્થા શૈક્ષણિક સોસાયટી (ઉપરોક્ત) ના આ અવલોકનો સાથે સહમત છીએ.વિદ્યા દ્રોલિયા (સુપ્રા) એ આબિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ અથવા માન્યતા પર અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ્ડ સાધનની અસરના મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કર્યો ન હતો.તેથી, વિદ્યા દ્રોલિયા (ઉપરોક્ત) માં તર્ક એ નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જતો નથી કે ગર્વેર વોલ રોપ્સ (ઉપરોક્ત) નો નિર્ણય કાં તો તપાસના પાસા પર અને આબિટ્રેશન કાર્યવાહીના સંદર્ભમાં અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ્ડ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટને જમ કરવા અથવા અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ્ડ અંતર્ગત કરારમાં સમાવિષ્ટ ઓન આબિટ્રેશન કરારની માન્યતા પર યોગ્ય રીતે લેવામાં આવ્યો હતો.

૧૭૬ ૨૦૨૩ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એસસી ૫૮૬

એમ *.તારણો

૨૨૪. આ ચુકાદામાં મેળવેલા તારણોનો સારાંશ નીચે મુજબ છે:

એ. જે કરારો પર સ્ટેમ્પ નથી અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ છે તે સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫ હેઠળ પુરાવામાં અસ્વીકાર્ય છે. આવા કરારો રદબાતલ અથવા શરૂથી રદબાતલ અથવા અમલપાત્ર નથી;

બી. બિન-મુદ્રાંકન અથવા અપૂરતી મુદ્રાંકન એક સાધ્ય ખામી છે;

સી. સ્ટેમ્પિંગ અંગેનો વાંધો આબિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૮ અથવા ૧૧

હેઠળ નક્કી કરવામાં આવતો નથી. સંબંધિત અદાલતે તપાસ કરવી જોઈએ કે આબિટ્રેશન કરાર પ્રથમ દષ્ટિએ અસ્તિત્વમાં છે કે કેમ;

ડી. કરાર પર મહોર મારવાના સંબંધમાં કોઈપણ વાંધાઓ મધ્યસ્થી

ટ્રિબ્યુનલના દાયરામાં આવે છે; અને

ઈ. એન. એન. ગ્લોબલ ૨ (સુપ્રા) અને એસ. એમ. એસ. ટી એસ્ટેટ

(સુપ્રા) માં નિર્ણયને નકારી કાઢવામાં આવ્યો છે.ગારવેર વોલ

રોપ્સ (ઉપરોક્ત) ના ફક્ત ૨૨ અને ૨૮ ને તે હદ સુધી નકારી

કાઢવામાં આવ્યા છે.

૨૨૫. રજિસ્ટ્રીને આ બાબતોને યોગ્ય બેન્ચ સમક્ષ મૂકવા માટે ભારતના

માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ પાસેથી વહીવટી નિર્દેશો લેવાનો નિર્દેશ

આપવામાં આવ્યો છે.

એડ. નોંધ:ભાગ એમ

ચુકાદો

સંજીવ ખન્ના, જે.

હું ભારતના માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ ડૉ. ડી. વાય. ચંદ્રચુડે વર્તમાન સંદર્ભમાં વિચારણા માટે ઊભી થયેલી વિવિધ રૂપરેખાઓના તેમના વિસ્તૃત પ્રદર્શનમાં વ્યક્ત કરેલા અભિપ્રાય સાથે આદરપૂર્વક સંમત છું.તેને પૂરક બનાવતા, હું અંતિમ નિષ્કર્ષ માટે વધારાના સમર્થન આપવા માંગુ છું, એટલે કે., ભારતીય સ્ટેમ્પ અધિનિયમ, ૧૮૯૯ (૧ ટૂંકમાં, "સ્ટેમ્પ અધિનિયમ") ની કલમ ૩૫ની દ્રષ્ટિએ પુરાવામાં અસ્વીકાર્ય સ્ટેમ્પ વગરના અથવા અપૂરતા સ્ટેમ્પવાળા સાધનોને રદબાતલ અને રદબાતલ ગણવામાં આવતા નથી; જ્યારે કલમ ૮ (૨,૮) હેઠળ અરજીઓ નક્કી કરતી વખતે અદાલતો દ્વારા પ્રથમ દ્રષ્ટિએ પરીક્ષણ, આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટનું અસ્તિત્વ લાગુ કરવામાં આવે ત્યારે અંતર્ગત કરારના અંડર-સ્ટેમ્પિંગ અથવા નોન-સ્ટેમ્પિંગ અંગેના વાંધાને કોઈ અસર થશે નહીં.જ્યાં આર્બિટ્રેશન કરાર હોય ત્યાં પક્ષોને આર્બિટ્રેશનમાં મોકલવાની સત્તા. –

(૧) ન્યાયિક સત્તાધિકારી, જેની સમક્ષ મધ્યસ્થતા કરારનો વિષય હોય તેવી બાબતમાં કાર્યવાહી કરવામાં આવે છે, જો મધ્યસ્થતા કરારનો કોઈ પક્ષકાર અથવા તેના દ્વારા અથવા તેના હેઠળ દાવો કરતી કોઈપણ વ્યક્તિ, વિવાદના સાર પર પોતાનું પ્રથમ નિવેદન રજૂ કરવાની તારીખ કરતાં પછી લાગુ નહીં થાય, તો પછી, સર્વોચ્ચ અદાલત અથવા કોઈપણ અદાલતના કોઈપણ ચુકાદા, હુકમનામા અથવા આદેશ હોવા છતાં,

પક્ષકારોને મધ્યસ્થતા માટે સંદર્ભિત કરશે, સિવાય કે તે પ્રથમ દષ્ટિએ કોઈ માન્ય મધ્યસ્થતા કરાર અસ્તિત્વમાં ન હોય.

(૨) પેટા-કલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત અરજીને ત્યાં સુધી સ્વીકારવામાં આવશે નહીં જ્યાં સુધી તેની સાથે મૂળ આર્બિટ્રેશન કરાર અથવા તેની યોગ્ય પ્રમાણિત નકલ ન હોય.

પરંતુ જ્યાં મૂળ આર્બિટ્રેશન કરાર અથવા તેની પ્રમાણિત નકલ પેટા-કલમ (૧) હેઠળ આર્બિટ્રેશન ના સંદર્ભ માટે અરજી કરનાર પક્ષ પાસે ઉપલબ્ધ ન હોય અને ઉપરોક્ત કરાર અથવા પ્રમાણિત નકલ તે કરારમાં અન્ય પક્ષ દ્વારા જાળવી રાખવામાં આવે, તો આ રીતે અરજી કરનાર પક્ષ આર્બિટ્રેશન કરારની નકલ અને અદાલતને વિનંતી કરતી અરજી સાથે આવી અરજી દાખલ કરશે કે તે અન્ય પક્ષને મૂળ આર્બિટ્રેશન કરાર અથવા તેની યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત નકલ તે અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવા માટે બોલાવે.

(૩) પેટા-કલમ (૧) હેઠળ અરજી કરવામાં આવી હોવા છતાં અને આ મુદ્દો ન્યાયિક સત્તા સમક્ષ પેન્ડિંગ હોવા છતાં, મધ્યસ્થી શરૂ કરી શકાય છે અથવા ચાલુ રાખી શકાય છે અને મધ્યસ્થી ચુકાદો આપી શકાય છે.)
અથવા

૧૧ (૩ ૧૧.મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક.—(૧) જ્યાં સુધી પક્ષો દ્વારા અન્યથા સંમત ન થાય ત્યાં સુધી કોઈપણ રાષ્ટ્રીયતાની વ્યક્તિ મધ્યસ્થી હોઈ શકે છે.

(૨) પેટા-કલમ (૬) ને આધિન, પક્ષકારો મધ્યસ્થી અથવા મધ્યસ્થીઓની નિમણૂક માટેની પ્રક્રિયા પર સંમત થવા માટે સ્વતંત્ર છે.

(૩) પેટા-કલમ (૨) માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ કરારમાં નિષ્ફળ જતાં, ત્રણ આર્બિટ્રેશન ઓ સાથેની આર્બિટ્રેશન માં, દરેક પક્ષ એક આર્બિટ્રેશન ની નિમણૂક કરશે, અને બે નિયુક્ત આર્બિટ્રેશન ઓ ત્રીજા આર્બિટ્રેશન ની નિમણૂક કરશે જે પીઠાસીન આર્બિટ્રેશન તરીકે કામ કરશે.

(૪) જો પેટા-કલમ (૩) માં નિમણૂક પ્રક્રિયા લાગુ પડે અને -

((ક) પક્ષ અન્ય પક્ષ પાસેથી વિનંતી પ્રાપ્ત થયાના ત્રીસ દિવસની અંદર મધ્યસ્થીની નિમણૂક કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે; અથવા

(બી) બે નિયુક્ત મધ્યસ્થીઓ તેમની નિમણૂકની તારીખથી ત્રીસ દિવસની અંદર ત્રીજા મધ્યસ્થી પર સંમત થવામાં નિષ્ફળ જાય છે, તેમની નિમણૂક પક્ષકારની વિનંતી પર, [સુપ્રીમ કોર્ટ અથવા, કેસ હોય તે પ્રમાણે, ઉચ્ચ અદાલત અથવા આવી અદાલત દ્વારા નિયુક્ત કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા] દ્વારા કરવામાં આવશે;

(૫) પેટા-કલમ (૨) માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ કરારમાં એકમાત્ર મધ્યસ્થી સાથે મધ્યસ્થતામાં નિષ્ફળતા, જો પક્ષો અન્ય પક્ષ તરફથી એક પક્ષ દ્વારા વિનંતી પ્રાપ્ત થયાના ત્રીસ દિવસની અંદર મધ્યસ્થી પર સંમત થવામાં નિષ્ફળ જાય તો નિમણૂક, પક્ષની વિનંતી પર, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અથવા, કેસ હોઈ શકે, ઉચ્ચ અદાલત અથવા આવી અદાલત દ્વારા નિયુક્ત કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા દ્વારા કરવામાં આવશે.

(ક) જ્યાં, પક્ષકારો દ્વારા સંમત નિમણૂક પ્રક્રિયા હેઠળ, –

(એ) પક્ષ તે પ્રક્રિયા હેઠળ જરૂરી કાર્ય કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે; અથવા

(બી) પક્ષો, અથવા બે નિયુક્ત આનિટ્રેશન ઓ, તે પ્રક્રિયા હેઠળ તેમની

પાસેથી અપેક્ષિત સમજૂતી સુધી પહોંચવામાં નિષ્ફળ જાય છે; અથવા

(સી) સંસ્થા સહિત કોઈ વ્યક્તિ, તે પ્રક્રિયા હેઠળ તેને અથવા તેને

સોંપવામાં આવેલા કોઈપણ કાર્યને કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે, પક્ષકાર

સર્વોચ્ચ અદાલતને અથવા, કેસ હોય તે રીતે, ઉચ્ચ અદાલત અથવા

આવી અદાલત દ્વારા નિયુક્ત કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સંસ્થાને જરૂરી

પગલાં લેવા વિનંતી કરી શકે છે, સિવાય કે નિમણૂક પ્રક્રિયા પરની

સમજૂતી નિમણૂકને સુરક્ષિત કરવા માટે અન્ય માધ્યમો પૂરા પાડે.

(ક(ક) સુપ્રીમ કોર્ટ અથવા, યથાસ્થિતિ, હાઈકોર્ટ, પેટા-કલમ (જ)

અથવા પેટા-કલમ (પ) અથવા પેટા-કલમ (ક) હેઠળની કોઈપણ

અરજી પર વિચારણા કરતી વખતે, કોઈપણ અદાલતના કોઈપણ ચુકાદા,

હુકમનામા અથવા આદેશ હોવા છતાં, મધ્યસ્થતા કરારના અસ્તિત્વની

તપાસ કરવાની ખાતરી કરશે.

(કબી) આ કલમના હેતુઓ માટે સુપ્રીમ કોર્ટ અથવા, યથાસ્થિતિ,

હાઈકોર્ટ દ્વારા કોઈ પણ વ્યક્તિ અથવા સંસ્થાને હોદ્દો આપવો એ સુપ્રીમ

કોર્ટ અથવા હાઈકોર્ટ દ્વારા ન્યાયિક સત્તાના પ્રતિનિધિમંડળ તરીકે

ગણવામાં આવશે નહીં.

(૭) પેટા-કલમ (૪) અથવા પેટા-કલમ (૫) અથવા પેટા-કલમ (૬) દ્વારા સુપ્રીમ કોર્ટને સોંપવામાં આવેલી બાબત પરનો નિર્ણય અથવા, જેમ કે કેસ હોય તેમ, ઉચ્ચ અદાલત અથવા આવી અદાલત દ્વારા નિયુક્ત વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા અયોગ્ય છે અને લેટર્સ પેટન્ટ સહિત કોઈ અપીલ નથી.

આવા નિર્ણય સામે અપીલ કરવામાં આવશે.

(૮) મધ્યસ્થીની નિમણૂક કરતા પહેલા, સુપ્રીમ કોર્ટ અથવા, કેસ હોય તે રીતે, ઉચ્ચ અદાલત અથવા આવી અદાલત દ્વારા નિયુક્ત વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા, કલમ ૧૨ની પેટા-કલમ (૧) ની શરતોમાં સંભવિત મધ્યસ્થી પાસેથી લેખિતમાં જાહેરાત માંગશે અને –

(એ) પક્ષકારોની સમજૂતી દ્વારા મધ્યસ્થી માટે જરૂરી કોઈપણ લાયકાત; અને

(બી) જાહેરાતની સામગ્રી અને અન્ય વિચારણાઓ કે જે સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ મધ્યસ્થીની નિમણૂકને સુરક્ષિત કરે તેવી શક્યતા છે.

(૯) આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આર્બિટ્રેશન માં એકમાત્ર અથવા ત્રીજા આર્બિટ્રેશન ની નિમણૂકના કિસ્સામાં, સર્વોચ્ચ અદાલત અથવા તે અદાલત દ્વારા નિયુક્ત વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા] પક્ષકારોની રાષ્ટ્રીયતા સિવાય અન્ય રાષ્ટ્રીયતાના આર્બિટ્રેશન ની નિમણૂક કરી શકે છે જ્યાં પક્ષો વિવિધ રાષ્ટ્રીયતાના છે.

(૧૦) સુપ્રીમ કોર્ટ અથવા, કેસ હોય તે રીતે, હાઈકોર્ટ, પેટા-કલમ (૪) અથવા પેટા-કલમ (૫) અથવા પેટા-કલમ (૬) દ્વારા તેને સોંપવામાં આવેલી બાબતો સાથે વ્યવહાર કરવા માટે ઉપરોક્ત કોર્ટને યોગ્ય લાગે તેવી યોજના બનાવી શકે છે.

(૧૧) પેટા-કલમ (૪) અથવા પેટા-કલમ (૫) અથવા પેટા-કલમ (૬) હેઠળ વિવિધ ઉચ્ચ અદાલતોના મુખ્ય ન્યાયાધીશો અથવા તેમના નિયુક્ત, વિવિધ ઉચ્ચ અદાલતો અથવા તેમના નિયુક્ત ન્યાયાધીશોને એક કરતાં વધુ વિનંતી કરવામાં આવી હોય, તો સંબંધિત પેટા-કલમ હેઠળ ઉચ્ચ અદાલત અથવા તેના નિયુક્ત જેમને પ્રથમ વિનંતી કરવામાં આવી છે તે જ વિનંતી પર નિર્ણય લેવા માટે સક્ષમ રહેશે.

(૧૨) ((ક) પેટા-કલમો (૪), (૫), (૬), (૭), (૮) અને પેટા-કલમો (૧૦) માં ઉલ્લેખિત બાબતો આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી આગિટ્રેશન માં ઉદ્ભવે છે, ત્યારે તે પેટા-કલમોમાં "સુપ્રીમ કોર્ટ અથવા, ગમે તે હોય, હાઈકોર્ટ" નો સંદર્ભ "સુપ્રીમ કોર્ટ" ના સંદર્ભ તરીકે અર્થઘટન કરવામાં આવશે; અને

((ખ) પેટા-કલમો (૪), (૫), (૬), (૮) અને પેટા-કલમ (૧૦) માં ઉલ્લેખિત બાબતો અન્ય કોઈ પણ મધ્યસ્થતામાં ઊભી થાય તો, તે પેટા-કલમોમાં "સુપ્રીમ કોર્ટ અથવા, જેમ કેસ હોય તેમ, હાઈકોર્ટ" ના સંદર્ભનો અર્થ "હાઈકોર્ટ" ના સંદર્ભ તરીકે કરવામાં આવશે, જેની સ્થાનિક મર્યાદામાં કલમ ૨ની પેટા-કલમ (૧) ના ખંડ (ઈ) માં ઉલ્લેખિત મુખ્ય

સિવિલ કોર્ટ સ્થિત છે અને જ્યાં હાઈકોર્ટ પોતે તે ખંડમાં ઉદ્દેશિત કોર્ટ છે.
તે ઉચ્ચ અદાલતમાં.

(૧૩) મધ્યસ્થી અથવા મધ્યસ્થીની નિમણૂક માટે આ કલમ હેઠળ કરવામાં આવેલી અરજીનો નિકાલ સર્વોચ્ચ અદાલત અથવા ઉચ્ચ અદાલત અથવા આવી અદાલત દ્વારા નિયુક્ત વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા દ્વારા, જેમ કે કેસ હોય, શક્ય તેટલી ઝડપથી કરવામાં આવશે અને વિરોધી પક્ષને નોટિસની સેવાની તારીખથી સાઠ દિવસના સમયગાળાની અંદર આ બાબતનો નિકાલ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવશે.

(૧૪) મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની ફી નક્કી કરવાના હેતુથી અને મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલને તેની ચુકવણીની રીત માટે, ઉચ્ચ અદાલત ચોથી અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ દરને ધ્યાનમાં લીધા પછી, જરૂરી હોય તેવા નિયમો બનાવી શકે છે.

સ્પષ્ટીકરણ.—શંકાઓને દૂર કરવા માટે, આથી સ્પષ્ટતા કરવામાં આવે છે કે આ પેટા-કલમ આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સિલીએશન એક્ટ, ૧૯૯૬ (૪ ટૂંકમાં, "આર્બિટ્રેશન એક્ટ") ના આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થી અને મધ્યસ્થી (આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારી મધ્યસ્થી સિવાય) ને લાગુ પડશે નહીં, જો પક્ષો મધ્યસ્થી સંસ્થાના નિયમો અનુસાર ફી નક્કી કરવા માટે સંમત થયા હોય; અને અંતર્ગત કરારની અપૂરતી મુદ્દાંકન અંગેના વાંધાની તપાસ કરી શકાય છે અને મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નિર્ણય લઈ શકાય છે.તદનુસાર, એન. એન. ગ્લોબલ મર્કન્ટાઈલ (પી) લિમિટેડમાં

બંધારણીય બેન્ચનો બહુમતી નિર્ણય વિ.ઈન્ડો યુનિક ફ્લેમ લિમિટેડ (પ (૨૦૨૩) ૭ એસ. સી. સી. ૧) ને નકારી કાઢવી જોઈએ.

૨. 'ડી. ઇન્ડિયન સ્ટેમ્પ એક્ટ, ૧૮૮૮' શીર્ષક હેઠળ માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા લખાયેલ ચુકાદો, સ્ટેમ્પ એક્ટ અને તેની નિર્ધારિત પ્રક્રિયાઓનો એકંદર દષ્ટિકોણ આપે છે.તે સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩,૩૫ અને ૩૬નો પણ ઉલ્લેખ કરે છે, જેના પર હું વિસ્તૃત અને સ્પષ્ટ કરવા માંગુ છું.

૩. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ અને ૩૫ સંદર્ભ માટે પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવી છે:

“૩૩. સાધનોની તપાસ અને જમી.—(૧) કાયદા દ્વારા અથવા પક્ષકારોની સંમતિથી પુરાવા મેળવવાનો અધિકાર ધરાવતી દરેક વ્યક્તિ અને પોલીસ અધિકારી સિવાય જાહેર હોદ્દાનો હવાલો ધરાવતી દરેક વ્યક્તિ, જેમની સામે તેમના મતે, ફરજ બજાવતું કોઈપણ સાધન રજૂ કરવામાં આવે છે અથવા તેમના કાર્યોની કામગીરીમાં આવે છે, જો તેમને એવું લાગે કે આવા સાધન પર યોગ્ય રીતે મહોર મારવામાં આવી નથી, તો તેને જપ્ત કરવામાં આવશે.

(૨) તે હેતુ માટે આવી દરેક વ્યક્તિએ આ રીતે ચાર્જ કરવા યોગ્ય અને આ રીતે રજૂ કરાયેલ અથવા તેની સમક્ષ આવતા દરેક સાધનની તપાસ કરવી પડશે, જેથી તે નક્કી કરી શકાય કે જ્યારે આવા સાધનનો અમલ કરવામાં આવ્યો હતો અથવા પ્રથમ અમલ કરવામાં આવ્યો હતો ત્યારે

ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા દ્વારા જરૂરી મૂલ્ય અને વર્ણનની છાપ સાથે તેની છાપ મૂકવામાં આવી છે કે કેમ:

પૂરી પાડવામાં આવેલ કે –

((ક) અહીં સમાવિષ્ટ કોઈ પણ બાબત, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૮૮ (૧૮૮૮ નો ૫) ના પ્રકરણ ૧૨ અથવા પ્રકરણ ૨૧ હેઠળની કાર્યવાહી સિવાયની અન્ય કોઈ કાર્યવાહી દરમિયાન તેમની સમક્ષ આવતા કોઈ પણ દસ્તાવેજની તપાસ અથવા જમી માટે ફોજદારી અદાલતના કોઈ મેજિસ્ટ્રેટ અથવા ન્યાયાધીશની જરૂર હોવાનું માનવામાં આવશે નહીં.

((ખ) ઉચ્ચ ન્યાયાલયના ન્યાયાધીશના કિસ્સામાં, આ કલમ હેઠળ કોઈ પણ દસ્તાવેજની તપાસ કરવાની અને તેને જમ કરવાની ફરજ અદાલત આ વતી નિમણૂક કરે તેવા અધિકારીને સોંપી શકાય છે.

(૩) આ વિભાગના હેતુઓ માટે, શંકાના કિસ્સાઓમાં, –

((ક) રાજ્ય સરકાર નક્કી કરી શકે કે કઈ કચેરીઓ જાહેર કચેરીઓ ગણાશે; અને

((ખ) રાજ્ય સરકાર નક્કી કરી શકે છે કે જાહેર હોદ્દાનો હવાલો કોણ સંભાળશે.” XXXXXX

૩૫. પુરાવા વગેરેમાં યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ ન કરેલા સાધનો અસ્વીકાર્ય છે. –

કાયદા દ્વારા અથવા પુરાવા પ્રાપ્ત કરવા માટે પક્ષકારોની સંમતિ ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા ફરજ સાથે ચાર્જ કરવા યોગ્ય કોઈ પણ સાધનને કોઈપણ હેતુ માટે પુરાવામાં દાખલ કરવામાં આવશે નહીં, અથવા આવા

કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા અથવા કોઈપણ જાહેર અધિકારી દ્વારા તેના પર કાર્યવાહી કરવામાં આવશે, નોંધણી કરવામાં આવશે અથવા પ્રમાણિત કરવામાં આવશે, સિવાય કે આવા સાધન પર યોગ્ય રીતે મહોર મારવામાં આવે:

પૂરી પાડવામાં આવેલ કે -

((ક) જે ફરજ સાથે તે ચાર્જ કરવા યોગ્ય છે તે ફરજની ચૂકવણી પર અથવા અપૂરતી છાપવાળા સાધનના કિસ્સામાં, આવી ફરજની ભરપાઈ કરવા માટે જરૂરી રકમની ચૂકવણી પર, પાંચ રૂપિયાનો દંડ સાથે, અથવા જ્યારે યોગ્ય ફરજની અથવા તેના ખામીયુક્ત ભાગની રકમની દસ ગણી રકમ પાંચ રૂપિયાથી વધુ હોય, ત્યારે તે ફરજ અથવા ભાગની દસ ગણી રકમની રકમના પુરાવા તરીકે દાખલ કરવામાં આવશે;

(બી) જ્યાં કોઈ પણ વ્યક્તિ કે જેની પાસેથી સ્ટેમ્પ કરેલી રસીદની માંગણી કરી શકાતી હતી, તેણે સ્ટેમ્પ વગરની રસીદ આપી હોય અને આવી રસીદ, જો સ્ટેમ્પ કરેલી હોય, તો તેની સામેના પુરાવામાં સ્વીકાર્ય હશે, તો આવી રસીદ તે વ્યક્તિ દ્વારા એક રૂપિયાનો દંડ ચૂકવવા પર તેની વિરુદ્ધના પુરાવામાં દાખલ કરવામાં આવશે.

(સી) જો કોઈ પણ પ્રકારનો કરાર અથવા કરાર બે અથવા વધુ પત્રોના પત્રવ્યવહાર દ્વારા કરવામાં આવે અને કોઈપણ એક પત્ર પર યોગ્ય

છાપ હોય, તો કરાર અથવા કરાર પર યોગ્ય રીતે મહોર મારવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે.

((ઘ) દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૮૯૮ (૧૮૯૮ નો ૫) ના પ્રકરણ XII અથવા પ્રકરણ XXXVI હેઠળની કાર્યવાહી સિવાય, ફોજદારી અદાલતમાં કોઈ પણ કાર્યવાહીમાં પુરાવા તરીકે કોઈ પણ દસ્તાવેજને દાખલ કરવામાં અહીં સમાવિષ્ટ કંઈપણ અટકાવશે નહીં;

(ઇ) જ્યારે આવા દસ્તાવેજ સરકાર દ્વારા અથવા તેના વતી અમલમાં મૂકવામાં આવ્યા હોય અથવા જ્યાં તે કલમ ૩૨ અથવા આ અધિનિયમની અન્ય કોઈ જોગવાઈ દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલ કલેક્ટરનું પ્રમાણપત્ર ધરાવે છે ત્યારે અહીં સમાવિષ્ટ કંઈપણ કોઈ પણ અદાલતમાં કોઈપણ દસ્તાવેજનો પ્રવેશ અટકાવશે નહીં.

જ. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ સાવધાનીપૂર્વક લખવામાં આવી છે, જેથી તેની મર્યાદા અને અવકાશમાં વધુ પડતો વધારો ન થાય. આ કલમ કાયદા દ્વારા અથવા પક્ષકારોની સંમતિ દ્વારા પુરાવા પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર ધરાવતી વ્યક્તિ સમક્ષ સાધન રજૂ કરવા પર લાગુ થાય છે. (ક ત્યારબાદ 'આવી વ્યક્તિ' તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે) તે ત્યારે પણ લાગુ પડે છે જ્યારે કોઈ સાધન ક પહેલાં રજૂ કરવામાં આવે છે, ત્યારબાદ તેને 'આવી વ્યક્તિ' તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. જાહેર કાર્યાલયનો હવાલો ધરાવતી વ્યક્તિ. સાધનનું ઉત્પાદન આવા વ્યક્તિ અથવા જાહેર

અધિકારી દ્વારા કાર્યોના પ્રદર્શન દરમિયાન હોવું જોઈએ.આ પરંતુક જણાવે છે કે કલમ ૩૩માં ફોજદારી અદાલતના કોઈ મેજિસ્ટ્રેટ અથવા ન્યાયાધીશને કોઈ દસ્તાવેજની તપાસ અથવા જપ્તી કરવાની જરૂર હોવાનું માનવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૮૮ (ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાના પ્રકરણ X (D) અને પ્રકરણ IX) ના પ્રકરણ XII અથવા પ્રકરણ XXXVI હેઠળની કાર્યવાહીમાં.પોલીસ અધિકારીઓ સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ હેઠળ જાહેર અધિકારીઓ નથી.

૫. કલમ ૩૩ની પેટા-કલમ (૩) જણાવે છે કે શંકાના કિસ્સામાં રાજ્ય સરકાર નક્કી કરી શકે છે કે કઈ કચેરીઓ જાહેર કચેરીઓ ગણાશે અને કોને જાહેર કચેરીઓના પ્રભારી વ્યક્તિઓ ગણાશે.

૬. કલમ ૩૩ની પેટા-કલમ (૨) જણાવે છે કે પેટા-કલમ (૧) ના હેતુ માટે, આવી વ્યક્તિ અથવા જાહેર અધિકારીએ આ રીતે ચાર્જ કરવા યોગ્ય અને આ રીતે રજૂ કરાયેલ અથવા તેની સમક્ષ આવતા સાધનની તપાસ કરવી જોઈએ, જેથી એ જાણી શકાય કે જ્યારે સાધનનો અમલ કરવામાં આવ્યો હતો અથવા પ્રથમ અમલ કરવામાં આવ્યો હતો ત્યારે ભારતમાં અમલમાં રહેલા કાયદા અનુસાર તે યોગ્ય રીતે છાપવામાં આવ્યું છે કે કેમ.

૭. કલમ ૩૫ જણાવે છે કે જે સાધન પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ નથી અને ફરજ સાથે ચાર્જ કરી શકાય તેવું નથી, તેને કાયદા દ્વારા અથવા પક્ષકારોની સંમતિ દ્વારા પુરાવા પ્રાપ્ત કરવાની સત્તા ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા પુરાવામાં દાખલ કરવામાં આવશે નહીં."કોઈપણ હેતુ માટે" શબ્દોનો અર્થ એ છે કે સાધન પર કોલેટરલ હેતુ માટે પણ આધાર રાખી શકાતો નથી.વધુમાં, સાધન પર યોગ્ય રીતે મહોર મારવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે વ્યક્તિ અથવા કોઈપણ જાહેર અધિકારી દ્વારા તેના પર કાર્યવાહી, નોંધણી અથવા પ્રમાણીકરણ કરવામાં આવશે નહીં.'કાર્યવાહી' શબ્દો, જેમ કે કેસ હોય તેવા અધિકારી અથવા જાહેર અધિકારી સમક્ષના કૃત્યો અથવા કાર્યવાહીના સંદર્ભમાં છે.

૮. કલમ ૩૫ એ જ સાધન પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ લગાવ્યા પછી અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અંડર-સ્ટેમ્પ્ડ સાધનને દાખલ કરવાની મંજૂરી આપે છે.પ્રોવિઝો (એ) માં પુરાવાઓમાં અપૂરતા સ્ટેમ્પવાળા સાધનને દાખલ કરવામાં આવે અથવા તેના પર કાર્યવાહી કરવામાં આવે, નોંધણી કરવામાં આવે અથવા પ્રમાણિત કરવામાં આવે તે પહેલાં ચાર્જપાત્ર ફરજ અને દંડની ચુકવણી જરૂરી છે.

૯. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૪૦ (૧) (બી) જો જપ્ત કરાયેલ સાધન પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે તો યોગ્ય ફરજની ચુકવણીની

જોગવાઈ કરે છે.કલમ ૪૨ (૧) એ પ્રમાણિત કરવાની જોગવાઈ કરે છે કે જમ કરેલા સાધન પર યોગ્ય ફરજ ચૂકવવામાં આવી છે.કલમ ૪૨ ની પેટા-કલમ (૨) પૂરી પાડે છે કે પ્રમાણપત્ર પછી સાધન પુરાવામાં સ્વીકાર્ય રહેશે, અને નોંધણી કરાવી શકાય છે, તેના પર કાર્યવાહી કરી શકાય છે અને પ્રમાણિત કરી શકાય છે જાણે કે તે યોગ્ય રીતે છાપવામાં આવ્યું હોય.

૧૦. કલમ ૩૩ અને ૩૫ ત્યારે લાગુ પડતી નથી જ્યારે કોઈ સાધન રજૂ કરવામાં આવે અથવા પક્ષો દ્વારા તેના પર કાર્યવાહી કરવામાં આવે, અથવા કોઈ વ્યક્તિ કે જેની પાસે કાયદા દ્વારા અથવા પક્ષકારોની સંમતિ દ્વારા પુરાવા પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર નથી, અથવા કોઈ વ્યક્તિ કે જે જાહેર અધિકારી નથી.કલમ ૩૩ પોલીસ અધિકારીને સાધનની તપાસ કરવા અને જમ કરવા માટે અધિકૃત કરતી નથી, ભલે અપૂરતી સ્ટેમ્પ હોય.મેજિસ્ટ્રેટ અથવા ફોજદારી અદાલતના ન્યાયાધીશ તેમની સમક્ષ આવતા દસ્તાવેજની તપાસ અથવા જમી કરી શકશે નહીં, અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૯૮ (ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ના પ્રકરણ X (D) અને પ્રકરણ IX) ના પ્રકરણ XII અથવા પ્રકરણ XXXVI હેઠળની કાર્યવાહી સિવાય પુરાવાઓમાં અપૂરતી છાપવાળા દસ્તાવેજનો સ્વીકાર કરી શકે છે.આમ, સિવિલ કોર્ટ, જાહેર અધિકારી

વગેરે સમક્ષ અસ્વીકાર્ય હોવા છતાં, સમાન સાધન સ્વીકાર્ય હોઈ શકે છે અને ફોજદારી અદાલત સમક્ષ કાર્યવાહી કરી શકે છે.

૧૧. કલમ ૩૩ અને ૩૫ માં નકારાત્મક શરતો ચોક્કસ છે, જોકે કાયદામાં સાધનને અમાન્ય બનાવવા માટે એટલા સંપૂર્ણ નથી. એક "રદબાતલ અબ ઇનિશિયો" સાધન, જે મૃત જન્મે છે, કાયદાની નજરમાં તેની કોઈ શારીરિકતા નથી. તે અધિકારો આપી શકતું નથી અથવા આપી શકતું નથી અથવા જવાબદારીઓ ઊભી કરી શકતું નથી. જો કે, એક સાધન કે જે "અસ્વીકાર્ય" છે તે કાયદામાં અસ્તિત્વમાં છે, જો કે તે આવી વ્યક્તિ દ્વારા પુરાવામાં દાખલ કરી શકાતું નથી, અથવા નોંધણી કરાવી શકાય છે, પ્રમાણિત કરી શકાય છે અથવા આવા વ્યક્તિ અથવા જાહેર અધિકારી દ્વારા કાર્યવાહી કરી શકાય છે જ્યાં સુધી તેના પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે. માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા યોગ્ય રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે તેમ, કલમ ૩૫ કોઈ સાધનની સ્વીકાર્યતા વગેરે સાથે સંબંધિત છે અને અમાન્યતા સાથે નહીં.

૧૨. સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૬ એવી પરિસ્થિતિનો ઉલ્લેખ કરે છે કે જ્યાં કોઈ સાધનના પ્રવેશ પર સવાલ ઉઠાવવામાં ન આવે, અને તે વાંચે છે:

“૩૬. સાધનનો પ્રવેશ જ્યાં પૂછપરછ ન થવી જોઈએ.—જો કોઈ દસ્તાવેજ પુરાવા તરીકે દાખલ કરવામાં આવ્યો હોય, તો કલમ ૬૧માં જોગવાઈ કર્યા સિવાય, તે જ દાવાના કોઈપણ તબક્કે અથવા કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે આ આધાર પર પ્રશ્ન કરવામાં આવશે નહીં કે દસ્તાવેજ પર યોગ્ય રીતે મહોર મારવામાં આવી નથી..”

આમ, જો કોઈ દસ્તાવેજ પુરાવા તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યો હોય, તો કલમ ૬૧માં જોગવાઈ કર્યા સિવાય, તે જ દાવાના અથવા કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે આ આધાર પર કે દસ્તાવેજ પર યોગ્ય રીતે મહોર મારવામાં આવી નથી, આવા પ્રવેશને પ્રશ્નમાં બોલાવવામાં આવશે નહીં.પરિણામે, જ્યાં કોઈ સાધનને પુરાવામાં દાખલ કરવામાં આવ્યું હોય, ત્યાં આવા સાધનને જમ કરી શકાતું નથી કારણ કે તે જ દાવાના કોઈપણ તબક્કે અથવા અપૂરતી મુદ્દાંકનના આધારે કાર્યવાહી પર પ્રશ્ન કરી શકાતો નથી.

૧૩. એક સાધન કે જે શરૂઆતથી રદબાતલ અથવા રદબાતલ છે, તેને માત્ર સંમતિ અથવા માફી દ્વારા માન્ય કરી શકાતું નથી, સિવાય કે સંમતિ અથવા અમાન્યતાના કારણને રદ કરે.બીજી બાજુ, સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૬ માં માફી, અવરોધ અને ગર્ભિત સંમતિના સિદ્ધાંતનો સમાવેશ થાય છે.તે ઉપરાંત, સ્ટેમ્પ એક્ટ મુજબ યોગ્ય સ્ટેમ્પિંગ પછી, અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ્ડ સાધનને પુરાવામાં દાખલ કરી શકાય છે, અથવા નોંધણી કરાવી શકાય છે, પ્રમાણિત કરી શકાય છે અથવા આવા વ્યક્તિ અથવા જાહેર અધિકારી દ્વારા કાર્યવાહી કરી શકાય છે.

૧૪. આ લાંબા સમયથી કાયદાની માન્યતા પ્રાપ્ત સ્થિતિ રહી છે, જેને આ અદાલતે ઘણા નિર્ણયોમાં સ્વીકારી છે, જેનો હું ઉલ્લેખ કરવા માંગુ છું.

૧૫. જાવેર ચંદ અને અન્યોમાં.વિ. પુખરાજ સુરાના^{૩૦} , ખૂબ પહેલાં ૧૯૬૧માં, આ અદાલતની ચાર ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫ અને ૩૬ વચ્ચેની આંતરક્રિયાની તપાસ કરી હતી અને એવું માન્યું હતું કે કલમ ૩૬ એ શરતોમાં સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે કોઈ દસ્તાવેજ પુરાવામાં દાખલ કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે આવા પ્રવેશને દાવાના કોઈપણ તબક્કે પ્રશ્નમાં ન બોલાવી શકાય અથવા ૭ એ. આઈ. આર. ૧૯૬૧ એસ. સી. ૧૬૫૫. કાર્યવાહી એ આધાર પર કે સાધન પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં આવ્યો ન હતો.કલમ ૩૬ દ્વારા માન્યતા પ્રાપ્ત એકમાત્ર અપવાદ સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૬૧ દ્વારા ધ્યાનમાં લેવામાં આવેલા કેસોનો વર્ગ છે. કલમ ૩૬ અન્ય કોઈ અપવાદને સ્વીકારતી નથી.કોર્ટે દસ્તાવેજને પુરાવામાં સ્વીકારવાનો ખોટો નિર્ણય લીધો છે કે કેમ તેનાથી કોઈ ફરક પડતો નથી.કલમ ૩૫ દંડાત્મક જોગવાઈની પ્રકૃતિમાં છે જેની દૂરગામી અસરો છે.મુકદ્દમાના પક્ષકારોએ સાવચેતી રાખવી પડશે અને સાવચેત રહેવું પડશે જેથી કોઈ સાધનની સ્વીકાર્યતાને પુરાવામાં સ્વીકારવામાં આવે તે પહેલાં તેને પડકારવામાં આવે.

૧૬. બિહાર રાજ્ય વિરુદ્ધ મેસર્સ કરમચંદ થાપર એન્ડ બ્રધર્સ લિમિટેડ^{૩૧} માં પાંચ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ચુકાદો આપ્યો છે કે કલમ ૩૫ હેઠળ માન્ય કરી શકાય તેવું સાધન માત્ર ત્યારે જ મૂળ છે, જ્યારે તે અનસ્ટેમ્પ

૩૦ (એ. આઈ. આર. ૧૯૬૧ એસ. સી. ૧૬૫૫)

૩૧ (એ. આઈ. આર. ૧૯૬૨ એસ. સી. ૧૧૦)

કરેલું હોય અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ કરેલું હોય.એક નકલને માન્ય કરી શકાતી નથી અને તેના પર કાર્યવાહી કરી શકાતી નથી, તેમ છતાં જ્યાં બહુવિધ નકલો તૈયાર કરવામાં આવે છે અને સહી કરવામાં આવે છે અને સંબંધિત પક્ષોને મોકલવામાં આવે છે, ત્યાં દરેક એક મૂળ સાધન હશે.

૧૭. જુપુડી કેશવ રાવ વિરુદ્ધ પુલાવર્થી વેંકટ સુબ્બારાવ અને અન્યો³² માં, આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે અવલોકન કર્યું હતું કે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ સ્ટેમ્પ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ સ્ટેમ્પ કરવા માટે જરૂરી દસ્તાવેજોની સ્વીકાર્યતા સાથે વ્યવહાર કરવા માટે નથી. તે પછી, તે અવલોકન કરવામાં આવે છે:

“૧૩. કલમ ૩૫ નો પ્રથમ અંગ સ્પષ્ટપણે ફરજ સાથે ચાર્જ કરવા યોગ્ય કોઈપણ સાધનને પુરાવાથી દૂર કરે છે સિવાય કે તે યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરેલ હોય.તેનો બીજો ભાગ જે સાધન પર કાર્યવાહી કરવા સાથે સંબંધિત છે તે દેખીતી રીતે આવા સાધનના કોઈપણ ગૌણ પુરાવાને બંધ કરી દેશે, કારણ કે જ્યારે ફરજ સાથે સ્વીકૃત રીતે ચાર્જપાત્ર મૂળ પર સ્ટેમ્પ કરવામાં આવ્યો ન હતો અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ કરવામાં આવ્યો ન હતો ત્યારે આવા પુરાવાને મંજૂરી આપવી એ પુરાવા પ્રાપ્ત કરવા માટે કાયદા અથવા સત્તા ધરાવતી વ્યક્તિ દ્વારા કાર્યવાહી કરવામાં આવતા દસ્તાવેજ સમાન હશે.પ્રોવિઝો (એ) ત્યારે જ લાગુ પડે છે જ્યારે મૂળ સાધન ખરેખર

કાયદાની અદાલત સમક્ષ હોય અને દસ્તાવેજ પર આધાર રાખવા માંગતા પક્ષ દ્વારા દંડ સાથે સ્ટેમ્પની ઉણપ ચૂકવવામાં આવે.સ્પષ્ટપણે ગૌણ પુરાવા ક્યાં તો અનસ્ટેમ્પ કરેલા દસ્તાવેજની સામગ્રીના મૌખિક પુરાવા અથવા ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૬૩ દ્વારા આવરી લેવામાં આવેલી તેની નકલ દ્વારા પરંતુકની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરશે નહીં જે સાધન સિવાય પુરાવા તરીકે કંઈ પ્રાપ્ત કરવા માટે સત્તાધિકારીને આદેશ આપે છે.કલમ ૨૫ કોઈ સાધનની કોઈપણ નકલ સાથે સંબંધિત નથી અને પક્ષને માત્ર એવા દસ્તાવેજ પર આધાર રાખવાની મંજૂરી આપી શકાય છે જે કલમ ૩૫ ના હેતુ માટે એક સાધન છે.”કલમ ૨ (૧૪) માં ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટને દરેક દસ્તાવેજનો સમાવેશ કરવા તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યું છે, જેના દ્વારા કોઈ પણ અધિકાર અથવા જવાબદારી બનાવવામાં આવે છે, સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવે છે, મર્યાદિત કરવામાં આવે છે, વિસ્તૃત કરવામાં આવે છે, નાબૂદ કરવામાં આવે છે અથવા રેકૉર્ડ કરવામાં આવે છે.સ્ટેમ્પ એકટના હેતુ માટે દસ્તાવેજની નકલને સાધન તરીકે સામેલ કરવાની કોઈ તક નથી.

૧૪. જો કલમ ૩૫ માત્ર મૂળ સાધનો સાથે સંબંધિત હોય અને કલમ ૩૬ની નકલ ન હોય તો તેનું એવું અર્થઘટન કરી શકાતું નથી કે જેથી સાધનના ગૌણ પુરાવાને તેનો લાભ મળે.કલમ ૩૬માં "એક સાધન" શબ્દોનો અર્થ કલમ ૩૫ જેવો જ હોવો જોઈએ.વિધાનસભાએ માત્ર એવા

કિસ્સાઓમાં કલમ ૩૮૬ જોગવાઈઓમાંથી પીછેહઠ કરી હતી કે જ્યાં દાવો અથવા કાર્યવાહીના પ્રારંભિક તબક્કે વાંધા વિના મૂળ દસ્તાવેજ પુરાવામાં દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જો કે વાંધો દસ્તાવેજ પર લગાવેલી ટપાલ ટિકિટની અપૂર્ણતા પર આધારિત છે, જે પક્ષને તેના સ્વીકાર સામે વાંધો ઉઠાવવાનો અધિકાર છે તેણે જ્યારે દસ્તાવેજ પ્રથમ ટેન્ડર કરવામાં આવે ત્યારે આવું કરવું આવશ્યક છે. એકવાર દસ્તાવેજ પુરાવાના સ્વીકાર સામે વાંધો ઉઠાવવાનો સમય પસાર થઈ જાય પછી, તે જ આધારના આધારે પછીના તબક્કે કોઈ વાંધો ઉઠાવી શકાતો નથી. પરંતુ આ કોઈ પણ રીતે કલમ ૩૮ ની લાગુ પડવાની ક્ષમતાને દસ્તાવેજની સામગ્રીના પુરાવા તરીકે રજૂ કરવામાં આવેલા અથવા રજૂ કરવા માંગવામાં આવેલા ગૌણ પુરાવા સુધી વિસ્તરે છે જે બિન-સ્ટેમ્પ્ડ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ્ડ છે.."

આ ચુકાદો એવું પણ માને છે કે સાધનની નકલને માન્ય કરી શકાતી નથી. તેણે એ કહેવતને નકારી કાઢી હતી કે કલમ ૩૮ પણ લાગુ થશે જ્યાં અયોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરેલા સાધનના ગૌણ પુરાવાને ખોટી રીતે સ્વીકારવામાં આવ્યો હોય.

૧૮. હમીદ જોહરન (મૃત) અને અન્યો વિરુદ્ધ અબ્દુલ સલામ (મૃત) એલ. આર. અને અન્યો દ્વારા^{૩૩}, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે સ્ટેમ્પ એક્ટની લાગુ પડવાની ક્ષમતા સ્ટેમ્પ એક્ટની યોજના સુધી

મર્યાદિત છે. સ્ટેમ્પ એક્ટ પ્રકૃતિમાં સાચો નાણાકીય કાયદો હોવાથી, કડક બાંધકામ અને ઉદાર અર્થઘટનને અસર કરવી જરૂરી છે.કલમ ૨ (૧૫) માં વિભાજનના હુકમનો સમાવેશ થાય છે અને કલમ ૩૫ પુરાવામાં બિન-સ્ટેમ્પ્ડ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ દાખલ કરવા અથવા તેના પર કાર્યવાહી કરવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે.જો કે કાયદો એવું સૂચવતો નથી કે અપીલ દાખલ કરવાનો સમયગાળો સ્થગિત રહેશે, તેમ છતાં સ્ટેમ્પ પેપર આપવામાં આવે છે અને તેના પર વિભાજન હુકમનામું દોરવામાં આવે છે અને ન્યાયાધીશ દ્વારા હસ્તાક્ષર કરવામાં આવે છે.સ્ટેમ્પ એક્ટનો સંપૂર્ણ હેતુ ચોક્કસ લેણાં ઉપલબ્ધ કરાવવાનો અને આવક એકત્રિત કરવાનો છે, પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે સંપૂર્ણપણે અલગ ક્ષેત્રમાં કાર્યરત અન્ય કાયદા પર ઓવરરાઈડિંગ અસર થાય છે.હુકમની અમલીકરણક્ષમતા સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫નો વિષય ન હોઈ શકે, ન તો મર્યાદાને સસ્પેન્શન હેઠળ હોવાનું કહી શકાય.કલમ ૩૫નું શીર્ષક પોતે જ લાગુ થવાના મર્યાદિત ક્ષેત્રને સૂચવે છે.

૧૯. એલ. આર. વી. દ્વારા ડૉ. ચિરંજીલાલ (ડી) માં.હરિ દાસ (ડી) એલ. આર. એસ^{૩૪}. , આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે એવી દલીલને નકારી કાઢી હતી કે અનસ્ટેમ્પ્ડ પ્રારંભિક હુકમનામું લાગુ કરી શકાતું નથી અને તેથી, જ્યારે હુકમનામું સ્ટેમ્પ પેપર પર અંકિત કરવામાં આવે ત્યારે મર્યાદાનો સમયગાળો ચાલવાનું શરૂ થાય છે.સ્ટેમ્પ એક્ટ એ

ચોક્કસ વર્ગોના સાધનો પર રાજ્ય માટે આવક સુરક્ષિત કરવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે એક નાણાકીય પગલું છે. સ્ટેમ્પ એક્ટ વાદીને તેના વિરોધીના કેસને પહોંચી વળવા માટે તકનિકી હથિયારથી સજ્જ કરવા માટે ઘડવામાં આવ્યો નથી. કારણ કે એવો કોઈ નિયમ નથી કે જે સ્ટેમ્પ પેપર રજૂ કરવા માટે અથવા કોઈ વ્યક્તિને ભાગલાના પ્રારંભિક હુકમનામા પર સ્ટેમ્પ ડ્યુટી ચૂકવવા માટે કહેવાનો કોઈ સમય નિર્ધારિત કરે, તે દરખાસ્ત કે જ્યાં સુધી સ્ટેમ્પ પેપર રજૂ કરવામાં ન આવે અને તેના પરનો હુકમનામા નકારી કાઢવામાં ન આવે ત્યાં સુધી મર્યાદાનો સમયગાળો સ્થગિત રહેશે.

૨૦. હરિઓમ અગ્રવાલ વિરુદ્ધ પ્રકાશ ચંદ માલવીય ^{૩૫} માં ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે કરમ ચંદ થાપર (ઉપરોક્ત), જુપુડી કેશવ રાવ (ઉપરોક્ત) નો ઉલ્લેખ કર્યો છે:

“૧૦. આ અદાલતના નિર્ણયો અને કાયદાની કલમ ૩૩, ૩૫ અને ૨ (૧૪) ના સાદા વાંચન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જે સાધન પર યોગ્ય રીતે સ્ટેમ્પ કરવામાં ન આવે તેને જપ્ત કરી શકાય છે અને જ્યારે આવા સાધન માટે જરૂરી ફી અને દંડ ચૂકવવામાં આવે ત્યારે તે સ્ટેમ્પ અધિનિયમની કલમ ૩૫ હેઠળ પુરાવા તરીકે લઈ શકાય છે. કલમ ૩૩ અથવા ૩૫ સાધનની કોઈપણ નકલ સાથે સંબંધિત નથી અને પક્ષને માત્ર તે દસ્તાવેજ પર આધાર રાખવાની મંજૂરી

આપી શકાય છે જે કલમ ૨ (૧૪) ના અર્થમાં એક સાધન છે.સ્ટેમ્પ એક્ટના હેતુઓ માટે દસ્તાવેજની નકલનો સમાવેશ કરવાનો કોઈ અવકાશ નથી. કાયદામાં હવે કોઈ શંકા નથી કે સાધનની નકલને જમ કરીને માન્ય કરી શકાતી નથી અને આને સ્ટેમ્પ એક્ટ, ૧૮૯૯ હેઠળ ગોણા પુરાવા તરીકે સ્વીકારી શકાતી નથી.."

૨૧. શ્યામલ કુમાર રોય વિરુદ્ધ સુશીલ કુમાર અગ્રવાલ (³⁶ માં, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે કલમ ૩૬ એ એક સ્વતંત્ર કલમ છે જે કાયદાકીય અદાલતને પૂરતા પ્રમાણમાં અથવા અન્યથા સંબંધિત બાબતને ફરીથી ખોલવા પર પ્રતિબંધ મૂકે છે.જાવેર ચંદ (સુપ્રા) પર રિલાયન્સ મૂકવામાં આવ્યું હતું.

૨૨. અવિનાશ કુમાર ચૌહાણ વિરુદ્ધ વિજય કૃષ્ણ મિશ્રા³⁷ સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૫માં વપરાયેલા 'કોઈપણ હેતુ માટે' શબ્દોનો અર્થ સમજાવે છે. આ શબ્દોને કુદરતી અર્થ અને અસર આપવી જોઈએ.તેમાં કોલેટરલ હેતુ સામેલ હશે, જેમ કે રામ રતન વિરુદ્ધ પરમા નંદ (૧૫ એ. આઈ. આર. ૧૯૪૬ પી. સી. ૫૧) માં પ્રિવી કાઉન્સિલના નિર્ણયમાં કરવામાં આવ્યો હતો.નોંધણી અધિનિયમ, ૧૯૦૮ની કલમ ૪૯ની દ્રષ્ટિએ દસ્તાવેજની નોંધણીની બિન-અસર વચ્ચે તફાવત દર્શાવવામાં આવ્યો હતો, જે

36 (૨૦૦૬) ૧૧ એસ. સી. સી. ૩૩૧)

37 (૨૦૦૯) ૨ એસ. સી. સી. ૫૩૨)

કોલેટરલ હેતુ માટે નોંધણી વગરના દસ્તાવેજના ઉપયોગ પર પ્રતિબંધ નથી મૂકતા.કલમ ૩૫ અલગ રીતે લખવામાં આવે છે, અને જ્યારે લાગુ પડે છે, ત્યારે કોલેટરલ હેતુ માટે અપૂરતા સ્ટેમ્પવાળા સાધનનો ઉપયોગ પ્રતિબંધિત કરે છે.

૨૩. આ કાનૂની સ્થિતિની પુષ્ટિ કરવી જરૂરી છે, કારણ કે આપણે દિવસ દરમિયાન અન્ય લોકો સાથેની આપણી વાતચીતમાં ઘણી વખત કરારો અથવા કરારો કરીએ છીએ.ઈન્વોઈસેસ, રસીદો અથવા પ્રમાણભૂત સ્વરૂપના કરારોના સ્વરૂપમાં લેખિત દસ્તાવેજોની પણ ઘણીવાર આપ-લે કરવામાં આવે છે અને તે ક્રિયાપ્રતિક્રિયાની શરતો બનાવે છે.સ્ટેમ્પ વગરના અથવા અંડર-સ્ટેમ્પ કરેલા કરાર અથવા કરારને જમ કરી શકાતો નથી, સિવાય કે જ્યારે તે આપું કરવા માટે અધિકૃત વ્યક્તિ અથવા સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ ૩૩ ની શરતોમાં જાહેર અધિકારી સમક્ષ પુરાવા તરીકે પ્રાપ્ત કરવા માટે રજૂ કરવામાં આવે. કાયદામાં અપૂરતું સ્ટેમ્પ કરેલું સાધન અસ્તિત્વમાં નથી એવું માનવાથી અવ્યવસ્થા અને વિક્ષેપ પેદા થશે.

૨૪. આગાહી અને નિશ્ચિતતા એ કાયદાના કેન્દ્રિય સિદ્ધાંતો છે, ખાસ કરીને વ્યાપારી અને નિયમિત પ્રકૃતિની બાબતોમાં.વ્યાવસાયિક અથવા સામાન્ય રોજિંદા વ્યવહારોમાં તેમના વર્તનને વ્યાખ્યાયિત કરવા માટે પક્ષો કાયદા પર આધાર રાખી શકે તે માટે તાકીને જોવાના સિદ્ધાંતનું પાલન કરવું જરૂરી છે.ક્ષણિક કાયદાઓ જાહેર કાયદેસરતા અને કાયદાના

શાસનના આદેશમાં વિશ્વાસને નબળી પાડે છે. આ અદાલતે અગાઉ અવલોકન કર્યું છે કે તેના અગાઉના નિર્ણયની સમીક્ષા અને તેમાં સુધારો કરતા પહેલા, અદાલતે પોતાને સંતોષ આપવો જોઈએ કે શું જાહેર હિતમાં અથવા અન્ય કોઈ અનિવાર્ય કારણોસર આવું કરવું જરૂરી છે, અને અદાલતે દેશમાં કાયદાના અર્થઘટનમાં નિશ્ચિતતા અને સાતત્ય જાળવવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.(૧૬ કેશવ મિલ્સ કંપની લિમિટેડ વિ.આવકવેરાના કમિશનર, બોમ્બે ઉત્તર, અમદાવાદ, એ. આઈ. આર. ૧૯૬૫ એસ. સી. ૧૬૩૬) ઘણા પ્રસંગોએ, આ અદાલતે ન્યાયિક ચુકાદાઓમાં નિશ્ચિતતા અને સુસંગતતા પર ભાર મૂક્યો છે કારણ કે તે ન્યાયના વહીવટનો પાયાનો છે.(૧૭ આંધ્ર પ્રદેશ સરકાર અને અન્યો વિરુદ્ધ એ. પી. જયસ્વાલ અને અન્યો, (૨૦૦૧) ૧ એસ. સી. સી. ૭૪૮) ન્યાયિક નિર્ણયોમાં સુસંગતતા પક્ષકારોને તેમની રોજિંદી બાબતોનો ભાગ બનતા વ્યવહારોના પરિણામોની ખાતરી આપવા માટે અનુકૂળ છે.(૧૮ ૨.વ્યાખ્યાઓ.—આ અધિનિયમમાં, જ્યાં સુધી વિષયમાં કંઈક પ્રતિકૂળ ન હોય અથવા

સંદર્ભ, –

(૧૨) અમલ અને અમલ.—“ચલાવવામાં આવેલ "અને" અમલ ", જેનો ઉપયોગ સાધનોના સંદર્ભમાં થાય છે, તેનો અર્થ" હસ્તાક્ષરિત "અને" હસ્તાક્ષર "થાય છે અને તેમાં ઇલેક્ટ્રોનિકના એટ્રિબ્યુશનનો સમાવેશ થાય છે.

માહિતી ટેકનોલોજી અધિનિયમ, ૨૦૦૦ (૨૧) ની કલમ ૧૧ ના અર્થમાં રેકૉર્ડ

૨૦૦૦).

૨૦ ૧૧.ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડ્સનું યોગદાન.—ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડને જવાબદાર ઠેરવવામાં આવશે

પ્રણેતા –

((ક) જો તે પોતે પ્રણેતા દ્વારા મોકલવામાં આવ્યો હોય;

(બી) તે ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડના સંદર્ભમાં પ્રણેતા વતી કાર્યવાહી કરવાનો અધિકાર ધરાવતી વ્યક્તિ દ્વારા; અથવા

(સી) સ્વયંસંચાલિત રીતે કામ કરવા માટે પ્રણેતા દ્વારા અથવા તેના વતી પ્રોગ્રામ કરાયેલ માહિતી પ્રણાલી દ્વારા.)

૨૫. એક સાધનને જ્યારે અમલમાં મૂકવામાં આવે અથવા પ્રથમ અમલમાં મૂકવામાં આવે ત્યારે કલમ ૩૩ મુજબ સ્ટેમ્પ લગાવવાનું હોય છે. 'એક્ટિઝક્યુટ' અને 'એક્ટિઝક્યુશન' અભિવ્યક્તિઓને સ્ટેમ્પ એક્ટની કલમ (૧૨) થી કલમ ૨ માં 'સહી' અથવા 'સહી' તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે. ૧૯ તેમાં ઇન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી એક્ટ, ૨૦૦૦-૨૦ની કલમ ૧૧ના અર્થમાં ઇલેક્ટ્રોનિક રેકૉર્ડનું એક્ટ્રિબ્યુશન સામેલ છે. હવે હું આબિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭માં વ્યાખ્યાયિત આબિટ્રેશન

એગ્રીમેન્ટના સંદર્ભમાં અમલ અથવા 'સહી' ની સુસંગતતાનું વિશ્લેષણ કરીશ.

૨૬. આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭ વાંચે છે:

“૭. મધ્યસ્થી કરાર.—(૧) આ ભાગમાં, "આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ" નો અર્થ એ છે કે પક્ષકારો દ્વારા તમામ અથવા અમુક વિવાદો કે જે ઉદ્ભવ્યા છે અથવા જે નિર્ધારિત કાનૂની સંબંધના સંદર્ભમાં તેમની વચ્ચે ઊભી થઈ શકે છે, પછી ભલે તે કરારબદ્ધ હોય કે ન હોય.(૨) આર્બિટ્રેશન કરાર કરારમાં આર્બિટ્રેશન કલમના સ્વરૂપમાં અથવા અલગ કરારના સ્વરૂપમાં હોઈ શકે છે.

(૩) આર્બિટ્રેશન કરાર લેખિતમાં હોવો જોઈએ.(૪) મધ્યસ્થી કરાર લેખિતમાં હોય છે જો તે –

(એ) પક્ષો દ્વારા હસ્તાક્ષરિત દસ્તાવેજ;

(બી) પત્રો, ટેલેક્સ, ટેલિગ્રામ અથવા ટેલિકમ્યુનિકેશનના અન્ય માધ્યમોનું આદાનપ્રદાન જેમાં ઇલેક્ટ્રોનિક માધ્યમો દ્વારા સંદેશાવ્યવહારનો સમાવેશ થાય છે જે કરારનો રેકૉર્ડ પ્રદાન કરે છે; અથવા

(સી) દાવા અને બચાવના નિવેદનોની આપ-લે જેમાં કરારના અસ્તિત્વનો આરોપ એક પક્ષ દ્વારા કરવામાં આવે છે અને બીજા દ્વારા નકારી કાઢવામાં ન આવે.

(પ) આબિટ્રેશન કલમ ધરાવતા દસ્તાવેજના કરારમાં સંદર્ભ એ આબિટ્રેશન કરારની રચના કરે છે જો કરાર લેખિતમાં હોય અને સંદર્ભ એ છે કે તે આબિટ્રેશન કલમને કરારનો ભાગ બનાવે.."

'આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ' એ પક્ષો દ્વારા તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવેલા અથવા ઊભી થઈ શકે તેવા તમામ અથવા અમુક વિવાદોને આબિટ્રેશન સમક્ષ રજૂ કરવા માટેનો કરાર છે.વિવાદો નિર્ધારિત કાનૂની સંબંધોના સંદર્ભમાં હોઈ શકે છે, પછી ભલે તે કરારબદ્ધ હોય કે ન હોય.આબિટ્રેશન કરાર લેખિતમાં હોવો જોઈએ.

૨૭. કલમ ૭ ની પેટા-કલમ (જ) સ્પષ્ટ કરે છે કે ક્યારે આબિટ્રેશન કરાર લેખિતમાં હોવાનું કહી શકાય.પેટા-કલમ (જ) ની કલમ (એ) જણાવે છે કે આબિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ પક્ષો દ્વારા હસ્તાક્ષરિત દસ્તાવેજ હોઈ શકે છે.કલમ ૭ની પેટા-કલમ (જ) ની કલમ (બી) અનુસાર, ઇલેક્ટ્રોનિક માધ્યમો દ્વારા સંદેશાવ્યવહાર સહિત પત્રો, ટેલેક્સ, ટેલિગ્રામ અથવા સંદેશાવ્યવહારના અન્ય સ્વરૂપોના આદાનપ્રદાનથી મધ્યસ્થતા કરાર સ્થાપિત અથવા અનુમાનિત કરી શકાય છે.આ જોગવાઈમાં 'અમલ' અથવા પક્ષકારોની સહીની જરૂરિયાતનો ઉલ્લેખ નથી.(૨૧ કારવેલ શિપિંગ સર્વિસીસ (પી) લિમિટેડ વિ.પ્રીમિયર સી ફૂડ્સ એક્ટિઝમ (પી) લિમિટેડ (૨૦૧૯) ૧૧ એસસીસી ૪૬૧; ગોવિંદ રબર લિમિટેડ વિ.લુઇસ ટ્રેડ્સ કોમોડિટીઝ એશિયા પ્રા. લિ. (૨૦૧૫) ૧૩ એસ. સી.

સી. ૪૭૭) તેવી જ રીતે, કલમ ૭ની પેટા-કલમ (૪) ની કલમ (સી) જે દાવો અને બચાવના નિવેદનોના આદાન-પ્રદાનનો સંદર્ભ આપે છે, જેમાં મધ્યસ્થતા કરારનું અસ્તિત્વ એક પક્ષ દ્વારા આક્ષેપ કરવામાં આવે છે અને બીજા દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવતું નથી, તે એવા દસ્તાવેજનો ઉલ્લેખ કરતું નથી કે જેના પર પક્ષોએ હસ્તાક્ષર કર્યા હોય. કલમ (સી) એ સિદ્ધાંતનો સમાવેશ કરે છે જેમાં પક્ષો "સંમતિ" દ્વારા આર્બિટ્રેશન કરારના અસ્તિત્વ માટે સંમત થાય છે, અથવા જ્યારે એક પક્ષ દ્વારા આરોપ મૂકવામાં આવે ત્યારે તેના અસ્તિત્વને નકારતા નથી અને બીજા દ્વારા નકારતા નથી. આર્બિટ્રેશન કરારને વ્યાપક શરતોમાં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે, અને તે અંતર્ગત કરારમાં કલમના સ્વરૂપમાં હોઈ શકે છે અથવા અંતર્ગત કરારથી અલગ હોઈ શકે છે. નોંધપાત્ર રીતે, જ્યારે તે અંતર્ગત કરારની કલમ હોય ત્યારે પણ, તેને એક અલગ કરાર તરીકે ગણવામાં આવે છે, એક પાસું જેના માટે હું જાહેરાત કરીશ.

૨૮. કલમ ૧૬ (૨૨-૧૬.મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલની તેના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપવાની ક્ષમતા.—(૧) મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપી શકે છે, જેમાં મધ્યસ્થી કરારના અસ્તિત્વ અથવા માન્યતાના સંદર્ભમાં કોઈપણ વાંધાઓ પર ચુકાદો સામેલ છે, અને તે હેતુ માટે, -

(એ) આર્બિટ્રેશન કલમ કે જે કરારનો ભાગ બને છે તેને કરારની અન્ય શરતોથી સ્વતંત્ર કરાર તરીકે ગણવામાં આવશે; અને (બી) આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરાર રદબાતલ અને રદબાતલ છે તે નિર્ણયને આર્બિટ્રેશન કલમની અમાન્યતા લાગુ પડશે નહીં.

(૨) મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ પાસે અધિકારક્ષેત્ર નથી તેવી અરજી બચાવના નિવેદનની રજૂઆત કરતાં પછી ઉઠાવવામાં આવશે; જો કે, કોઈ પક્ષને આવી અરજી ઉઠાવવામાં માત્ર એટલા માટે બાકાત રાખવામાં આવશે નહીં કારણ કે તેણે મધ્યસ્થીની નિમણૂક કરી છે અથવા તેની નિમણૂકમાં ભાગ લીધો છે.

(૩) મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ તેની સત્તાના દાયરાને ઓળંગી રહ્યું છે તેવી અરજી મધ્યસ્થીની કાર્યવાહી દરમિયાન તેના અધિકારના દાયરાની બહાર હોવાનો આક્ષેપ કરવામાં આવે તે જલદી ઉઠાવવામાં આવશે.

(૪) મધ્યસ્થી ટ્રિબ્યુનલ, પેટા-કલમ (૨) અથવા પેટા-કલમ (૩) માં ઉદ્દેખિત કોઈપણ કેસમાં, જો તે વિલંબને ન્યાયી ઠેરવે તો પછીની અરજી સ્વીકારી શકે છે.

(૫) આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ પેટા-કલમ (૨) અથવા પેટા-કલમ (૩) માં ઉદ્દેખિત અરજી પર નિર્ણય લેશે અને જ્યાં આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ અરજીને નકારી કાઢવાનો નિર્ણય લે છે, ત્યાં આર્બિટ્રલ કાર્યવાહી ચાલુ રાખશે અને આર્બિટ્રલ એવોર્ડ આપશે.

(ક) આવા મધ્યસ્થી ચુકાદાથી વ્યથિત પક્ષ કલમ ૩૪ અનુસાર આવા મધ્યસ્થી ચુકાદાને રદ કરવા માટે અરજી કરી શકે છે.)આર્બિટ્રેશન એક્ટ, આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલને તેના પોતાના અધિકારક્ષેત્ર પર ચુકાદો આપવાની સત્તા આપે છે.આમાં આર્બિટ્રેશન કરારનું અસ્તિત્વ અને માન્યતા નક્કી કરવાની સત્તા સામેલ છે.આમાં આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭ નો સંદર્ભ છે, જેની મેં તપાસ કરી છે.કલમ ૧૬ મુજબ, આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટ એ કરારની અન્ય શરતોથી સ્વતંત્ર કરાર છે, પછી ભલે તે અંતર્ગત કરારમાં માત્ર એક કલમ હોય.આ કલમ ખાસ જણાવે છે કે આર્બિટ્રલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા અંતર્ગત કરારને રદબાતલ અને રદબાતલ રાખવાનો નિર્ણય, આર્બિટ્રેશન કલમની અમાન્યતા તરફ દોરી જશે નહીં.આર્બિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૭ની જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટનું અસ્તિત્વ નક્કી કરવાનું છે. આપેલ કિસ્સામાં અંતર્ગત કરાર રદબાતલ હોઈ શકે છે, પરંતુ આર્બિટ્રેશન કલમ અસ્તિત્વમાં હોઈ શકે છે અને અમલપાત્ર હોઈ શકે છે.અંતર્ગત કરારની અમાન્યતા, તેની રચના સાથે સંબંધિત ન હોય ત્યાં સુધી, અંતર્ગત કરારમાં આર્બિટ્રેશન કલમની અમાન્યતામાં પરિણમી શકે નહીં.માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશે આર્બિટ્રેશન કરારના સંદર્ભમાં અલગતાના સિદ્ધાંતની નકારાત્મક અને સકારાત્મક રૂપરેખાઓને વિસ્તૃત રીતે સમજાવી છે, જેની સાથે હું આદરપૂર્વક સંમત છું.

૨૯. આ સંબંધમાં, હું બી. એન. એ. વિરુદ્ધ બી. એન. બી. અને અન્ય^{૩૮}

) ના કેસમાં સિંગાપોર હાઈકોર્ટના નિર્ણયની નોંધ લઈ શકું છું, જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું છે કે મધ્યસ્થતા કરારમાં ખામી તેને શરૂઆતમાં જ રદબાતલ નથી કરતી, સિવાય કે ખામી એટલી મૂળભૂત અથવા પુનઃપ્રાપ્ત ન કરી શકાય કે પક્ષકારોના ઉદ્દેશ અથવા મધ્યસ્થતાના કરારને નકારી કાઢે.આ સિદ્ધાંત ઇન્સિગ્મા ટેકનોલોજી કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ આલ્સ્ટોમ ટેકનોલોજી લિમિટેડ (૨૪ [૨૦૦૯] એસજીસીએ ૨૪) ના ચુકાદામાં સિંગાપોરની અપીલ અદાલતના અવલોકનો પર આધારિત છે.

૩૦. કાયદાકીય રીતે કરારની શરતો અને પરિણામોને શરૂઆતમાં રદબાતલ અને રદબાતલ કરાર અને કરાર પર ગેરકાયદેસરતા અને કાયદાના ઉલ્લંઘનની અસરને અલગ પાડવું મહત્વપૂર્ણ છે.

૩૧. ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૯૭૨ (ટૂંકમાં, "કરાર અધિનિયમ") અનુસાર, કાયદા દ્વારા લાગુ ન કરી શકાય તેવો કરાર રદબાતલ કહેવાય છે, અને કાયદા દ્વારા લાગુ કરી શકાય તેવો કરાર કરાર છે.(૨૬ ૨ (જી) કાયદા દ્વારા અમલપાત્ર ન હોય તેવા કરારને રદબાતલ કહેવામાં આવે છે; (એચ) કાયદા દ્વારા અમલપાત્ર કરાર એ કરાર છે) જે કરાર કાયદા દ્વારા અમલપાત્ર બનવાનું બંધ કરે છે તે જ્યારે અમલપાત્ર બનવાનું બંધ કરે છે

ત્યારે તે રદબાતલ બને છે.(૨૭ ૨ (જે) એક કરાર કે જે કાયદા દ્વારા અમલપાત્ર બનવાનું બંધ કરે છે તે રદ થાય છે જ્યારે તે બંધ થાય છે લાગુ કરી શકાય તેવું)

૩૨. કરાર અધિનિયમની કલમ ૧૦ ની જરૂરિયાતો (૨૮ ૧૦.કરારો શું છે—તમામ કરારો એ કરારો છે જો તેઓ કરાર કરવા માટે સક્ષમ પક્ષોની મુક્ત સંમતિ દ્વારા, કાયદેસર વિચારણા માટે અને કાયદેસર હેતુ સાથે કરવામાં આવે છે, અને આથી સ્પષ્ટપણે રદબાતલ જાહેર કરવામાં આવતા નથી.અહીં સમાવિષ્ટ કંઈપણ ભારતમાં અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદાને લાગુ કરશે નહીં અને આથી સ્પષ્ટ રીતે રદ કરવામાં આવશે નહીં, જેના દ્વારા કોઈ કરાર લેખિતમાં કરવો જરૂરી છે અથવા સાક્ષીઓની હાજરીમાં, અથવા દસ્તાવેજોની નોંધણી સંબંધિત કોઈ કાયદો) એ છે કે કરાર કરવા માટે સક્ષમ પક્ષો દ્વારા, કાયદેસર વિચારણા માટે અને કાયદેસર હેતુ સાથે કરવો જોઈએ.પક્ષોની સંમતિ મુક્ત હોવી જોઈએ.કરાર સ્પષ્ટ રીતે રદબાતલ જાહેર થવો જોઈએ નહીં.વિરોધાભાસ ટાળવા અને બંને વિભાગોને સુમેળપૂર્વક લાગુ કરવા માટે કલમ ૨ ને કલમ ૧૦ સાથે વાંચવી પડશે અને અલગથી નહીં.

૩૩. કલમ ૧૧^{૩૯}) અને ૧૨^{૪૦} (કરાર માટે હકદાર વ્યક્તિઓ સાથે વ્યવહાર કરે છે.એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને સ્પષ્ટપણે અસમર્થ જાહેર કરવામાં આવે અથવા ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ હેઠળ સક્ષમ વ્યક્તિની વ્યાખ્યામાં ન આવે, જેમ કે સગીર અથવા અસ્વસ્થ મનની વ્યક્તિ, આવી વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલ કરાર રદબાતલ ગણાશે.જ્યારે બંને પક્ષો હકીકતની ભૂલ હેઠળ હોય ત્યારે કરાર પણ રદબાતલ થઈ જાય છે^{૪૧} .કલમ ૨૪ મુજબ, જો વિચારણા અને ઉદ્દેશો અંશતઃ ગેરકાયદેસર હોય તો કરારો રદબાતલ છે.^{૪૨} આ કલમ વર્તમાન મુદ્દાને લાગુ પડતી નથી, અને ન તો અમે કલમ ૨૫ સાથે સંબંધિત છીએ, જે વિચારણા વિના કરારો સાથે સંબંધિત છે અને કઈ પરિસ્થિતિમાં તેમને રદબાતલ ગણવામાં આવે છે ^{૪૩}.જે કરારો લગ્નના પ્રતિબંધમાં હોય અથવા વેપારના પ્રતિબંધમાં હોય તે રદબાતલ છે.^{૪૪}(શરત દ્વારા કરારો પણ રદબાતલ છે.(૩૫ કલમ ૩૦, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨) કરાર, જેનો અર્થ ચોક્કસ નથી, અથવા ચોક્કસ કરવામાં સક્ષમ નથી, તે રદબાતલ છે. ^{૪૫}કલમ ૨૮ જણાવે છે કે કાનૂની કાર્યવાહીના પ્રતિબંધમાં કરારો રદબાતલ છે, પરંતુ અપવાદ ૧ જણાવે છે કે જે કરાર દ્વારા પક્ષો

૩૯ કલમ ૧૧, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨

૪૦ કલમ ૧૨, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨)

૪૧ કલમ ૨૦, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨)

૪૨ કલમ ૨૪, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨)

૪૩ (કલમ ૩૩, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨)

૪૪ કલમ ૨૬ અને ૨૭, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨)

૪૫ કલમ ૨૮, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨)

તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવતા વિવાદોને આર્બિટ્રેશનમાં મોકલવા માટે સંમત થાય છે તે કરારને ગેરકાયદેસર બનાવશે નહીં. ⁴⁶

૩૪. કલમ ૧૩ થી ૧૮એ સંમતિ (⁴⁷, મુક્ત સંમતિ⁴⁸ (, બળજબરી⁴⁹ (અનુચિત પ્રભાવ⁵⁰ (છેતરપિંડી⁵¹ ખોટી રજૂઆત (⁵², મુક્ત સંમતિ વિના કરારોની રદબાતલતા)⁵³, અને અનુચિત દ્વારા પ્રેરિત કરારને રદ કરવાની સત્તા સાથે સંબંધિત છે. પ્રભાવ⁵⁴ .કોન્ટ્રાક્ટ એક્ટ અગાઉની જોગવાઈઓથી અસરગ્રસ્ત કરારોને પીડિત પક્ષના વિકલ્પ પર રદબાતલ જાહેર કરે છે.

૩૫. કલમ ૨૧ હેઠળ, કરાર રદબાતલ નથી કારણ કે તે ભારતમાં લાગુ કરાયેલા કાયદાની ભૂલને કારણે થાય છે⁵⁵ , અને કરાર જ્યાં એક પક્ષ દ્વારા હકીકતની ભૂલ કરવામાં આવે છે તે પણ કલમ ૨૨ ()⁵⁶ મુજબ રદબાતલ નથી.

46 કલમ ૨૮, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૯૭૨)

47 કલમ ૧૩, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૯૭૨)

48 કલમ ૧૪, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૯૭૨)

49 કલમ ૧૫, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૯૭૨),

50 કલમ ૧૬, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૯૭૨),

51 કલમ ૧૭, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૯૭૨),

52 કલમ ૧૮, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૯૭૨)

53 કલમ ૧૯, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૯૭૨

54 કલમ ૧૮એ, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૯૭૨)

55 કલમ ૨૧, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૯૭૨)

56 કલમ ૨૨, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૯૭૨

૩૬. કરાર અધિનિયમની કલમ ૨૩ અનુસાર, કરારની વિચારણા અથવા ઉદ્દેશ કાયદેસર છે સિવાય કે તે કાયદા દ્વારા પ્રતિબંધિત હોય અથવા કાયદાની જોગવાઈઓને હરાવવા જેવી પ્રકૃતિનો હોય, અથવા કપટપૂર્ણ હોય.ન તો આ જોગવાઈઓ અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ્ડ સાધનોના કિસ્સામાં લાગુ પડે છે, ન તો વિચારણા અથવા ઉદ્દેશ ગેરકાયદેસર છે કારણ કે તેમાં કોઈ વ્યક્તિ અથવા અન્યની સંપત્તિને નુકસાન થાય છે અથવા સૂચિત કરે છે.કલમ ૨૩ ની છેલ્લી કલમ ત્યારે લાગુ પડે છે જ્યારે કરારની વિચારણા અથવા ઉદ્દેશને અનૈતિક અથવા જાહેર નીતિનો વિરોધ માનવામાં આવે છે.એક સાધન, ભલે તે અનસ્ટેમ્પ્ડ હોય અથવા અપૂરતી સ્ટેમ્પ્ડ હોય, તે કરારના અનૈતિક હોવાના વિચારણા અથવા ઉદ્દેશ્યના આધારે ખોટી નહીં પડે, ન તો તે જાહેર નીતિના વિરોધમાં ખોટી પડશે.

૩૭. બી. ઓ. આઈ. ફાઈનાન્સ લિમિટેડ વિ.કસ્ટોડિયન અને અન્યો⁵⁷ આ અદાલતે જાહેર નીતિના વિષય પરના કેસ કાયદાની તપાસ કર્યા પછી અવલોકન કર્યું હતું કે ગેરકાયદેસર કાર્ય કરવાના કરાર અનુસાર, આંશિક રીતે વ્યવહાર થાય છે જે અન્યથા માન્ય રહેશે જો આવો કોઈ અગાઉનો કરાર ન હોય, તો કરારની ગેરકાયદેસરતા હોવા છતાં, પૂર્ણ થયેલા વ્યવહારને જ અમાન્ય ગણી શકાય નહીં.

૩૮. આ ચુકાદાને પગલે, કેનરા બેંક અને અન્યો વિરુદ્ધ સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેંક (૨૦૦૨) ૧૦ એસ. સી. સી. ૬૯૭)⁵⁸ માં એવું માનવામાં આવ્યું છે કે જાહેર નીતિના આધારે કરારને રદબાતલ જાહેર કરવા માટે, તે દર્શાવવું આવશ્યક છે કે કરારનો હેતુ અને વિચારણા તે હતી જે ગેરકાયદેસર હતી. જ્યાં જામીનગીરીઓના વેચાણ/ખરીદી અને કિંમતની ચુકવણીના કિસ્સામાં કરારનો ઉદ્દેશ અને વિચારણા ગેરકાયદેસર નથી, ત્યાં જાહેર નીતિનો વિરોધ કરવાના આધારે કરાર રદબાતલ થશે નહીં. કાયદાનું ઉદ્ધંધન કરીને કરારની કામગીરી જાહેર નીતિના આધારે રદબાતલ થશે તેવી દલીલને નકારી કાઢવામાં આવી હતી. આ અવલોકનો એ દલીલના સંદર્ભમાં કરવામાં આવ્યા હતા કે કરાર કરતી વખતે કાયદાનું ઉદ્ધંધન થયું હતું અને વ્યવસ્થા જાહેર નીતિનો વિરોધ કરતી હતી.

૩૯. સ્પિસ ટાઈમિંગ લિમિટેડ વિરુદ્ધ શ્રી જસ્ટિસ એસ. એસ. નિજ્જરનો ચુકાદો કોમનવેલ્થ ગેમ્સ ૨૦૧૦ આયોજન સમિતિ (⁵⁹એ 'રદબાતલ' અને 'રદબાતલ' શબ્દો સાથે વિસ્તૃત રીતે વ્યવહાર કર્યો છે અને જણાવ્યું છે કે તેઓ એકબીજા સાથે ઢીલી રીતે અને એકબીજાના બદલે વાપરવામાં આવે છે, જોકે કાયદામાં કડક રીતે, તેઓ આમ નથી. એવા કરારો કે જે રદબાતલ છે અને જે પ્રસ્તાવ અથવા સ્વીકૃતિનાં તત્વોના અભાવને કારણે શરૂથી રદબાતલ છે, જે કરારને અમલમાં આવતા અટકાવે છે,

58 (૧૯૯૭) ૧૦ એસ. સી. સી. ૪૮૮)

59 (૨૦૧૪) ૬ એસ. સી. સી. ૬૭૭)

તેમની વચ્ચે તફાવત દર્શાવવો પણ મહત્વપૂર્ણ છે.આમ, સગીર અથવા અસ્વસ્થ મનની વ્યક્તિ દ્વારા કરાયેલો કરાર અસરકારક પ્રસ્તાવ અથવા સ્વીકૃતિનાં અભાવને કારણે રદબાતલ થઈ જશે.પરંતુ એકવાર કરાર કરવામાં આવે, એટલે કે જ્યાં પક્ષો, તેમની આંતરિક માનસિક સ્થિતિ ગમે તે હોય, તમામ બાહ્ય દેખાવ કરવા પડે, વિષયની સમાન શરતોમાં પૂરતી નિશ્ચિતતા સાથે સંમત થાય, ત્યાં સુધી કરાર સારો છે અને જ્યાં સુધી તે કોઈ શરતની નિષ્ફળતા માટે અલગ રાખવામાં ન આવે જેના પર કરારનું અસ્તિત્વ આધાર રાખે છે, અથવા છેતરપિંડી માટે, અથવા અન્ય કોઈ ન્યાયી આધાર પર.કોઈ પણ પક્ષ તેની પોતાની ભૂલ પર આધાર રાખી શકતો નથી કે તે શરૂઆતથી જ શૂન્ય હતું, ભલે તે એક ભૂલ હતી જે તેના મનમાં મૂળભૂત હતી, પછી ભલે તે અન્ય પક્ષ જાણતો હોય કે તે ભૂલ હેઠળ હતો.⁶⁰(.આઈટીસી લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) માં ચુકાદો આર્બિટ્રેશન એક્ટ, ૧૯૪૦ હેઠળ હતો અને આર્બિટ્રેશન એન્ડ કન્સિલીએશન એક્ટ, ૧૯૮૬ના અર્થઘટન માટે લાગુ થવો જોઈએ નહીં)

૪૦. વિદ્યા દ્રોલિયા અને અન્યો વિરુદ્ધ દુર્ગા ટ્રેડિંગ કોર્પોરેશન ⁶¹નો ચુકાદો, એવિટેલ પોસ્ટ સ્ટુડિયોઝ લિમિટેડ વિરુદ્ધ.એચએસબીસી પીઆઈ હોલ્ડિંગ્સ (મોરેશિયસ) લિમિટેડ⁶² છેતરપિંડી દ્વારા મેળવેલા

60 ITC Ltd.v જીઓ.જયોર્જ જોસેફ ફર્નાન્ડિસ અને અન્ય (૧૯૮૮) ૨ એસ. સી. સી. ૧, જે સ્મિથ વિ. લ્યુગ્નસ એલ. આર. (૧૮૭૧) ૬ ક્યૂ. બી. ૫૯૭ અને સોલેવના અવતરણો છે.કસાઈ (૧૯૫૦) ૧ KB ૬૭૧

61 (૨૦૨૧) ૨ એસ. સી. સી. ૧)

62 (૨૦૨૧) ૪ એસસીસી ૭૧૩),

કરાર અને કરાર પછીની છેતરપિંડી અથવા છેતરપિંડી વચ્ચેનો તફાવત દર્શાવે છે.બાદમાં કરાર અધિનિયમની કલમ ૧૭ ના અવકાશની બહાર આવે છે. તે અવલોકન કરે છે કે છેતરપિંડી સમગ્ર કરારમાં અને સૌથી ઉપર મધ્યસ્થતાના કરારમાં પ્રવેશી શકે છે, જે તેને રદબાતલ બનાવે છે.જો કે, જ્યારે છેતરપિંડીના આક્ષેપો પક્ષકારોની આંતરિક બાબતોને સ્પર્શ કરે છે ત્યારે એવું ન પણ હોઈ શકે, જેનો જાહેર ક્ષેત્રમાં કોઈ પ્રભાવ નથી.

૪૧. વિધા દ્રોલિયા (ઉપરોક્ત) માં ચુકાદાના બે પાસાઓ પણ છે, જેની નોંધ લેવાની જરૂર છે.પ્રથમ, હું ચુકાદામાં મારા દ્વારા કરવામાં આવેલી ભૂલ સાથે સંમત છું અને સ્વીકારું છું જે અવલોકન કરે છે કે આબિટ્રેશન એક્ટની કલમ ૧૧ (૬એ) આબિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન (એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૨૦૧૮ની કલમ ૩ના અમલીકરણને ધ્યાનમાં રાખીને કાર્યરત થવાનું બંધ થઈ ગયું છે.માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશે યોગ્ય રીતે અવલોકન કર્યું છે તેમ, આબિટ્રેશન એન્ડ કન્સીલીએશન (એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૨૦૧૮ની કલમ ૩, જે ૫૧માં સુધારા સાથે સંબંધિત છે, તેનો અમલ કરવામાં આવ્યો નથી.બીજું, જેમ કે માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશના ચુકાદામાં અને કારકિર્દી સંસ્થા શૈક્ષણિક સોસાયટી વિરુદ્ધ ઓમ શ્રી ઠાકુરજી શૈક્ષણિક સોસાયટી ⁽⁶³⁾ માં આ અદાલત

63 ૨૦૨૩ એસ. સી. સી. ઓનલાઇન એસ. સી. ૫૮૬) માં નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, વિદ્યા દ્રોલિયા (ઉપરોક્ત

સમક્ષનો મુદ્દો અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અન્ડરસ્ટેમ્પ્ડ આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટની માન્યતા ન હતી.આ પ્રશ્ન પર કોઈ ચોક્કસ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો ન હતો.અનસ્ટેમ્પ્ડ આર્બિટ્રેશન એગ્રીમેન્ટની માન્યતાનો સંદર્ભ, જેમ કે ગારવેર વોલ રોપ્સ લિમિટેડમાં ઉલ્લેખિત છે.કોસ્ટલ મરીન કન્સ્ટ્રક્શન્સ એન્ડ એન્જી.લિમિટેડ⁶⁴ (પપ (, માત્ર આર્બિટ્રેશન કરારના 'અસ્તિત્વ' અને 'માન્યતા' વચ્ચેની સરખામણી કરવાના હેતુને પૂર્ણ કરવા માટે હતું, અને અનસ્ટેમ્પ્ડ અથવા અન્ડર-સ્ટેમ્પ્ડ આર્બિટ્રેશન કરારોના 'અસ્તિત્વ' પર ટિપ્પણી અથવા અભિપ્રાય નહીં.

૪૨. માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા વિગતવાર જણાવેલા અને અહીં નોંધાયેલા કારણો માટે, હું ઉપર ઉલ્લેખિત તારણો સાથે સંમત છું.હું માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશના ચુકાદાના અન્ય તારણો અને ગુણોત્તર સાથે પણ સહમત છું.

.....જે. (સંજીવ ખન્ના) નવી દિલ્હી;

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.